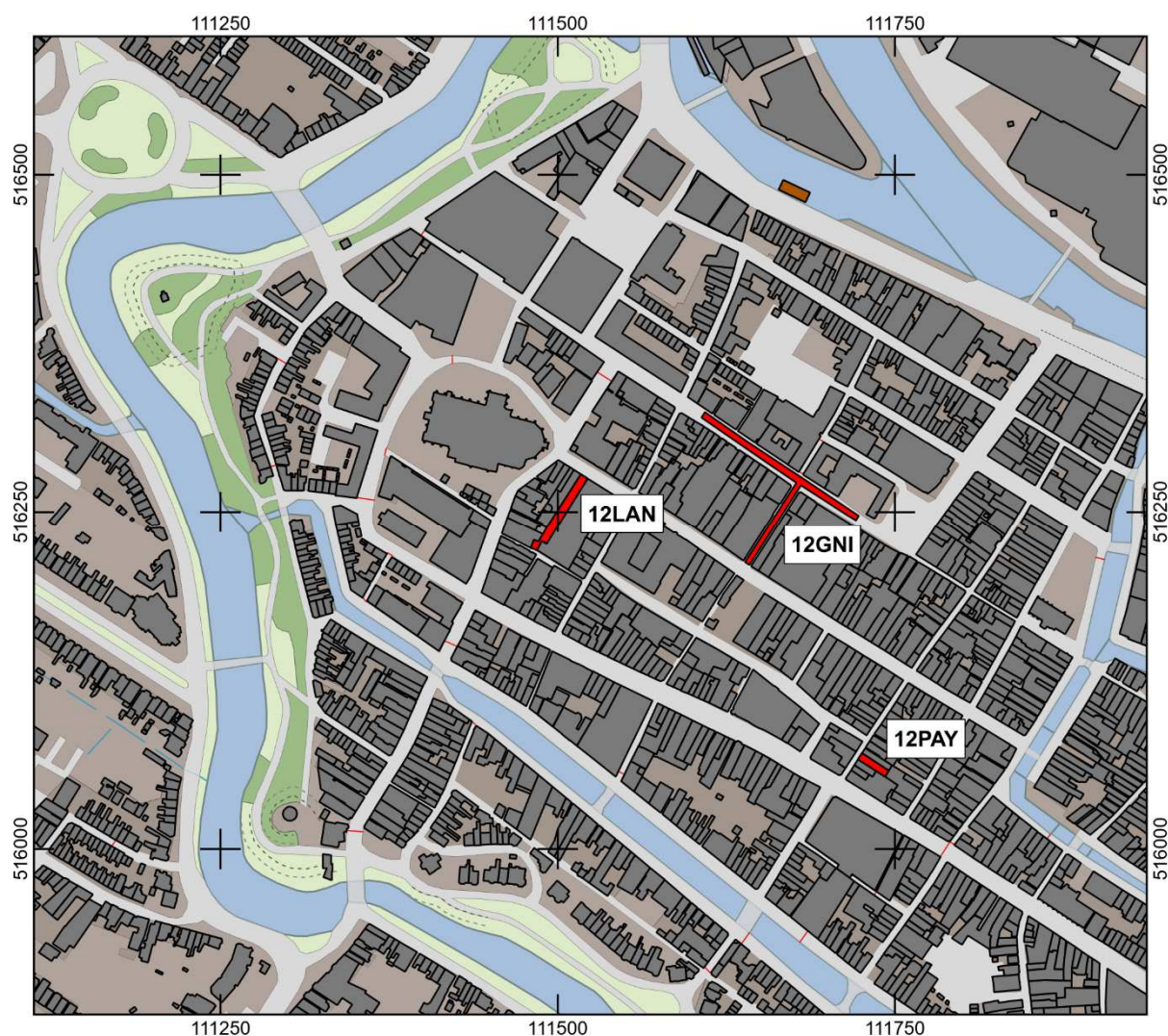

Stukjes van het centrum

Opgravingen bij de Payglop, Langestraat en Gedempte Nieuwesloot in 2012

*Peter Bitter en Guus van den Berg
m.m.v. Rob Roedema, Sjaak Waterlander en Karin Beemster*

Rapporten over de Alkmaarse Monumenten en Archeologie 23

ISBN/EAN: 978-90-820837-6-7

Hoofdtteksten: Peter Bitter en Guus van den Berg

Fotografie: Peter Bitter en Rob Roedema (tenzij anders vermeld)

Digitale plattengronden: Guus van den Berg

Tekenwerk vondstmateriaal: Peter Bitter en Rob Roedema (tenzij anders vermeld)

Digitale beeldbewerking en opmaak: Peter Bitter

Uitgave van monumentenzorg en archeologie van de gemeente Alkmaar

© Copyright Gemeente Alkmaar 2016

Alle rechten worden voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt in enige vorm of enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op welke manier dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever

Stukjes van het centrum

Opgravingen bij de Payglop, Langestraat en Gedempte Nieuwesloot in 2012

*Peter Bitter en Guus van den Berg
m.m.v. Rob Roedema, Sjaak Waterlander en Karin Beemster*

INHOUD

Hst.1 Ruim zes eeuwen bewoning op een erf aan het Payglop (12PAY)

- p.6 1.1 Inleiding
- p.8 1.2 Het plangebied in historisch perspectief
- p.12 1.3 De archeologische sporen
- p.32 1.4 Vondstcomplexen
- p.46 1.5 Samenvatting en conclusie
- p.48 Literatuur
- p.49 Bijlagen bij hoofdstuk 1
- p.69 Catalogus van vondsten van keramiek

Hst.2 Twintig jaar later: een tweede opgraving achter Langestraat 113 (12LAN)

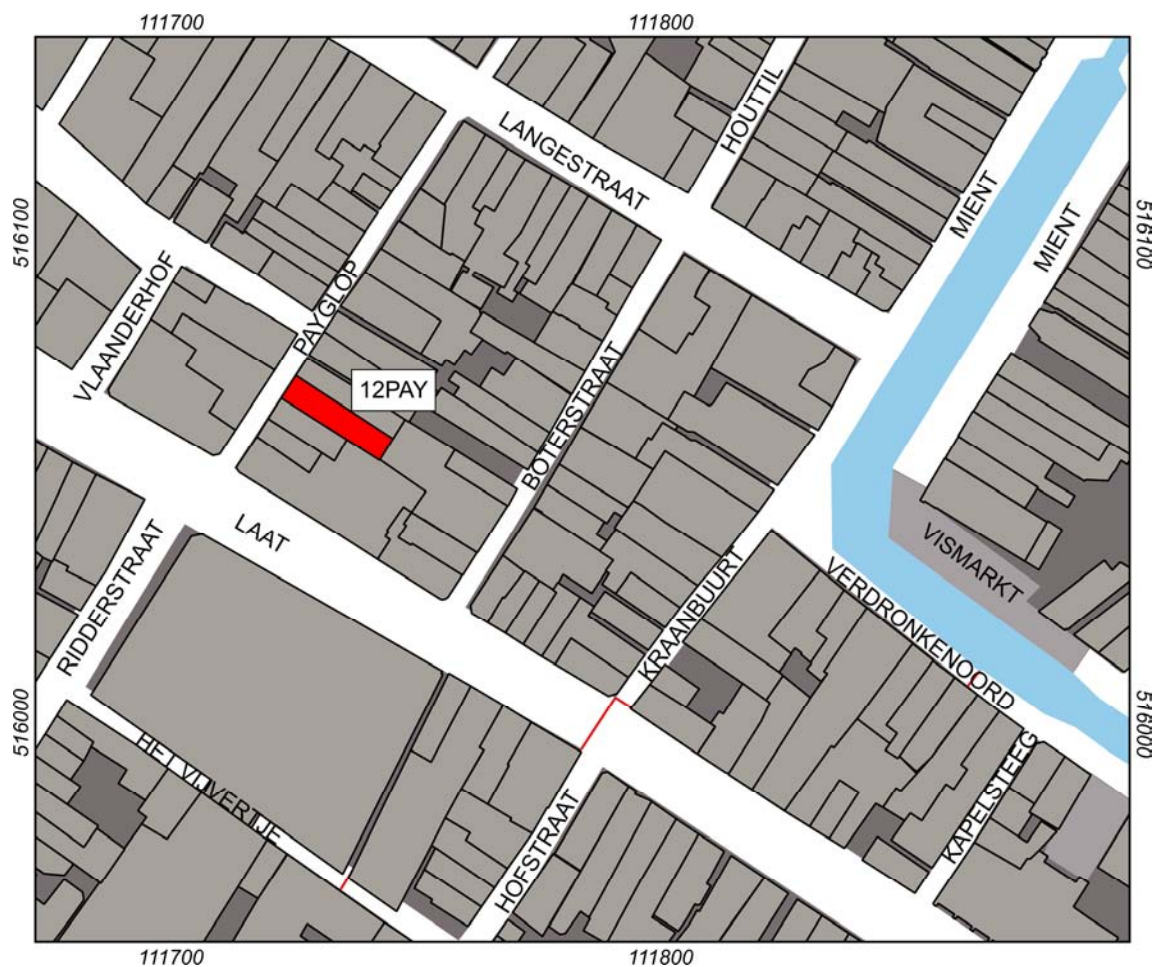
- p.76 2.1 Inleiding
- p.78 2.2 Het plangebied in historisch perspectief
- p.87 2.3 De gevonden sporen
- p.101 2.4 Vondstcomplexen
- p.118 2.5 Samenvatting en conclusie
- p.121 Literatuur
- p.123 Bijlagen bij hoofdstuk 2
- p.149 Catalogus van keramiek en glas

Hst.3 Oudheden onder de Nieuwesloot, een archeologische begeleiding (12GNI)

- p.164 3.1 Inleiding
- p.170 3.2 De archeologische sporen
- p.187 3.3 Vondstcomplexen
- p.197 3.4 Samenvatting en conclusie
- p.198 Literatuur
- p.200 Bijlagen bij hoofdstuk 3
- p.217 Catalogus van vondsten van keramiek

p.221 Bijlage A: Dateringen van enkele keramiek- en glastypen

p.237 English summaries

Afb.1 Uitsnede uit de moderne topografische kaart (bron: Kadaster, 2014) met in rood het plangebied van Payglop 25 (projectcode: 12PAY).

Afb.2 Blik in het Payglop vanaf de Laat. Kijkrichting: noord. Bron: Google Streetview

Hst. 1. Ruim zes eeuwen bewoning op een erf aan het Payglop (12PAY)

*Peter Bitter en Guus van den Berg
m.m.v. Rob Roedema en Karin Beemster*

INHOUD

1.1 Inleiding *(Guus van den Berg)*

*Onderzoek en vragenstellingen
Administratieve gegevens*

1.2 Het plangebied in historisch perspectief *(Guus van den Berg)*

1.3 De archeologische sporen *(Guus van den Berg en Peter Bitter)*

*Periodisering
Periode 1 (ca. 1100-1200)
Periode 2 en 3 (ca. 1300- 1350)
Periode 4 (ca. 1350-1400)
Periode 5 (ca. 1400-1450)
Periode 6 (ca. 1450-1500)
Periode 7 en 8 (ca. 1500-1650)
Periode 9 (ca. 1800-1900)
Periode 10 (ca. 1900-1950)*

1.4 Vondstcomplexen *(Peter Bitter m.m.v. Karin Beemster)*

*De eerste ophogingen en een drietal mestkuilen, eerste tot derde kwart 14de eeuw
Leer uit ophoging 3A, eerste helft 14de eeuw (Karin Beemster)
Ophogingen in de 15de eeuw
Tuingrond en kuilen uit de tweede helft van de 16de eeuw
Vier afvalkuilen uit de tweede helft 16de en begin 17de eeuw*

1.5 Samenvatting en conclusie *(Peter Bitter)*

Literatuur

Bijlagen bij hoofdstuk 1

*Bijlage 1: Beschrijving van sporen (Guus van den Berg)
Bijlage 2: Vondstenlijst (Peter Bitter en Rob Roedema)
Bijlage 3: Sporen vlak 1 (Guus van den Berg)
Bijlage 4: Sporen vlak 2 (Guus van den Berg)
Bijlage 5: Sporen vlak 3 (Guus van den Berg)
Bijlage 6: Sporen vlak 4 (Guus van den Berg)
Bijlage 7: Sporen vlak 5 (Guus van den Berg)
Bijlage 8: Sporen vlak 6 (Guus van den Berg)
Bijlage 9: Profielen (Guus van den Berg)
Bijlage 10: Stratigrafische matrix (Peter Bitter en Guus van den Berg)*

Catalogus van vondsten van keramiek *(Peter Bitter)*

1.1 Inleiding

Onderzoek en vraagstellingen

De herbouw van een winkelpand in deze smalle straat (glop=spleet of nauwe doorgang) werd begin juni 2012 vooraf gegaan door een opgraving. Het onderzoek richtte zich op de bewoningsgeschiedenis van het plangebied.

Het plangebied kenmerkt zich als een smal, langgerekt erf dat aan alle zijden is omgeven door muurwerk, zowel van het hoofdpand als van belendende percelen (**afb. 3 en 4**). Op dergelijke locaties is het vrijleggen van archeologische niveaus problematisch in verband met de tijdelijke deponering van de vrijgekomen grond. Om dit probleem te ondervangen werden met behulp van een mobiele kraan en kranig handwerk eerst de resten van bijgebouwtjes en dergelijke achter het hoofdpand opgezocht. In grote lijnen vielen deze resten binnen werkput 1 en 2 (**afb. 5**). Het hoofdpand zelf bevond zich ter plaatse van werkput 3.

Afb.3 Payglop 25 vóór de sloop in mei 2012, gezien vanaf de straatzijde. Deze laatste blik op de bestaande bouw biedt een indruk van de smalle en diepe 'pijpenlaatjes' in dit smalle straatje.

Afb.4 Payglop 25 ná de sloop, tijdens de aanleg van het eerste vlak. Gezien vanaf de achterzijde van het erf

De vraagstellingen van het onderzoek betroffen de oudste aanleg van het terrein, de huizenbouw en inrichting en de materiële cultuur van de bewoners.¹ In het Payglop is niet eerder een opgraving geweest, maar wel in aangrenzende straten. De vroegste ontwikkeling van het Payglop is nauw verbonden met die van de Boterstraat, Laat en Langestraat. Het Payglop is vanouds de achterzijde van de bebouwing van de Boterstraat. De Boterstraat behoort tot de oudste delen van de binnenstad en is aan het begin van de 14de eeuw aangelegd.² Het noordelijke deel is sterk opgehoogd, in aansluiting op de even hoog aangelegde Langestraat en Houttil. Het is de vraag of het lagere deel van de Boterstraat en het Payglop pas in later tijd zijn aangelegd. Hetzelfde geldt trouwens voor de westhelft van de Laat, waarvan de gracht is gegraven ergens tussen het begin en het midden van de 14de eeuw.³ Het tweede onderzoeksthema betreft de huizenbouw en bewoningsgeschiedenis van dit kleine perceel in de achterstraat, het derde thema zijn de materiële cultuur en ambachtelijke activiteiten.

Ondanks de krappe werkruimte kwamen er bijzondere zaken te voorschijn, waardoor we meer zicht konden verkrijgen op de bewoningsgeschiedenis tussen circa 1350 en heden. Er was geen gelegenheid tot een onderzoek naar de diepere sporen uit de 12de eeuw en ouder, maar in een kijkgaatje geheel achterin werd – op ruim 1 meter onder het huidig maaiveld – uit die vroege fase nog wel een noordwest-zuidoost lopende sloot aangesneden. Deze sloot werd aangelegd door de toenmalige Alkmaarders, nadat het terrein was getroffen door een overstroming. De stille getuigen van deze overstroming, bestaande uit afzettingen van klei en verslagen veen, zijn al eerder aangetroffen in diverse opgravingen in de Alkmaarse binnenstad. Archeologische vondsten in dit overstromingsdek dateren deze gebeurtenis(sen) in de 12de eeuw.

¹ De archeologische vraagstellingen zijn samengevat in de Gemeentelijke Archeologische Onderzoeksagenda van Alkmaar, bijlage 5 in de beleidsnota Authentiek door dynamiek, vastgesteld door de gemeenteraad op 10 september 2009 (Bitter 2009).

² Zie o.a. de opgraving bij Boterstraat 4 en 6/8 in 2011 (Roedema/Bitter 2013).

³ Zie Bitter 2013 (RAMA 19), hst. 4.

Afb.5 De ligging en nummering van de werkputten. Het noorden bevindt zich boven. Ondergrond: TOP10NL, BAG (Kadaster, 2015)

Administratieve gegevens

Bevoegd gezag en uitvoering:	Vakgroep monumenten en archeologie van de gemeente Alkmaar: Peter Bitter, Nancy de Jong-Lambregts, Sjaak Waterlander, Guus van den Berg (Plaats Relict, Callantsoog), Jeroen Vaars (Archeologen-bureau Argo, Zaandam).
Bouwaannemer:	Sake Zitteema te Leeuwarden (sanering/sloop)
Graafmachine:	Bert Scheper (fa. Zitteema)
Duur en tijdstip onderzoek:	30 mei t/m 7 juni 2012
Locatie plangebied:	Payglop 25 te Alkmaar
Landelijke X/Y coördinaten:	111725/516062
Instellings-/bedrijfscode:	Gemeente Alkmaar
Onderzoeksmeldingsnummer:	52461
Deponering:	Archeologisch Centrum gemeente Alkmaar
Gemeentelijke onderzoekscode:	12PAY

Afb.6 Kaart van Alkmaar en omgeving door Jacob van Deventer (1561). De strandwal waarop Alkmaar ontstond is geel ingekleurd. Direct ten oosten van de binnenstad vinden we het Voormeer. In de uitsnede rechtsboven is de omgeving van het plangebied uitvergroot weergegeven. Het plangebied (rood omlijnd) zelf bevindt zich bij de zwarte pijl. Het noorden bevindt zich boven (Rijksarchief N-H)

1.2 Het plangebied in historisch perspectief

De vroegmiddeleeuwse nederzetting die zou uitgroeien tot het huidige Alkmaar lag aan de westzijde van de huidige binnenstad, in de directe omgeving van de Grote of Sint-Laurenskerk. Dit deel van de stad ligt 'hoog en droog' op de flank van de strandwal, zoals duidelijk te zien is in de kaart van Jacob van Deventer (afb. 6). Het strandwallenlandschap van Noord-Holland vormde reeds in de prehistorie de voornaamste mogelijkheid voor transport over land in de nogal laaggelegen, vaak drassige omgeving. Vanuit Alkmaar kon men over de strandwal zuidwaarts via Limmen en Castricum richting Haarlem gaan, of noordwaarts richting Sint Pancras. Ook kon men vanaf Alkmaar noord- en oostwaarts over de Rekerdijk en Westfriese Omringdijk.

In de loop van de Late Middeleeuwen werden de laaggelegen landsdelen van Noord-Holland zwaar getroffen door overstromingen. Het landverlies was groot, maar bracht ook nieuwe kansen. De vele plassen en meren met verbindingen in de vorm van rivieren en vaarten vormden uitstekende voorwaarden voor een sterke ontwikkeling van het scheepvaartsverkeer en de visserij. Aan de westelijke oever van het Voormeer ontwikkelde zich in de veertiende eeuw een uitgebreid havengebied dat via de Langestraat was verbonden met de oudere nederzetting rondom de Grote Kerk.

De ontwikkeling van het oostelijk stadsdeel begon bij de Houttil en de Mient (**afb. 1**).⁴ Ten oosten van de lijn Houttil/Mient lag rond 1300 nog buitendijks land en verder oostelijk het water van het Voormeer (**afb. 7**). Uit opgravingen bij Boterstraat 6-8 in 2011 en iets verderop bij de Langestraat 3-5 in 2007 is duidelijk geworden dat de Boterstraat eind 13de of begin 14de eeuw zal zijn aangelegd in het verlengde van de Houttil. Het Payglop loopt achterlangs de Boterstraat. Net als de Langestraat en Houttil heeft men de Boterstraat hoog opgeworpen, tot ongeveer 1,8 m boven NAP, kennelijk vanwege de vrees voor overstromingen. Over de ontwikkeling van de bebouwing langs de Boterstraat is nog weinig bekend en van het Payglop wisten we niets, tot de opgraving van 2012.

Afb.7 Reconstructie van Alkmaar en omgeving rond 1300 na Chr. Het plangebied (rood ingevuld) bevindt zich in de zuidoosthoek van de toenmalige stad. Het noorden bevindt zich boven. Tekening P. Bitter

⁴ Bitter 2007, 66.

Afb.8 Uitsnede uit de kaart van Cornelis Drebbel (1597). Het plangebied ligt bij de punt van de blauwe pijl. Het noorden bevindt zich boven (Regionaal Archief Alkmaar)

9

10

Afb.9-10 Uitsneden uit de kaarten van Marcus Zuerius Boxhorn (1632) en Ioan Blaeu (1649). Het plangebied ligt bij de punt van de pijl. Het noorden bevindt zich boven (Regionaal Archief Alkmaar)

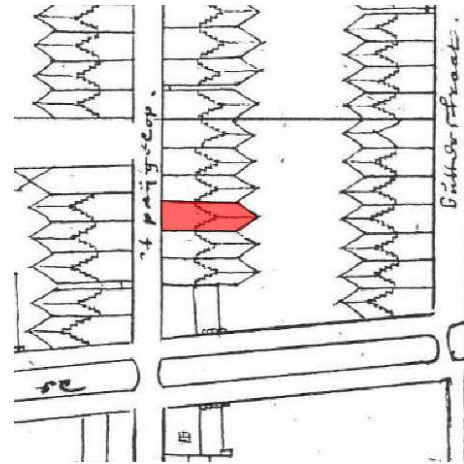
De oudste afbeelding waarin het plangebied gedetailleerd is weergegeven, betreft de kaart van de bekende Alkmaarder Cornelis Drebbel. In deze kaart is de situatie in het jaar 1597 weergegeven. **Afbeelding 8** toont een uitsnede met het plangebied en de directe omgeving uit deze kaart. Ter plaatse van het plangebied staat een klein huisje weergegeven dat de achtertuin deelt met het pand ten noorden, tegenwoordig Payglop 23.⁵ De achtertuin eindigt bij benadering midden tussen het Payglop en de Boterstraat. Verder worden er weinig details prijsgegeven over de inrichting, al valt op dat de schoorsteen relatief dicht bij de voorgevel is weergegeven, tegen de zuidelijke zijgevel van het pand. Verder heeft het een zadeldak en lijken de huizen aan het Payglop te zijn voorzien van een

⁵ Toegegeven, het is zeer lastig dit alles te onderscheiden door de kleinschaligheid van de erven langs het Payglop.

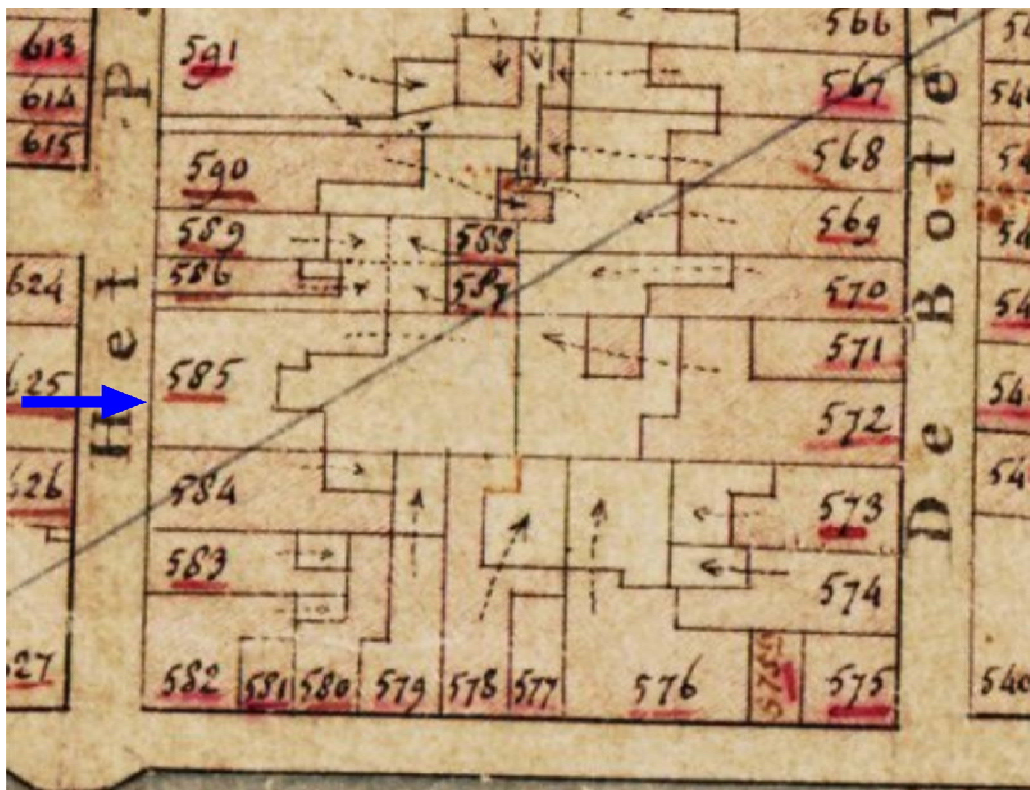
zolderverdieping. Deze situatie blijft vrijwel ongewijzigd in de navolgende kaartweergaven van Alkmaar.⁶

In 1649 tekent Blaeu een aangebouwd achterhuis op, waarvan de nok enigszins lager is dan het hoofdpand. Voor het overige lijkt er aan het oudere voorhuis weinig tot niets te zijn veranderd. Blaeu plaatste overigens geen losse pandjes op de achtererven.

De anonieme 'Gevelbeeldenkaarten' van circa 1670 tonen bij Payglop 25 een klein huisje met een trapgevel. Iedere nadere informatie ontbreekt. Toch zou de door Boxhorn getoonde situatie best eens kunnen aansluiten bij de situatie als opgetekend in de eerste – in meetkundig opzicht althans –betrouwbare plattegrond van de stad Alkmaar, de kadastrale minuutplan van 1832 (afb. 12).⁷ Hierin zien we zowaar enkele vrijstaande opstallen op de achtererven van het Payglop en de Boterstraat. Twee hiervan hebben op dat moment zelfs een eigen kadastraal nummer (587 en 588) en een – weliswaar klein – erfje, bereikbaar via een steeg langs de zuidzijde van kadastraal nummer 586. Dergelijke opstallen vinden we in 1832 echter niet op het perceel van het plangebied, kadastraal nummer 585. Dit erf bestaat uit de samenvoeging van twee oorspronkelijke erven. De opgraving had plaats op de zuidelijke helft van dit perceel.

Afb.11 Uitsnede uit de gevelbeelden-kaart (anoniem, ca. 1670) met Payglop 25 rood gemarkeerd (Regionaal Archief Alkmaar)

Afb.12 Uitsnede uit de kadastrale minuutplan (1832). Het plangebied bevindt zich bij de blauwe pijl, op de zuidelijke helft van nummer 585. Het noorden bevindt zich boven (Regionaal Archief Alkmaar)

6 Diverse kaarten zijn duidelijk gekopieerd naar Drebbel (afb. 8), zij het veel minder nauwkeurig. Zelfs de kaart van Blaeu (afb. 10) blijkt bij nadere bestudering grotendeels een navolging van Drebbel te zijn.

7 De oudere kaarten van Alkmaar zijn weergaven waarin de opgaande bebouwing en erfgrenzen in perspectief zijn weergegeven, waardoor ze een vertekend beeld geven. De kadastrale minuutplan van 1832 is de eerste echte plattegrond waarop de ligging van de bebouwing, sloten, vaarten en perceelgrenzen in een vaste schaal en zonder vertekening zijn opgenomen. Om deze reden is deze kaart een zeer geschikt hulpmiddel voor de duiding van aangetroffen archeologische resten.

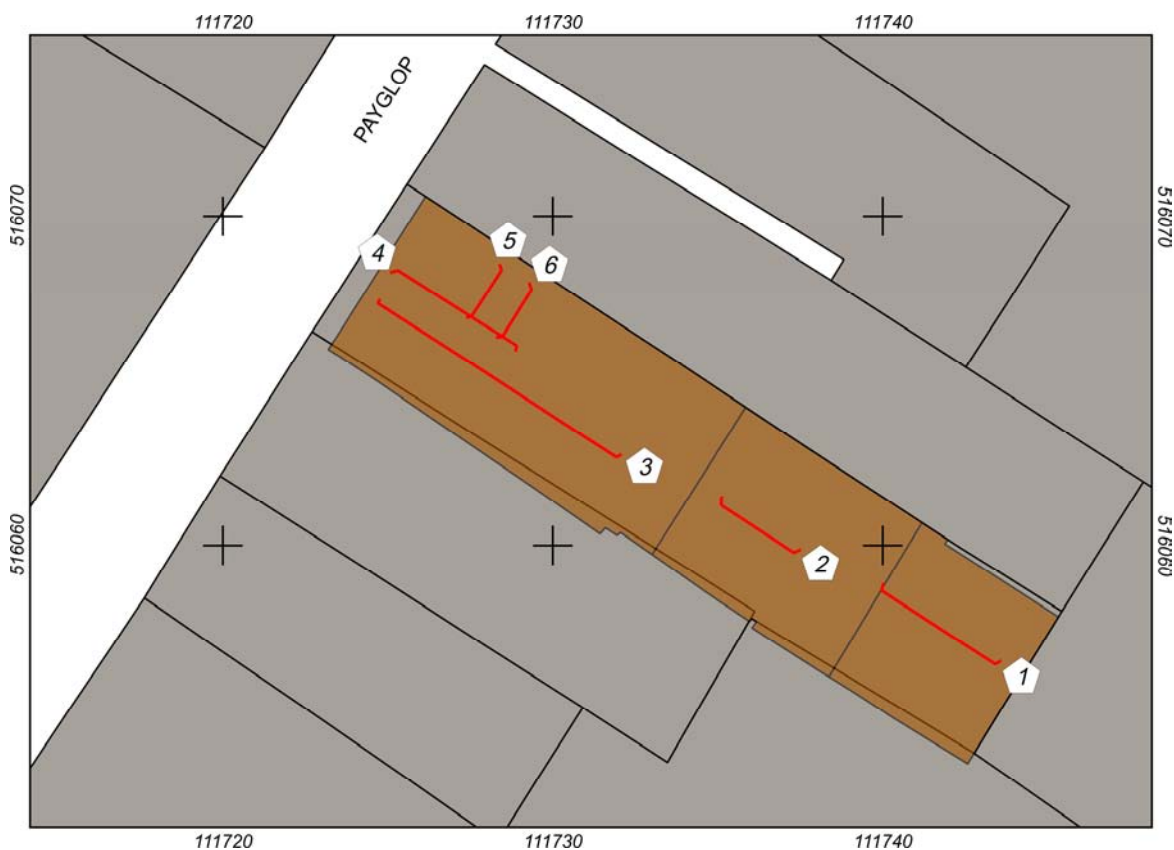
1.3 De gevonden sporen

Periodisering

De aangetroffen archeologische resten zijn weergegeven in bijlagen 3 t/m 9 en konden worden uitgesplitst in 10 perioden:⁸

Periode 1:	ca. 1100 – 1200
Periode 2:	ca. 1300 – 1350
Periode 3:	ca. 1350
Periode 4:	ca. 1350 – 1400
Periode 5:	ca. 1400 – 1450
Periode 6:	ca. 1450 – 1500
Periode 7:	ca. 1500 – 1600
Periode 8:	ca. 1600 – 1650
Periode 9:	ca. 1800 – 1850
Periode 10:	ca. 1850 – 1950

De sporen worden gecodeerd met een samengestelde code bestaande uit het periodenummer plus een letter. Van een aantal sporen is de periodisering vaag gebleven en hier worden de beide mogelijke perioden gehanteerd, bijvoorbeeld de palen 4/5A die ergens tussen 1350 en 1450 gedateerd moeten worden (periode 4 of 5).

Afb.13 Het opgegraven areaal van Payglop 25 met de ligging van de bodemprofielen. De profielen zelf zijn terug te vinden in bijlage 9. Het noorden bevindt zich boven. Ondergrond: TOP10NL, BAG (Kadaster, 2015)

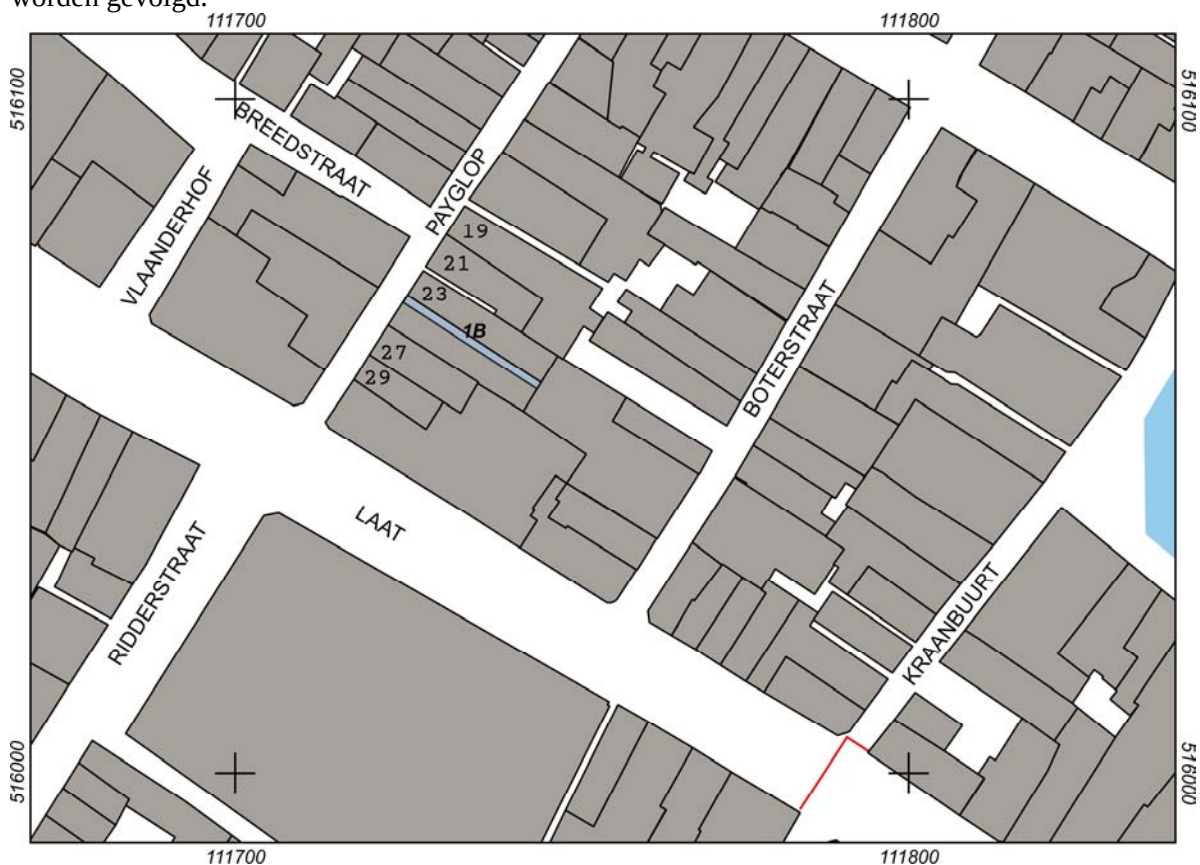
⁸ Deze periodisering is het resultaat van onderzoek naar de stratigrafie van archeologische sporen en begeleitend archeologisch vondstmateriaal. Uitgebreid archiefonderzoek behoorde – binnen het beoogde tijdspad van uitwerking tot publicatie – niet tot de mogelijkheden. Voor een schematisch overzicht zie de stratigrafische matrix bij dit perceel (bijlage 10).

Het maaiveld lag, na het verwijderen van de recente (beton)vloeren, tussen +0,75 m en +1,00 m t.o.v. NAP, waarbij de hoogste waarde werd gemeten aan de zijde van het Payglop en de laagste waarde richting het achtererf van het plangebied. Het diepst onderzochte deel van het terrein bevond zich op een niveau van -1,30 m NAP (zie bijlage 9).⁹

Periode 1 (ca. 1100-1200)

De oudst opgegraven resten ter plaatse van Payglop 25 werden aangetroffen tijdens de aanleg van bodemprofielen.¹⁰ Onderin de profielsleuven lag op het grijze zand van de strandvlakte (**Periode 0**) een 60-70 cm dik pakket gelaagde bruine en grijze klei met veenbrokjes erin, met een enkele scherp Pingsdorf en Andenne aardewerk (**1A**). Het betreft de 12de-eeuwse overstromingspakketten die we meermalen al zijn tegen gekomen in Alkmaarse onderzoeken.

De bovenkant van dit pakket, op circa 0,6 tot 0,7 m onder NAP, bleek verrommeld en vertrapt. Hieruit kan men opmaken dat men het plangebied na de overstromingen bleef gebruiken, hetgeen ook blijkt uit de vondst van een greppel (**1B**).¹¹ **Afbeelding 14** toont een reconstructie van het tracé binnen het perceel van Payglop 25. Hierbij dient direct te worden vermeld dat deze reconstructie vooralsnog sterk hypothetisch van aard is. De greppel kon wegens de grote aanlegdiepte slechts over geringe afstand worden gevolgd.

Afb.14 Reconstructie van greppel **1B** (12de eeuw). Ondergrond: TOP10NL, BAG (Kadaster, 2015)

⁹ Het Normaal Amsterdams Peil (meestal afgekort tot NAP) is de referentiehoogte waaraan hoogtemetingen in Nederland worden gerelateerd (bron: nl.wikipedia.org).

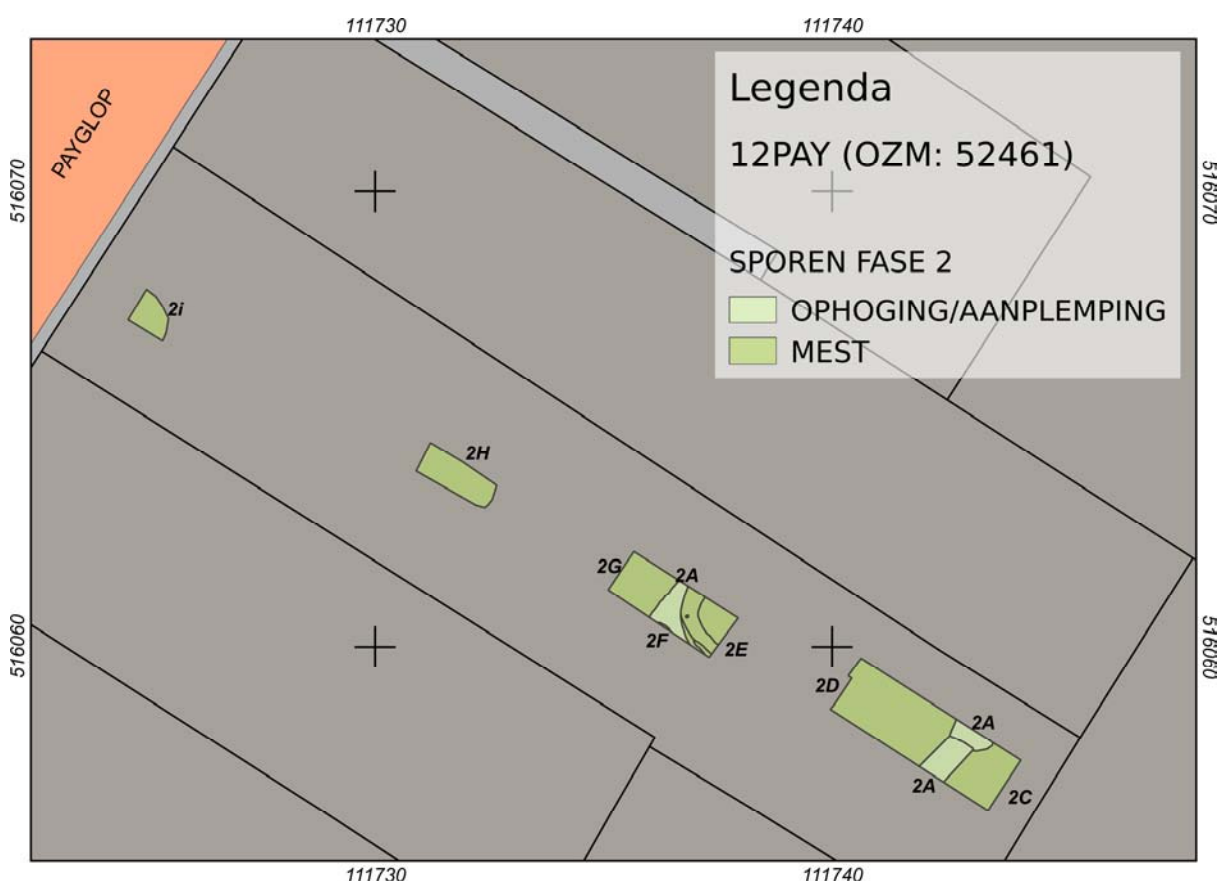
¹⁰ Profiel 1, 2 en 3; zie afbeelding 13 en bijlage 9.

¹¹ De greppel werd aangetroffen in de noordwand van werkput 3 tijdens verdiepen met het doel de stratigrafie van het terrein in beeld te krijgen en kon door slechte belichtingsomstandigheden niet goed worden vastgelegd op foto.

Perioden 2 en 3 (ca. 1275 – 1350)

De resten van periode 1 werden geheel afgedekt door een stevige eerste ophoging van grijze kleikluiten met her en der wat mest en humeuze klei erin, en plaatselijk een mat van stro en zelfs een flinke balk (2A en 2B, **afb.16-17**). De bovenkant van deze ophoging loopt van oost (achtererf) naar west (het Payglop) licht af van rond NAP tot 40 cm eronder. In deze laag bleken diverse mestkuilen ingegraven, vermengd met strohaksel (2C t/m 2K, zie **afb. 18-19** en bijlagen 3 t/m 9). De kuilen konden geen van alle vlakdekkend in beeld worden gebracht. Een blik op **afbeelding 15** geeft een indruk van de omvang van de kuilen t.o.v. het perceel. Binnen de aangesneden niveaus met sporen uit deze fase overstijgt het oppervlak van de kuilen ruimschoots dat van de onderliggende ophoging 2A. Hier heeft men kennelijk geen gelegenheid onbenut gelaten om mest te dumpen. Mogelijk zijn apart onderscheiden kuilen in werkelijkheid één grote kuil geweest. Dit zou goed kunnen in het geval van 2D en 2E, waar de ronding van de kuilsegmenten in deze richting lijkt te wijzen. De grote hoeveelheden mest doen wellicht vermoeden dat de boerderij niet ver weg kan zijn geweest. Een andere verklaring behoort echter ook tot de mogelijkheden. Mestkuilen worden heel vaak gevonden in open terrein in steden – werd hier wellicht tijdelijk vee gestald bij veemarkten? Tussen de geassocieerde potscherven komt ook wat Siegburg steengoed voor, zodat we fase 2 in de late 13de tot het midden van de 14de eeuw dateren.

Rond het derde kwart van de 14de eeuw werd het terrein weer opgeschoond en gevlakt door het aanbrengen van een halve meter bruine en grijze klei (3A).¹² Op deze laag werd vervolgens eeuwenlang op exact dezelfde plek een vrij klein huis gebouwd, het erf dat we nu kennen als Payglop 25.

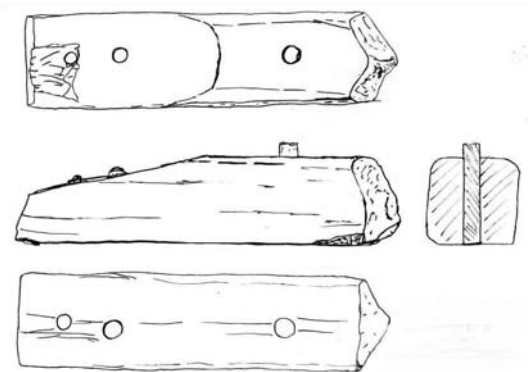

Afb.15 Overzicht sporen fase 2 (ca. 1275/1300-1350) zoals aangetroffen in de verschillende opgravingsvlakken. Er is van de mogelijkheid afgezien de vlakken uit te breiden naar de volle breedte van het terrein omdat de bouwput dan onbegaanbaar zou worden. Ondergrond: TOP10NL, BAG (Kadaster, 2015)

¹² Bijlagen 3 t/m 9.

Afb.16 Strolagen en plaggen van veen en klei in ophogingslaag 2A. Kijkrichting: noordwest

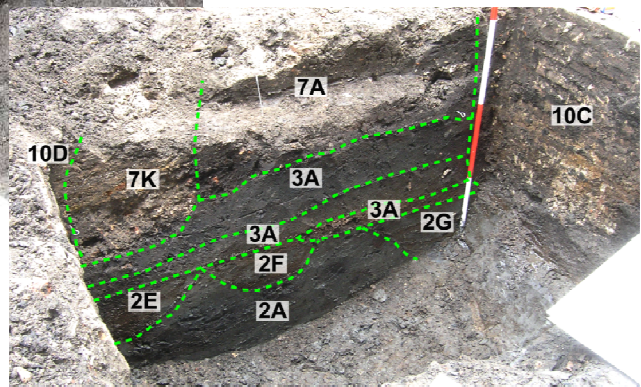
Afb.17 Eiken bouwonderdeel 2B. Tekening 1:10

Afb.18 Blik op mestkuil 2H tijdens de aanleg van vlak en profielen. Kijkrichting: noordwest

Afb.19 Blik op coupe 2 (vergelijk bijlage 9) met onder meer mestkuilen 2E, 2F en 2G. Kijkrichting: zuidwest

Periode 4 (ca. 1400 – 1450)

Direct onder de vloer van het 20ste-eeuwse huisje dat was gesloopt, kwamen al de resten te voorschijn van de middeleeuwse bebouwing. De resten konden worden verdeeld over zes bouwfases op dezelfde plek, waarbij telkens de bebouwing sterk is gewijzigd of geheel vervangen. De eerste drie opgravingsvlakken werden grotendeels met de hand aangelegd daar slechts de geringste verdieping van het vlak al leidde tot nieuwe gegevens. Van de oudste bouwfases resteerden alleen nog resten van vloeren, haardplaatsen en tussenwanden. Sporen van de buitenmuren zijn verdwenen bij de bouw van een bakstenen huis in de 15de eeuw.

*Afb.20 Tijdens het aanleggen van het profiel (coupe 3, zie ook bijlage 9) komt leemvloer **4C** in zicht in de vorm van een lichtgrijze leemlaag op een ondergrond van zwarte mest. Kijkrichting: zuidwest*

*Afb.21 Onderzoek aan de resten van haarden **4B** en **4D**. Kijkrichting: noordoost*

Huis 1

Het oudste huis dateert op grond van stratigrafie en geassocieerd vondstmateriaal naar alle waarschijnlijkheid in de tweede helft van de 14de eeuw. Het huis had een vloer van leem (**4A**). De vloer lag op een niveau rond 0,40 m+NAP.¹³ Een rechthoekige bakstenen haardplaats (**4B**; bovenkant 0,44 m+NAP) bevond zich in de achterhelft van het huis.¹⁴ In de stookplaats was in een holte een grijs aardewerken aspot ingegraven, waarvan alleen de onderhelft bewaard was. Zoals gebruikelijk in de gemiddelde laatmiddeleeuwse woning was de (woon)keuken de enige verwarmde ruimte in het huis. Hier speelde zich het grootste deel van het privéleven van de bewoners af.

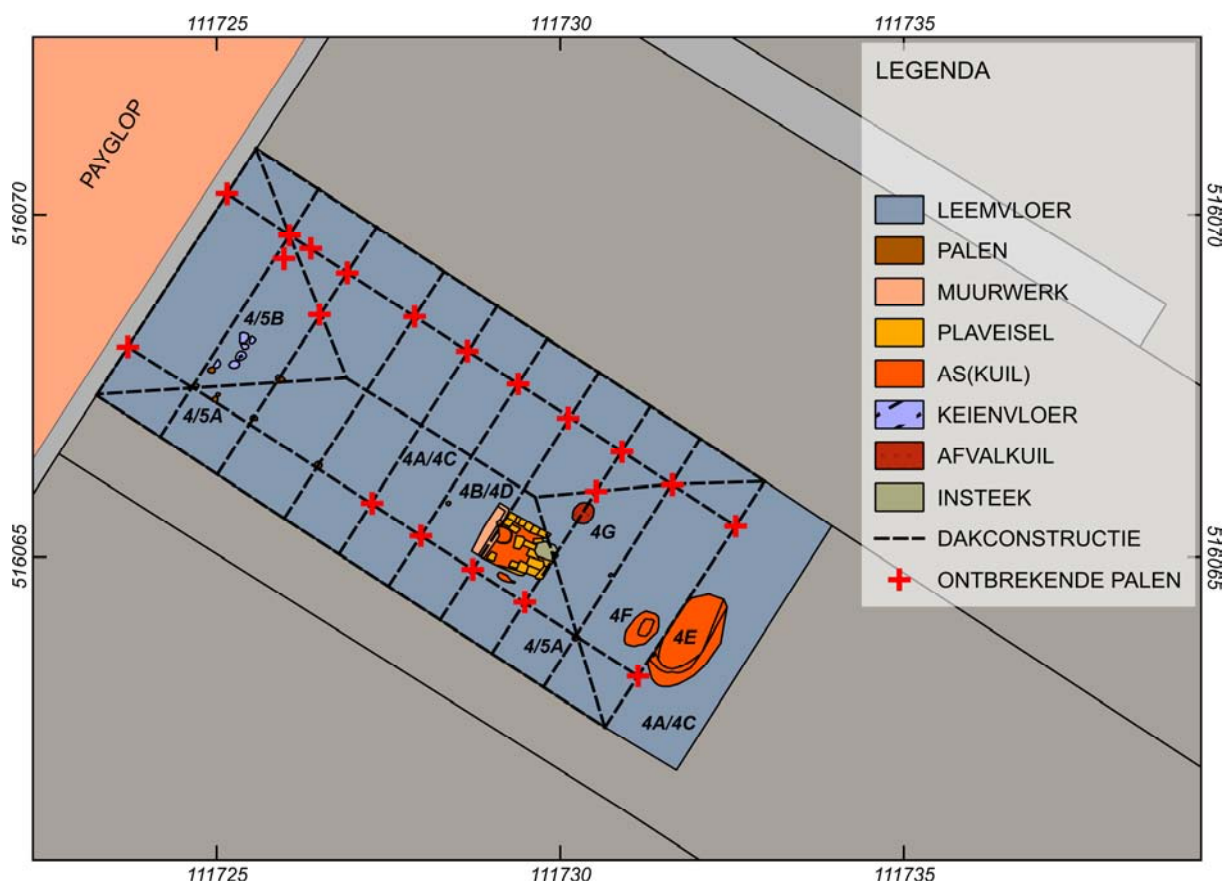
De vloer is eenmaal vernieuwd (**4C**) waarbij het vloerniveau ongeveer 15 cm hoger kwam te liggen. De haardplaats werd voorzien van een brandmuur (**4D**; bovenkant 0,44 m+NAP), een aanpassing om de gevaarlijke vonken van het vuur zoveel mogelijk richting het rookgat in het dak te leiden.¹⁵

Mogelijk was het voorste deel van het huis in fase 4 reeds voorzien van een keienvloer (**4/5B**). Resten hiervan werden aangetroffen op leemvloer **4C** in de westelijke putwand aan de zijde van het Payglop. Resten van de leemvloeren werden aangetroffen vanaf het Payglop tot minstens 10 meter richting het achtererf en over een breedte van ten minste 3 meter. Hiermee hebben we reeds een eerste, zij het globale indruk van de afmetingen van het huis. Er zijn echter meer resten gevonden waardoor het mogelijk wordt een beter beeld te vormen van het grondplan van het huis en de gebruikte constructie.

¹³ De vloeren van dit huis vertonen naar het westen toe (straatzijde) een flinke verzakking, ongetwijfeld het gevolg van de instabiele ondergrond.

¹⁴ Rode bakstenen (... x 13,5 x 6 cm). NAP o.k. +0,21 m; NAP b.k. +0,44 m.

¹⁵ Rood/geel geaderde bakstenen (formaten: ... x 11,5 x 6 cm, ... x 12 x 6 cm, ... x 13 x 6,5 cm, ... x 13,5 x 7 cm; ... x 14 x 7 cm). NAP o.k. +0,21 m; NAP b.k. +0,44 m.

Afb.22 Reconstructie van de begane grond en houtskelet huis 1 op basis van aangetroffen sporen uit fase 4. Het noorden bevindt zich boven. Ondergrond: TOP10NL, BAG (Kadaster, 2015)

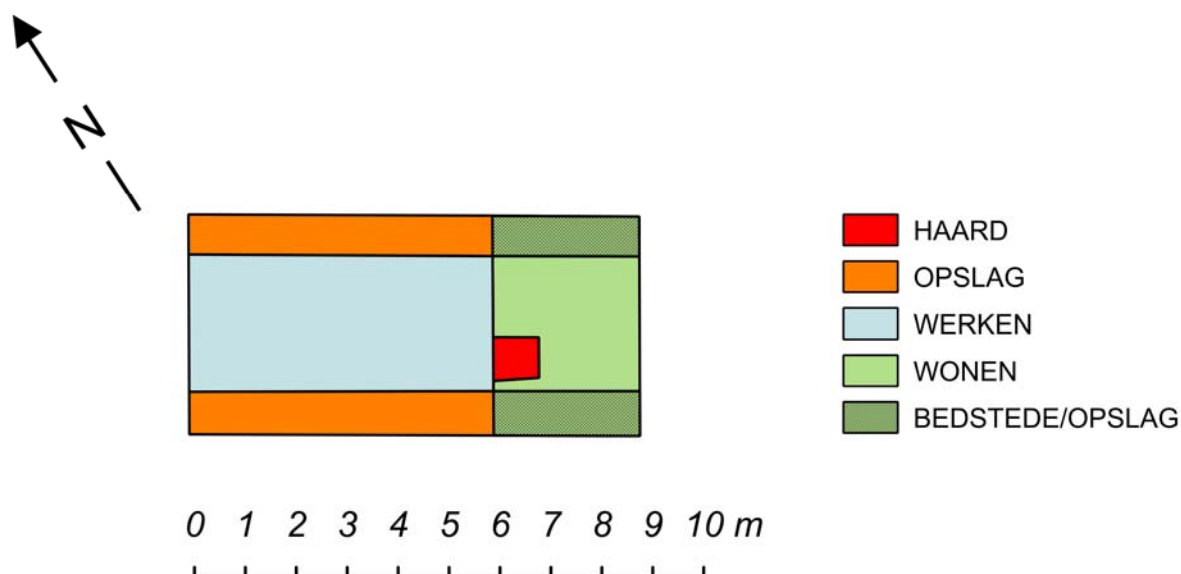
De vondst van een tiental houten paaltjes (4/5A) vormt een aanwijzing dat de bebouwing in fase 4 en 5 nog in houtbouw was uitgevoerd.¹⁶ Vijf exemplaren lagen vrijwel perfect in een lijn over de lengte van het perceel. De positie van deze lijn vormt een sterke aanwijzing dat het gaat om een drieschepig houten huis.¹⁷ Afbeelding 21 toont een reconstructie van het huis met afmetingen van 9 bij 4,3 m. Eén van de belangrijkste uitgangspunten voor deze reconstructie vormt het vermoeden dat de grenzen van het perceel vanaf de 14de eeuw tot heden niet of nauwelijks gewijzigd zijn.¹⁸ Hierdoor kon de ligging van ontbrekende constructieve elementen vrij nauwkeurig worden benaderd. De reconstructie gaat uit van een symmetrisch grondplan, waardoor langs de zuidzijde een steeg langs het huis is vrij gelaten.¹⁹ In de reconstructie wordt het dak gedragen door tien gebintparen, ofwel 9 traveeën. De zijbeuken zijn smal en dienden – naast extra ondersteuning voor de daklast – wellicht als opslagruimte. Daarnaast kan ook worden gedacht aan bedsteden en zitbanken in deze lage, nisachtige ruimten. Aanwijzingen voor de aanwezigheid van een schilddak bestaan uit aangetroffen verstevigingen in de vorm van extra steunpalen rond het tweede en derde gebint vanaf het Payglop, alsook het achtste en negende gebint. Het is echter niet uitgesloten dat deze verstevigingen secundair waren, waardoor een zadeldak evenzeer tot de mogelijkheden kan hebben behoord. In dat geval moet men de nokbalk denkbeeldig doortrekken naar de voor- en achtergevel.

¹⁶ Een tweede aanwijzing hiervoor kan worden gevonden in de centrale ligging van de haard, de enige baksteenconstructie die werd aangetroffen in huis 1.

¹⁷ Van de zijwanden is echter geen spoor aangetroffen, door latere verbouwingen en beperkingen aan het op te graven areaal in verband met de nog bestaande aanpalende bebouwing.

¹⁸ Dit lijkt te worden ondersteund door het feit dat ook de resten van latere bouwfasen op het perceel zich allemaal aan de huidige percelengrenzen houden.

¹⁹ De aldus ontstane steeg vormt overigens een veel gezien element in de Alkmaarse topografie. Een aparte toegang tot het achtererf voor de aan- en afvoer van voorraden en afval vormde zeker geen overbodige luxe. N.B. Het tweede perceel ten noorden van de opgraving heeft nog steeds een steeg van vergelijkbare breedte langs de zuidgrens.

Afb.23 Reconstructie van de functionele indeling van de begane grond van huis 1 (fase 4)

Van de wanden van dit huis werd niets teruggevonden. Vermoedelijk bestonden deze uit ondiep gefundeerde paaltjes met vlechtwerk daartussen.

Getuige de ligging van de haard binnen de gereconstrueerde plattegrond was een ruimte van circa 3 x 4 meter binnen de achterste drie traveeën gereserveerd voor de gecombineerde functie van wonen en koken. In een afvalkuil (**4G**) nabij de haard werden resten van een vismaaltijd en enkele scherven gevonden.

Binnen de voorste zes traveeën (circa 6 x 4 meter) zijn geen nadere aanwijzingen gevonden voor een verdeling in verschillende vertrekken, al sluit dit niet uit dat deze in de loop der eeuwen zijn uitgewist door navolgende verbouwingen. Het ligt voor de hand dat men aan de straatzijde een winkel of werkplaats had, daar dergelijke kleine woningen meestal werden bewoond door eenvoudige mensen die wonen en werken doorgaans in hetzelfde pand moesten combineren.

Naast deze schaarse aanwijzingen voor de inrichting en constructie van het oudste huis, zijn er nog enkele kuilen aangetroffen die met het huis worden geassocieerd. Askuil **4E** lag tegen de gereconstrueerde achtergevel en was minimaal 85 cm diep. Vondsten uit de gebruiksfase kunnen worden gedateerd in de tweede helft van de 14de tot vroege 15de eeuw.²⁰ Net als bij de mestkuilen (zie boven) blijkt het vaak lastig de exacte functie van askuilen te duiden. Eén mogelijke verklaring kan zijn dat de haardas hier tijdelijk werd opgeslagen om op een later moment te worden gebruikt als meststof of bijvoorbeeld om ingesleten kuilen in de steeg mee te dichten. Beide gebruiken die de auteur uit mondelinge overlevering

Nog juist binnen de reconstructie van huis 1 werd een kleine askuil gevonden (**4F**). Gezien de ligging – tegen de grote askuil **4E** – is het niet ondenkbaar dat een deel van de inhoud van **4E** enige decimeters is verslept tijdens één van de vele (bouw)activiteiten op het erf.

²⁰ Bijlage 2: V73 en V86. De egalisatie van de kuil bevat vondsten uit de 15de eeuw (V56).

Periode 5 (ca. 1400 – 1450)

Huis 2

In de late 14de of vroege 15de eeuw hebben een grondige renovatie en verbouwing plaatsgehad, waardoor het oorspronkelijke huis kennelijk weer een tijdje meekon. Binnen het hele oppervlak van huis 1 werd het loopvlak geëgaliseerd (**5A**) – waarbij tot 2 decimeter grond aangevuld werd – en werd een nieuwe leemvloer aangelegd (**5E**). De oude haardplaats werd verlegd naar het middelpunt van het pand (**5F**).²¹ Een liggende balk markeerde de plek van een verdwenen tussenwand waardoor een gang langs de noordzijde ontstond, een daarop aansluitende lichte baksteenfundering markeert een scheiding met een voorste vertrek (beiden **5C**).²² De gang maakte aan de oostzijde een knik zuidwaarts, getuige de vondst van een binnenmuur (**5D**).²³ Zo kon men vanuit het voorhuis via de gang de achterdeur bereiken. Deze interpretatie lijkt te worden bevestigd door een duidelijke scheiding tussen de aansluitende leemvloeren **5E** en **5G**. Deze laatste bevond zich precies ter plekke van de (gereconstrueerde) laatste travee van het oorspronkelijke pand en lag slechts een paar cm hoger dan de haard in het midden van het huis (**5F**).

Afb.24a Coupe 4 gaat midden door haardplaats 5F (rechtsachter) en kleivloer 5E (lichte vlekken in het vlak) van Huis 2, met als lichtgrijze banden in het profiel de oudere kleivloeren 4C en 4A van Huis 1. Kijkrichting: zuidwest. Vergelijk de profieltekening in Bijlage 9

²¹ Rode veelal gebroken bakstenen (23 x 10.5 x 5 cm) op een vlijlaag van klei plaggen. NAP o.k. +0.60 m; NAP b.k. +0.66 m.

²² Rode bakstenen (24x12x5/6 cm). NAP o.k. +0.60; NAP. b.k. +0.68 m. Tijdens de aanleg van de fundering heeft men wat afval weggeworpen in een kuil onder de fundering met een datering tussen de tweede helft van de 14de tot de eerste helft van de 15de eeuw..

²³ Baksteenformaat: 23 x 10.5 x 5 cm; NAP b.k. +0.65 m.

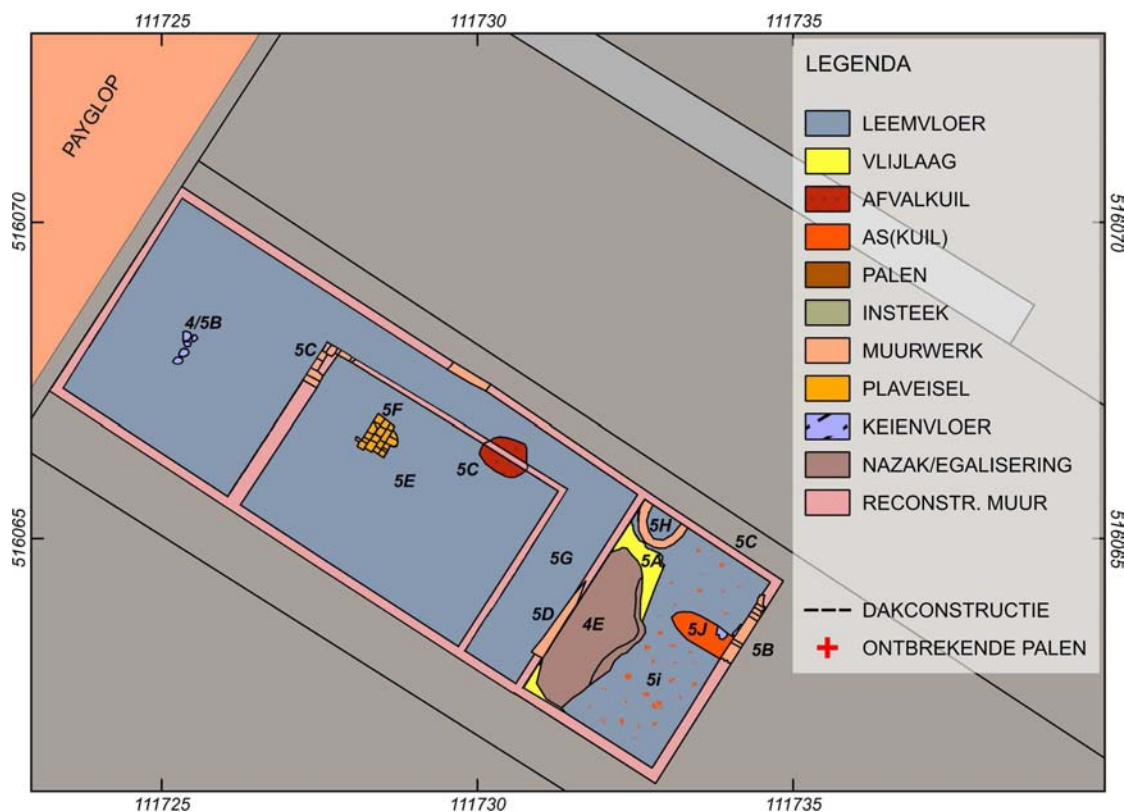

Afb.24b Haardplaats 5F en de sterk vergane resten van een plank die ooit diende als fundering van een binnenmuur (5C) van huis 2. Kijkrichting: zuidwest

Op 11,3 meter vanaf huidige voorgevel werd de baksteenfundering van een achtergevel (5B) aangetroffen. De fundering sloot aan de noordzijde aan op het tracé van fundering 5C en bestond uit erg zachte, egaal gekleurde orangerode baksteen van 21,5/22,5 x 11 x 5 cm. Hieruit volgt dat het oorspronkelijk pand in deze fase enige meters werd uitgebreid middels een bakstenen aanbouw aan de achterzijde. Binnen de aanbouw werd een halfronde baksteen-constructie gevonden (5H). Zeer waarschijnlijk gaat het om een oven of stookplaats, vermoedelijk van een smidse. De vloer was ter plaatse bezaaid met sintels (5i), met een askuil met veel sintels gegraven tegen de achtermuur (5J). De schaarse aardewerkvondsten uit en onder de vloeren van fase 2 wijzen op een bouwdatum omstreeks de late 14de of vroege 15de eeuw. De aangetroffen bakstenen funderingen werpen de vraag op of wellicht het hele pand werd versteend. Hiervoor konden – wellicht mede door de beperkte beschikbare ruimte – echter geen aanwijzingen worden gevonden.

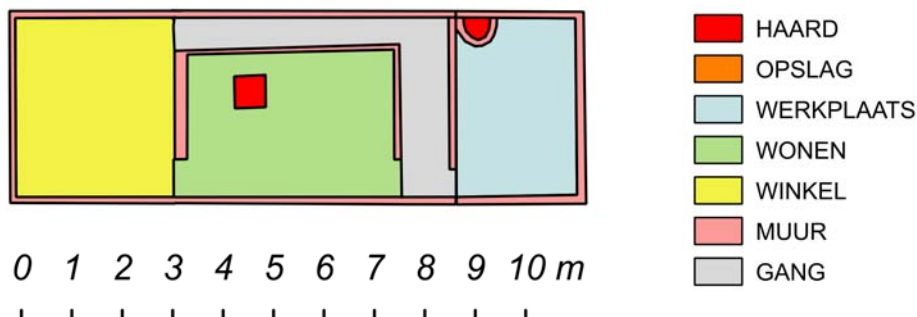

Afb.25 Het meest oostelijke deel van het vierde opgravingsvlak. Rechts de fundering van achtermuur 5B, middenachter de halfronde bakstenen stookplaats of smidse 5H. Op de voorgrond de sintels op vloer 5i. Kijkrichting: noordwest

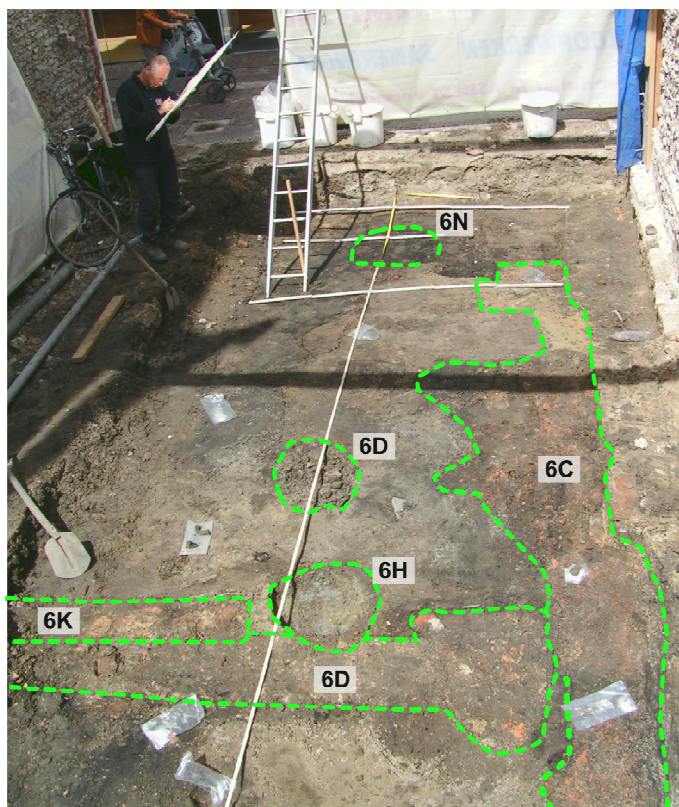
Afb.26 Reconstructie van de begane grond van huis 2 op basis van aangetroffen sporen uit fase 5. Het noorden bevindt zich boven. Ondergrond: TOP10NL, BAG (Kadaster 2015)

Afbeelding 26 toont een reconstructie van het de begane grond van het pand in deze bouwphase. We zien een driedeling van het oorspronkelijke huis.²⁴ Een voorste vertrek met afmetingen van circa 4 x 3 meter aan de straatzijde, centraal de woonkeuken met de haard in een ruimte van circa 3 x 4 meter en een inpandige gang die van het voorvertrek naar de aanbouw aan de achterzijde heeft geleid. Het lijkt er op dat de bewoners behoefte kregen aan een scheiding tussen een winkelfunctie – logischerwijze aan de straatzijde gelegen – en de werkplaats, vermoedelijk een smidse. Deze laatste werd ondergebracht aan de achterzijde van het pand. Aldus ontstond een betere indeling van de verschillende functies – wonen, werken en verkoop – in het pand. De smid kon bijvoorbeeld klanten ontvangen in de werkplaats en zonodig ook de winkel bedienen, terwijl de centrale woonruimte gevrijwaard bleef van ongenode bezoekers en vuil en lawaai van de smidse. Binnen deze nieuwe indeling is de vermoedelijke ligging van opslagruimtes en de bedsteden van de bewoners helaas minder eenvoudig te duiden. Wellicht waren er muurkasten uitgespaard in de noordelijke muur van de gang? Vermoedelijk lagen de bedsteden langs één of meer van de nieuwe, bakstenen binnenmuren van de woonruimte, in de nabijheid van de gerieflijkheid van de haard. In de volgende eeuwen zou het huis verbouwd en herbouwd worden, maar steeds met de achtergevel op vrijwel dezelfde plek, deels bovenop de oudste funderingen.

Afb.27 Reconstructie van de functionele indeling van de begane grond van huis 2 (fase 5)

²⁴ Vergelijk afbeelding 21 en 25.

Afb.28 Werkput 3 (derde opgravingsvlak) tijdens het opmeten en -tekenen. De herkenbare sporen binnen het voorste vertrek van huis 3 zijn hier verduidelijkt met behulp van groene stippellijnen. Kijkrichting: noordwest

Periode 6 (ca. 1450 – 1500)

Huis 3

In deze bouwfase werd de grond weer een paar decimeter opgehoogd (**6A** en **6B**). Huis 2 ging grondig op de schop, waarbij het pand vermoedelijk volledig bakstenen funderingen kreeg. Daar men zich in de navolgende eeuwen bij verbouw- en nieuwbouwfases steeds bleef oriënteren op het bestaande grondplan hebben we helaas geen echte restanten van deze gevels aangetroffen.²⁵ Wel zijn er – in ruime zones langs de jongere gevels – uitbraaksporen gevonden met vondsten uit deze periode (**6C**). De indeling van de vertrekken op de begane grond werd sterk gewijzigd ten opzichte van de voorgaande situatie. Het pand was in twee vertrekken verdeeld door een bakstenen tussenmuur (**6D**). Mogelijk was de bovenbouw een combinatie van een houtskelet met bakstenen buitenwanden, aangezien baksteen ook was gebruikt voor de binnenmuren.

Afb.29 Sjaak Waterlander bezig met het uitprepareren van aston **6H**. Kijkrichting: zuidoost

²⁵ De reconstructie van het pand is dan ook geheel gebaseerd op de ligging van jongere bouwelementen.

In beide vertrekken zijn resten van een plavuizenvloer gevonden (**6E**). Aan beide zijden van de tussenmuur waren er sporen van een haardplaats. Aan de westzijde (voorzijde) is de stookplaats gemarkeerd met een baksteenrand in de plavuizenvloer (eveneens **6E**).²⁶ Uit de beschikbare gegevens kon niet worden opgemaakt of ook het oostelijke vertrek beschikte over een plavuizenvloer met bakstenen stookplaats. Voor het verzamelen van gloeiende as werd in beide haarden een asput aangelegd, door het ingraven van een houten emmer (of onderzijde van een tonnetje) met een bodemdiameter van 50 cm, afgesmeerd met grijze klei (**6H** en **6J**).²⁷ Ook werden ingegraven aspotten gevonden. In het oostelijke vertrek in aston **6J** en iets er buiten (**6i**). In het westelijke vertrek werd eveneens een ingegraven aspot gevonden (**6G**).

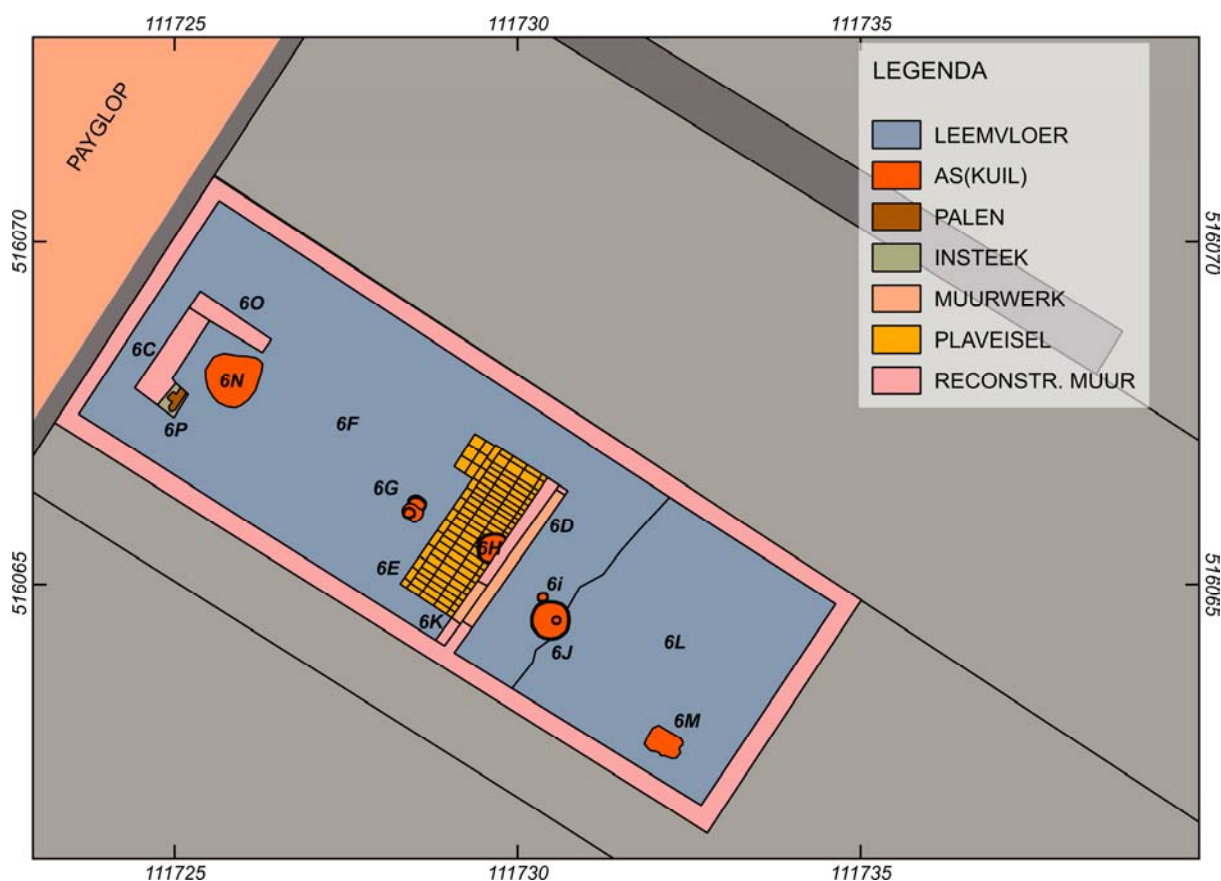

Afb.30a-b De met lichtgrijze klei beklede aston of asemmer **6J**. Links nog met kleivulling en as erin (kijkrichting: west), rechts met de bodem vrijgelegd (kijkrichting: noordoost)

De nieuwe inrichting bleek al spoedig niet te voldoen. De brandmuur (**6D**) werd geheel afgebroken en vervangen (**6K**). De plavuzen-vloer en stookplaats (**6E**) werden geheel afgedekt door een nieuwe leemvloer (**6F** en **6L**). De aspot van het westelijke vertrek werd hierbij vervangen door een nieuw exemplaar op vrijwel exact dezelfde plek (**6G**). Door gebrek aan stratigrafische gegevens én begeleidend vondstmateriaal bleek het voor enkele sporen niet mogelijk deze aan één specifieke fase te koppelen (**6N**, **6O** en **6P**). Toch lijkt het voor de hand te liggen dat deze gerelateerd zijn aan de hierboven besproken verbouwingen van huis 3. Samengevoegd met een deel van uitbraaksleuf **6C** lijkt het te gaan om de schamele restanten van een oven of stookplaats. In kuil **6N** werden veel sintels aangetroffen. Het zou dan ook goed kunnen gaan om de stookplaats van een smidse. Kennelijk zijn de bewoners na ongeveer een halve eeuw tot de conclusie gekomen dat de scheiding tussen winkel en werkplaats toch niet zo'n goed idee was. Er zijn geen aanwijzingen voor een eigen rookafvoer van deze stookplaats gevonden. Wellicht oordeelde men dat het rookkanaal bij de brandmuur voldoende ventilatie bood.

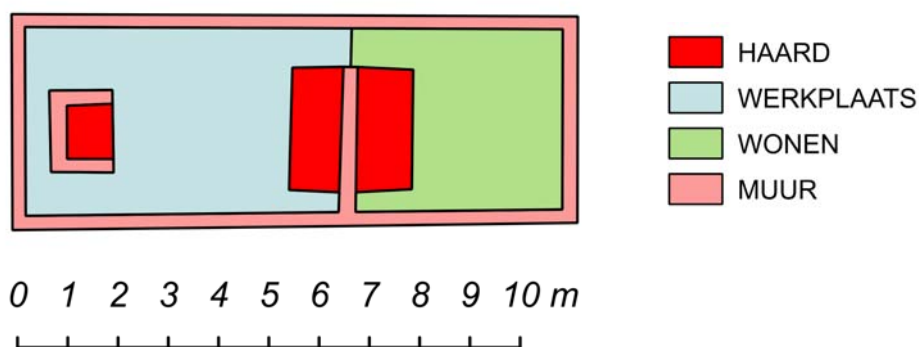
²⁶ Rode, ongeglazuurde plavuizen (17 x 17 x 3,5 cm); gele bakstenen (formaat: 21,5 x 10 x 4,5 cm) en rode bakstenen (21 x 10 x 4,5 cm); hoort bij huis 3; NAP o.k. +0.85 m; NAP b.k. +0.90 m

²⁷ Dergelijke astonnetjes of asemmers, met klei besmeerd, zijn in Alkmaar wel vaker gevonden in 14de-15de-eeuwse huizen met kleivloeren. Zie bv. Roedema/ Bitter 2013 (RAMA 13), 56.

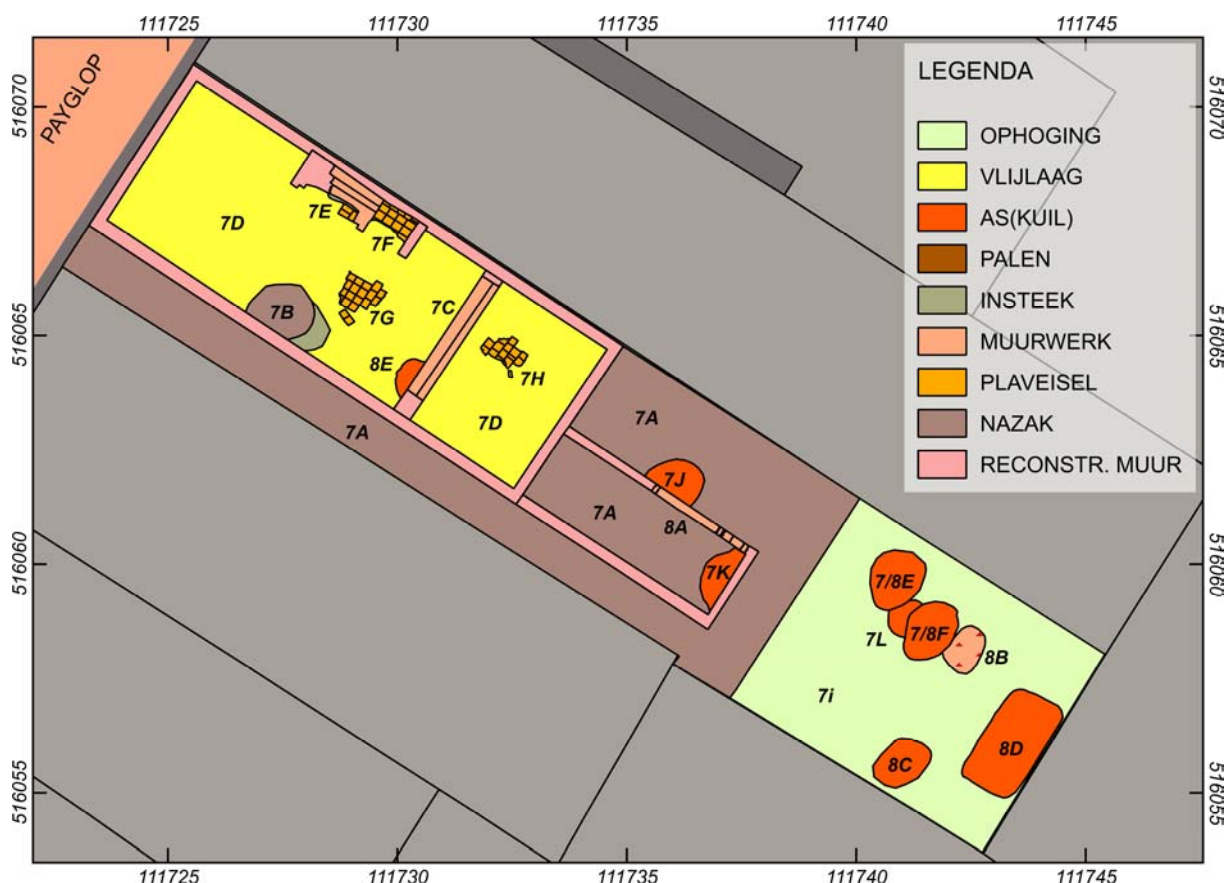

Afb.31 Reconstructie van de begane grond van huis 3 op basis van aangetroffen sporen uit fase 6. Het noorden bevindt zich boven. Ondergrond: TOP10NL, BAG (Kadaster, 2015)

De driedeling die we zagen bij huis 2 werd gewijzigd in een tweedeling. Een gecombineerde winkel/werkplaats aan de voorzijde, met afmetingen van circa 6,5 bij 4 meter. En een woonkeuken aan de oostzijde, met afmetingen van circa 4,5 bij 4 meter. De vertrekken werden van elkaar gescheiden door een brandmuur met een door beide vertrekken gedeeld rookkanaal. Bij gebrek aan verdere aanwijzingen kan naar de ligging van opslagruimte(s) en bedsteden slechts gegist worden. De aanwezigheid van sintelhoudende sporen in het westelijke vertrek wijst overigens wel op een voortzetting van de werkzaamheden, vermoedelijk een smederij. Wellicht gebruikte men hiervoor aanvankelijk de haard bij de gedeelde brandmuur en heeft men het smidsvuur later verplaatst naar de voorzijde. Een mogelijke reden voor een dergelijke verplaatsing kan het gebrek aan daglicht zijn geweest. Op ruim zes meter van de straat, is het in flakkerend haardlicht lastig details te onderscheiden, hetgeen voor metaalbewerking juist van cruciaal belang is. Door de verplaatsing bespaarde de smid zich een immer terugkerend loopje van en naar de luiken aan de voorzijde.

Afb.32 Reconstructie van de functionele indeling van de begane grond van huis 3 (fase 6)

Afb.33 Reconstructie van de begane grond van huis 4 op basis van aangetroffen sporen uit fase 7 en 8. Het noorden bevindt zich boven. Ondergrond: TOP10NL, BAG (Kadaster, 2015)

Perioden 7 en 8 (ca. 1500 – 1650)

Huis 4

Het stenen huis uit de vorige periode werd volledig afgebroken danwel ingrijpend gerenoveerd. Voorafgaand aan de nieuwbouw of renovatie werd het terrein over een lengte van bijna achttien meter vanaf het Payglop geëgaliseerd (7A en 7B). Ook de rest van de achtertuin werd opgehoogd (7i), zij het in tweede instantie. Ook de begane grond van dit huis kent een tweedeling, al verschoof de tussenmuur (7C) ongeveer een meter richting het achtererf.²⁸ De voorste ruimte mat nu 6,7 bij 4 m. Het achterste vertrek 4,5 bij 4 m. Beide vertrekken werden voorzien van een plavuizenvloer (7G en 7H) op een vlijlaag van geel zand (7D).²⁹ De centrale haard maakte plaats voor een schoorsteen met uitgebouwde schouw tegen de noordelijke zijgevel van het voorste vertrek (7E).³⁰ Rechts van de schouw had men een muurkast in de gevel verwerkt, voorzien van een plavuizenvloertje (7F).³¹ Op het achtererf werden een drietal askuilen aangetroffen (7J, 7K en 7L). Het vondstmateriaal in deze askuilen dateerde in de tweede helft van de 16de eeuw.

²⁸ Anderhalfsteens fundering van binnenmuur; rode en gele bakstenen (16,5 x 8 x 4 cm); NAP o.k. +0.83; NAP b.k. +0.93.

²⁹ Spoor 7G: NAP b.k. +0.97 m; roodbakkenende plavuizen (20 x 20 x 4 cm), wisselend rood en donkerbruin glazuur. Spoor 7H: NAP b.k. +0.95 m; roodbakkenende, ongeglazuurde plavuizen (17 x 17 x 2,5 cm).

³⁰ Oranje-rode bakstenen in harde trasmortel (formaten niet gedocumenteerd); NAP o.k. +0.74 m; NAP b.k. +0.88 m. De vloer van de schouw was geplaveid met dezelfde bakstenen. N.B. Binnen het achterste vertrek werden geen aanwijzingen gevonden voor de aanwezigheid van een haard of rookafvoerkanaal.

³¹ Oranje-rode bakstenen in harde trasmortel (formaten niet gedocumenteerd); vloertje van roodbakkenende plavuizen (20 x 20 x 4 cm) met deels rood en donkerbruin glazuur; 3x plavuis 18,5 x 18,5 x 2,5cm (rood en mangaan); NAP b.k. +0.95 m.

Afb.34 Restanten van schouw **7E** met rechts ervan de plavuizenbodem van muurkast **7F** tegen de zijgevel van huis 4. Kijkrichting: a noordwest, b.noord

Het grondplan van huis 4 zou ongeveer een eeuw lang ongewijzigd blijven, tot men – zo rond het begin van de 17de eeuw – besloot tot de aanleg van een smalle aanbouw aan de achterzijde (**8A**). Wanneer men aandachtig kijkt is deze aanbouw al zichtbaar in de kaart van Drebbel uit 1597 en ook in navolgende kaarten van Alkmaar.³² Van deze aanbouw is slechts de noordelijke gevel in enige mate bewaard gebleven. De overige muren werden bij verbouwingen in de late 19de en vroege 20ste eeuw volledig verstoord.

Deze verbouwingen lieten overigens het grondplan ongemoeid, waardoor we toch zicht hebben op de afmetingen van de aanbouw (5 x 2 meter). Aan de noordzijde van de aanbouw bleef een onbebouwd plaatsje over, dat uitkwam op het achtererf. Een situatie die we vaak tegenkomen in 16de- en 17de-eeuws Alkmaar, maar ook in andere Hollandse steden.

Op het achtererf ontdeed men zich in periode 7 en 8 regelmatig van as en puin, getuige een groepje askuilen. Een deel ervan kon door gebrek aan scherp dateerbare vondsten niet binnen één van beide periode worden geplaatst (**7/8E** en **-F**). De exemplaren uit periode 8 konden wél scherp gedateerd worden, in het laatste kwart van de 16de tot het eerste kwart van de 17de eeuw (**8B t/m -D**).

Waarschijnlijk werden de kuilen primair gebruikt voor het dumpen van as en huisvuil. Dit geldt zeker askuil 8D, waaruit relatief veel archeologisch vondstmateriaal kon worden geborgen, waaronder een vrijwel complete majolica snelle.

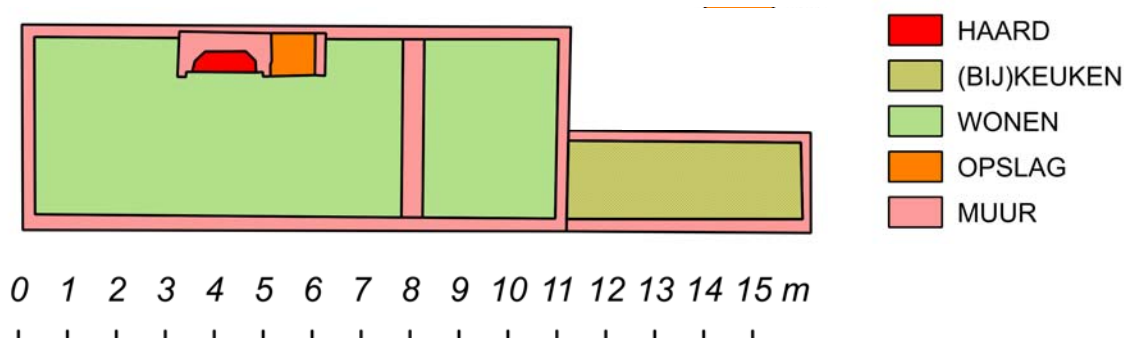

Afb.35 Sjaak Waterlander doorzoekt askuil **7K**.

Afb.36 Vondsten uit askuil **8D**

³² Vergelijk afbeelding 8 tot en met 12. N.B. Uitzonderingen vormen de kaart van Boxhorn uit 1632 (dit is echter duidelijk een minder betrouwbare kopie van oudere kaarten) en de Gevelbeeldenkaart van circa 1670 (zoals de naam al aangeeft is deze kaart meer gericht op de voorgevels dan op de indeling van de erven).

Afb.37 Reconstructie van de functionele indeling van de begane grond van huis 4 (fasen 7 en 8)

Wanneer we kijken naar de functies van de onderscheiden ruimtes op de begane grond valt op dat de werkplaats – in de voorgaande perioden was er vermoedelijk een gemengde woning en smederij in het pand gevestigd – in de loop van fase 7 niet langer aantoonbaar is. Het is niet uitgesloten dat men nog even gebruik heeft gemaakt van het (smids?)vuur aan de zijde van het Payglop. Het ligt echter meer voor de hand dat de verbouwingen door nieuwe bewoners/eigenaren – zijn geïnitieerd. Wellicht werkten deze buitenshuis of hadden ze een beroep dat minder sporen in het bodemarchief heeft achtergelaten. Een smidse of bakkersoven is nog vrij eenvoudig terug te vinden, maar wat als men – om maar wat te zeggen – een administratieve functie had? Hoe dan ook, in verhouding tot de indeling van de eerdere huizen op het erf, lijkt het een grote luxe. Toch had huis 4 maar een grondoppervlak van iets meer dan 55 m² buitenwerks, inclusief de smalle aanbouw.

Men zal hebben gewoond en geslapen in de nabijheid van de enige aangetroffen haard in het huis – in het voorste vertrek dus. Het rookafvoerkanaal tegen de noordelijke zijgevel was ter plaatse uitgebouwd tot een schouw. Iets dat men in de regel slechts deed in representatieve vertrekken, zoals de woonruimte.

In het vertrek daarachter werden geen archeologische aanwijzingen gevonden voor een haard, kachel of oven, wat niet per sé wil zeggen dat deze er daarom ook niet geweest is. Het is namelijk de meest waarschijnlijke ruimte voor de (woon)keuken.

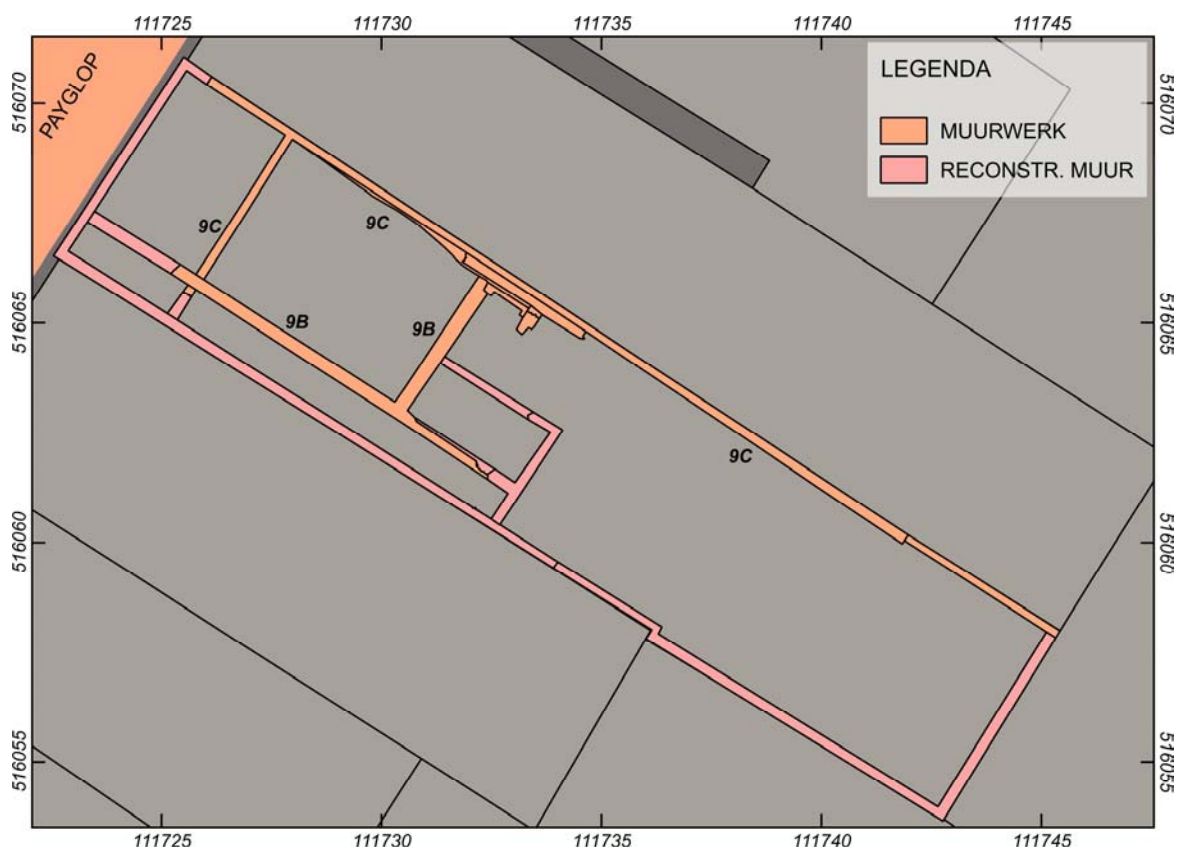
De smalle aanbouw herbergde vermoedelijk de (bij)keuken en werd waarschijnlijk ook gebruikt als opslagruimte. Ook werd hier vaak het privaat ondergebracht, al is hiervan ter plekke niets teruggevonden. Wellicht is deze er wel geweest, maar geheel vernield bij de aanleg van diep ingegraven constructies, zoals kelder **10C**.³³

De smalle steeg ten zuiden van het huis – reeds aanwijsbaar vanaf periode 4 (huis 1) – bleef behouden tot de late 19de of vroege 20ste eeuw, getuige de ligging van jongere structuren (**9A** tot met **-C**, **10E** ; zie hieronder). Wellicht werd deze al wel eerder overkluisd. Hiervoor is een mogelijke aanwijzing in de Gevelbeeldenkaart van circa 1670 (**afb. 11**). Hierin zien we dat het erf aan de voorzijde over de volle breedte bebouwd is, zonder een apart poortje voor de steeg. Het is overigens zeker niet uitgesloten dat de tekenaar zich hier vergist heeft en de steeg per abuis heeft weggelaten.

Afb.37b Twee wandtegels, gevonden in de verstoorde bovengrond: een polychrome tegel met een witte anjer in een ronde omlijsting met meanders in de hoeken, tweede kwart 17de eeuw; fragment van blauw op witte wandtegels met een vliegend engeltje en 'spinnetjes' als hoekornamenten, tweede helft 17de eeuw. Het is gissen naar de locatie waar deze tegels ooit in huis waren geplaatst

³³ Zie onder.

Afb.38 Reconstructie van de begane grond van huis 5 op basis van aangetroffen sporen uit fase 9. Het noorden bevindt zich boven. Ondergrond: TOP10NL, BAG (Kadaster, 2015)

Periode 9 (ca. 1800 – 1900)

Huis 5

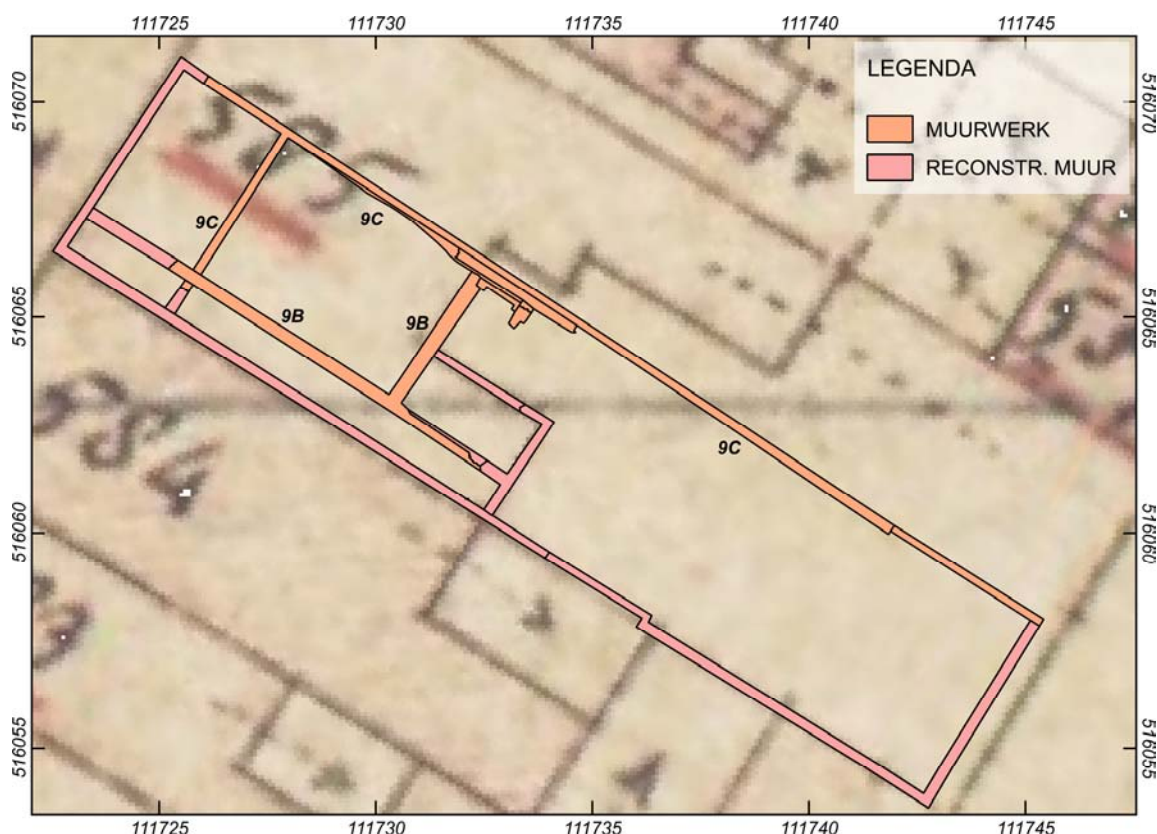
Sinds de vorige bouwfase is het kennelijk zo'n anderhalve eeuw rustig gebleven op het erf, er zijn in ieder geval geen bodemsporen van bewaard gebleven. Dan – rond het begin van de 19de eeuw – werd het pand ingrijpend gerenoveerd. Een groot deel van de muren werd vervangen, waarbij de achtergevel zelfs twee-en-een-halve meter werd teruggezet (**9B**), waardoor het pand een oppervlak kreeg van circa 8,7 bij 4 meter.³⁴ In deze fase van periode 9 zijn er geen aanwijzingen gevonden voor een verdeling van de begane grond in twee of meer vertrekken. Wel werd achter het hoofdgebouw een smalle aanbouw gerealiseerd. Hiervan werd slechts een deel van de zuidelijke muur gevonden (eveneens **9B**).

Reeds spoedig moet men de behoefte gevoeld hebben om nog wat wijzigingen aan te brengen. De noordelijke zijgevel van het pand werd vernieuwd, waarbij deze aan de achterzijde van het pand doorliep als tuinmuur (**9C**).³⁵ Vermoedelijk werd het hele erf in deze fase ommuurd. Het hoofdgebouw werd opgedeeld in een voorvertrek van circa 3 bij 4 meter en een achtervertrek van circa 5,5 bij 4 meter (eveneens **9C**). De eeuwenoude steeg langs de zuidzijde van het erf werd door deze verbouwing opgenomen in het pand, waardoor een lange, inpandige gang ontstond. Dit kunnen we afleiden door de reconstructie van periode 9 over de gegeorectificeerde kadastrale minuutplan van 1832 te leggen (afb. 39). We zien dan de bebouwing in 1832 vrijwel naadloos samenvallen met de reconstructie. Deze situatie zou niet wezenlijk veranderen tot het einde van de 19de of het begin van de 20ste eeuw. In de kadastrale minuutplan van 1882 is de bebouwing en percelering ter plaatse identiek aan de situatie in 1832.³⁶

³⁴ Steens fundering van lange noord- en zuidgevel en achtergevel bij huis 5; tevens insteek voorgevel aan Payglop; oranje, roodbruine en gele bakstenen (formaat: niet gedocumenteerd); harde trasmortel; NAP o.k. +0.85 m; NAP b.k. +1.03 m

³⁵ Steens fundering; harde oranje bakstenen (19.5 x 9 x 5 cm); harde trasmortel; NAP o.k. +0.85 m; NAP b.k. +1.07 m.

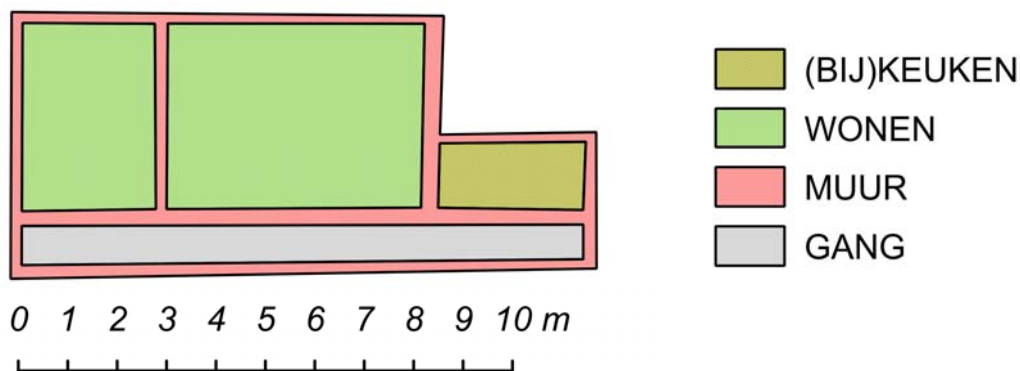
³⁶ De kadastrale minuutplan van 1882 is niet afgebeeld in deze publicatie.

Afb.39 Uitsnede uit de kadastrale minuutplan van 1832 (na georectificatie), met de reconstructie van de begane grond van huis 5. Het noorden bevindt zich boven

Voor het gebruik van de vertrekken van de begane grond van huis 5 zijn geen archeologische aanwijzingen aangetroffen. In de reconstructie (afb. 40) is er voor gekozen deze ruimte in te delen bij de functie 'wonen'. De kleine ruimte zou gebruikt kunnen zijn als 'pronkkamer'.³⁷ De kleine ruimte aan de straat zou echter evenzeer geschikt kunnen zijn voor een werkplaats/winkel. De ruimte daarachter betreft ongetwijfeld de woonkeuken. De schouw en/of stookplaats van dit vertrek werden niet aangetroffen tijdens het onderzoek. Vermoedelijk stookte men toen al in een groot gietijzeren fornuis waar men niet alleen het huis mee verwarmde, maar ook het eten en de wekelijkse was op kookte. In de loop van de 18de en 19de eeuw zouden dergelijke beelden min of meer iconisch worden voor het gemiddelde huishouden in Nederland.

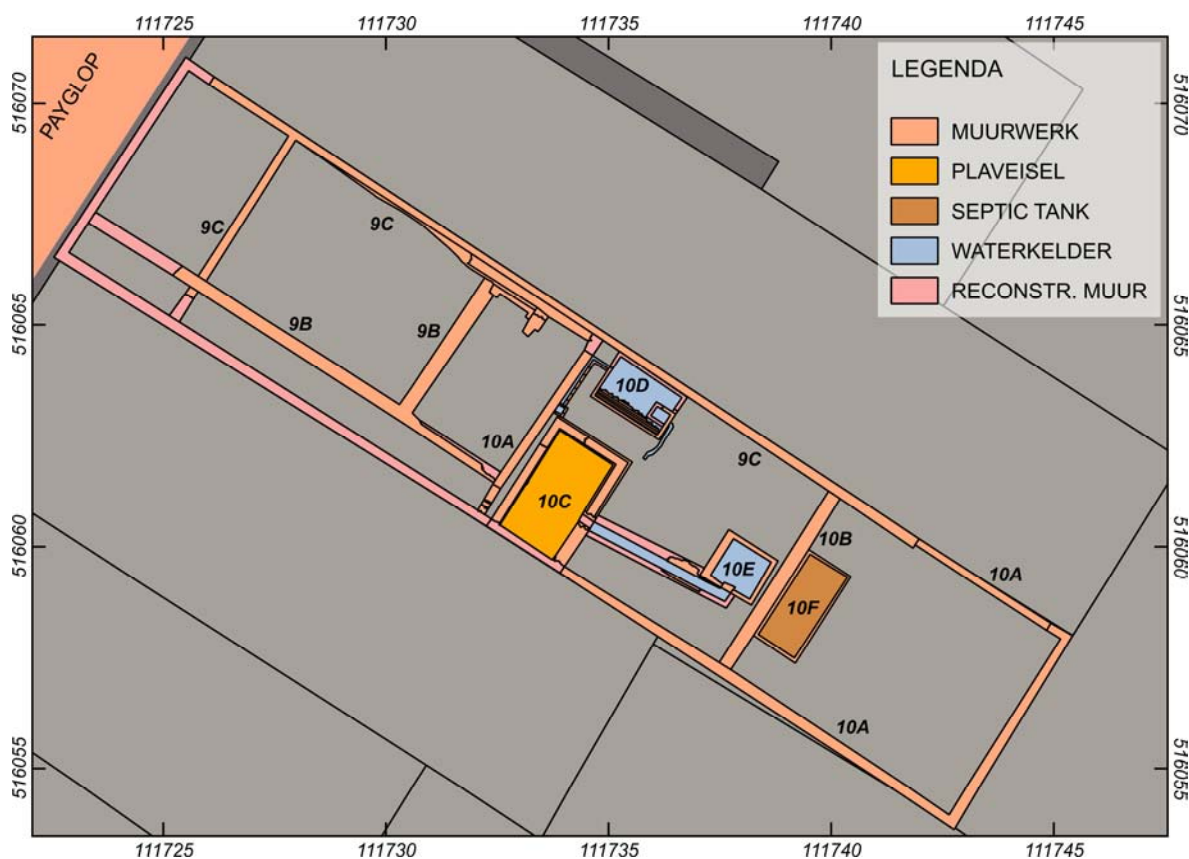
Ook in fase 9 werd geen spoor gevonden van de ligging van het privaat. Een logische plek zou de (bij)keuken zijn. Als reeds gemeld voor fase 7/8 heeft men hier oorspronkelijk wellicht wél de beschikking gehad over een privaat, maar is deze geheel vernield bij de aanleg van diep ingegraven constructies zoals kelder 10C.³⁸

Afb.40 Reconstructie van de functionele indeling van de begane grond van huis 5 (fase 9)

³⁷ Voor een korte uitleg over de term 'pronkkamer', zie bijvoorbeeld: <https://nl.wikipedia.org/wiki/Pronkkamer>.

³⁸ Zie onder.

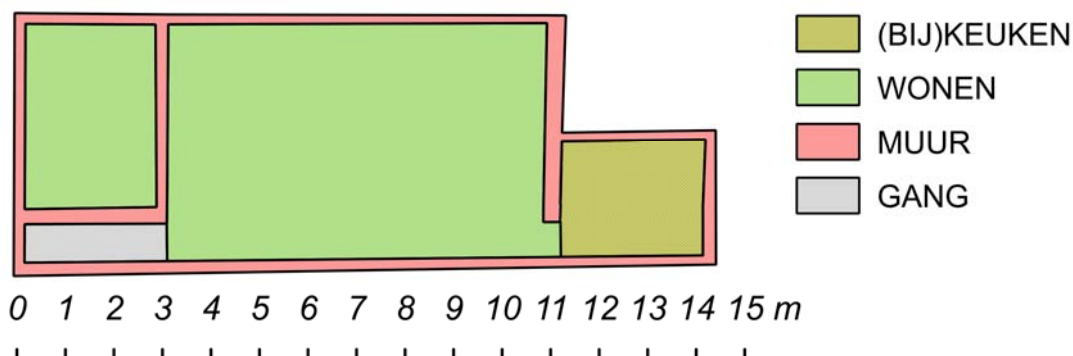

Afb.41 Reconstructie van de begane grond van huis 6 op basis van aangetroffen sporen uit fase 10. Het noorden bevindt zich boven. Ondergrond: TOP10NL, BAG (Kadaster, 2015)

Periode 10 (ca. 1900 – 1950)

Huis 6

Tussen 1882 en het begin van de 20ste eeuw werd huis 5 ingrijpend verbouwd. Het hele erf werd ommuurd en de achtergevel vernieuwd (**10A**). De binnenwand van de gang in het hoofdgebouw werd grotendeels verwijderd. Dit kunnen we afleiden uit ligging van een nieuwe aanbouw met grote voorraadkelder (**10C**). Deze lag tegen de zuidelijke perceelgrens. Tegen de – volledig weggebroken – noordoosthoek van deze aanbouw werden resten van een bakstenen goot aangetroffen, welke afwaterde op een rechthoekige waterkelder (**10D**).³⁹ Regenwater werd daarnaast nog opgevangen in een vierkante waterkelder (**10E**), die door middel van een bakstenen goot in verbinding stond met de regenwaterafvoer van het hoofdpand. Vermoedelijk was waterkelder **10E** de jongste van de twee en volgde deze waterkelder **10D** op.

Afb.42 Reconstructie van de functionele indeling van de begane grond van huis 6 (fase 10)

³⁹ Rechthoekige, halfsteens waterkelder (1.80 x 0.8 m) met tongewelf; gele bakstenen (17 x 17 x 4 cm); loden zuigbuis aan zuidoostzijde waterkelder; NAP b.k. tongewelf +1.10 m.

Afb.43 Payglop 25, anonieme foto uit 1962. Het pand was destijds een kruidenierswinkel van de keten Wijnbergh & Co (Regionaal Archief Alkmaar)

Uit oude foto-opnamen blijkt dat men een deel van de gang naast het kleine voorvertrek behield, allicht omdat een kleine hal bij de entree voor het ontvangen van bezoek en het ophangen van jassen wel zo handig is.

Na enige tijd kreeg men behoefte aan meer ruimte. Het pand werd aan de achterzijde uitgebreid, waarbij men de achtergevel zes meter achterwaarts verplaatst heeft (**10B**). Voor het eerst sinds men op dit perceel begon te wonen kon de ligging van een privaat worden aangetoond (**10F**). Dit was reeds een betonnen septic tank die was aangesloten op hedendaagse waterclosetten. De septic tank lag in het achtertuinje ten oosten van muur **10B**. De uitbreiding van het pand en de aanleg van een toilet(groep) met septic tank kan zeer waarschijnlijk worden gerelateerd aan de wijziging van de functie van het pand, van een woonhuis naar een pand waarvan – in ieder geval (het grootste deel van) de begane grond in gebruik was als winkel. Rond het midden van de vorige eeuw kon men hier dan ook een kruidenier van de keten Wijnbergh & Co aantreffen (**afb. 43**). Oudere Alkmaarders zullen zich deze kruidenier vast nog goed kunnen herinneren. De ingang aan de zuidzijde van het perceel herinnert de ingewijde lezer nog vaag aan de ligging van de eeuwenoude steeg langs de zuidzijde van het perceel.

Afb.44 Restauratie van de majolica snelle uit askuil 8D door Marianne Bruggeman (vergelijk cat.nr.8)

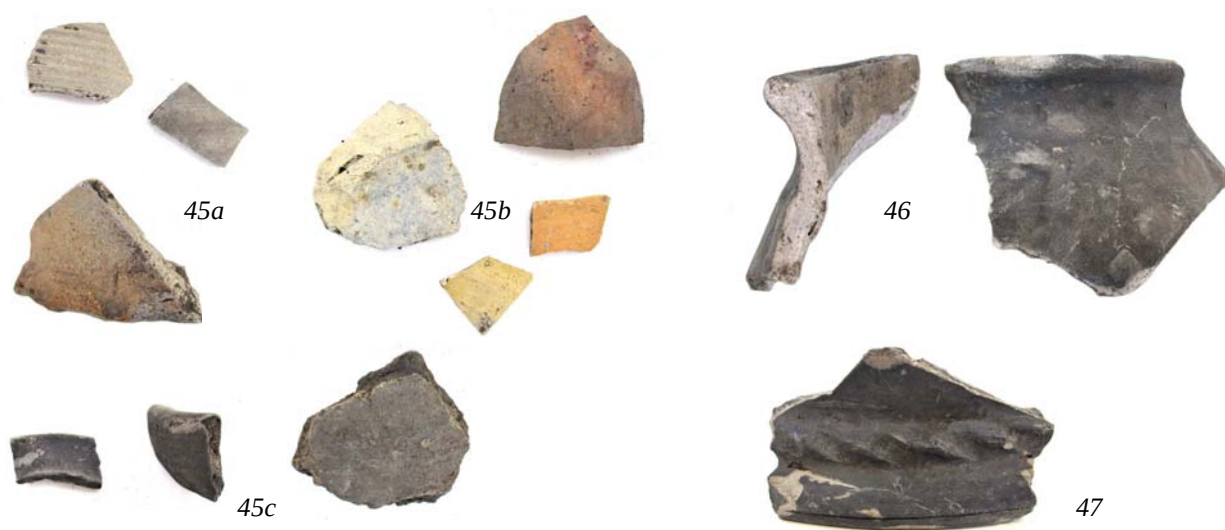
12PAY oph 2A, kuilen 2C 2D 2G V10+13+33, V12, V11+20, V32		type	2A	2C	2D	2G	Tot.	1250	1300	1350
		pi-		1		1	2	<		
		wm-	7		1	4	5	<		
	elmpt	bg-kog-3	1					<		
		bg-				1	1	<		
		s5-	3		2	2	4			
		s4-	2		2		2			
		s1-		4	9	4	17			>
		s2-	1		1		1			>
		kp-bak-	1					<		
		kp-kog-2	2					<		
		kp-kog-11	1					<		
		kp-kog-	34		2		2	<		
		g-	1	3	13	5	21			
		r-bak-32			1		1			
		r-bak-			1		1			>
		r-kog-	1			1	1			
		r-kom-	1							>
		r-	1	2	18	2	22			
		subtotaal pi:		1		1	2			
		subtotaal wm:	7		1	4	5			
		subtotaal bg:	1			1	1			
		subtotaal s5:	3		2	2	4			
		subtotaal s4:	2		2		2			
		subtotaal s1:		4	9	4	17			
		subtotaal s2:	1		1		1			
		subtotaal kp:	38		2		2			
		subtotaal g:	1	3	13	5	21			
		subtotaal r:	3	2	20	3	25			
		Totalen:	56	10	50	20	80			

Tabel 1 Tellijst van keramiek uit ophoging 2A en kuilen 2C, 2D en 2G, in Maximum Aantal Exemplaren

1.4 Vondstcomplexen

Uit deze kleine opgraving komen slechts enkele vondstcomplexen die een nadere analyse verdienen. In het navolgende wordt gebruik gemaakt van het Classificatiesysteem voor middeleeuws en postmiddeleeuws aardewerk, ook wel bekend als het ‘Deventer systeem’. De vondsten worden geïnventariseerd met een code bestaand uit: een lettercode voor het materiaal, een drielettercode voor de hoofdvorm, een cijfer voor specifieke vormen en eventueel een letter voor aanvullende aanduiding. Zie ook de toelichting bij de vondstenlijst in bijlage 2.

De vondstcomplexen worden samengevat in de tellijsten. Hierin is het Maximum Aantal Exemplaren vermeld, dat is de telling na het sorteren en puzzelen van fragmenten tot individuele objecten. De tabel geeft ook de typedatering of, in geval van versierde keramiek, een aangescherpte datering van de betreffende objecten. De typedateringen worden in dit rapport nader toegelicht in een aparte bijlage.

Afb.45-47 Enkele potscherven uit laag 2A: 45a Siegburg steengoed, 45b maaslands wit (andenne) en 45d kogelpot-aardewerk, 46 blauwgrijs (elmpt) aardewerk, 47 zware rand van grijs aardewerk. Schaal circa 1:3

De eerste ophogingen en een drietal mestkuilen, eerste tot derde kwart 14de eeuw

De oudste sporen kunnen slechts worden gedateerd aan de hand van de erin gevonden potscherven (zie **tabel 1, afb. 45-47**). Het beeld wordt enigszins vertroebeld doordat er ook ouder scherfmateriaal in is gemengd dat als ‘opspit’ met de grond van elders is aangevoerd, maar het gaat waarschijnlijk slechts om een handvol scherven.

In de ophoging 2A is het kogelpotaardewerk opvallend sterk in de meerderheid. Dit verschilt sterk van het algemene beeld van 10de- tot 12de-eeuwse vondstcomplexen in Alkmaar, waarin import-aardewerk omstreeks de helft van alle keramiek uitmaakt.⁴⁰ Dit verschil is moeilijk verklaarbaar. Het jongste materiaal zijn twee scherven Siegburg bijna steengoed, dateerbaar tussen circa 1290 en 1320.⁴¹ Het meeste materiaal is slechts ruim dateerbaar in de 13de tot en met vroege 14de eeuw: het proto-steengoed (s5), het veelal met borstelstreek afgewerkte kogelpotaardewerk (kp) en het rode aardewerk (r). Het blauwgrijze elmpt-type aardewerk (bg) en het andenne-type aardewerk (wm) komt vanaf de 12de eeuw geregeld voor in Alkmaar maar dit vondstmateriaal kan ook nog uit de 13de eeuw dateren. Uit de ophoging komt een merkwaardig fragment van grijs aardewerk: een zware rand met een kabelvormige band erlangs – het was wellicht de rand van een vuurstolp (**afb.47**).

⁴⁰ Zie hoofdstuk 3 tabel 2 in dit Rapport: in vondstcomplexen uit de 10de t/m 12de eeuw uit enkele opgravingen komt een import-percentages van 53% tegen 47% kogelpotaardewerk.

⁴¹ Zie Bitter 2009 (RAMA 13), 93-103, over de keramiek uit een vondstcomplex dat is geborgen onder de brandlaag van de stadsbrand van 1328 en dendrochronologisch gedateerd na 1285.

12PAY 3A ophoging
V6-9 V29 V61A-64 V87

	type	MAE	1250	1300	1350	1400	1450
	pi-	1 <<					
<i>paffrath</i>	bg-	1 <<					
<i>elmpt</i>	bg-	5	<				
	wm-	18	<				
	s5-kan-	2	<				
	s4-kan-	5					
	s1-tre-	1					
	s1-kan-23	1					
	s1-kan-	42					>
	s2-kan-	18					>
	kp-gra-	1	<				
	kp-kog-5	1	<				
	kp-kog-15	1	<				
	kp-kog-	14	<				
	g-kan-5	1					
	g-pis-1	1					
	g-	39					
	r-bak-32	2					
	r-bak-33	1					
	r-bak-15	4					>
	r-bak-	2					
	r-bor-	1					
	r-gra-3	3					
	r-gra-20	1					
	r-oli-	1					
	r-pis-	1					
	r-	176					
subtotaal pi:							
subtotaal bg (Paffrath):							
subtotaal bg (Elmpt):							
subtotaal wm (Andenne):							
subtotaal s5:							
subtotaal s4:							
subtotaal s1:							
subtotaal s2:							
subtotaal kp:							
subtotaal g:							
subtotaal r:							
TOTAAL:							

Tabel 2 Tellijst van keramiek uit ophoging 3A, in Maximum Aantal Exemplaren

Uit de drie mestkuilen **2C**, **2D** en **2G** komt weinig kogelpotaardewerk en er is maar een beetje opspit aanwezig. De lage score van geglazuurd steengoed uit Langerwehe (s2) en de dominantie van het Siegburg steengoed (s1) in het drinkgerei wijst op een datering rond het tweede kwart van de 14de eeuw.⁴² Er kan dus een dateringsverschil van een paar decennia zijn tussen de eerste ophogingslaag 2A en deze drie kuilen. Er is in de kuilen ongeveer evenveel rood als grijs aardewerk, vermoedelijk alle van lokale makelij.

Afb.48 Uit kuil 2C: Siegburg steengoed. Circa 1:3

Afb.49: Uit kuil 2D: grijs aardewerk bodemscherf, rand van rood aardewerk bakpan (r-bak-32), bodem- en rand-scherven van Siegburg steengoed. Circa 1:3

Afb.50-51 Uit ophoging 3A: kan van Siegburg steengoed (s1-kan-23) en menselijk dijbeenbot.

De tweede ophogingslaag, **3A**, welke over de mestkuilen heen gaat, levert een flinke hoeveelheid scherfmateriaal op (**tabel 2, afb. 50-51**). Meer dan een derde ervan is van elders aangevoerd, zoals het pingsdorf- (pi), paffrath- (bg), elmpt- (bg) en andenne-type (wm) aardewerk, het proto- en bijna-steengoed (s5, s4). In dit vondstcomplex bezorgt de opspit ons wat problemen. Het betreft in elk geval het pingsdorf- en paffrath-aardewerk en minstens een deel van het elmpt- en andenne-type aardewerk, van het proto-steengoed en ook van het kogelpotaardewerk. Het kogelpotaardewerk verdwijnt in Alkmaar immers rond het tweede kwart van de 14de eeuw van de markt door de opkomst van de grijs en rood aardewerk productie.

In het steengoed wordt het beeld overheerst door het Siegburg steengoed, dat ongeveer het dubbele is van de hoeveelheid geglazuurd steengoed uit Langerwehe. De hoeveelheid rood aardewerk is het vijfvoudige van het grijs aardewerk.

Een handvol op type determineerbare fragmenten kan nader gedateerd worden aan de hand van vormkenmerken. Sommige vormen blijven in gebruik tot omstreeks het midden van de 14de eeuw,

⁴² Vergelijk de vondsten van het Waagplein: Bitter 2009 (RAMA 13), 93-103.

namelijk de Siegburg steengoed kan s1-kan-23, de grijs aardewerken kan g-kan-5 en de rood aardewerken bakpan r-bak-32 met holle steel. Andere typen komen omstreeks die tijd in productie, namelijk de grijs aardewerken pispot g-pis-1 en de rood aardewerken grappen r-gra-3 en r-gra-20, wellicht ook de bakpan r-bak-15. Het vondstcomplex in de ophogingslaag kan zodoende worden gedateerd in het derde kwart van de 14de eeuw.

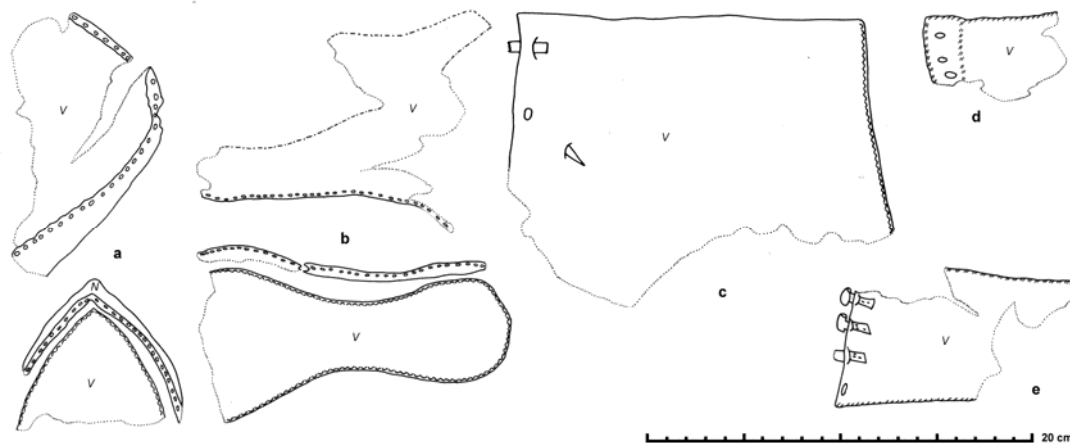
Een merkwaardige vondst is het bovenste deel van een menselijk dijbeen (**afb.51**). Met de nodige fantasie zijn hier natuurlijk fraaie lugubere verklaringen voor te bedenken, maar misschien is er gewoon wat grond aangevoerd uit de omgeving van een begraafplaats?

Leer uit ophoging 3A, eerste helft 14de eeuw (door Karin Beemster)

Uit de ophoging komt een kleine hoeveelheid vondsten van rundleer (**afb.52**). Helaas is het leer in slechte staat en erg fragmentarisch. Er zijn drie spitse zoelfragmenten, waarvan eenmaal met een stuk voorblad van het bovenleer erbij.⁴³ Van een vierde schoen is alleen het achterstuk van de zool en een bovenleerfragment aanwezig.⁴⁴

Een deel van de schacht van een hoge schoen heeft gaten voor een rijgveter op de wreef.⁴⁵ Een tweede schoen met rijgveter is slechts door drie schamele fragmentjes vertegenwoordigd.⁴⁶ Van een bovenleerfragment met drie vetergaten voor een rijgveter en de naaigaatjes van een gatenversterking is niet te zeggen of het een zijsluiting was of op de wreef.⁴⁷

Tenslotte is er een schachtaanzetstuk van een hoge schoen met rolknopen en naaigaatjes voor een randversterking.⁴⁸

Afb.52 Leerfragmenten uit ophoging 3A (a. V64-1AB, b. V61-1AB, c. V61-4A, d. V62-1B, e. V64-3A). Tekening Karin Beemster. Schaal 1:4

Ophogingen in de 15de eeuw

Uit de ophoging **6A** komen vrijwel uitsluitend scherven rood aardewerk (**tabel 3**). Slechts 4 fragmenten zijn op type herkenbaar. Twee ervan hebben een einddatering omstreeks het midden van de 15de eeuw, terwijl de andere twee in die periode in productie kwamen. Mede gezien de datering van sporen eronder en erboven komt dit vondstcomplexje uit op een datering omstreeks 1450.

Ook in ophoging **7A** is het materiaal zeer fragmentarisch en overheerst het rood aardewerk in het keramiekspectrum (**tabel 4, afb. 53**). Op basis van de op type herkenbare vormen kan het vondstcomplex slechts globaal worden gedateerd in de tweede helft van de 15de of eventueel nog in de eerste helft van de 16de eeuw. In beide vondstcomplexen bestaat de keramiek vooral uit rood aardewerken kookgerei.

⁴³ Vondstnummers V62-1A, V64-2A en V64-1A+B+C.

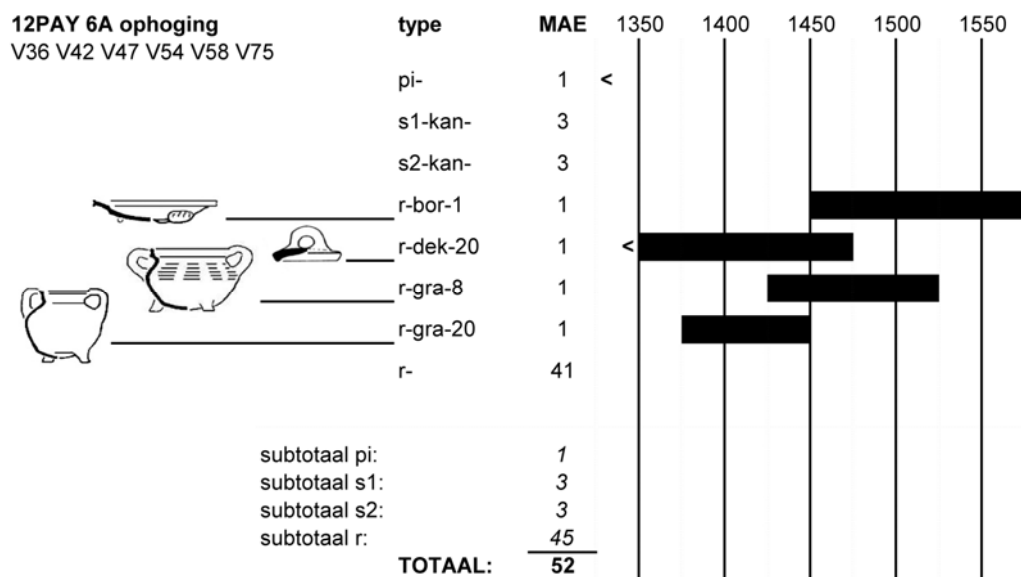
⁴⁴ Vondstnummer V61-1A+B+C.

⁴⁵ Vondstnummer V61-4A.

⁴⁶ Vondstnummer V61-5A+B+C.

⁴⁷ Vondstnummer V62-1B.

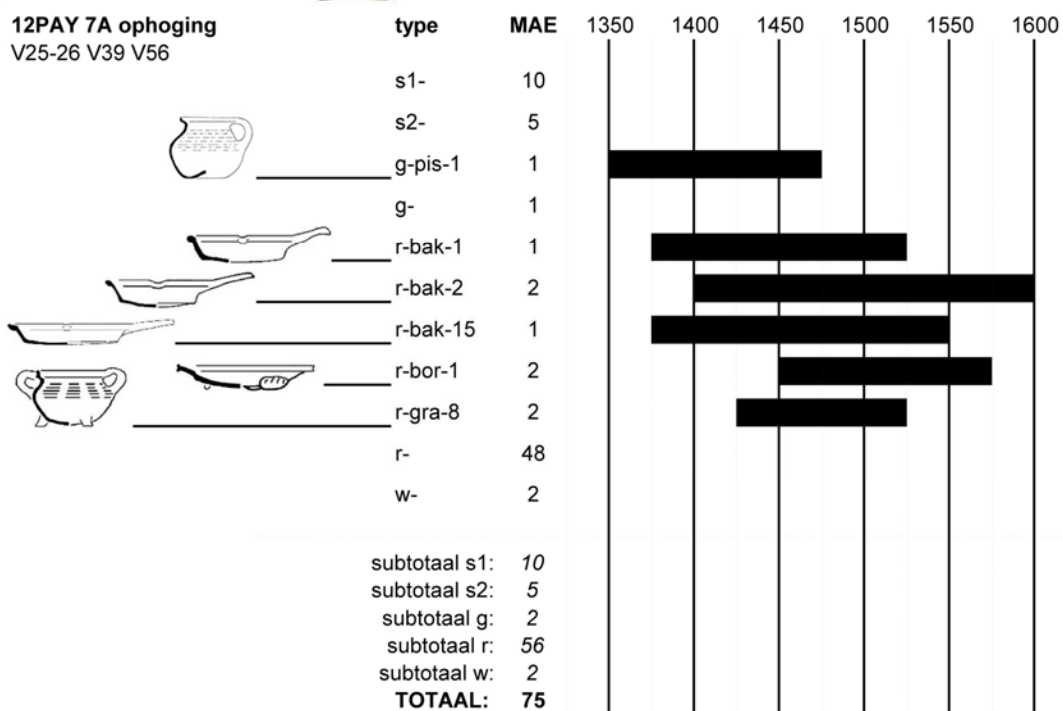
⁴⁸ Vondstnummer V64-3A.

Tabel 3 Telling van keramiek uit ophoging 6A, in Maximum Aantal Exemplaren

Afb.53 Uit ophoging 7A: fragmenten van rood aardewerken grape (r-gra-8) en een kan van steengoed met zoutglazuur. Circa 1:3

Tabel 4 Telling van keramiek uit ophoging 7A, in Maximum Aantal Exemplaren

12PAY 7i tuinaarde 7J 7K 7L kuilen		type	7i	7J	7K	7L	Tot	1450	1500	1550	1600
V3 (7i), V24 V28 V27 (7J 7K 7L)											
		s1-			1		1				
		s2-	13	3	3		6				
		Keulen/Frechen s2-kan-19	1								
		Raeren/Aken s2-kan-65	1								
		s2-spi-2	1								
		g-	1		1		1				
		r-bak-1	1		3		3	<			
		r-bak-2	2	1			1	<			
		r-bak-4			1		1				>
		r-bak-27				1	1				
		r-bak-			2		2				
		r-bor-1	2		3		3				
		r-dek-	1								
		r-gra-8	1	1	1		2	<			
		r-gra-19	1								>
		r-gra-34		1	1		2				>
		r-kan-			1		1				
		r-kop-1		1		1	2				
		r-kop-2	1								>
		r-oli-			2		2				
		r-pis-1				1	1	<			
		r-pot-			1		1				
		r-spa-	1			1	1				
		r-vst?	1								
		r-	160	12	5	14	31				
		w-bor-	1								
		w-gra-12	1								
		w-stk-	1								
		w-	8		1		1				
		ha-	1								
		m-zal-	1								
subtotaal s1:					1		1				
subtotaal s2:			16	3	3		6				
subtotaal g:			1		1		1				
subtotaal r:			171	16	20	18	54				
subtotaal w:			11		1		1				
subtotaal ha:			1								
subtotaal m:			1								
TOTALEN:			201	19	26	18	63				

Tabel 5 Tellijst van keramiek uit tuingrond 7i, en kuilen 7J, 7K en 7L, in Maximum Aantal Exemplaren

Afb. 54-56 Uit tuingrond 7i: steengoed kannen uit Aken/Raeren en Keulen, rood aardewerken rand-fragment van vuurstolp? Of kachel? Ca. 1:3

Tuingrond en kuilen uit de tweede helft van de 16de eeuw

Achter het huis is een laag donkere omgespitte tuingrond (7i) gevonden, waarin een paar kuilen gegraven zijn (**tabel 5, afb. 54-60**). De laag is niet echt homogeen en er kunnen ook andere kuilen als gevolg van het omspitten van de tuingrond doorheen zijn vermengd. Uit de kuilen 7J, 7K en 7L komt maar een heel bescheiden hoeveelheid scherfmateriaal, dat bovendien zeer gefragmenteerd is. De kuilen dienden dus niet zozeer voor het deponeren van huishoudelijk afval maar vooral voor het dumpen van asresten en vuile grond. In laag 7i en kuilen 7J, 7K en 7L zijn van het Maximum Aantal Exemplaren van 264 individuele objecten, dan ook slechts 28 stuks op type determineerbaar (**tabel 5**). Tot de zeldzame grote fragmenten behoren een bijna complete rood aardewerken bakpan r-bak-4 en rood aardewerken kan r-kan-(20?) in kuil 7K.

Een handvol typen dateert uit de eerste helft 16de eeuw of eerder, maar diverse voorwerpen zullen niet ouder zijn dan rond 1550. De laag 7i wordt dan ook gedateerd rond 1550, de drie kuilen dateren in de halve eeuw erna.

Uit tuingrond 7i komt een merkwaardig rood aardewerken fragment met een breed uitgebogen rand en een geschulpt zwaar worstoor (**afb. 56**). Het is tamelijk dikwandig, ongeglazuurd en aan de binnenzijde beroet, wat doet vermoeden dat het een tot nog toe onbekend model vuurstolp kan zijn. Een andere optie zou een aardewerken potkachel kunnen zijn – globaal vergelijkbare rood aardewerken kachels (maar met een andere randvorm) zijn bekend uit Bergen op Zoom in de 15de of 16de eeuw,⁴⁹ uit Leiden in de eerste helft 15de eeuw en in de tweede helft 16de eeuw en uit Geertruidenberg.⁵⁰

⁴⁹ Groeneweg 1992, 177 en afb.139a.

⁵⁰ Identieke randen aan de kachel uit Bergen op Zoom, maar destijds ten onrechte geïnterpreteerd als vuurstolp, zijn in Leiden opgegraven in de Haarlemmerstraat in 1985 (vondstnummer HS85-103, eind 14de of 1ste helft 15de eeuw: Bitter 1986, afb.18 ‘type 47’) en aan de Oude Rijn/Middelste gracht in 1987 (vondstnummer 87ORMG-4, beerput tweede helft 16de eeuw: Bitter 1988 afb.15 ‘type 47a’ spoor 46B). Determinatie gecorrigeerd door Gerrit Groeneweg, die nog een vierde exemplaar uit Geertruidenberg vermeldt (Groeneweg 1992, 177).

Het vondstmateriaal uit de drie kuilen komt uit nagenoeg dezelfde periode als de laag waarin ze zijn ingegraven.

Net als in de hierboven beschreven 15de-eeuwse vondstcomplexen bestaat het keramiekspectrum voornamelijk uit rood aardewerk, vooral kookgerei. Het aandeel van nog geen 9% aan importkeramiek is gering, met 23 MAE Duits steengoed en 1 scherf hofner aardewerk. Dit kan een indicatie zijn van beperkte welstand van de toenmalige bewoners van Payglop 25. In dezelfde richting wijst het vrijwel ontbreken van versierd drinkgerei onder het steengoed (slechts 1 exemplaar, in de tuingrond 7i – zie **afb.55**) en de afwezigheid van glaswerk. Majolica is slechts door één zalfpotje vertegenwoordigd. Uit kuil **7L** komt het gebroken lemmet van een zwaar en breed ijzeren mes, dat wellicht niet voor de keuken diende maar voor een ambachtelijke toepassing (**afb. 60**).

Afb. 57 Uit kuil 7J: randfragmenten van een rood aardewerken bakpan (r-bak-2), grape (r-gra-8) en kop (r-kop-1). Circa 1:3

Afb.58-59 Uit kuil 7K: rood aardewerken bakpan (r-bak-4) en voorraadkan. Circa 1:3

Afb.60 Uit kuil 7L: lemmet van ijzeren hakmes van minstens 42 mm breed. Circa 1:3

Afb.61 Uit kuil 7/8F: rood aardewerken lekschaal (r-lek-8), grape (r-gra-33) en borden met Noordhollandse slibversiering. Circa 1:3
Afb.62 Uit kuil 8C: rood aardewerken kom met Noordhollandse slibversiering

Vier afvalkuilen uit de tweede helft 16de en begin 17de eeuw

Ook de keramiek uit een viertal andere afvalkuilen is merendeels uiterst fragmentarisch en bestaat hoofdzakelijk uit rood aardewerk (**tabel 6, afb. 61-70**). Gezien de fragmentatie en incompleetheid moet het afval eerst zijn vergaard op een afvalhoop of in een houten vuilnisbak, voordat de resten werden begraven in een afvalkuil. Destijds bestond al een goed georganiseerde vuilnisafvoer – vanaf 1598 kwamen de vuilnislieden zelfs driemaal per week langs de kaden.⁵¹ In de kuilen 7/8F, 8B en 8C komen alleen maar kleinere fragmenten, op één vrijwel complete rood aardewerken kom uit kuil 8C na. Het aantal op type determineerbare exemplaren uit deze drie kuilen is dan ook laag, slechts 9 MAE van de 150 MAE. Het vondstcomplex in kuil 7/8F is daardoor slechts globaal te dateren in de tweede helft 16de of eerste helft 17de eeuw, 8B en 8C op eind 16de of begin 17de eeuw.

Drie scherven rood aardewerk uit kuil 7/8F hebben een ringeloordecoratie in de stijl van het ‘Noordhollands slibaardewerk’ (**afb.61**).⁵² Dit aardewerk is tussen circa 1575 en 1650 in Alkmaar vervaardigd, maar ook in sommige andere Hollandse steden. Uit kuil 8C komt een vrijwel complete rood aardewerken kom met ringeloor- en sgraffito-decoratie in deze stijl (**afb.63**). Aan de rand zit nog één driepas-nokoortje, een vorm die is ontleend aan tinnen voorbeelden, maar de tweede is reconstructie.⁵³ Op de bodem staan drie elkaar overkruisende vissen (een christelijk symbool) tussen stippelroosjes en S-motieven met stippen, omgeven door twee slinger-omlijstingen en een streepjesrand. De vissen en S-motieven met stippen zijn identiek aan een kom uit Graft, die door Sjek Venhuis is gedateerd rond 1590-1600.⁵⁴ Soortgelijke omlijstingen zijn bekend van nog een kom en drie borden die zijn gedateerd tussen 1598 en circa 1610, eenmaal in combinatie met identieke stippelroosjes.⁵⁵

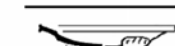
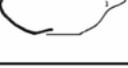
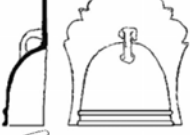
⁵¹ Bitter 2011.

⁵² In het overzichtswerk door Van Gangelen/ Kersloot/ Venhuis 1997 zijn geen parallellen te vinden voor het bladmotief op de rand van het bord, maar wel voor de bodemscherf met spiraal en een gestippelde (dier?)figuur: vgl. Van Gangelen/ Kersloot/ Venhuis 1997 afb.12, gedateerd circa 1575-1585.

⁵³ Opvallend genoeg wijkt het model van het nokoortje af van de standaardvorm van de Alkmaarse kommen bij Van Gangelen/ Kersloot/ Venhuis 1997. Zij hebben ook kommen van hetzelfde model met één nokoortje en ertegenover een horizontaal worstoor (afb.22 en 186b).

⁵⁴ Van Gangelen/ Kersloot/ Venhuis 1997 afb.151.

⁵⁵ Zie Van Gangelen/ Kersloot/ Venhuis 1997 afb.21b en 41, door Venhuis geïdentificeerd met decorateur B1, en afb.26b (met identieke stippelroos) en 36 van decorateur A.

12PAY 7/8F 8B 8C 8D kuilen		type	7/8F	8B	8C	8D	Tot	1500	1550	1600	1650
V5 V4 V2 V1											
blad 1 van 2											
		s2-	5		1	9	15				
		s2-kan-	1				1				
		s2-kan-2				1	1				
		s2-kan-39				1	1				
		g-	2			1	3				
		r-bak-1				1	1				
		r-bak-5	1				1				
		r-bak-8				1	1				
		r-bak-10	1			2	3	<			
		r-bak-24				1	1	<			
		r-bor-1				2	2	<			
		r-bor-6				4	4				
		r-bor-		1			1				
		r-dek-				1	1				
		r-gra-8				1	1	<			
		r-gra-19			1		1				
		r-gra-33	1				1				
		r-gra-34				2	2				
		r-kom-75			1		1				
		r-lek-8	1				1				
		r-lek-13		1			1				
		r-lek-				1	1				
		r-ond-1	1				1				
		r-pis-5	1				1				>
		r-pis-				1	1				
		r-stk-				1	1				
		r-vst-3				1	1				
		r-	65	11	42	4	122				
		w-bak-9				1	1				
		w-bak-				1	1				
		w-bek/kop			2		2				
		w-bor-6				1	1				
		w-bor-				1	1				
		w-gra-12				1	1				
		w-gra-38				1	1				
		w-gra-				5	5				
		w-kom-33?				1	1				
		w-kop-?				1	1				
		w-pis-3				1	1				
		w-	7	3		4	14				
		ha-				2	2				
		we-kan-				1	1				
		m-bek-3				1	1				
		m-bor-			1		1				
		m-bor-				2	2				
		s7-pot-				1	1				>

Tabel 6a Tellijst van keramiek uit kuilen 7/8F, 8B, 8C en 8D, in Maximum Aantal Exemplaren

12PAY 7/8F 8B 8C 8D kuilen	type	7/8F	8B	8C	8D	Tot
V5 V4 V2 V1						
blad 2 van 2						
	subtotaal s2:	6		1	11	18
	subtotaal g:	2			1	3
	subtotaal r:	71	13	44	23	151
	subtotaal w:	7	3	2	18	30
	subtotaal ha:				2	2
	subtotaal we:				1	1
	subtotaal m:			1	3	4
	subtotaal s7:				1	1
	TOTALEN:	86	16	48	60	210

Tabel 6b Keramiek uit kuilen 7/8F, 8B, 8C en 8D, in Maximum Aantal Exemplaren

In kuil **8D** zijn meerdere grote fragmenten gevonden, zodat hier nog 25 van de 60 MAE op type kunnen worden gedetermineerd. Hieronder bevinden zich diverse exemplaren die wijzen op een datering van het vondstcomplex in de late 16de of vroege 17de eeuw – een fragment van een martavaan, een voorraadpot van aziatisch steengoed, zal echter pas van na 1600 dateren. Opvallend genoeg bevinden zich in het vondstcomplex ook een paar voorwerpen met een datering rond het midden van de 16de eeuw en ouder (s2-kan-2, s2-kan-39, r-bak-1, r-gra-8) – waren deze zolang nog in omloop gebleven of is dit (net als één scherf grijs aardewerk) opspit uit de ophogingslaag?

Het rood en wit aardewerk vertoont de gebruikelijke sortering van vooral keukengerei met een handvol andersoortig servies, zoals een vuurstolp, pispotten en een ondersteek. Het drinkgerei is gemaakt van Duits steengoed met zoutglazuur, het tafelservies van weserwaar en majolica. De martavaan is een zeldzaam luxe item – chinees porselein ontbreekt in het vondstcomplex. Ook glaswerk is afwezig.

Afb.63-65 Uit kuil 8D: 63 rood aardewerken bord met groene engobe en loodglazuur (r-bor-1), 64 wit aardewerken bord met groene loodglazuur (w-bor-6, diameter 17 cm), 65 bodem van wit aardewerken grape met 'op zijn Duits' dubbelgevouwen poten.⁵⁶ Schaal circa 1:3

⁵⁶ Identieke grappen zijn in 1991 als misbaksels gevonden in de pottenbakkerij De Properepot (1560-1620) aan het Luttk Oudorp en kennelijk het werk van een Duitse gastarbeider (Bitter 1995).

66

67

Afb.66-67 Uit kuil 8D: een schenkan uit Raeren en een baardmankruikje uit Keulen of Frechen (de bovenrand van de kop van de baardman ontbreekt). Circa 1:3

Van het steengoed zijn twee exemplaren als enigszins luxe artikelen te bestempelen vanwege de reliëfversiering. De ene is een grote schenkan op standvoet met horizontale banden op de schouder (s2-kan-2), afkomstig uit Raeren of mogelijk het nabij gelegen Aken, te dateren tussen circa 1530 en 1575 (afb.66).⁵⁷ De ander is een klein baardmankruikje (s2-kan-39) met braamnop-rozetten op de buik uit ongeveer dezelfde periode, vervaardigd in Keulen of (na 1566) het nabijgelegen Frechen (afb.67).⁵⁸

Verder springt er één uniek object uit, namelijk een grote beker van majolica (m-bek-3). Hij heeft een polychrome beschildering van bloemenranken met gele granaatappels en gele anjers met blauwe bessen (afb. 68). De hoge tapse bekervorm is overgenomen van Duitse steengoed bierpullen van het type 'Schnelle' (afb.69). De geel geschilderde horizontale banden imiteren de hoepels die tussen circa 1525 en 1600 op snelles werden aangebracht in Keulen en in het productiecentrum van Raeren (nabij Aken)⁵⁹ – de hoepels zijn op hun beurt wellicht afgeleid van houten bekers.

De majolica snelle is gezien het model wellicht nog voor 1600 vervaardigd en dan ligt Haarlem als mogelijke productieplaats het meest voor de hand, maar zeker is dit niet. Dergelijke imitaties van steengoed servies, met rijke polychrome beschildering, komen in de 16de eeuw wel vaker voor (afb.70-73),⁶⁰ maar voor zover bekend is er voor deze snelle geen parallel.

De bijzondere majolica snelle valt bij de eenvoud van het overige huisraad in het vondstcomplex uit de toon en zal zeker een pronkstuk zijn geweest.

⁵⁷ De hoogglanzende egaalbruine zoutglazuur wijst op productiecentrum Raeren of Aken. Een rijk met reliëf versierd exemplaar bij Mennicken 2009 nr.116 draagt het jaartal 1609. De afwerking met horizontale banden zoals op ons exemplaar is echter een 15de-eeuwse traditie die toch niet ver na het midden van de 16de eeuw lijkt te zijn voortgezet. Volgens Mennicken 2009, 15, is er in Aken in de 15de en eerste helft 16de eeuw identiek steengoed geproduceerd als in Raeren. De productie lijkt er na het midden van de 16de eeuw te zijn beëindigd - wellicht volgde Aken het voorbeeld van Keulen waar men de pottenbakkers in 1566 vanwege het brandgevaar verbood hun bedrijven binnen de stadsmuren voort te zetten. In Keulen zijn kannen van vergelijkbaar model vanaf circa 1530 geproduceerd (Unger 2007 cat.25-28, 159-160, 241-247).

⁵⁸ Vergelijk Unger 2007 cat.494-495 voor vergelijkbare braamnop-rozetten, door haar gedateerd rond 1550.

⁵⁹ In het Classificatiesysteem gecodeerd als s2-sne-1. Vergelijk de voorbeelden uit Raeren uit de tweede helft 16de eeuw bij Mennicken 2009, nrs.67-81 (waarvan 69 en 74 met horizontale band halverwege). In Keulen zijn snelles vanaf circa 1530 geproduceerd- zie Unger 2007 cat.188-196, 211-221, 406, 415-421, 428-431, 513-517, 643-652 (cat.406 met een horizontale band ook halverwege). In Siegburg zijn reliëfversierde snelles van wit steengoed met zoutglazuur vervaardigd in de tweede helft van de 16de eeuw – zie Hähnel 1987 deel 1 cat.361-588.

⁶⁰ Bitter/ Ostkamp/ Roedema 2002, 12.

Afb.68 Majolica snelle (m-bek-3) uit kuil 8D

Afb.69 Steengoed snelle uit Raeren met Adam en Eva, ca.1550 (95LIN9A)

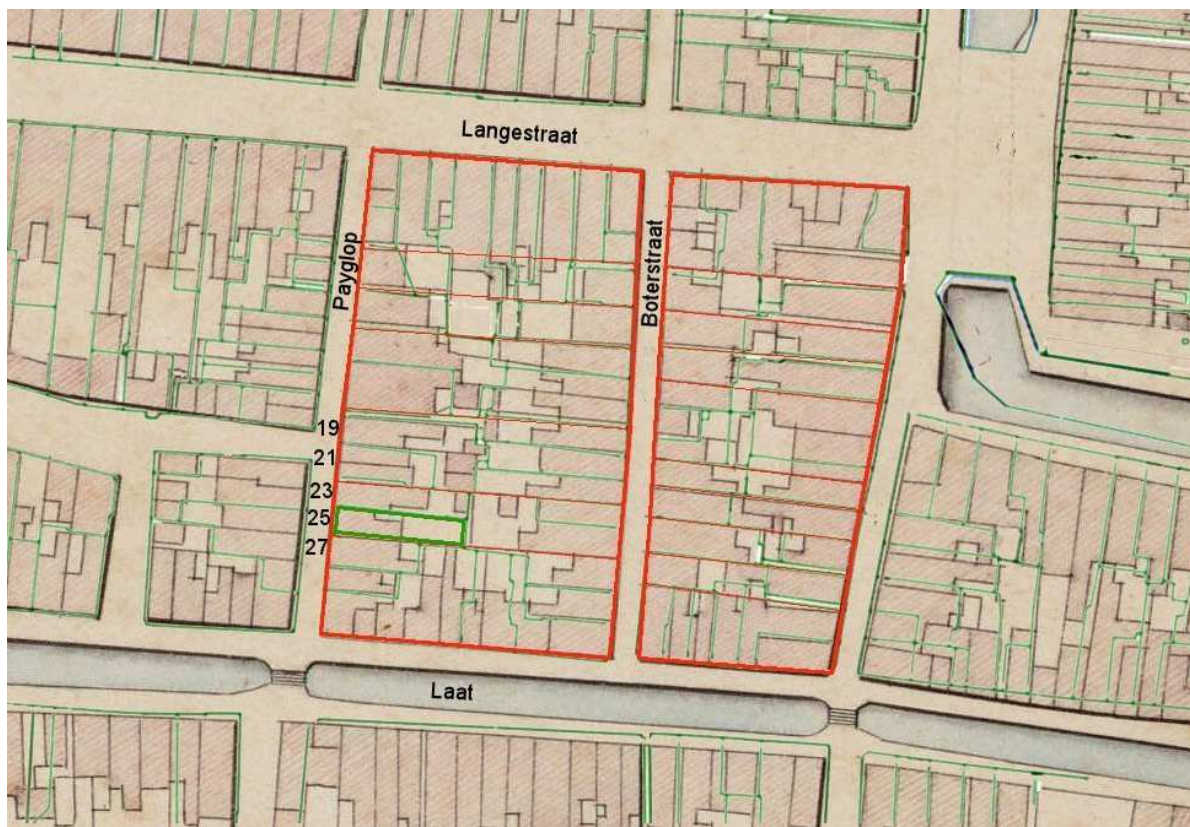

Afb.70-73 Imitaties in majolica van een beker en een drinkschaal van ongeglazuurd Siegburg steengoed, eerste helft 16de eeuw (vondsten: 84DUB en 98LAA102AG, hoog 8 en 6 cm; 01LANBP8-9-AO en 93LIN4, diameter 15,5 en 12,5 cm)

1.5 Samenvatting en conclusie

De onderzoekslocatie van Payglop 25 bevindt zich aan de achterkant van het zuidelijke deel van de Boterstraat ligt. Omdat dit deel minder sterk is opgehoogd dan het noordelijk deel, dat aansluit op de peilhoogte van de Langestraat, zou het van iets later datum kunnen zijn. Dat blijkt echter niet het geval. De eerste ophoging in de Payglop stamt namelijk uit de eerste helft van de 14de eeuw. Zelfs zou de eerste ophoging nog in het eerste kwart van de 14de eeuw zijn te plaatsen (zij het dat deze datering slechts op een paar potscherven berust) en dan vrijwel gelijktijdig zijn met de aanleg van de Langestraat. De eerste sporen bestaan uit grote mestkuilen. Dit doet vermoeden dat er toen vlakbij, wellicht aan de Boterstraat, een boerderij kan hebben gestaan.

Rond het midden van de 14de eeuw komt er een eenvoudig huisje ter plekke van Payglop 25. In deze fase blijkt de verkaveling van de oostkant van deze nauwe straat al vastgelegd te worden, want vanaf die tijd staat de bebouwing op Payglop 25 telkens op exact dezelfde plek: een slechts 4,5 meter breed huisje met aan de zuidkant erlangs een 0,8 meter brede steeg naar het achtererf. Een erfbreedte van 5,3 meter kan ook worden gereconstrueerd voor de aangrenzende twee percelen ten noorden van nummer 25. Payglop 23 is tegenwoordig inclusief de smalle steeg aan de noordkant 5,0 m breed, maar is wellicht 35 cm kwijt geraakt aan nummer 21 die tegenwoordig 5,7 meter breed is. Vrijwel dezelfde maat heeft ook Payglop 27, namelijk 5,4 meter. In de verkaveling van het huizenblok Payglop-Langestraat-Boterstraat-Laat zijn bovendien enkele doorgaande oost-west lijnen te zien (**afb. 74**). De Payglop is kennelijk van origine het achtererf geweest van de bebouwing aan de Boterstraat. Bovendien is het de vraag of er aanvankelijk bredere percelen zijn geweest die later zijn opgesplitst. Enkele doorgaande erfgronden van de westzijde van de Boterstraat lijken zelfs door te lopen naar de oostzijde tot aan de Kraanbuurt – dit verschijnsel is voorsnog niet verklaard.

Afb.74 De kadastrale percelering van 2015 (groene lijnen) over de kadastrale opmetingskaart van S.P. van Diggelen uit 1823 gelegd. In de huizenblokken aan weerszijden van de Boterstraat zijn de doorlopende perceelsgronden met rode lijnen ingetekend

Het huisje wordt diverse keren verbouwd en vervangen, wat mede zal zijn veroorzaakt door voortdurende verzakkingen. Bij de eerste aanleg van het gebied heeft men niet gerekend op huizenbouw ter plekke en de slappe ondergrond van lagen en kuilen met humeuze klei en mest heeft eeuwenlang voor problemen gezorgd. In alle bouwfases, tot omstreeks 1900, stond er een klein smal huisje van twee of drie vertrekken op de begane grond en een zolderverdieping erboven. In de eerste bouwfases kan het een simpele houtbouw zijn geweest (huis 1) maar door de latere baksteenbouw zijn de sporen van de buitenwanden verdwenen. In de eerste helft van de 15de eeuw (periode 5) heeft het huis bakstenen funderingen maar het is denkbaar dat hierop nog een bovenbouw in vakwerkbouwtechniek was gezet (huis 2). Het huis was in drie ruimten verdeeld met een inpandige gang langs de noordkant. In deze fase zijn er sporen van een smederij met een ronde of halfronde bak voor het smeedvuur in het achtervertrek. Het middenvertrek heeft een bakstenen haardplaats. De herbouw of verbouw in het midden van de 15de eeuw (periode 6) heeft bakstenen funderingen voor de tussenmuren (huis 3) – dit doet vermoeden dat er inmiddels een daadwerkelijke ‘verstening’ van het hele huis heeft plaats gevonden. Door een brandmuur met stookplaatsen aan weerszijden ervan is het huisje in tweeën gedeeld. Geheel aan de voorzijde zijn er nu sporen van een baksteenconstructie geassocieerd met sintels – de werkplaats met het smeedvuur is kennelijk naar de voorkant verhuisd. Omstreeks 1500 (periode 7) wordt dit herbouwd (huis 4), nu met een schouw tegen de noordzijde van het voorvertrek – kennelijk is (ook) het voorste deel nu als woonruimte in gebruik. De inrichting is ook iets verbeterd, want in plaats van de lemen vloeren uit voorafgaande eeuwen komen er nu plavuizenvloeren in. Ongeveer een eeuw later (periode 8) wordt een smalle achterkeuken toegevoegd. Dit gebouw heeft langer gestaan dan alle voorgangers, want het wordt pas omstreeks 1800 afgebroken voor nieuwbouw. In de nu volgende bouwfase (periode 9) wordt de steeg aan de zuidkant overbouwd (huis 5). Dit pand wordt omstreeks 1900 alweer vervangen (huis 6). Om het tempo van één herbouw per eeuw nog even voort te zetten: in 2013 kwam de laatste nieuwbouw tot stand.

Opvallend genoeg heeft de opgraving geen spoor van een beerput opgeleverd, wat op een compleet opgegraven perceel toch ongebruikelijk is. De verklaring kan zijn dat er een diepe kelder (10C) is aangelegd precies op de plaats waar een beerput gewoonlijk gelokaliseerd is, namelijk tegen de achtergevel of tegen een aangebouwde achterkeuken, aan de kant van een steegje. Wel zijn er enkele kuilen met huisafval uit de 16de en 17de eeuw gevonden. Het serviesgoed maakt een erg schamele indruk. Het enige opmerkelijke object is een majolica snelle, een kleurig pronkstuk van omstreeks 1600.

Literatuur

Bitter, P., 1986: Archeologisch onderzoek op het bouwterrein van C & A Nederland aan de Haarlemmerstraat en Spijkerboorsteeg te Leiden, *Bodemonderzoek in Leiden. Jaarverslag 1985*, 85-152.

Bitter, P., 1988: Archeologisch onderzoek naar de bewoningsgeschiedenis van het ir.Driessenplein en de ontwikkeling van de oever van de Oude Rijn op het Waardeiland te Leiden, *Bodemonderzoek in Leiden. Jaarverslag 1987*, 85-130.

Bitter, P., S. Ostkamp en R. Roedema, 2002: *De beerput als bron. Archeologische vondsten van het dagelijks leven in het oude Alkmaar*, Alkmaar.

Bitter, P., 2007: Ommuurd, volgebouwd en uitgelegd. Ruimtelijke ontwikkeling van de middeleeuwse stad, in: J. Vis, P. Bitter, H. Kaptein et al, *Geschiedenis van Alkmaar*, Zwolle, 64-90.

Bitter, P., 2009: Schaven aan Alkmaar: Archeologische terreinen voor behoud en onderzoek, in: N. de Jong-Lambregts, G. de Reus en C. Roozendaal, *Authentiek door dynamiek. Cultuurhistorie Alkmaar, beleidskader 2009-2019* (raadsnota vastgesteld 10/9/09), bijlage 5 Onderzoeksaandacht archeologie, gemeente Alkmaar.

Bitter, P., R. Roedema e.a., 2009: *Huizen, havens en handel. Opgravingen bij de Waag en onder het Waagplein (1997-2003)*, Alkmaar (Rapporten over de Alkmaarse Monumentenzorg en Archeologie nr. 13).

Bitter, P., 2011: Into the pit? Waste management and cesspit finds in Alkmaar, in: H. Clevis (red.), *Assembled Articles 4. Symposium on medieval and post-medieval ceramics, Zwolle 16 and 17 september 2010*, Zwolle, 35-56.

Bitter, P., 2013: Enkele gedachten over de bewoningsgeschiedenis van de Laat, in: Bitter, P., m.m.v. R. Roedema, A. Pavlovic e.a., 2013: *Vroeger aan de Laat. Opgravingen in 1998, 2008 en 2009*, Alkmaar (Rapporten over de Alkmaarse Monumenten en Archeologie 19), 191-204.

Gangelen, H. van, P. Kersloot en S. Venhuis, 1997: *Hoorn des overvloeds. De bloeiperiode van het Noord-Hollands slibaardewerk (ca. 1580 - ca. 1650)*, Hoorn.

Groeneweg, G., 1992: *Bergen op Zooms aardewerk*, Waalre (Bijdragen tot de Studie van het Brabantse Heem, deel 35).

Hähnel, E., 1987: *Siegburger Steinzeug*, Bd.1, Köln.

Mennicken, R., 2009: *Schätze aus Raerener Erde. Katalog des Raerener Steinzeug aus dem Hetjens-Museum Deutsches Keramikmuseum Dusseldorf*, Raeren.

Roedema, R., en P. Bitter, 2013: *Het verre verleden van een Moor. Archeologisch onderzoek bij Boterstraat 4 en 6-8 in 2011 (11BTS)*, Alkmaar (Rapporten over de Alkmaarse Monumenten en Archeologie 21).

Unger, I., 2007: *Kölner und Frechener Steinzeug der Renaissance. Die Bestände des Kölnischen Stadtmuseums*, Köln.

Bijlage 1: Beschrijving van sporen Payglop 25 (12PAY)

Guus van den Berg

De sporen zijn hieronder op chronologische volgorde beschreven.

De vondsten worden beschreven in bijlage 2. Hierbij is ook een tabel opgenomen met de correlatie van de vondstnummers en de spoornummers waaruit de vondsten komen.

Het maaiveld lag, na het verwijderen van de recente (beton)vloeren, tussen +0.75 m en +1.00 m t.o.v. NAP, waarbij de hoogste waarde werd gemeten aan de zijde van de Payglop en de laagste waarde richting het achtererf van het plangebied. Het diepst onderzochte deel van het terrein bevond zich op een niveau van -1.30 m NAP (zie bijlage 9).

0-LAAGPAKKET VAN ZANDVOORT (Formatie van Naaldwijk): geelgrijs, grof zand uit strandafzettingen; NAP o.k. niet bereikt, dieper dan -1.30 m; NAP b.k. -1.30 tot -1.10 m; zie profielen 1 t/m 3 (bijlage 9). Oversneden door **1A**; Vondstnummer: n.v.t.; Datering: 0-300 n. Chr. op basis van aanwijzingen uit nabijgelegen onderzoeken.

1A-LAAGPAKKET VAN WALCHEREN (Formatie van Naaldwijk): overstromingsdek grijze en bruine klei en veenbrokjes; NAP o.k. -1.10 tot -1.20 m NAP; zie profielen 1 t/m 3 (bijlage 9).

Oversneden door **1B**; Vondstnr. 14, 88. Datering: 12de eeuw.

1B-GREPPEL: vulling niet gedocumenteerd naar aanleiding van instringsrisico's; NAP o.k. ca. -1.00 m; NAP b.k. ca. -0.70 m; zie sporenvak 4 (bijlage 6); noordoost-zuidwest georiënteerd; vondstloos. Datering: 12de eeuw?

2A-OPHOGING: voornamelijk grijze klei; NAP westzijde plangebied (=ter hoogte van Payglop) o.k. ca. -0.80 m; NAP b.k. ca. -0.40 m; NAP oostzijde plangebied o.k. ca. -0.50 m; NAP b.k. ca. 0.00 m; zie afbeelding 14 en profielen 1 t/m 3 (bijlage 9). Oversnijdt **1B**; gelijktijdig met **2B**; Vondstnrs. 10, 13, 31?, 33. Datering: laatste kwart 13de/eerste kwart 14de eeuw.

2B-VERSTEVIJGING ONDERIN OPHOGING 2A: liggende balk, rechthoekig met pengaten (niet-primaire depositie), 10 x 14 x 49 cm, op strolaag onderin **2A**; NAP o.k. -0.98 m; NAP b.k. -0.85 m; zie profiel 3 (bijlage 9); Vondstnr. 89. Datering: laatste kwart 13de/eerste kwart 14de eeuw.

2C-MESTKUIL: vulling: mest en stro; NAP o.k. -0.55 m; NAP b.k. 0.00 m; zie profiel 1 (bijlage 9) en sporenvak 2 en 3 (bijlagen 4 en 5); oversnijdt **2A**; ondersnijdt **3A**; Vondstnr. 12. Datering: eerste helft 14de eeuw.

2D-MESTKUIL: vulling: onderin mest, gedempt met turfgruis; NAP o.k. -0.70 m; NAP b.k. +0.10 m; zie profiel 1 (bijlage 9) en sporenvak 2 (bijlage 4); oversnijdt **2A**; ondersnijdt **3A**; Vondstnrs. 11, 20. Datering: eerste helft 14de eeuw.

2E-MESTKUIL: vulling: afwisselend mest en grijze klei; NAP o.k. -0.30 m; NAP b.k. 0.00 m; zie profiel 2 (bijlage 9) en sporenvak 2 (bijlage 4); oversnijdt **2A**; ondersnijdt **3A**; Vondstnrs. 34, 35. Datering: 13de tot eerste kwart 14de eeuw.

2F-MESTKUIL: afwisselend mest en grijze klei; NAP o.k. -0.30 m; NAP b.k. 0.00 m; zie profiel 2 (bijlage 9) en sporenvak 2 (bijlage 4); oversnijdt **2A**; ondersnijdt **3A**; vondstloos. Datering: eerste helft 14de eeuw?

2G-MESTKUIL: afwisselend mest en grijze klei; NAP o.k. -0.60 m; NAP b.k. -0.10 m; zie profiel 2 (bijlage 9) en sporenvak 2 (bijlage 4); oversnijdt **2A**; ondersnijdt **3A**; Vondstnr. 32. Datering: eerste helft 14de eeuw.

2H-MESTKUIL: afwisselend mest en grijze klei; NAP o.k. niet gedocumenteerd; NAP b.k. -0.60 m; zie afbeelding 15 en sporenvak 6 (bijlage 8); oversnijdt **2A**; ondersnijdt **3A**; Vondstnr. 32. Datering: 13de eeuw.

2i-MESTKUIL: afwisselend mest en grijze/zwarte klei; NAP o.k. niet gedocumenteerd; NAP b.k. -0.40 m; zie profiel 3 (bijlage 9); oversnijdt **2A**; ondersnijdt **3A**; Vondstnr. 32. Datering: eerste helft 14de eeuw?

3A-OPHOGING: klei en mest; NAP westzijde plangebied (=ter hoogte van Payglop) o.k. ca. -0.40 m; NAP b.k. ca. +0.15 m; NAP oostzijde plangebied o.k. ca. 0.00 m; NAP b.k. ca. +0.50 m (N.B. ter hoogte van het Payglop is de bovenzijde lokaal ingedrukt door latere kleivloeren **4A** en **4C**); zie afbeelding 17 en profielen 1 t/m 6 (bijlage 9). Oversnijdt **2C t/m 2i**; ondersnijdt **4A**; Vondstnrs. 6, 7, 8, 29, 30, 62, 63, 64, (87?). Datering: midden 14de eeuw.

4A-LEEMVLOER; zwarte en grijze klei; ligging: vanaf Payglop minimaal 10 meter richting achtererf; NAP westzijde plangebied (=ter hoogte van Payglop) o.k. ca. +0.15 m; NAP b.k. ca. +0.20 m; NAP oostzijde plangebied o.k. ca. +0.40 m; NAP b.k. ca. +0.45 m (N.B. het vloerniveau ligt duidelijk lager in de eerste 3 á 4 meter vanaf het Payglop richting het oosten, hetgeen vermoedelijk het gevolg is van de indeling van het bijbehorende huis 1); zie profielen 3 t/m 6 (bijlage 9) en sporenvlak 5 (bijlage 7). Oversnijdt **3A**; ondersnijdt **4C**; gelijktijdig met **4B, 4E**; Vondstnr. 78. Datering: midden 14de eeuw.

4B-HAARD; bakstenen hardvloer met daarin resten van aspotten, erg verrommeld en geblakerd; NAP o.k. +0.21 m; NAP b.k. +0.44m; rode bakstenen; formaat: ... x 13.5 x 6 cm; hoort bij huis 1; zie sporenvlak 5 (bijlage 7). gelijktijdig met **4A, 4E**; Ondersnijdt **4D**; Vondstnr. 83. Datering: midden 14de eeuw.

4C-LEEMVLOER; egalisering (bruine mest) van oudere vloer 4A, gevolgd door aanleg nieuwe leemvloer (zwarte en grijze klei); ligging: vanaf Payglop minimaal 10 meter richting achtererf; NAP westzijde plangebied (=ter hoogte van Payglop) o.k. ca. +0.20 m; NAP b.k. ca. +0.40 m; NAP oostzijde plangebied o.k. ca. +0.45 m; NAP b.k. ca. +0.60 m (N.B. het vloerniveau ligt duidelijk lager in de eerste 3 á 4 meter vanaf het Payglop richting het oosten, hetgeen vermoedelijk het gevolg is van de indeling van het bijbehorende huis); hoort bij huis 1; zie profielen 3 t/m 6 (bijlage 9) en sporenvlak 4 en 5 (bijlagen 6 en 7). Oversnijdt **4B, 4E**; gelijktijdig met **4D**; Vondstnr. 60, 61, 66. Datering: tweede helft 14de eeuw.

4D-HAARD; bakstenen brandmuur met aan oostzijde resten van aspot; NAP o.k. +0.21 m; NAP b.k. +0.44 m; rood/geel geaderde bakstenen; formaten: ... x 11.5 x 6 cm, ... x 12 x 6 cm, ... x 13 x 6.5 cm, ... x 13.5 x 7 cm; ... x 14 x 7 cm; hoort bij huis 1; zie sporenvlak 5 (bijlage 7). Oversnijdt **4B**; ondersnijdt **5A**; gelijktijdig met **4C**; Vondstnr. 82. Datering: tweede helft 14de eeuw.

4E-ASKUIL; rechthoekig, noordoost-zuidwest georiënteerd; vulling: bruin/donkerbruin/geel mest/zand/as; NAP o.k. -0.40 m; NAP b.k. +0.45 m; hoort bij huis 1; zie profiel 3 (bijlage 9) en sporenvlak 4 en 5 (bijlagen 6 en 7). Oversnijdt **4A**; ondersnijdt **4C**; gelijktijdig met **4F**; Vondstnrs. 56, 73, 86. Datering: tweede helft 14de tot eerste helft 15de eeuw.

4F-ASKUIL; onregelmatige vorm; vulling: grijze klei en zwarte as; NAP o.k. niet gedocumenteerd; NAP b.k. +0.45 m; hoort bij huis 1; zie sporenvlak 5 (bijlage 7); Oversnijdt **4A**; ondersnijdt **4C**; gelijktijdig met **4E**; Vondstnr. 85. Datering: 13de tot eerste helft 14de eeuw.

4G-AFVALKUIL; ronde plek met visresten op ca. 1 m ten noordoosten van haard **4B/4D**; NAP o.k. niet gedocumenteerd; NAP b.k. +0.45 m; hoort bij huis 1; zie sporenvlak 5 (bijlage 7); Oversnijdt **4C**; ondersnijdt **5A**; gelijktijdig met **4C**; Vondstnr. 84. Datering: tweede helft 14de eeuw?

4/5A-AANGEPUNTE, RONDE PALEN; NAP b.k. +0.50 m; NAP o.k. 0.00 m; resten van inpandige constructie huis fase 4 en/of 5 (huis 1 en/of huis 2, zie ook bijlage 10); zie sporenvlak 1 en 4 (bijlagen 3 en 6). Oversnijdt **4C**; vondstloos.

5A-EGALISATIE; grijze zandige laag; ligging: vanaf Payglop minimaal 10 meter richting achtererf; hoort bij huis 2; NAP b.k. ca. +0.60 tot +0.70 m; zie profielen 3 t/m 6 (bijlage 9) en sporenvlak 4 (bijlage 6). Oversnijdt **4C**; ondersnijdt **5B t/m 5i**; Vondstnr. 70, 71, 77. Datering: 14de tot 15de eeuw.

5B-FUNDERING; gebroken bakstenen op puingruislaagje; zachte oranje-rode baksteen 22.5 x 11 x 5.0 cm en rode baksteen 21.5 x 11.0 x 4.5cm; noordelijke zijgevel en achtergevel huis 2; noordwest-zuidoost georiënteerd; NAP o.k. +0.60 m; NAP b.k. +0.68 m; zie afbeelding 22 en sporenvlak 3 en 4 (bijlagen 5 en 6). Oversnijdt **5A**; ondersnijdt **6C**; Vondstnrs. 22, 80. Datering: laatste kwart 14de tot eerste helft 15de eeuw.

5C-FUNDERING; muurrestant (baksteen), deels op houten planken; binnenmuur huis 2; noordwest-zuidoost georiënteerd met hoek richting zuidwesten aan noordwestzijde; deels voorzien van insteek (lokaal gevuld met puin en afval: V68); rode bakstenen (formaat: 24x12x5/6 cm); NAP o.k. +0.60; NAP b.k. +0.68 m; zie afbeelding 21, coupes 5 en 6 (bijlage 9) en sporenvlak 4 (bijlage 6). Oversnijdt **5A**; ondersnijdt **6A**; Vondstnr. 68. Datering: tweede helft 14de tot eerste helft 15de eeuw.

5D-FUNDERING; muurrestant (baksteen); zuidwest-noordoost georiënteerd; binnenmuur huis 2; baksteenkleur: niet gedocumenteerd; baksteenformaat: 23 x 10.5 x 5 cm; NAP o.k. niet gedocumenteerd; NAP b.k. +0.65 m; zie sporenvlak 4 (bijlage 6). Oversnijdt **4E, 5A**; ondersnijdt **6L**; Vondstloos.

5E-LEEMVLOER; grijze klei; ligging: middenvertrek huis 2; NAP o.k. niet gedocumenteerd; NAP b.k. ca. +0.65 m; zie sporenvak 4 (bijlagen 6). Oversnijdt **5A**; gelijktijdig met **5G**; Vondstnr. 69.

Datering: tweede helft 14de eeuw tot eerste helft 15de eeuw.

5F-HAARD; restant bakstenen haardvloer; NAP o.k. +0.60 m; NAP b.k. +0.66m; rode, veelal gebroken bakstenen (1 laag) op een vlijlaag van kleiplaggen (zie coupe 4); formaat: 23 x 10.5 x 5 cm; aslaag rond haard reikt tot tegen balk **5C**; hoort bij huis 2; zie afbeelding 21, coupes 4 en 5 (bijlage 9) en sporenvak 4 (bijlage 6). Oversnijdt **4C**; ondersnijdt **6F**; gelijktijdig met **5C**; Vondstnr. 67.

Datering: tweede helft 14de tot eerste helft 15de eeuw.

5G-LEEMVLOER; grijze klei; ligging: achtervertrek huis 2; NAP o.k. +0.66 m; NAP b.k. +0.68 m; zie sporenvak 4 (bijlage 6). Oversnijdt **5A**; ondersnijdt **6A**, **6i**; **6L**; gelijktijdig met **5E**; Vondstloos.

Datering: tweede helft 14de eeuw tot eerste helft 15de eeuw?

5H-OVEN; half rond gelegde, oranje- en bruine bakstenen (formaat: 22 x 11-11.5 x 5 cm), met leem gemetseld, NAP o.k. +0.64 m; NAP b.k. +0.69 m; hoort bij huis 2; zie afbeelding 22 en sporenvak 4 (bijlage 6). Oversnijdt **5A**; ondersnijdt **6L**; gelijktijdig met **5i** en **5J**; Vondstnr. 80. Datering: tweede helft 14 tot eerste helft 15de eeuw?

5i-SINTELLAAG; rulle, donkergrijze klei met sintels; ligging: achtervertrek huis 2; NAP o.k. niet gedocumenteerd; NAP b.k. +0.68 m; zie sporenvak 4 (bijlage 6). Oversnijdt **5A**; ondersnijdt **6L**; gelijktijdig met **5J**; Vondstnrs. 72; 79. Datering: 14de tot 15de eeuw.

5J-SINTELKUIL; kuil gevuld met sintels, as en enkele keitjes; ligging: achtervertrek huis 2; NAP o.k. niet gedocumenteerd; NAP b.k. +0.68 m; zie sporenvak 4 (bijlage 6). Oversnijdt **5A**; ondersnijdt **6L**; gelijktijdig met **5i**; Vondstnr. 74. Datering: tweede helft 14de tot 15de eeuw.

6A-OPHOGING; donkergrijze en bruine klei; ligging: vanaf Payglop minimaal 7.75 m richting achtererf; hoort bij huis 3; NAP o.k. niet gedocumenteerd; NAP b.k. ca. +0.70 tot +0.80 m; zie profielen 3 t/m 4 (bijlage 9) en sporenvak 3 en 4 (bijlage 5 en 6). Oversnijdt **5A**; ondersnijdt **6C**; Vondstnrs. 36, 42, 47, 545, 58-59, 75. Datering: (tweede helft) 15de eeuw.

6B-EGALISATIE; gele zandlaag onder hele pand huis 3; ligging: vanaf Payglop minimaal 8.00 m richting achtererf; hoort bij huis 3; NAP o.k. niet gedocumenteerd; NAP b.k. ca. +0.80 tot +0.95 m; zie sporenvak 1, 2 en 3 (bijlage 3 t/m 5). Oversnijdt **6C**; ondersnijdt **6F**; Vondstnr. 48. Datering: tweede helft 14de tot 15de eeuw.

6C-MORTELPUINLAAGJE; ligging: tegen noord- en westfundering huis 3; NAP o.k. niet gedocumenteerd; NAP b.k. ca. +0.80 m; zie sporenvak 3 (bijlage 5). Oversnijdt **6A**; ondersnijdt **6B**; Vondstnrs. 46, 52. Datering: tweede helft 15de tot eerste kwart 16de eeuw.

6D-BRANDMUUR; uitbraaksleuf gevuld met mortelgruis en baksteenpuin- en gruis (oranje-rood); hoort bij huis 3; NAP o.k. niet gedocumenteerd; NAP b.k. ca. +0.90 m; zie afbeelding 23 en sporenvak 1, 2 en 3 (bijlage 3 t/m 5). Oversnijdt **6B**; ondersnijdt **6K**; gelijktijdig met **6E**, **6H** en **6L**; Vondstnrs. 41, 53. Datering: tweede helft 15de tot eerste helft 16de eeuw.

6E-PLAVUIZENVLOER EN BAKSTENEN HAARD; rode, ongeglazuurde plavuizen (formaat: 17 x 17 x 3.5 cm); gele bakstenen (formaat: 21.5 x 10 x 4.5 cm) en rode bakstenen (formaat: 21 x 10 x 4.5 cm); hoort bij huis 3; NAP o.k. +0.85 m; NAP b.k. +0.90 m; zie sporenvak 2 (bijlage 4). Oversnijdt **6B**; ondersnijdt **6F**; gelijktijdig met **6D**; **6H** en **6L**; Vondstloos.

6F-LEEMVLOER; grijze klei; NAP o.k. ca. +0.80 m tot +0.90 m; NAP b.k. ca. +0.83 m tot +0.93 m; hoort bij huis 3; zie sporenvak 1 en 2. Oversnijdt **6E**; ondersnijdt **7G**; gelijktijdig met **6G** en **6K**; Vondstloos.

6G-ASPOTTEN; twee aspotten op elkaar gestapeld; hoort bij huis 3; NAP o.k. niet gedocumenteerd; NAP b.k. +0.85 m; zie sporenvak 2 en 3 (bijlagen 4 en 5). Oversnijdt **6B**; gelijktijdig met **6F** en **6K**; Vondstnrs. 44 en 76. Datering: laatste kwart 14de tot eerste helft 15de eeuw.

6H-ASTON; houten tonnetje gevuld met as, mortelgruis en grijze klei; hoort bij huis 3; NAP o.k. +0.58 m; NAP b.k. +0.90 m; zie afbeelding 23 tot 24 en sporenvak 2, 3 en 4 (bijlagen 4 t/m 6). Oversnijdt **6B**; ondersnijdt **6F**; gelijktijdig met **6D**, **6E**, **6i**? en **6L**; Vondstnrs. 44, 76. Datering: laatste kwart 15de tot eerste helft 16de eeuw.

6i-ASPOT; aspot onder **6J**; hoort bij huis 3; NAP o.k. niet gedocumenteerd; NAP b.k. +0.85 m; zie sporenvak 2 en 3 (bijlage 4 t/m 5). Oversnijdt **6B**; ondersnijdt **6J**; gelijktijdig met **6D**?, **6E**?, **6H** en **6L**?; Vondstnr. 38. Datering: ?

6J-ASTON; houten tonnetje gevuld met as en klei met aan buitenzijde ton een restantje van een aspot; hoort bij huis 3; NAP o.k. niet gedocumenteerd; NAP b.k. +0.85 m; zie sporenvak 2 en 3 (bijlagen 4 en 5). Oversnijdt **6i**; ondersnijdt **7C**; gelijktijdig met **6F**, **6G**; Vondstnr. 45. Datering:?

6K-BRANDMUUR; herbouw brandmuur 6D; rode en gele bakstenen (21-21.5 x 10 x 4.5 cm); NAP o.k. +0.80 m; b.k. +0.85 m; hoort bij huis 3; zie sporenvak 2 en 3 (bijlagen 4 en 5). Oversnijdt **6D**; gelijktijdig met **6F**, **6G**; Vondstloos.

6L-LEEMVLOER; verspitte leemvloer achterzijde huis 3; vulling: donkergrijze klei met houtskool en baksteenfragmenten; NAP o.k. niet gedocumenteerd; NAP b.k. ca. +0.85 m; zie sporenvak 2 en 3 (bijlagen 4 en 5). Oversnijdt **5A**; ondersnijdt **7A**; gelijktijdig met **6D**, **6E**, **6H**, **6i**?; Vondstnr. 55. Datering: tweede helft 15de eeuw.

6M-HAARD; rechthoekige kuil met vulling van verbrande klei; hoort bij huis 3; NAP o.k. niet gedocumenteerd; NAP b.k. ca. +0.68 m; zie sporenvak 4 (bijlage 6). Oversnijdt **5i**; ondersnijdt **6L**; Vondstloos.

6/7B-SINTELKUIL; vulling: donkergrijze klei; houtskool en zwarte sintels; hoort bij huis 3 óf 4; NAP o.k. +0.63 m; NAP b.k. +0.68 m; zie sporenvak 3 (bijlage 5). Oversnijdt **6A**, **6B**?; Vondstnr. 57. Datering: 14de eeuw.

6/7C-UITBRAAKSPOOR; noordwest-zuidoost georiënteerde uitbraak van binnenmuur in voorste vertrek huis 3 óf 4; NAP o.k. ca. +0.70 m; NAP b.k. +0.80 m; zie sporenvak 1 t/m 3 (bijlagen 3 t/m 5). Oversnijdt **6B**; gelijktijdig met **6D**?, **6K**?, **7E**?; Vondstnr. 40. Datering: tweede helft 15de eeuw.

6/7D-POER; houten poer zuidwesthoek huis 3 óf 4; NAP o.k. niet gedocumenteerd; NAP b.k. +0.68 m; zie sporenvak 3 en 4; (bijlagen 5 en 6). Oversnijdt **6B**; gelijktijdig met **6/7C**?; Vondstloos.

7A-EGALISATIE; donkergrijze zandlaag, aangetroffen op verschillende plaatsen binnen huis 4; ligging: vanaf Payglop minimaal 17.50 m richting achtererf; hoort bij huis 4; NAP o.k. max. +0.40 m; NAP b.k. max. +1.00 m; zie coupe 2 (bijlage 9) en sporenvak 1, 2 en 3 (bijlage 3 t/m 5). Oversnijdt **6B**, **6L**; ondersnijdt **7D**; gelijk aan **7B**; Vondstnrs. 25, 26, 39, 51. Datering: tweede helft 15de tot eerste kwart 16de eeuw.

7B-KUIL; opmerking: geëgaliseerd met vulling **7A**; NAP o.k. niet gedocumenteerd; NAP b.k. +0.80 m; zie sporenvak 3 (bijlage 5). Oversnijdt **6B**; gelijk aan **7A**; Vondstnr. 49. Datering: 16de eeuw.

7C-FUNDERING; anderhalfsteens fundering van binnenmuur; rode en gele bakstenen (formaat: 16.5 x 8 x 4 cm); hoort bij huis 4; NAP o.k. +0.83; NAP b.k. +0.93; zie sporenvak 1 en 2 (bijlage 3 en 4). Oversnijdt **6J**; ondersnijdt **8E**; gelijktijdig met **7A t/m 7C**; Vondstloos.

7D-EGALISATIE; gele zandlaag, aangetroffen op verschillende plaatsen binnen huis 4; ligging: vanaf Payglop minimaal 10.00 m richting achtererf; NAP o.k. niet gedocumenteerd; NAP b.k. +0.85 m; zie sporenvak 1 en 2 (bijlage 4 en 5). Oversnijdt **7A**; ondersnijdt **9A-B**; gelijktijdig met **7E t/m 7H**; Vondstloos.

7E-HAARD/SCHOUW; restant van bakstenen schouw tegen noordelijke zijgevel huis 4, met deel van de schouwwang aan de oostzijde; westelijke schouwwang uitgebroken; NAP o.k. +0.74 m; NAP b.k. +0.88 m; oranje-rode bakstenen in harde trasmortel (formaten niet gedocumenteerd); zie afbeelding 26, coupes 5 en 6 (bijlage 9) en sporenvak 1 (bijlage 3). Oversnijdt **6F**; ondersnijdt **9C**; gelijktijdig met **7D**, **7F t/m 7H**; Vondstloos.

7F-MUURKAST; bakstenen fundering van muurkast tegen oostelijke schouwwang **7E**; hoort bij huis 4; NAP o.k. niet gedocumenteerd; NAP b.k. +0.95 m; oranje-rode bakstenen in harde trasmortel (formaten niet gedocumenteerd); vloertje van roodbakkende plavuizen (formaat: 20 x 20 x 4 cm) met deels rood en donkerbruin glazuur; 3x plavuis 18.5 x 18.5 x 2.5cm (rood en mangaan); zie afbeelding 26 en sporenvak 1 (bijlage 3). Oversnijdt **6B**; ondersnijdt **9A**; gelijktijdig met **7D**, **7E** en **7G t/m 7H**; Vondstnr. 50 (monster plavuizen).

7G-PLAVUIZENVLOER; restant plavuizenvloer, vermoedelijk in middenvertrek huis 4; NAP o.k. niet gedocumenteerd; NAP b.k. +0.97 m; roodbakkende plavuizen (formaat: 20 x 20 x 4 cm) met deels rood en donkerbruin glazuur; zie sporenvak 1 (bijlage 3). Oversnijdt **6B**; ondersnijdt **10F**; gelijktijdig met **7D t/m 7F**, **7H**; Vondstloos.

7H-PLAVUIZENVLOER; restant plavuizenvloer, in achtervertrek huis 4; NAP o.k. niet gedocumenteerd; NAP b.k. +0.95 m; roodbakkende, ongeglazuurde plavuizen (formaat: 17 x 17 x 2.5 cm); zie sporenvak 1 (bijlage 3). Oversnijdt **7D**; ondersnijdt **9A-B**, **9C**; gelijktijdig met **7D t/m 7F**, **7H**; Vondstloos.

7i-OPHOGING; tuingrond ter ophoging van achtererf huis 4; bruin zand met puntjes; NAP o.k. +0.40 tot +0.50 m; NAP b.k. +0.92 m; zie coupe 1 (bijlage 9) en sporenvak 1 (bijlage 3). Oversnijdt **3A**; ondersnijdt **7L**; Vondstnr. 3. Datering: tweede tot derde kwart 16de eeuw.

7J-ASKUIL; vulling: donkerbruin zand, houtskool en puingruis; hoort bij huis 4; NAP o.k. niet gedocumenteerd; NAP b.k. +0.60 m; zie sporenvak 1 (bijlage 3). Oversnijdt **7A**; ondersnijdt **8A**; Vondstnr. 24. Datering: tweede helft 15de tot eerste helft 16de eeuw.

7K-ASKUIL; vulling: as en afval; hoort bij huis 4; NAP o.k. +0.20 m; NAP b.k. +1.00 m; zie afbeelding 27, coupe 2 (bijlage 9) en sporenvak 1 (bijlage 3). Oversnijdt **7A**; ondersnijdt **10D**; Vondstnr. 27, 28. Datering: eerste helft 16de eeuw.

7L-ASKUIL; vulling: as en afval; hoort bij huis 4; NAP o.k. +0.52 m; NAP b.k. +0.92 m; zie sporenvak 1 (bijlage 3). Oversnijdt **7i**; ondersnijdt **7/8E**, **7/8F**; Vondstnr. 16. Datering: ca. laatste kwart 15de tot eerste helft 16de eeuw.

7/8E-PUINKUIL; vulling: grof rood baksteenpuin (formaat: 22 / 23 x 11.5 x 5 cm); hoort bij huis 4; NAP o.k. +0.62 m; NAP b.k. +0.92 m; zie sporenvak 1 (bijlage 3). Oversnijdt **7L**; ondersnijdt **10F**; Vondstloos.

7/8F-ASKUIL; vulling: as en afval; hoort bij huis 4; NAP o.k. +0.77 m; NAP b.k. +0.92 m; zie sporenvak 1 (bijlage 3). Oversnijdt **7L**; Vondstnr. 5. Datering: tweede tot derde kwart 16de eeuw.

8A-FUNDERING; steens fundering met twee versnijdingen, van aanbouw/zomerkeuken bij huis 4; oranje-rode bakstenen ter plaatse van de versnijdingen (formaat: 19 x 9 x 3.5 cm); opgaand muurwerk in gele bakstenen (formaat: 22 x 11 x 5 cm); zachte schelpmortel; hoort bij huis 4; NAP o.k. +0.85 m; NAP b.k. +1.13 m; zie sporenvak 1 (bijlage 3). Oversnijdt **7J**, **7K**; ondersnijdt **10C**, **10D**; Vondstloos.

8B-PUINKUIL; vulling: zand en puin; hoort bij huis 4; NAP o.k. +0.67 m; NAP b.k. +0.92 m; zie sporenvak 1 (bijlage 3). Oversnijdt **7i**; ondersnijdt **10F**; Vondstnr. 4. Datering: laatste kwart 16de tot eerste kwart 17de eeuw.

8C-AFVALKUIL; vulling: zand, as en puin; hoort bij huis 4; NAP o.k. niet gedocumenteerd; NAP b.k. +0.90 m; zie sporenvak 1 (bijlage 3). Oversnijdt **7i**; ondersnijdt **10F**; Vondstnr. 2. Datering: laatste kwart 16de tot eerste kwart 17de eeuw.

8D-ASKUIL; vulling: bruin zand, as en baksteenpuin (rood/geel geaderd); hoort bij huis 4; NAP o.k. +0.55 m; NAP b.k. +0.90 m; zie afbeelding 28 en sporenvak 1 (bijlage 3). Oversnijdt **7i**; ondersnijdt **10F**; Vondstnr. 1. Datering: laatste kwart 16de tot eerste kwart 17de eeuw.

8E-ASKUIL?; vulling: kolengruis. NAP o.k. niet gedocumenteerd; hoort bij huis 4; NAP b.k. +0.80 m; zie sporenvak 1 (bijlage 3). Oversnijdt **7C**; ondersnijdt **9A-B**; Vondstloos.

9A-B-FUNDERINGEN; steens fundering met één versnijding, van lange noord- en zuidgevel en binnenmuur bij huis 5; tevens insteek voorgevel aan Payglop; oranje, roodbruine en gele bakstenen (formaat: niet gedocumenteerd); harde trasmortel; NAP o.k. +0.85 m; NAP b.k. +1.03 m; zie sporenvak 1 en 2 (bijlagen 3 en 4). Oversnijdt **8E**; ondersnijdt **9C**; Vondstloos.

9C-FUNDERING; steens fundering met drie versnijdingen, van toevoeging binnenmuur bij huis 5; harde oranje bakstenen (formaat: 19.5 x 9 x 5 cm); harde trasmortel; NAP o.k. +0.85 m; NAP b.k. +1.07 m; zie sporenvak 1 en 3 (bijlagen 3 en 5). Oversnijdt **9A-B**; ondersnijdt **10F**; Vondstloos.

9D-WATERKELDER; rechthoekige, halfsteens waterkelder (formaat: 1.80 x 0.8 m) met tongewelf; gele bakstenen (formaat: 17 x 17 x 4 cm); loden zuigbuis aan zuidoostzijde waterkelder; hoort bij huis 5; NAP o.k. niet gedocumenteerd (waterkelder is pas leeggehaald en gesloopt na afloop opgraving); NAP b.k. tongewelf +1.10 m; zie sporenvak 1 (bijlage 3). Oversnijdt **7J**; ondersnijdt **10A**; gelijktijdig met **9E**; Vondstnr. 21 (insteek). Datering: laatste kwart 18de eeuw.

9E-BESTRATING; gele bakstenen (formaat: 17.5 x 8 x 3.5 cm); restant straatje binnenplaats naast aanbouw/zomerkeuken 8A; hoort bij huis 5; NAP b.k. +1.01 m; zie sporenvak 1 (bijlage 3). Oversnijdt **5B**; ondersnijdt **10C**; gelijktijdig met **9D**; Vondstloos.

10A-B-FUNDERINGEN; steens fundering huis 6; uitbreiding waarbij achtererf volledig bebouwd raakt; rode bakstenen (formaat: niet gedocumenteerd); harde trasmortel; NAP o.k. niet gedocumenteerd; NAP b.k. +1.46 m; zie sporenvak 1 (bijlage 3). Oversnijdt **9A-B t/m 9E**; gelijktijdig met **10C t/m 10F**; Vondstloos.

10C-VOORRAADKELDER; moderne industriële baksteen met harde trasmortel; hoort bij huis 6; NAP o.k. -0.10 m; NAP b.k. +1.15 m; Oversnijdt **9E**; gelijktijdig met **10A-B t/m 10F**; zie coupe 2 (bijlage 9) en sporenvak 1 (bijlage 3); Vondstnr. 23. Datering: tweede helft 19de tot eerste helft 20ste eeuw.

10D-E- WATERKELDER; vierkante, bakstenen waterkelder (grotendeels halfsteens; westwand steens metselwerk; kleur en formaten niet gedocumenteerd) met gemetselde aanvoergoot langs zuidzijde; hoort bij huis 6; NAP o.k. niet gedocumenteerd (waterkelder is pas leeggehaald en gesloopt na afloop opgraving); NAP b.k. +1.17 m; zie coupe 2 (bijlage 9) en sporenvak 1 (bijlage 3).

Oversnijdt **8A**; gelijktijdig met **10A-B t/m 10F**; Vondstloos.

10F-RECENTE VERSTORINGEN; waaronder betonnen septictank.

Vnr 12PAY	Spoornummer	Complexdatering	Spoordatering	Publ code
1	s1003	17a	17a	8D
2	s1005	16d/ 17a	16d/ 17a	8C
3	s1004	16bc	16bc	7i
4	s1006	16/ 17	16d/ 17a	8B
5	s1007	16d/ 17A	16d/ 17A	7/8F
6	s1009	14B/ 15A	14bc	3A
7	s1010	14B	14bc	3A
8	s1011	14/ 15A	14bc	3A
9	s1012	14B/ 15a	14bc	3A
10	s1013	13B/ 14a	13d/ 14a	2A
11	s1020	14A	14A	2D
12	s1015	14A	14A	2C
13	s1016	13 ?	13d/ 14a	2A
14	s1017	12/ 13	12	1A
15	s1018	13?	12/ 13	1B
16	s1019	16	16B	7L
20	s1020	14A	14A	2D
21	s1025	18d	18d	10D
22	s1029	14/ 15	15A	5B
23	s1021	20A	20A	10C
24	s1030	16b	16B	7J
25	s1031	15B/ 16A	15B/ 16A	7A
26	s1032	15B/ 16a	15B/ 16A	7A
27	s1033	16bc	16B	7K
28	s1033		16B	7K
29	s1034	14A	14bc	3A
30	s1035	14d/ 15a	14bc	3A
31	s1037	14B/ 15a	(14)	2A ?
32	s1038	14A	14A	2G
33	s1039	13B	13d/14a	2A
34	s1040	12/ 13	14A	2E
35	s1041	12/ 13	14A	2E
36	s1044	14B/ 15A	15B	6A
37	x	17d/ 18A	17d/ 18A	X
38	s1058	15B/ 16	15B	6i
39	s1053	14/ 15	15B/ 16A	7A
40	s1046	15B/ 16A	15B	6o
41	s1056	15B/ 16A	16A	6D (7)
42	s1073	14/ 15	15B	6A
43	s1069	14d/ 15	15B	6G
44	s1068	15d/ 16A	15B	6H
45	s1070	14B/ 15	15B	6J
46	s1082	15B/ 16a	15B	6C

Vnr 12PAY	Spoornummer	Complexdatering	Spoordatering	Publ code
47	s1078	15B/ 16a	15B/ 16a	6A
48	s1076	15	15B	6B
49	s1090	16	16	7B
50	s1050		16A	7F
52	s1083	14/ 15	15B	6C
53	s1098	15A	15B	6D
54	s1099	14/ 15A	15B	6A
55	s1091	15B	15B	6L
56	s1092	15	16A	7A
57	s1079	14/ 15	15B	6N
58	s1075	14	15B	6A
59	s1101	15B/ 16a	15B	6A
60	s1112	14B/ 15A	14B	4C
61 A	s1146	14	14bc	3A
61 B	s1146	14B	14B	4C
62	s1147	14A	14bc	3A
63	s1148	13B	14bc	3A
64	s1149	13B/ 14A	14bc	3A
65	x			X
66	s1112	14B/ 15a	14B	4C
67	s1111		15A	5F
68	s1116	15	15B	6D
69	s1127	14B/ 15A	15A	5E
70	s1113	14/ 15	15A	5A
71	s1113		15A	5A
72	s1118	14/ 15	15A	5i
74	s1124	14B/ 15A	15A	5J
75	s1128	15	15B	6A
76	s1068		15B	6H
77	s1130	14/ 15	15A	5A
78	s1110	14/ 15	14B	4A
79	s1118		15A	5i
80	s1123		15A	5H
82	s1135	14b/ 15b	14B	4D
83	s1136	14	14B	4B
84	s1134	14/ 15	14B	4G
85	s1140	13/ 14A	14B	4F
86	s1139	14B/ 15A	14B	4E
87	x	14A	14A	3A ?
88	s1143	12/ 13	12	1A
89	s1144		14bc	2B
90	s1142	13	14A	2H

Tabel 7 Concordantie van de vondstnummers met spoornummers en spoorcodes.

Bijlage 2: Vondstenlijst

Peter Bitter en Rob Roedema

De vondsten worden in deze bijlage beschreven per spoor (zie de kolom: Publicatiecode). De nevenstaande tabel geeft de concordantie van de vondstnummers met de spoornummers (velddocumentatie) en de spoorcodes in deze publicatie (**Tabel 7**).

De vondsten worden hieronder beschreven volgens het Classificatiesysteem voor Laat- en Postmiddeleeuwse Keramiek en Glas, ook wel bekend als het ‘Deventer systeem’. De voorwerpen worden geïnventariseerd met een code bestaande uit: een lettercode voor materiaal – een drielettercode voor de hoofdvorm – een cijfer voor specifieke vormen en eventueel een letter voor aanvullende kenmerken (**Tabel 8 en 9**).

code	omschrijving
pi	pingsdorf-type aardewerk
s4	steengoed 4 (bijna-steengoed)
s5	steengoed 5 (proto-steengoed)
s1	steengoed 1 (zonder glazuur/engobe)
s2	steengoed 2 (met glazuur/engobe)
kp	kogelpotaardewerk
bg	blauwgrijs aardewerk
g	grijs aardewerk

code	omschrijving
r	rood aardewerk
w	wit aardewerk
wm	maaslands wit aardewerk
ha	‘hafner’ wit aardewerk
we	weser aardewerk
m	majolica uit de Nederlanden
s7	aziatisch steengoed

Tabel 8 Keramieksoorten volgens het Classificatiesysteem, aangetroffen in de opgraving Payglop 25 (2012)

code	hoofdvorm
bak	bakpan
bek	beker
bor	bord
dek	deksel
dov	dover
dri	drinkschaal

code	hoofdvorm
gra	grape
kan	kan
kog	kogelpot
kom	kom
kop	kop
lek	lekschaal

code	hoofdvorm
oli	olielamp
ond	ondersteek
pis	pispot
pot	pot
sne	snelle
spa	spaarpot

code	hoofdvorm
spi	spinsteen
stk	steekom
tes	(vuur-)test
vst	vuurstolp
zal	zalfpot

Tabel 9 Keramiek-hoofdvormen volgens het Classificatiesysteem, aangetroffen in de opgraving Payglop 25 (2012)

Van de diverse typen keramiek zijn op basis van literatuuronderzoek standaard-dateringen bepaald, die ook zijn gebruikt in de tellijsten. Een toelichting hierop is te vinden in een aparte bijlage achterin dit rapport.

In de vondstenlijst (**Tabel 10**) worden verder de volgende afkortingen gehanteerd: fr fragment, rfr randfragment, wfr wandfragment, bfr bodemfragment, compl compleet, prof profiel (groot fragment, gehele vorm herkenbaar aanwezig).

Vnr 12PAY	Spoornummer	Omschr spoor	Materiaal	Complexdatering	Spoordatering	Publ code
14	s1017	laag br klei en veenbrokjes, op grijs zand (overstromingsdek)	1wfr wm-	12/ 13	12	1A
88	s1143	grijze kleilaag op 0,7 tot 1,0 m-	1wfr wm- (dunwandig gele blos)	12/ 13	12	1A
10	s1013	laag schone grijze klei	1bfr en 1wfr en 1rfr wm-, 1wfr rood; 1rfr kp-bak-, 4wfr kp-; 1fr g-vst?-	13B/ 14a	13d/ 14a	2A
13	s1016	1e grijze kleilaag kluiten	1x baksteenfr en 1x tufsteen, 1wfr r-kog-?, 5wfr kp-, 1wfr wm, 1bfr 1wfr s4	13 ?	13d/ 14a	2A
33	s1039	grijze klei ophoging	3wfr s5; 1wfr s2-kan-?; 3wfr wm; 1rfr bg-kog-3 Elmpt; 2rfr kp-kog-2, 1rfr kp-kog-11, 1rfr kp-kom-? zwaluwnest-oor (borstelstreek), 25 fr kp-kog (veel borstelstreek); 1rfr r-kom-?, baksteenfr	13B	13d/ 14a	2A
31	s1037	bruine klei ophoging	4w rood (spaarzaam glaz); 1wfr kp-, 4wfr s1-kan-Siegburg dunwandig; 2fr huttenleem, baksteenfr	14B/ 15a	(14)	2A ?
89	s1144	liggende balk, rechthoekig met pengaten, 10x14x49 cm	(hergebruikt hout met 2 ronde en 1 vierkant pengat) V89: HOMO dendro (gedeselecteerd)		14bc	2B
12	s1015	kuil vol mest en stro	1x baksteenfr ? x 13.5 x 6.0 cm, 5 kiezels, 1 lei, 4wfr s1 (Siegburg), 2wfr rood (vroeg), 3wfr grijs, 1wfr pi-	14A	14A	2C
11	s1020	ingraving	14fr rood, 1rfr r-bak-32; 2wfr kp-; 8wfr grijs; 2wfr s4-; 7fr s1- (Siegburg); 1bfr s2-; 2x natsteen oa tufsteen, 2x baksteenfr .. x 12.5 x 6.5 cm	14A	14A	2D
20	s1020	grote (mest)kuil: uit mestlaag onderin	2rfr + 2wfr rood, 1wfr wm, 2fr s1 (Siegburg), 1bfr + 1wfr s5, 1rfr + 4wfr grijs, 1x vensterglas 4mm dik!	14A	14A	2D
34	s1040	mestkuil NOKant: mestlaag	1wfr wm-	12/ 13	14A	2E
35	s1041	mestkuil s1040 NOKant: bovenlaag grijze klei	1rfr bg-kog-1 Paffrath; 1rfr kp-bak-2 met holle steel, 1rfr kp-bak-3 met holle steel, 2wfr kp-kog-	12/ 13	14A	2E
32	s1038	mestkuil Wzijde	1rfr en 1wfr rood (spaarzaam loodglaz); 1bfr en 3wfr en 1rfr grijs; 1wfr bg- Paffrath; 1rfr r-kog-?; 4wfr s1-Siegburg; 2wfr s5-kan; 1bfr en 3wfr wm- Andenne; 1wfr pi- (NB erg kleine fragm aw); 1x lei	14A	14A	2G
90	s1142	grote rechthoekige mestkuil	1w pi (rode versiering geel baksel), 1fr s5	13	14A	2H
6	s1009	ophoging onder 0,50 m+NAP vet dbr zand	1prof g-pis-1 (30fr); 1rfr r-gra-3, 1fr r-pis-?, 39fr r-?, 1wfr s1-tre-? gevamd Siegburg	14B/ 15A	14bc	3A
7	s1010	ophoging onder 0,45 m+NAP dgr klei, wat bakst fragm	4fr s1-; 3fr s2- Langerwehe; 1fr bg- Elmpt-type, 1wfr kp-; 1wfr bg- Paffrath; 5fr grijs; 6fr rood (spaarzaam glaz); 1fr wm- (fluit); losse rode baksteen rood 23x11,5x5 cm + fragm: / x 14.0 x 6.5 cm	14B	14bc	3A
8	s1011	ophoging onder 0,24 m+NAP dgr klei met veengruis	1bfr s4-; 6wfr s1- Siegburg; 1wfr s2- Langerwehe; 1rfr wm-; 1wfr en 1bfr g- lobvoet; 1rfr r-bak-15, 1rfr r-bak-32, 2rfr r-gra-3, 25fr rood; lei, natsteen en sintel; NB: bovenste deel van menselijk dijbeen	14/ 15A	14bc	3A
9	s1012	ophoging onder 0,09 m+NAP laag veengruis	2wfr grijs; 1rfr r-bak-15, 1rfr r-gra-20 (haakoren), 1fr r-oli-?; 39fr rood; 1wfr wm-; 2wfr s1- Siegburg; 2wfr s4-; 5wfr s2- Langerwehe 1xSiegburg (NB erg kleine fragm); lei, 1x baksteen 23 x 11.5 x 5.5 cm	14B/ 15a	14bc	3A
29	s1034	dbr. klei ophoging	1rfr r-bak-33, 11fr rood; 1fr s1-kan- Siegburg; 2fr s2-kan- Langerwehe/Raeren; 1fr plavuis 3.3 cm dik	14A	14bc	3A

Tabel 10 Vondstenlijst op chronologische volgorde van de spoorcodes (kolom Publ code = Publicatiecodes)

Vnr 12PAY	Spoornummer	Omschr spoor	Materiaal	Complexdatering	Spoordatering	Publ code
30	s1035	dgr klei ophoging	2rfr r-bak-15, 1rfr r-bor-1, 10fr rood; 6fr s1- Siegburg; 4fr s2-kan- Langerwehe/Raeren	14d/15a	14bc	3A
61 A	s1146	bruine kleilaag OPH onder ca 0,25 m+NAP	3fr rood, 1fr r-bak-met holle steel, 4fr grijs, 5w s1, 1fr s2, 1x kiezel	14A	14bc	3A
62	s1147	laag bruine kleikluiten in mest, onder ca 0,10 m+NAP	21fr rood, 1rfr r-bak-1; 12wfr grijs, 1rfr en 1wfr kp-kog (borstelstreek), 6fr s1-kan Siegburg, 1onderhelft s1-kan-23; 1wfr s2-, 3wfr wm- dunwandig	13B	14bc	3A
63	s1148	grijze zandlaag, onder ca 0,20 m-NAP	2x baksteenfr ? X 16.5 x 6.5 cm	13B/14A	14bc	3A
64	s1149	bruine mestlaag met stro, op ca 0,30 m-NAP	2wfr s4-kan-, 2fr s1- Siegburg; 1wfr s2-kan- Langerwehe; 1rfr en 3wfr bg-? Elmpt; 10wfr kp-, 1rfr kp-gra- haakoorgrape, 1rfr kp-kog-5, 1rfr kp-kog-15 borstelstreek; 1rfr g-kan-5 met oor; 9wfr rood (spaarzaam glaz); 5wfr wm-; baksteenfr: rood - x 14.0 x 5.5 cm; geel bakstfragm 8 cm dik, kiezels	14	14bc	3A
87		uit de ophogingen tussen 0,30 m+NAP en 1,0 m-NAP	1wfr pi-; 7wfr wm-; 2bfr s5-; 10fr s1- Siegburg; 2wfr kp-kog- (borstelstreek); 13wfr en 1rfr grijs, 1steel r-bak-, 13fr rood; 2x baksteenfr.	14A	14A	3A ?
78	s1110	grijze kleivloer 3-6 cm dik, Wzijde 0,40 m+NAP oplopend naar 0,60 m+NAP binnen 2 meter	2wfr rood (spaarzaam glaz)	14/ 15	14B	4A
83	s1136	bakstenen haardvloer, resten van aspoten V83, erg verrommeld en geblakerd, bij kleivloer s1137	(baksteen breukstenen 6-7 cm dik, en ..x13,5x6 cm) V83: fragm van paar aspoten: 1wfr bg-pot- Elmpt, 1bfr g-pot- op standring van 12 lobvoeten; erbij 1rfr en 2wfr kp-, 2wfr wm-, 1wfr rood (miniscuul)	14	14B	4B
60	s1112	dgrijze kleiophoging met brokken grijze kleivloer op 0,75 m+NAP	3fr s1-; 1wfr grijs; 5fr rood, 1rfr r-gra-3; 1x lei	14B/15A	14B	4C
61 B	s1146	bruine kleilaag OPH onder ca 0,25 m+NAP	5fr s1(Siegburg), 1w s2-kan, 13fr rood, 1r r-bak-15, 1fr r-stk-?; 1w grijs; wetsteen 12.5 cm lang	14B	14B	4C
66	s1112	dgrijze kleiophoging met brokken grijze kleivloer op 0,75 m+NAP	3wfr rood, 1rfr r-gra-20, 1rfr r-bak-2; 1rfr g-kom-, 2wfr grijs; 5fr s1-, 1fr s1-dri-1/2; 1bfr wm- (lensvormig)	14B/15a	14B	4C
82	s1135	bakstenen haardvloer, BK op 0,44 m+NAP, bij kleivloer s1132, met aspot V82, vervanging van oudere stookvloer s1136	(baksteen breukstenen ..x11,5x6 cm, ..x12x6 cm, ..x13x6,5 cm, ..x13,5x7 cm, ..x14x7 cm) V82: aspot: g-kom-6 op lobvoeten	14b/15b	14B	4D
86	s1139	grote ovale askuil, op 0,32 m+NAP, ca 25 cm diep	1rfr r-gra-3, 1rfr r-bak-2, 27 fr rood	14B/15A	14B	4E
85	s1140	kleine askuil naast s1139, hoort wschl bij vloer s1137	1wfr kp-; 1x schelp	13/14A	14B	4F
84	s1134	ronde plek met visresten	5wfr grijs; GROMO vis	14/ 15	14B	4G
70	s1113	laag grijs zand onder kleivloer s1127 en haardplaats s1111	1pootje r-gra- (spaarzaam), 1w grijs	14/ 15	15A	5A
71	s1113	plavuisjes op laag grijs zand	3 plavuisjes 11,5x11,5x2,5 cm met loodglazuur		15A	5A
77	s1130	laag donkergrijze klei	17wfr rood (spaarzaam glaz), 3x bot	14/ 15	15A	5A
22	s1029	fundering anderhalf-steens, klei gemetseld, 6 lagen 29 cm dik	zachte oranje-rode baksteen 22.5x11x5.0 cm en een rode steen: 21.5 x 11.0 x 4.5cm	14/ 15	15A	5B
69	s1127	kleivloer 2 cm dik, op 0,60 m+NAP, bij haard s1111	metaal ring ijzer, 1wfr rood, 1compl r-dov-1; 1fr s1- Siegburg; 1fr s2- Langerwehe	14B/15A	15A	5E

Tabel 10 Vondstenlijst op chronologische volgorde van de spoorcodes (kolom Publ code = Publicatiecodes)

Vnr 12PAY	Spoornummer	Omschr spoor	Materiaal	Complexdatering	Spoordatering	Publ code
67	s1111	bakstenen stookplaats, bij kleivloer s1127	rode baksteen 22.5x10,0x5.0 cm		15A	5F
80	s1123	half rond gelegde bakstenen, met klei gemetseld, tegen noordmuur	zachte oranje rode baksteen 22x11/11,5x5 cm		15A	5H
72	s1118	laagje rulle donkergrijze klei met sintels, 2-3 cm dik	2rfr rood; 1rfr g-kom-10, 8 sintels	14/ 15	15A	5i
79	s1118	laagje rulle donkergrijze klei met sintels, 2-3 cm dik	monster sintels		15A	5i
74	s1124	askuil	1fr s1- Siegburg; 1wfr grijs; 13wfr rood (spaarzaam glaz)	14B/ 15A	15A	5J
36	s1044	dgr klei ophoging	1rfr r-gra-20 (haakoor), 18 fr rood; 1wfr s2-kan- (Langerwehe/Raeren), 1wfr pi-	14B/ 15A	15B	6A
42	s1073	donkergrijze kleiophoging Noordkant op 0,85 m+NAP	1wfr rood (spaarzaam glaz), 1wfr s2-kan	14/ 15	15B	6A
47	s1078	donkergrijze kleiplek	1fr r-gra-8 (mangaan)	15B/ 16a	15B/ 16a	6A
54	s1099	plek met zwarte klei met houtskool en bakstfr	1fr rood (spaarzaam glaz)	14/ 15A	15B	6A
58	s1075	donkergrijze kleiophoging met brokken grijze kleivloer westkant op 0,75 m+NAP	1rfr r-dek-20 diam 12 cm, 1wfr rood; 2fr s1-kan- Siegburg, 1x roodzandstenen tegel 22x18 cm	14	15B	6A
59	s1101	laag dgr. klei op baksteengruis	6wfr rood (1x mangaanglazuur)	15B/ 16a	15B	6A
75	s1128	donkergrijze kleilaag	1rfr r-bor-1 (slibboogjes), 1wfr rood; 1wfr s1-Siegburg, 1wfr s2-	15	15B	6A
48	s1076	laag donkergeel zand onder vrijwel hele huis, op 0,80 m+NAP	1fr grijs (oor); 1wfr en 1oor r-kop-1, 1wfr rood; 2wfr s2-kan-; 1fr s1-dri- (gevlamd) en 1wfr s1- (Siegburg)	15	15B	6B
46	s1082	plek met baksteengruis 1-2 cm dik, aan NW-kant vlak	1rfr rood (vermoedelijk r-gra-8 mangaan), 1x messing ring diam 3.5 cm	15B/ 16a	15B	6C
52	s1083	strook met baksteengruis 1-2 cm dik, langs noordhelft van vlak	1wfr grijs	14/ 15	15B	6C
53	s1098	puinkuil, 20 cm diep, aan noordeinde puinbaan s1056	1rfr r-bak-2 (platte steel), 1wfr r-gra- met slingerversiering op schouder	15A	15B	6D
68	s1116	puinkuil =s1098	2fr rood, 1rfr r-bor-1 (geverfde slibdec), 1wfr s1-dri-?	15	15B	6D
41	s1056	puinspoor, met in vlak 3 resten van tussenmuur (s1067), hoort wschl bij vloer s1064	(geel/rood dooraderde bakstenen 21/22 x 10/11 x 4,5 cm), 1rfr r-kop-1, 1rfr r-bor-1, 1rfr r-bak-1, 15fr rood; 1rfr wit (geel baksel); 2wfr s2-kan-	15B/ 16A	16A	6D (7)
43	s1069	twee aspoten, bovenste in de onderste gezet, mogelijk bij haard s1068?	1prof (b+r) r-gra-20 als aspot, 1compl g-pot-11 (standing van 5 standlobben), erin 1rfr r-bak-33 en 1wfr s2 (Langerwehe/Raeren)	14d/ 15	15B	6G
76	s1068	asput gemaakt van tonbodem gevuld met lichtgrijze klei, wschl bij vloer s1064	DENDRO tonbodem (gedeselecteerd)		15B	6H
44	s1068	asplek bovenin asput s1068	1rfr r-kop-1, 1wfr rood	15d/ 16A	15B	6H
38	s1058	asput in haardplek tegen s1057, in of nadien ingegraven in asput s1070	1fr r-pot-? (30fr), 1rfr r-bak-1	15B/ 16	15B	6i
45	s1070	ingegraven asput pal naast 6i	1fr r-gra-? (spaarzaam glaz) als asput	14B/ 15	15B	6J
55	s1091	laag dgr klei met houtskool-spikkels en baksteenbrokjes in achterhuis	4wfr rood (mangaangl), 1rfr s2-kan- Aken/ Raeren/ Langerwehe (radstempel)	15B	15B	6L
57	s1079	ondiepe plek met sintels	13wfr en 1poot rood (spaarzaam), 1wfr grijs, 3wfr s1-Siegburg	14/ 15	15B	6N

Tabel 10 Vondstenlijst op chronologische volgorde van de spoorcodes (kolom Publ code = Publicatiecodes)

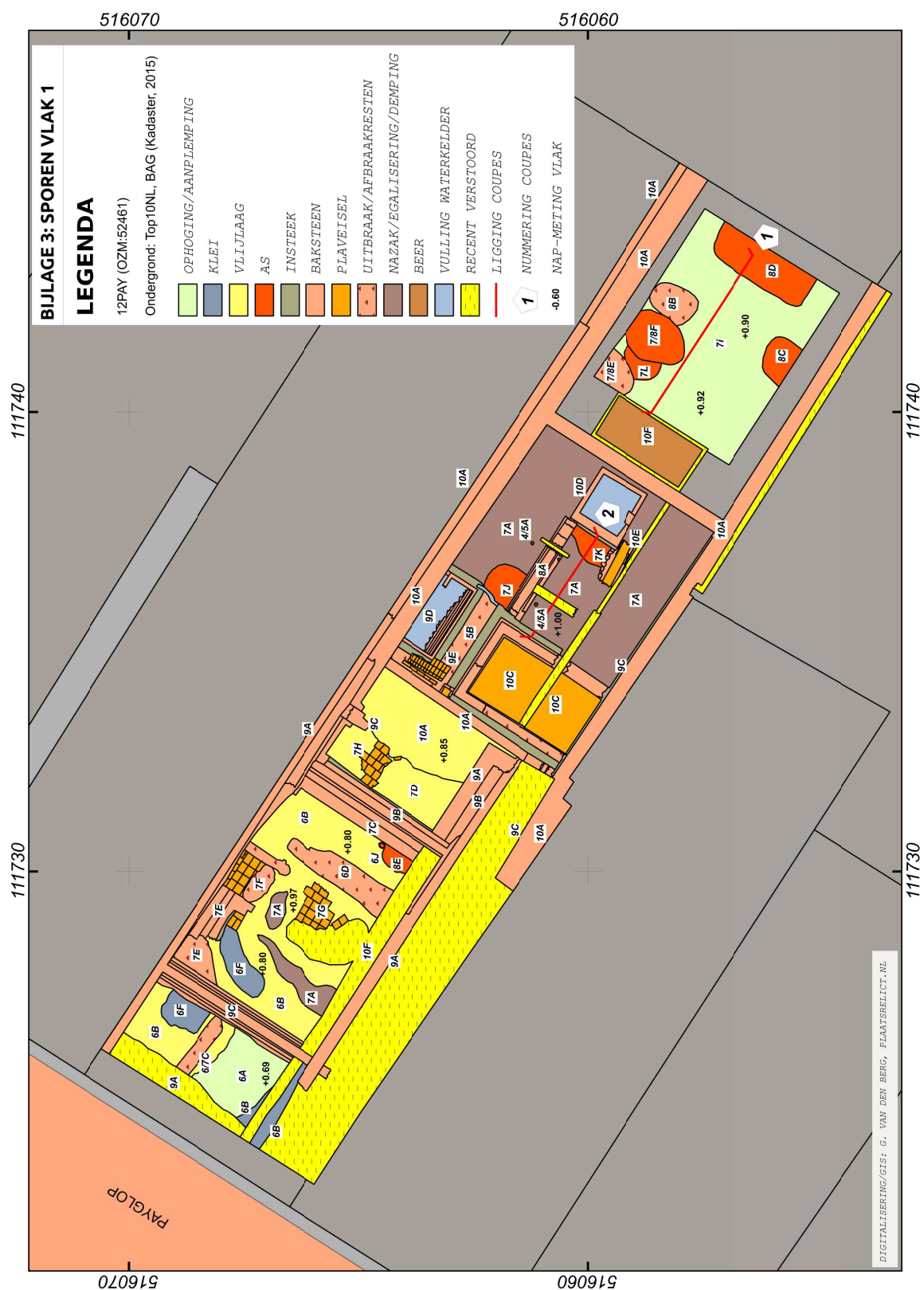
Vnr 12PAY	Spoornummer	Omschr spoor	Materiaal	Complexdatering	Spoordatering	Publ code
40	s1046	puinspoor	1rfr r-gra-8, 1rfr r-bak-1, 4fr rood	15B/ 16A	15B	6o
25	s1031	dbr zandlaag ophoging	1bfr g-? lobvoet, 1rfr g-pis-1 (met oor); 1rfr r-bak-2, 1rfr r-gra-8 (mangaan), 4fr rood	15B/ 16A	15B/ 16A	7A
26	s1032	dbr zandlaag ophoging	4fr s2-; 7fr s1-kan- Siegburg; 1rfr r-gra-8, 1rfr r-bor-1 (geverfde slibdec), 1rfr r-bak-1, 1rfr r-bak-2, 1rfr r-bak-15, 43fr rood; 2fr wit; 1fr plavuis (dik 2.2cm)	15B/ 16a	15B/ 16A	7A
39	s1053	dgr zand ophoging	1fr s2-kan, 2fr s1-kan (Siegburg)	14/ 15	15B/ 16A	7A
56	s1092	rechthoekige plek donkerbruin zand	1rfr r-bor-1, 1w rood; 1wfr s1-kan- Siegburg	15	16A	7A
49	s1090	ronde ondiepe plek donkergrijze klei met baksteenfragmenten	1rfr rood (geheel loodgl)	16	16	7B
50	s1050	met plavuisen beklede muurkast in zijmuur tot in osendrop: bij schouw s1049	V50: Rode plavuisen 20x20x4 cm rood of donkerbruin loodglazuur (identiek aan vloer s1054); 3x plavuis 18.5 x18.5 x2.5cm (rood en mangaan)		16A	7F
3	s1004	ophoging onder 0,90 m+NAP: bruin zand en wat puinfragm	1rfr s2-kan-65 Raeren, 1rfr s2-kan-19 eikenblad-appliques Keulen/Frechen, 1x s2-spi-2, 13fr s2-; 1wfr grijs; 1rfr r-bak-1, 2rfr r-bak-2, 2rfr r-bor-1, 1fr r-dek-, 1rfr r-gra-8, 1rfr r-gra-19, 1rfr r-kop-2, 1fr r-spa-, 1fr r-vst? 15B/16, 160fr rood; 1fr w-bor-, 1rfr w-gra-12, 1fr w-stk-, 8fr wit; 1fr ha-; 1bfr m-zal-; div fragm vensterglas (1x gebrandschilderd)	16bc	16bc	7i
24	s1030	spoor/kuil dbr zand	1rfr r-bak-2, 1rfr r-gra-8, 1rfr r-kop-1, 1rfr r-gra-34, 12fr rood; 3fr s2-kan (Keulen), 1x sintel	16b	16B	7J
28	s1033	askuil met afval	GROMO mossels	16bc	16B	7K
27	s1033	askuil met afval	1fr s1- gevlamd Siegburg; 3fr s2-kan- Raeren 16A; 1bfr grijs lobvoeten; 3rfr r-bak-1, 1compl r-bak-4, 2fr r-bak-, 3rfr r-bor-1 (1x groen fond), 1rfr r-gra-8 mangaanglaz, 1rfr r-gra-34, 1bfr r-kan- standing, 2fr r-oli-, 1wfr r-pot-(aspot), 5fr rood; 1fr wit		16B	7K
16	s1019	askuil, 40 cm diep	ijzeren meslemmet, 1rfr r-kop-1, 1fr r-spa-, 1rfr r-bak-27, 1rfr r-pis-1, 14fr rood	16	16B	7L
5	s1007	askuil, 15 cm diep	5fr s2-; 1fr s2-kan- Raeren (16b); 2wfr grijs; 1rfr r-bak-5, 1rfr r-gra-33, 1rfr r-lek-8, 1rfr r-ond-1, 1rfr r-pis-5, 65fr rood (waarvan 3wfr NH sibaardewerk); 7fr wit (geel en groen); sintel van koper of brons, vensterglas	16d/ 17A	16d/ 17A	7/8F
4	s1006	kuil met geel zand en puin 25 cm diep	1fr r-bor-?, 1rfr r-lek-13, 11fr rood; 3fr wit; 1x natsteen 1x schaar ijzer (verrot)	16/ 17	16d/ 17a	8B
2	s1005	kuil met puin, zand, as en afval 25 cm diep	1fr s2-kan- Aken/Raeren; 1 compl r-kom-75 NH slib dec.A, 1rfr r-gra-19, 42fr rood; 2fr w-bek/kop-, 1fr m-bor- (ca 1570)	16d/ 17a	16d/ 17a	8C

Tabel 10 Vondstenlijst op chronologische volgorde van de spoorcodes (kolom Publ code = Publicatiecodes)

Vnr 12PAY	Spoornummer	Omschr spoor	Materiaal	Complexdatering	Spoordatering	Publ code
1	s1003	afvalkuil zand/puin/as/afval, 30 cm diep	1prof s2-kan-2 Aken/Raeren 16c; 1prof s2-kan-39 Frechen baardman 16c; 9wfr s2-; 1wfr s7- martavaan Azië; 1wfr g-pot- aspot; 1rfr r-bak-1, 1rfr r-bak-8, 2rfr r-bak-10, 1rfr r-bak-24, 2rfr r-bor-1 (1x groen fond, 1x slibboogjes), 4rfr r-bor-6 (1x slibboogjes 1x geel fond); 1fr r-dek-, 1rfr r-gra-8 (dbr mangaan), 2rfr r-gra-34, 1fr r-lek-, 1bfr r-pis- en 4bfr r-pis/pot standring, 1bfr r-stk-, 1wfr r-vst-3 NH slibdec; 1rfr w-bak-9, 1rfr w-bak-?, 1fr w-bor- geel, 1compl w-bor-6 groen, 1bfr w-gra- (dubbelgevouwen poten), 4bfr w-gra-, 1rfr w-gra-12 geel, 1rfr w-gra-38, 1rfr w-kom-(33?), 1rfr w-kop-, 1rfr w-pis-3, 41wfr wit (alle wit met groen glaz tenzij anders vermeld); 2wfr ha-; 1wfr we-kan-; 2fr m-bor- rozet, 1prof m-bek-3 polychr reuzenbeker 16B; 4fr plavuis 2, 2.2 en 3 cm dik; 5fr lei; 1 fr dakpan als proen; 1 koperen duit Hollandia 1742 (vervuiling)	17a	17a	8D
23	s1021	bakstenen aanbouw, onderkelder, vondst uit insteek	(rode bakst 21x10x5, cementmortel) V23: 2fr rood, 1r r-gra-8 (mangaan), 2fr wit met mangaan (zeer donker)	20A	20A	10C
21	s1025	waterkelder met tongewelf, uit insteek	(gele bakst 17x7x4 cm) V21: fragm rand wandtegel paarse decoratie, 3x tegel witje 0.7cm dik, 1x pijpenkop (doorrooker) met het wapen van Haarlem 18B	18d	18d	10D
37	x	aanleg vlak 1	2 tegelfr met engeltje 0.7cm 17d/18a	17d/ 18A	17d/ 18A	X
65	x	aanleg vlak 3	ijzer hengsel van emmer 24 cm breed			X

Tabel 10 Vondstenlijst op chronologische volgorde van de spoorcodes (kolom Publ code = Publicatiecodes)

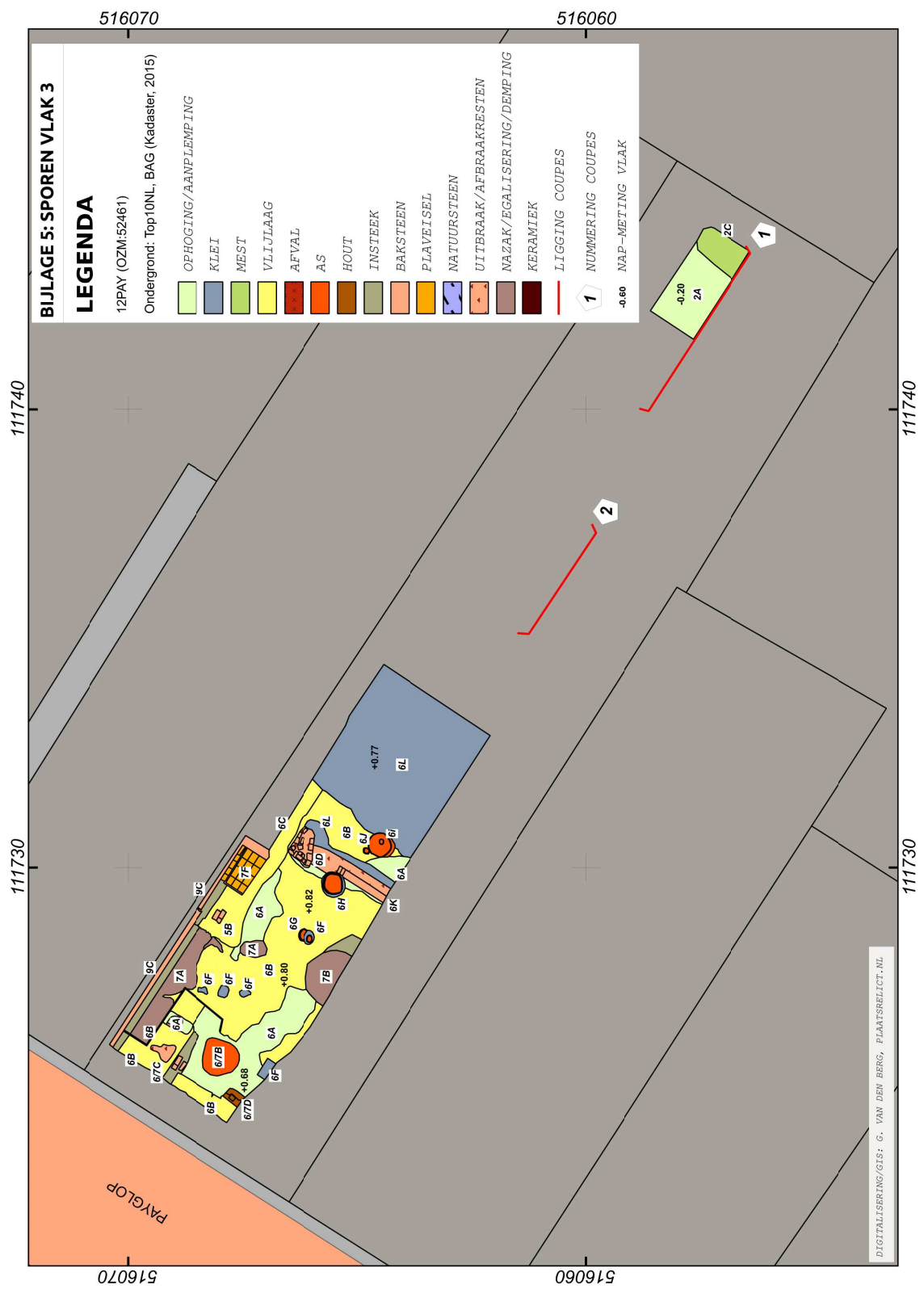
Bijlage 3: Sporen in vlak 1
Guus van den Berg

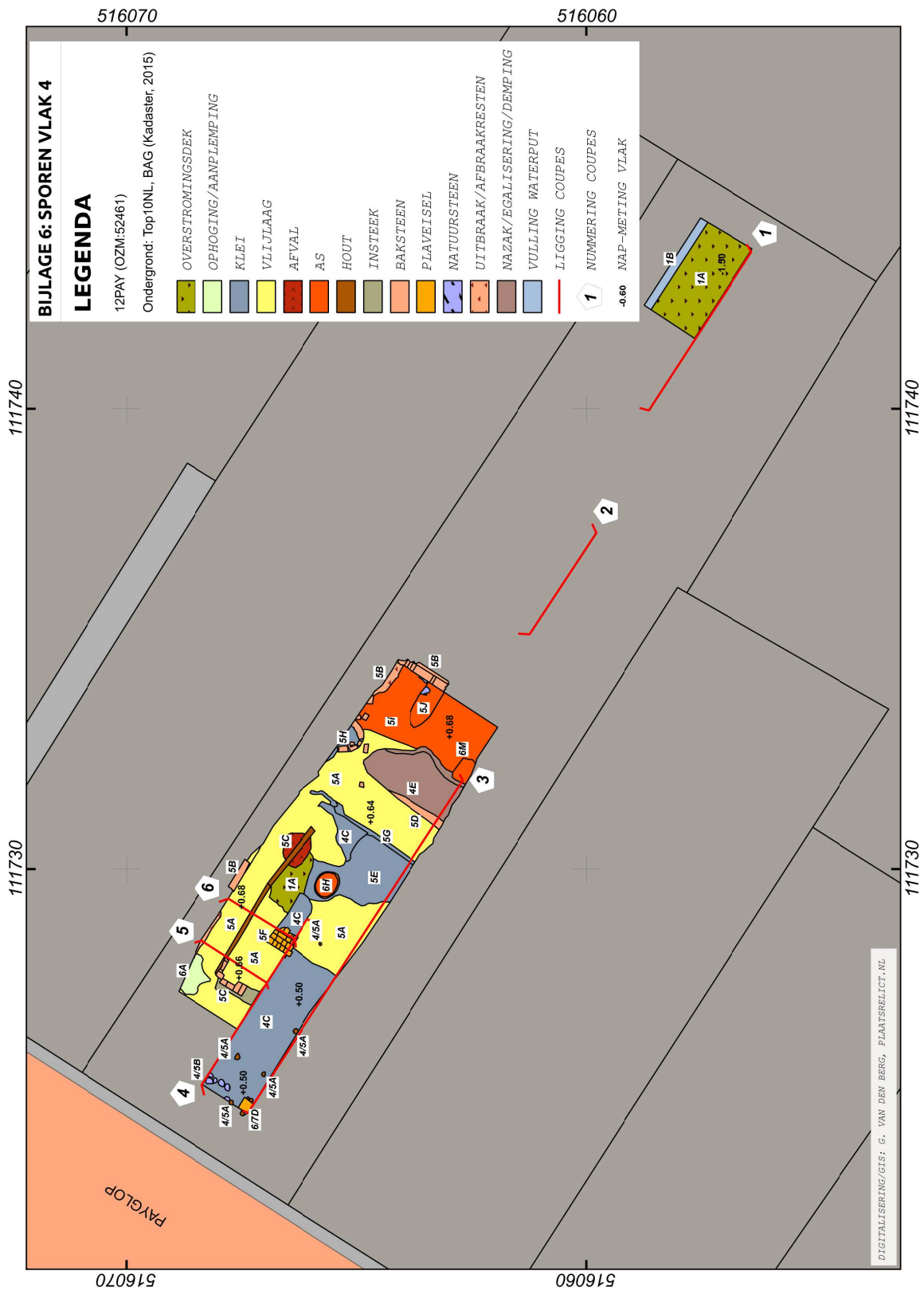
Guus van den Berg

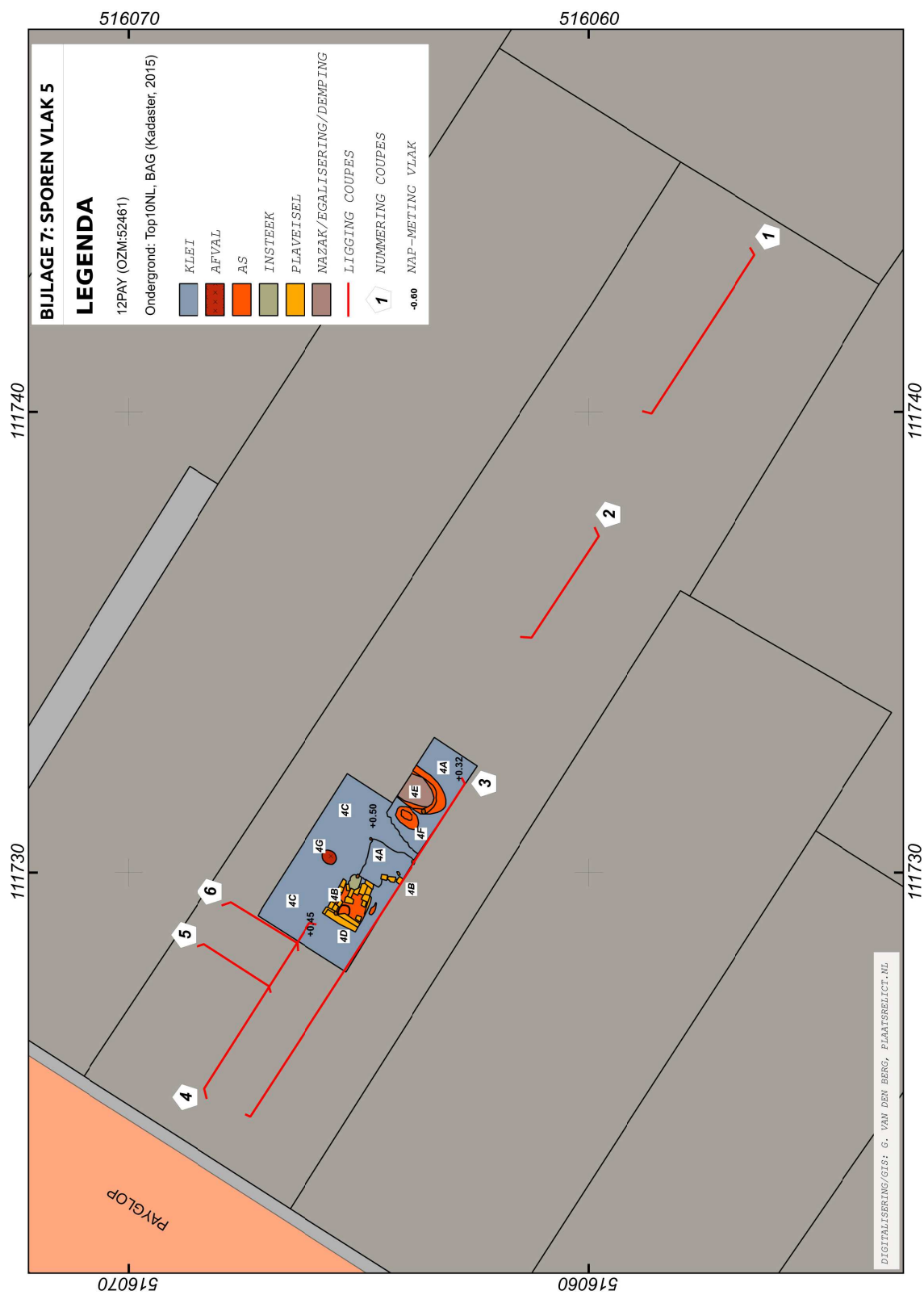
Bijlage 5: Sporen in vlak 3
Guus van den Berg

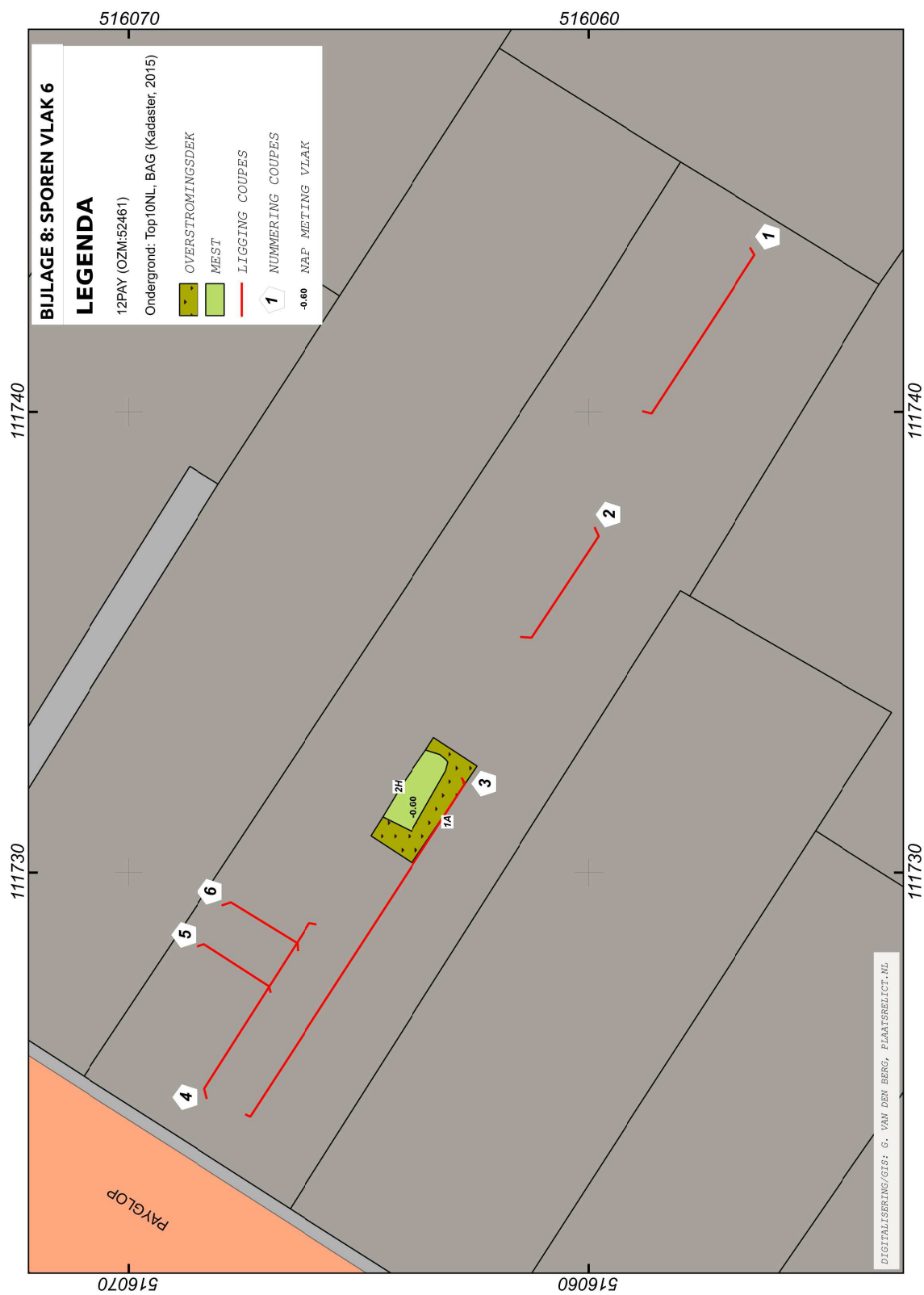
Bijlage 6: Sporen in vlak 4
Guus van den Berg

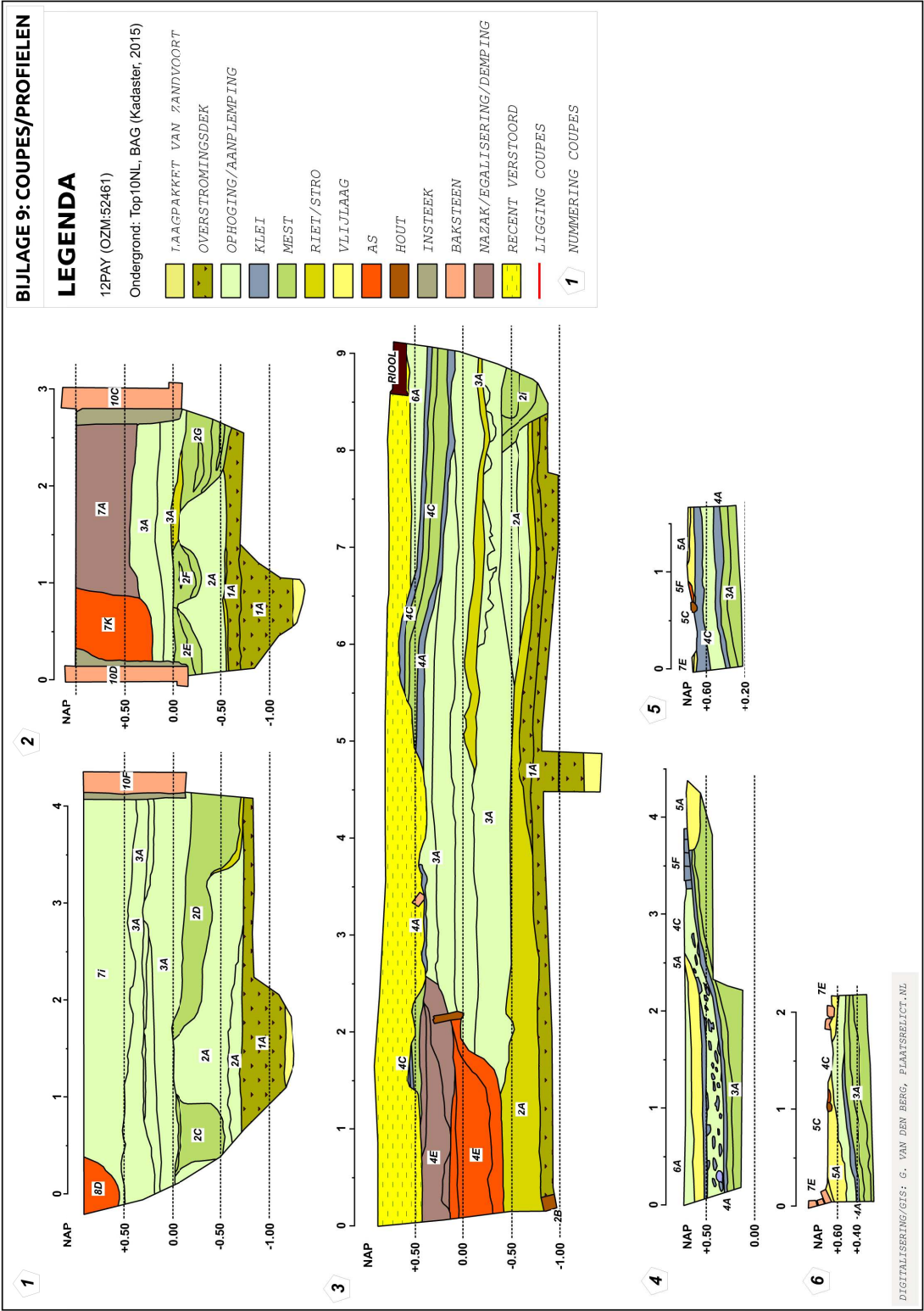
Bijlage 7: Sporen in vlak 5
Guus van den Berg

Bijlage 8: Sporen vlak 6
Guus van den Berg

Bijlage 9: Profielen
Guus van den Berg

Bijlage 10: Stratigrafische matrix

Peter Bitter en Guus van den Berg

Bijlage 10: stratigrafische matrix Payglop 25 (12PAY)

1850	Huis 6	10C diepe kelder s1021 s1027 V23	10E waterkelder en goot s1023 s1024	10F betonnen septictank s1014 s1055
		10A-B verlengingen muren 9A en 9C	10D waterkelder s1025 s1028, inst V21: 18d	10G straatje s1026, naast 9D
1800	Huis 5	9A-9B funderingen s1000 s1059	9C latere tussenmuur s1001 s1063	
1600	Huis 4	8A achterhuis fund s1022, over 7J en 7K 7H achter: plav vloer s1060 7G voor: plav vloer op mortellaagje s1052 s1054 7E schouw s1049, 7F muurkast s1050-s1051	8B puinkuil s1006 V4: 16/17 7/8F askuil s1007 V5: 16B/17A 7J askuil s1030 V24: 16bc 7i tuingrond s1004 V3: 16bc	8C afvalkuil s1005 V2: 16d/17a 7/8E puinkuil s1008 V15: 14/15 7K askuil s1033 V27-28: 16bc 7L askuil s1019 V16: 16
		7D gele zandlaag onder hele pand s1061 s1072	7C tussenmuur s1057	
		7A grijze zandlaag (egalisatie) s1031-1032 s1053 s1092 V51 V56: 15B/16A	7B kuil s1090 V49	
1500	Huis 3	6L s1074 s1089 s1091 s1095 verspitte kleivloer 6M haard s1125 6K muur 2e fase s1067 (herbouw s1056) 6D puin brandmuur s1056 s1098 V41 V53: 15B/16A 6B gele zandlaag onder hele pand s1047 s1066 s1076- s1077 s1086-1087 V48: 15 6A grijze/bruine kleiophoging s1044 s1073 s1075 s1078	6N kuil met sintels s1079 V57 6F kleivloer s1048 s1065 s1085, over s1064 6E plav.vloer en bakst haard s1064, bij s1056 6C mortelpuinlaagje bij W en N fund, onder 6B s1080- 1083 V46 V52: 15B/16a s1084 s1099 s1101 s1128; V36 V42 V47 V54 V58-59 V75: 15bc	6o puinspoor s1046 V40 15B/16A 6H W: aston s1068 V44 V76: 15d/16A 6G W: 2 aspotten s1069 V43: 14d/15 6J O: aston s1070 onder aspot s 1063 V45
1450	Huis 2	5G kleivloer achtervertrek s1119 5E kleivloer middenvertrek s1127 V69: 14B/15A 5B fundering s1029 s1100 s1155 V22, V80 5A grijze zandlaag (egalisatie) s1113 s1130 V70-71 V77: 14/15	5H oven s1123 5F haard 0,66 m+NAP s1111 s1114 V67 5C muurtje s1129, houten ligger s1115, puinkuil s1116 V68	5i sintellaag s1118 1126 V72 V79: 14/15 5J sintelkuil s1124 V74: 14B/15A 5D muurrest/afdruk tussenwand s1157
1400		4/5A palen s1036 s1103-1106 s1131 s1138 s1151-1154	4/5B keien s1102	
	Huis 1	4C 2de kleivloer s1112 s1127 s1132 V60-V61B V66: 14B/15a 4A 1ste kleivloer s1110 s1137, V78	4D 2de haard s1135, aspot V82 4B 1ste haard s1136, aspot V83	4F askuil s1140 V85: 13/14A 4E askuil s1139 V73, V86: 14B/15A
1350		3A OPHOGING klei en mest s1009-1011 s1034-1035 s1141? s1147-1149 s1159; V6-8 V29-30 V61A-64 V87: 14b/c		
		2C mestkuil s1015 V12: 14A 2D mestkuil s1020 V11 V20: 14A	2E mestkuil s1040 s1041 V34 V35: 13/14a 2F mestkuil s1043	2G mestkuil s1038 V32: 14A 2H mestkuil s1142 V90
1300		2A OPHOGING vnl grijze klei s1013 s1016 s1037? s1039 s1145 s1161 s1162; V10 V13 V31? V33: 13d/14a	2B liggende balk s1144 onderin 2A; V89	
1200		1B slootje O-W s1018 (NO hoek) 12de eeuw?		
		1A Overstromingsdek gr/br klei en veenbrokjes in 2 lagen (bovenste laag hier en daar vertrappeld) s1017 s1042 s1143 op s1150; V14 V88 op V36B; 12de eeuw		

Catalogus van vondsten van keramiek

Peter Bitter

De catalogus is samengesteld op volgorde van de typenummers. De vondsten worden beschreven volgens het Classificatiesysteem voor Laat- en Postmiddeleeuws Keramiek en Glas (voorheen bekend als ‘Deventer systeem’). Een toelichting hierop is te vinden in bijlage 2. Van de diverse typen keramiek zijn op basis van literatuuronderzoek standaard-dateringen bepaald, die ook zijn gebruikt in de tellijsten. Een toelichting hierop is te vinden in een aparte bijlage achterin dit rapport. De voorwerpen zijn afgebeeld op schaal 1:4, tenzij anders vermeld.

Catalogusblokjes

De catalogusblokjes bestaan uit de volgende punten:

- 1a inventarisnummer
- 1b vondstomstandigheden
- 2 typecode
- 3 datering van het voorwerp
- 4a maten: breedte/hoogte
- 4b typebeschrijving
- 5a materiaalsoort
- 5b engobe/glazuur
- 5c decoratie
- 5d gebruikssporen
- 6a bodem details
- 6b oor/steel details
- 6c compleetheid
- 7 hoofdvorm/functie
- 8 productiecentrum
- 9 literatuur

1

-
- 1a 12PAY1-B
 - 1b askuil 8D (1600/1625)
 - 2 s2-kan-2
 - 3 1500-1575
 - 4a 10,5/ 15,5 cm
 - 4b buikige kan met schouder overgaand in wijde hals met kraagrand, op standvoet
 - 5a steengoed met zoutglazuur (grijs baksel)
 - 5b hoog glanzende zoutglazuur op egaal bruine engobe
 - 5c gegroefde banden op hals en schouder
 - 5d bovenrand door de pottenbakker slordig afgewerkt, oor ietwat scheef gemonteerd
 - 6a gladde standvoet
 - 6b verticaal lintoor
 - 6c delen van rand en wand ontbreken
 - 7 kan
 - 8 Raeren
 - 9

2

-
- 1a 12PAY1-A
 - 1b askuil 8D (1600/1625)
 - 2 s2-kan-39
 - 3 1525-1575
 - 4a 9,5/ 11 cm
 - 4b rondbuikige kan met cilindrische hals met hoge kraagrand en ribbel op hals aanzet, standvlak
 - 5a steengoed met zoutglazuur (geel baksel)
 - 5b zoutglazuur op lichtbruine engobe
 - 5c baardman op hals en schouder (bovenste deel kop ontbreekt), rozetten van braamnoppen op bovenhelft buik
 - 5d
 - 6a standvlak met sporen draadafsnijding onderop
 - 6b verticaal lintoor
 - 6c delen van buik en bovenrand ontbreken (met gips aangevuld)
 - 7 kan
 - 8 Keulen/Frechen
 - 9

3

-
- 1a 12PAY62-A
 - 1b ophoging 3A (ca. 1350)
 - 2 s1-kan-23
 - 3 1320-1375
 - 4a 22,5/ 10,5 cm
 - 4b bekervormige kan met kraag op hals aanzet, iets verdikte hals, rechte rand, op standring
 - 5a steengoed zonder glazuur (geelgrijs baksel)
 - 5b
 - 5c
 - 5d
 - 6a ruw afgewerkte geknepen standring
 - 6b verticaal lintoor
 - 6c delen van buik en bovenrand ontbreken
 - 7 kan
 - 8 Siegburg
 - 9

4

- 1a 12PAY27-B
1b askuil 7K (1525/1575)
2 r-bak-4
3 1550-1675
4a 21/ 5 cm
4b bakpan met zijwand en kraagrand
5a rood aardewerk
5b inwendig loodglazuur
5c
5d onderzijde zwaar beroet
6a schenklip links op 115 graden t.o.v. de steel
6b sterk samengeknepen steel
6c vrijwel compleet, gat in rand
7 bakpan
8 Alkmaar
9

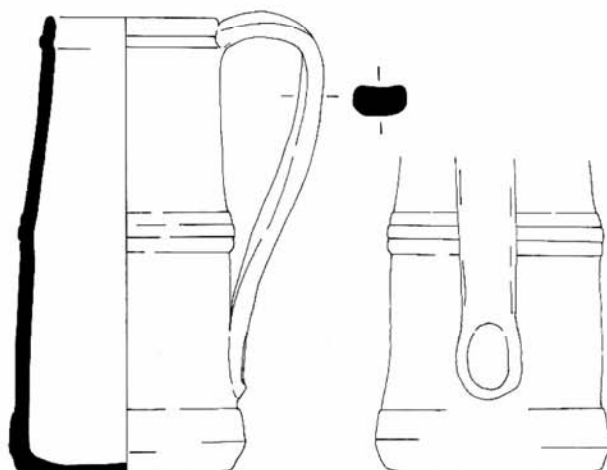
5

schaal 1:2

- 1a 12PAY69-A
1b in omgespitte kleivloer 5E (1400/1450)
2 r-dov-1
3 1300-1500
4a 9/ .. cm
4b dover met vierkante knop
5a rood aardewerk
5b ongeglazuurd
5c radiale rijen van gebogen indrukken op bovenzijde
5d sterk afgesleten en beroet aan de onderzijde en zijkant
6a
6b rest van vierkante knop
6c knop ontbreekt
7 dover
8 Alkmaar?
9

6

- 1a 12PAY27-A
1b askuil 7K (1525/1575)
2 r-kan-
3 1450-1600
4a 26/ .. cm
4b kan met brede buik met afgeronde knik, met ribbel afgezette cilindrische hals
5a rood aardewerk
5b ongeglazuurd
5c
5d uitwendig beroet, bodem gesleten en afgeschilferd
6a gladde standing
6b verticaal worstoor
6c rand ontbreekt
7 kan, aspot
8 Alkmaar?
9 vermoedelijk r-kan-20 of -21

7

8

- 1a 12PAY2-A
- 1b askuil 8C (ca. 1585/1625)
- 2 r-kom-13
- 3 1585-1602
- 4a 19/ 4,5 cm
- 4b afgeronde kom met schouderknik en uitgebogen rand, op standing
- 5a rood aardewerk
- 5b bovenzijde loodglazuur en ringeloordecoratie met gele en groene slib
- 5c gele en groene ringeloor en sgraffito: drie elkaar kruisende vissen met S+stippen motieven en stippelrozetten, binnen golfband, S+stippen-band en streepjesrand
- 5d
- 6a gladde standing
- 6b een bladvormig nokoor (de tweede is reconstructie)
- 6c deel van rand ontbreekt
- 7 kom, papkom
- 8 Alkmaar
- 9 Van Gangelen/ Kersloot/ Venhuis 1997 afb.26b, 36 en 151: decorateur A (1585-1602)

- 1a 12PAY1-D
- 1b askuil 8D (1600-1625)
- 2 m-bek-3
- 3 1550-1600
- 4a 13,5/ 24,5 cm
- 4b hoge tapse beker (snelle) met horizontale banden, platte bodem
- 5a majolica (bleek rozegeel baksel)
- 5b mat tinglazuur met polychrome beschildering in blauw, geel en groen
- 5c geelblauw beschilderde ribbelbanden aan boven- en onderzijde en gele ribbelband halverwege, bladranken met gele granaatappels en anjers met blauwe bessen, blauwe slingers buitenop oor
- 5d bodem licht gesleten
- 6a standvlak
- 6b groot en dik lintoor met duimindruk op aanhechting
- 6c delen van wand en oor ontbreken
- 7 beker, snelle
- 8 Haarlem ?
- 9

**Hst. 2 Twintig jaar later: een tweede opgraving achter Langestraat 113
(12LAN)**

*Guus van den Berg en Peter Bitter
m.m.v. Rob Roedema en Sjaak Waterlander*

Hst. 2 Twintig jaar later: een tweede opgraving achter Langestraat 113 (12LAN)

*Guus van den Berg en Peter Bitter
m.m.v. Rob Roedema en Sjaak Waterlander*

INHOUD

2.1 Inleiding (*Guus van den Berg en Peter Bitter*)

Onderzoek en vraagstellingen

Administratieve gegevens

2.2 Het plangebied in historisch perspectief (*Guus van den Berg en Peter Bitter*)

Huis en erf van ca. 1500 tot 1650

Huis en erf van ca. 1650 tot 1900

2.3 De gevonden sporen (*Guus van den Berg*)

Periodisering

Sporen uit perioden 1 en 2 (ca.0 - 1584)

Sporen uit perioden 3 en 4 (1584/97)

Sporen uit periode 5 (1597 – 1780)

Sporen uit periode 6 (1780 – 1973)

2.4 Vondstcomplexen (*Peter Bitter*)

2.5 Samenvatting en conclusie (*Peter Bitter*)

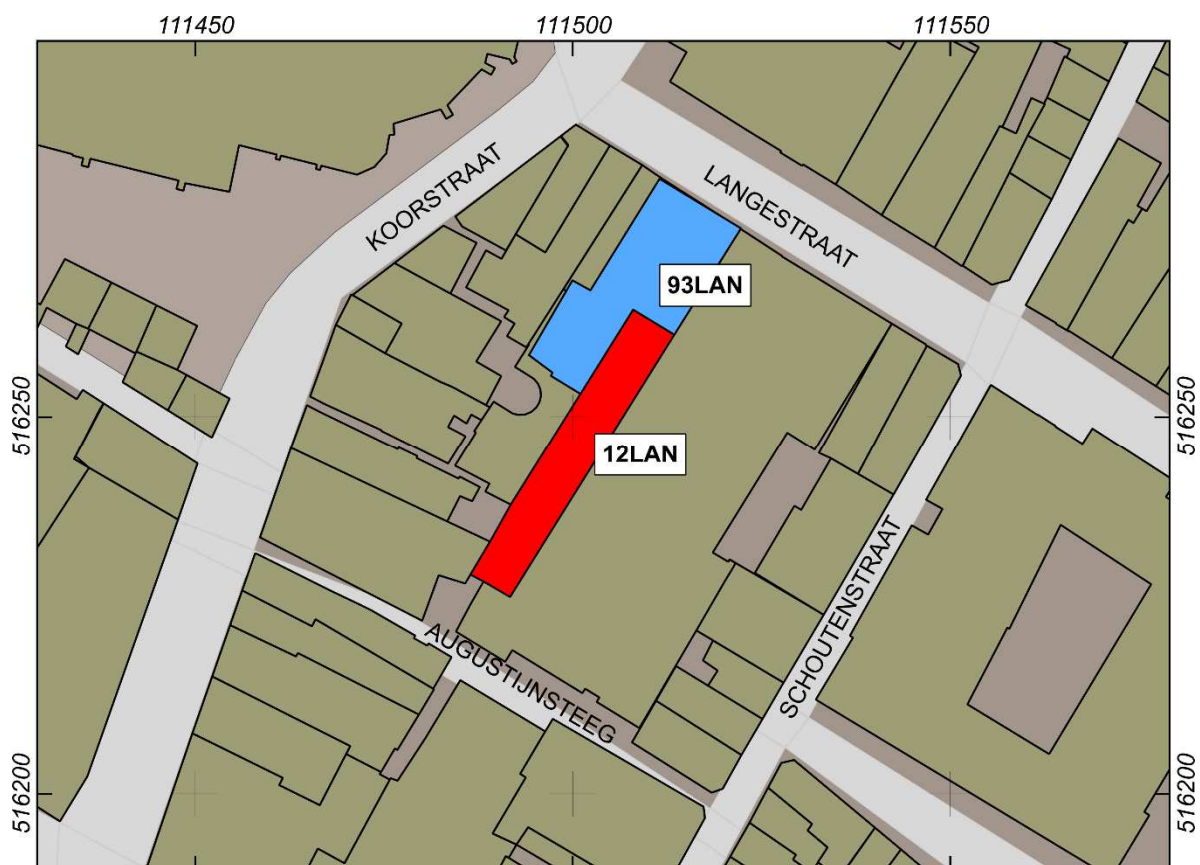
Bijlagen bij hoofdstuk 2

Bijlage 1: Beschrijving van sporen (*Guus van den Berg*)

Bijlage 2: Vondstenlijst (*Peter Bitter en Rob Roedema*)

Bijlage 3: Zoölogisch onderzoek van beerput 4D (92LANBP2) (*Sjaak Waterlander*)

Catalogus van keramiek en glas (*Peter Bitter*)

Afb. 1 Uitsnede uit de moderne topografische kaart (bron: Kadaster, maart 2014) met in rood het plangebied Langestraat 113 (projectcode: 12LAN) en in blauw het in 1993 opgegraven areaal ter plaatse van Langestraat 113 en 115 (93 LAN).

Afb. 2 De ligging en nummering van de werkputten van de opgraving 12LAN. Het noorden bevindt zich boven.

2.1 Inleiding

Guus van den Berg en Peter Bitter

Onderzoek en vraagstellingen

In mei 2012 werd de bestaande winkel in het pand Langestraat 113 aan de achterzijde fors vergroot door het vol bouwen van de achtertuin. De betonnen achteraanbouw uit 1973 werd daarbij vervangen. Op dit adres aan de zuidzijde van de Langestraat was ruim 2 decennia geleden al een opgraving uitgevoerd, samen met het buurpand ten westen ervan (Langestraat 115/117, projectcode 93LAN), vanwege herbouw na een brand. Het onderzoek van 2012 sloot letterlijk en figuurlijk aan op de resultaten van de opgraving uit 1992-1993, waarover destijds een gedetailleerd rapport is verschenen (**afb. 1-2**).⁶¹

Het onderzoek richtte zich op de bewoningsgeschiedenis van het plangebied in aansluiting op de aangetroffen gegevens van de opgraving van 1993. De aandacht ging uit naar de in 1993 niet onderzochte achtergevel, de inrichting van het achtererf, eventuele beerputten en afvalkuilen en naar de in 1973 afgebroken ‘zomerkeuken’. De laatste was een bijkeuken achter het huis, van een type dat vaak alleen ’s zomers werd gebruikt omdat het anders binnenshuis te warm zou worden.

Het plangebied kenmerkt zich als een smal, langgerekt achtererf dat aan alle zijden werd omgeven door muurwerk, zowel van het hoofdpand als van belendende percelen (**afb. 3**). Op dergelijke locaties is het vrijleggen van archeologische niveaus problematisch in verband met de tijdelijke deponering van de vrijgekomen grond. Om dit probleem te ondervangen werden met behulp van een mobiele kraan en kranig handwerk eerst de resten van bijgebouwtjes en dergelijke achter het hoofdpand opgezocht. In grote lijnen vielen deze resten binnen werkput 1 (**afb. 2**). Het grondgebied ten zuiden daarvan was reeds vele eeuwen in gebruik als achtertuin (werkput 2). Hier werd het probleem – waar we de vrijgekomen grond moesten laten – opgelost door het graven van twee parallel gelegen sleuven langs de zijkanten van het perceel waarbij zou worden besloten tot uitbreiding van de sleuven ter plaatse van spoorconcentraties.

Er was door het reeds genoemde gebrek aan ruimte geen gelegenheid tot een onderzoek naar de diepere sporen uit de 12de eeuw en ouder, maar in een kijkgaatje geheel achterin werd op ruim 1 meter diepte uit die vroege fase nog wel een noord-zuid lopende sloot aangesneden.

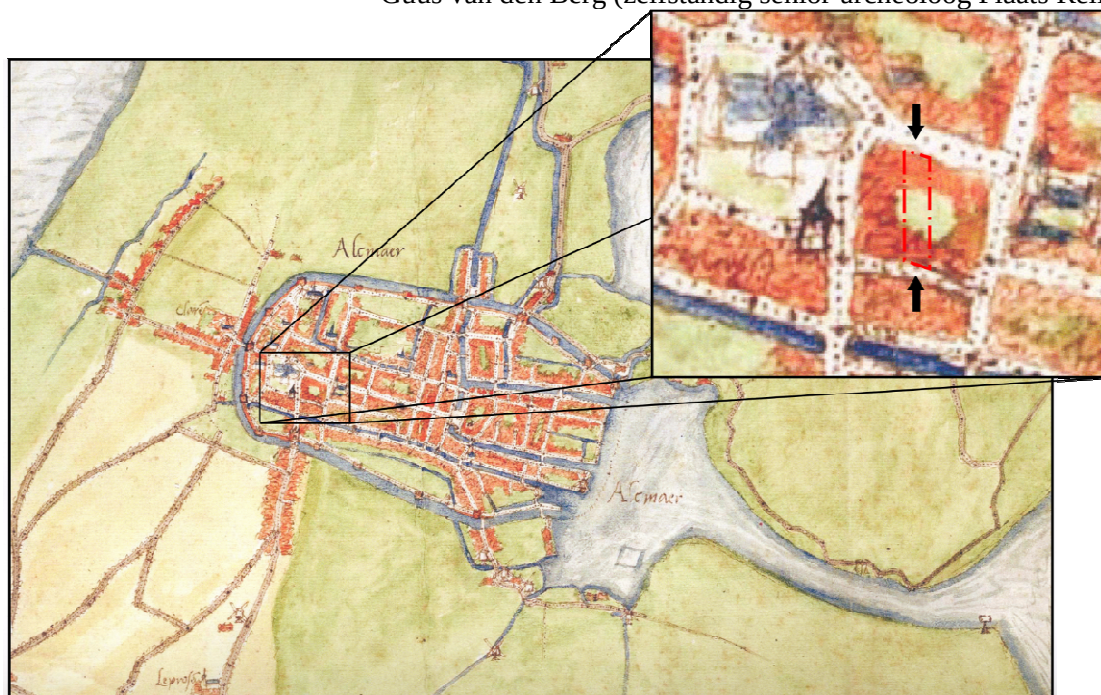

Afb.3 Overzicht richting het zuidwesten vanaf de zolder van Langestraat 113

⁶¹ Bitter/Dijkstra/Roedema/Van Wilgen 1997

Administratieve gegevens

Locatie plangebied: Langestraat 113 te Alkmaar
Landelijke X/Y coördinaten: 111500/516250
Duur en tijdstip veldwerk: 1 t/m 10 mei 2012
Archis onderzoeksnummer: 52460
Gemeentelijke projectcode: 12LAN
Documentatie en vondsten: Archeologisch Centrum gemeente Alkmaar
Bevoegd gezag en uitvoering: Vakgroep monumentenzorg en archeologie van de gemeente Alkmaar
Aannemer: Baru Aannemingsbedrijf B.V. uit Zuiderkerke
Graafmachine: Bart Twint (zelfstandig kraan- en shovelmachinist te Graafdijs) als onderaannemer van Baru B.V. te Zuiderkerke
Uitvoering veldwerk: Peter Bitter, Rob Roedema en Sjaak Waterlander (gemeente Alkmaar)
Guus van den Berg (zelfstandig senior-archeoloog Plaats Relict)

Afb.4 De kaart van Alkmaar door Jacob van Deventer (1561). De strandwal is geel weergegeven. Het Voormeer aan de oostzijde van Alkmaar bood via het Zeglis toegang tot de oostelijk gelegen Schermer. Via deze weg konden schepen in de late middeleeuwen de Zuiderzee bereiken. In de uitsnede is de ligging van het plangebied aangegeven door middel van een onderbroken rode lijn (binnen de zwarte pijlen). Helaas is de detaillering van deze kaart niet voldoende om veel te weten te komen over aard en uiterlijk van de bebouwing of de inrichting van de erven.

2.2 Het plangebied in historisch perspectief

Huis en erf van ca. 1500 tot 1650

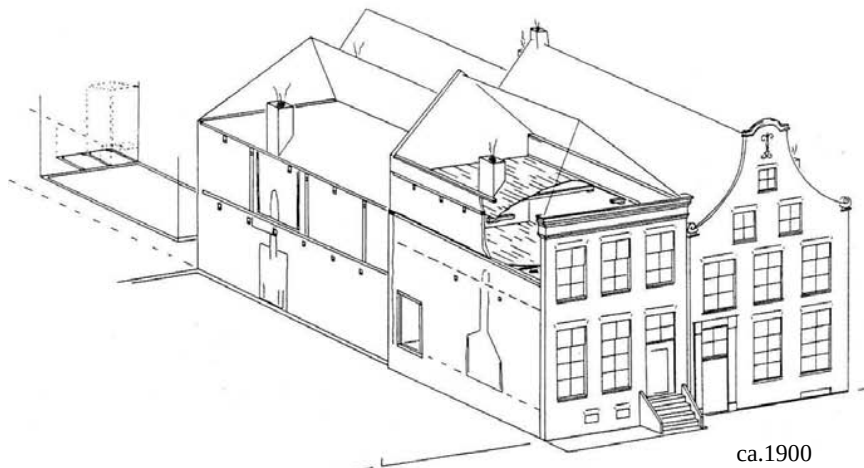
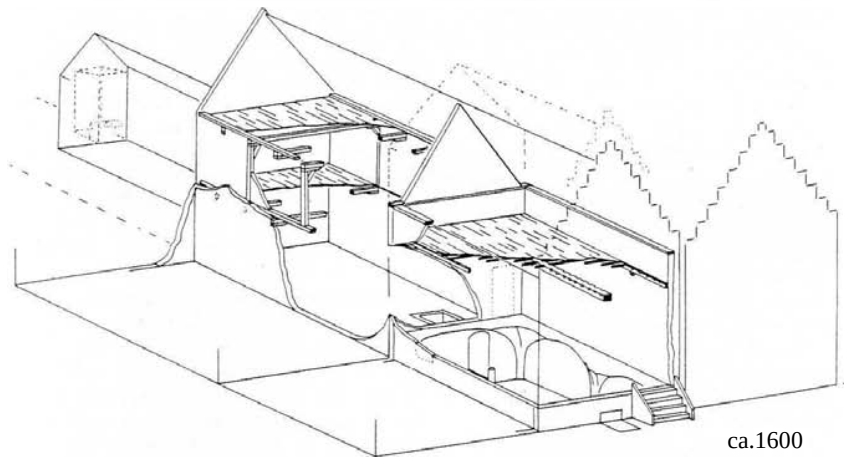
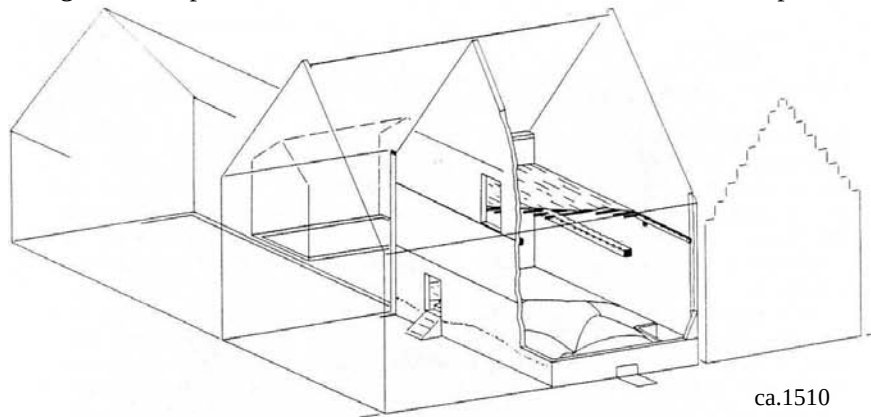
Het plangebied ligt aan de westzijde van de Langestraat, niet ver van de Grote of Sint Laurenskerk. De Langestraat vormde vanouds de verbindingssas tussen een westelijke bewoningskern – gelegen op de flank van een relatief hoog gelegen strandwal – en het lager gelegen havengebied aan de oostzijde van Alkmaar. Op de strandwal bevond zich een hoge concentratie geestelijke en wereldlijke instellingen, terwijl het havengebied aan het Voormeer meer plaats bood aan handel en nijverheid, de economische pijlers waarop Alkmaar rustte. De bewonings- en bouwgeschiedenis van Langestraat 113 is in detail besproken in het rapport over de opgravingen van 1992-1993.⁶² Hier volstaan we met een samenvatting. Archiefbronnen zijn conform het Historisch Kadaster Alkmaar (HKA) gekoppeld aan de kadastraal nummers in de Minuut van 1832 (vgl. **afb. 6 en 15**).⁶³

⁶² Zie Bitter e.a. 1997, hst.2 (archiefbronnen) en hst.4 (bouwhistorie).

⁶³ Het Historisch Kadaster Alkmaar bevat data over eigenaren en huurders in de binnenstad uit de periode 1700-1910 (www.regionaalarchiefalkmaar.nl).

Vanaf 1510 was ter plekke van Langestraat 113 en het oostelijke buurpand nummer 111 een groot L-vormig pand gebouwd (kadastraal 1832: A751 en A752). De gedeelde tussenmuur ervan is nog steeds tot op de verdieping aanwezig, ingemetseld in latere bouwfasen. Het was een diep rechthoekig huis ter plekke van nummer 111, met bij nummer 113 een minder diepe zijvleugel die was voorzien van een imposante kelder met middenzuil en graatgewelven. In de 16de eeuw was dit pand de herberg Het Schaeck.

Tussen 1584 en 1597 werd het gebouw gesplitst. De oosthelft (A752) ging verder als herberg Het Vergulde Calf en het deel van Langestraat 113 werd verbouwd en vergroot tot een kapitaal woonhuis (A751). Er werd een achterhuis met een verdieping in houtskeletbouw aangebouwd, tot een lengte van 17 meter. Dit was wellicht het werk van de welgestelde Jan Claes Quintingh, eigenaar sinds circa 1590, of zijn zoon Dirck. Deze laatste verliet Alkmaar na bestuursperikelen in 1618 en het huis ging in de verhuur. Sinds zijn dood werd het huis verhuurd door het Fonds van erfgenamen van Dirck Jansz Quintingh, die het pas in 1780 verkochten. In de 19de eeuw werd het pand verbouwd en verhoogd.

Afb.5 Bouwhistorische reconstructiefasen van Langestraat 113 (naar Bitter e.a. 1997, p.56-57)

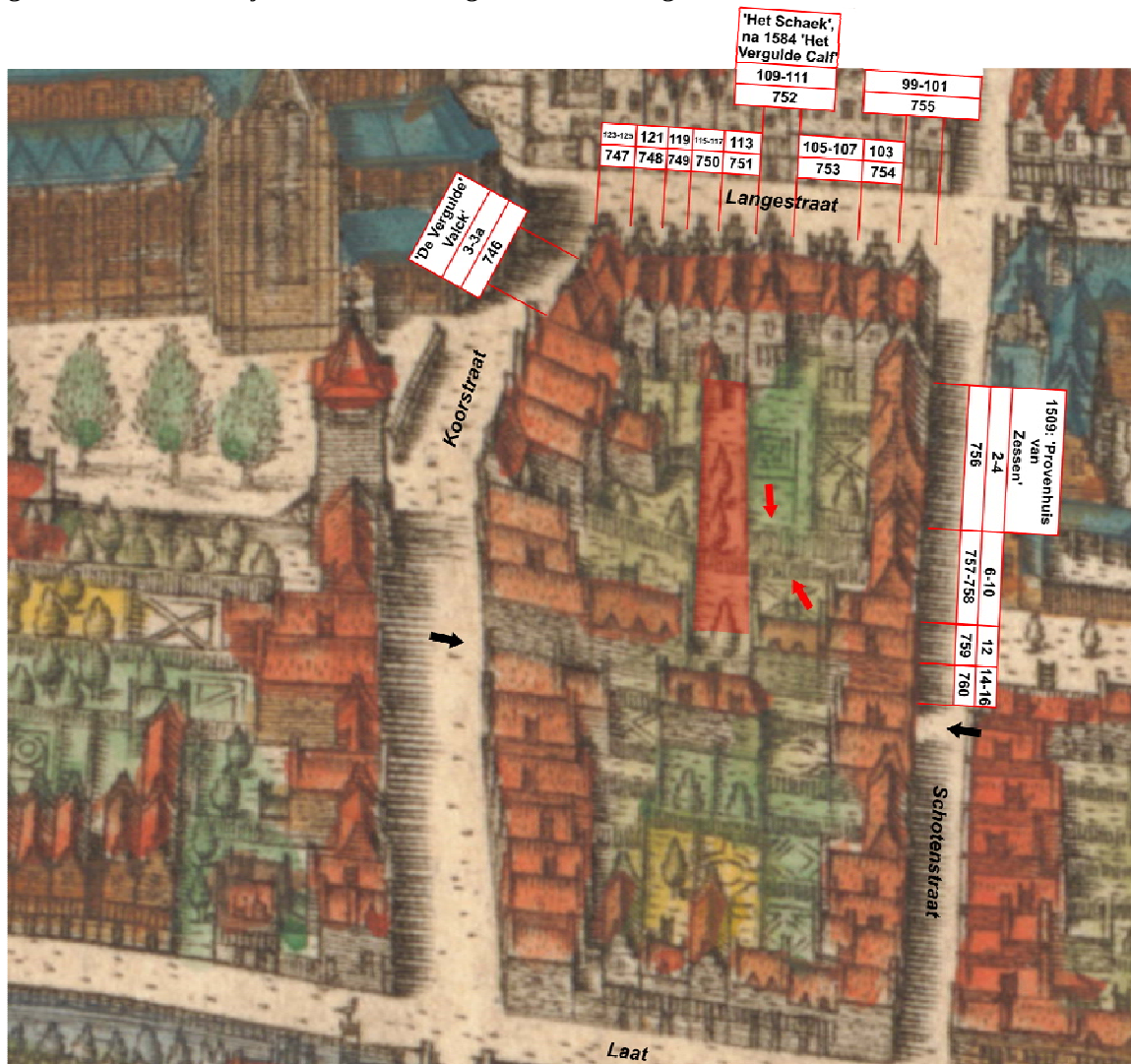

Afb.6 Situatiekaart van de opgravingen in 1993 (geel) en 2012 (oranje), met de locatie van de steeg van Langestraat 113 naar de Schoutenstraat (groen). De kadastrale opmeting van 1832 (dikke lijnen) ligt over de ondergrond van 1993 (dunne lijn). Enkele historische huisnamen zijn erbij geplaatst. Bewerking van Bitter e.a. 1997, p.9

In 1992-1993 waren er geen mogelijkheden om het achterterrein van Langestraat 113 op te graven omdat er een betonnen aanbouw stond en de tuin deels nog was beplant. Uit archiefbronnen was al wel duidelijk dat er vanouds bij het pand een steeg hoorde die het achterterrein ontsloot naar de Schoutenstraat. In 2012 werd hiervan de tuinmuur gevonden, waarover straks meer. Deze steeg vormde een scheiding met de bebouwing langs de Augustijnsteeg, waar een aantal kleine woningen stonden, met een klein eigen achtererfje tot aan de tuinmuur. In de 16de eeuw zijn in de hele binnenstad een paar honderd van dergelijke 'kamers' opgericht op de achtererven van huizen aan de hoofdstraten en langs zijstraten. Dit waren éénkamer-woningen, vaak 2 of 3 onder één dak en gebouwd ten behoeve van bejaarde ouders of personeel, of als een investering in huurwoningen tijdens deze periode van snelle bevolkingsgroei. Door de bevolkingsdaling vanaf de tweede helft 17de eeuw kregen veel van die woonhuisjes nieuwe bestemmingen als pakhuisje, wagenschuur of stal. In die periode nam het gebruik van eigen rijtuigen door de rijkere inwoners sterk toe. Veel beter gesitueerde huiseigenaren zochten naar een mogelijkheid om vlakbij huis een wagenschuur en stal te vestigen, bijvoorbeeld in een zijstraatje en door een eigen steeg achterom verbonden met het woonhuis. Ook bij ons huizenblok is dit proces te volgen, aan de hand van schriftelijke en topografische bronnen.

De naam van de Augustijnsteeg verwijst naar Augustijn van Teylingen, een vooraanstaande Alkmaarder⁶⁴ die werkzaam was als klerk van de schatrijke Claes Corff (bewoner van het Hooge Huijs) en die na diens dood in 1511 was benoemd tot beheerder van de nagelaten goederen. Augustijn was ook aangesteld als beheerder van het Huis van Zessen. Dit hofje voor bejaarde mannen was in 1511 in de Schoutenstraat opgericht uit een legaat van Dirk Symonsz van Boschhuysen, een bastaardzoon van Claes Corff.⁶⁵ Augustijn zal betrokken zijn geweest bij de stichting van de steeg met zijn naam. In later tijd gebruikte men ook de toponymen Koningstraatje, Oudensteijn-steeg (naar Jacob van Oudensteijn, een burgemeester in 1697-1728 die op de Koorstraat woonde⁶⁶) en in de 19de eeuw Kerksteeg.

Over de vroegste bebouwing van de Augustijnsteeg is weinig bekend. Ten zuiden van de steeg staat op de kaart van Drebbel uit 1597 een huis met twee kamerwoningen onder één dak (**afb.7**). Bij een opgraving in 1998 werd ontdekt, dat dit pand uit het tweede kwart van de 16de eeuw stamt. Van een eerder gebouw ter plekke was slechts een deel van een keldertje bewaard, waarvan geen nadere datering bepaald kon worden.⁶⁷ Langs de noordkant van de steeg zien we bij Drebbel twee panden getekend, maar er blijken naderhand nog meer ‘kamers’ gestaan hebben.

Afb.7 Uitsnede uit de kaart van Cornelis Drebbel uit 1597 (Regionaal Archief Alkmaar). Met verwijzingen verwijzen naar de huidige huisnummers en de nummers van het Historisch Kadaster Alkmaar. De zwarte pijlen geven de locatie van de Augustijnsteeg aan. De rode pijlen wijzen naar de ligging van poortjes in de tuinmuur bij Langestraat 109-111.

⁶⁴ Augustijn van Teylingen was geboren ca. 1475 te Quesnoy in Henegouwen in het huidige Wallonië, burgemeester in Alkmaar 1509-1531, overleden 1533 (Cox 2005, 52).

⁶⁵ Vis 2013, 59-62.

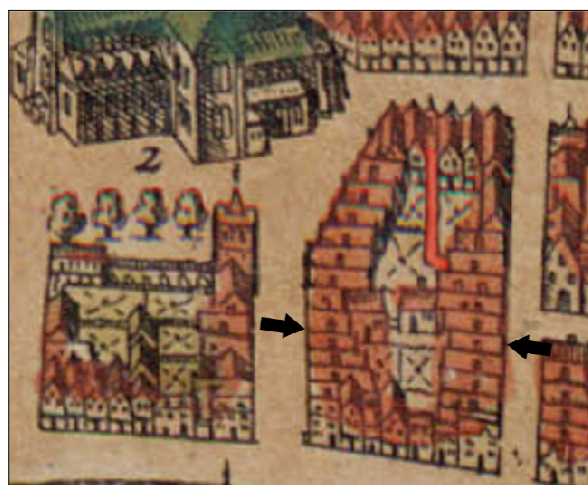
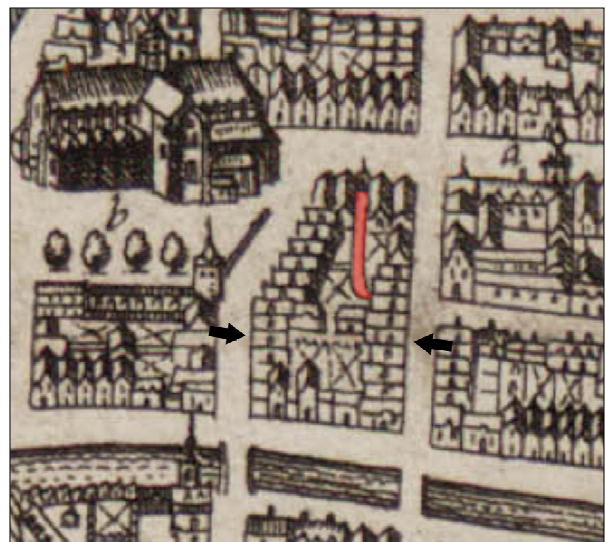
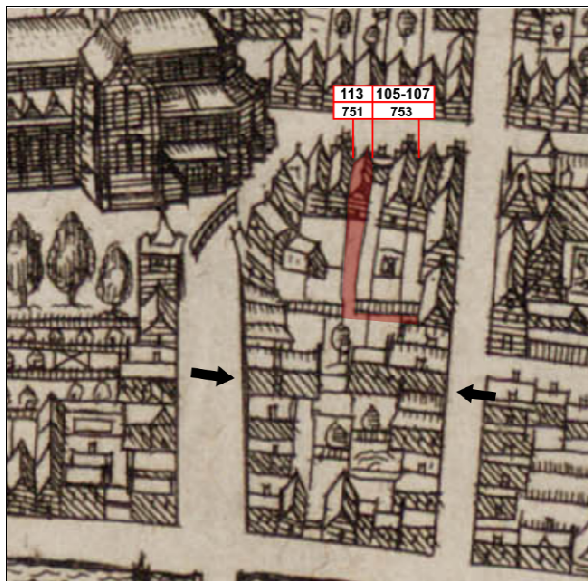
⁶⁶ Wortel 1980.

⁶⁷ Opgraving Laat 208-212 in 1998: Bitter e.a. 2013 (RAMA 19), 25-29.

De ontwikkeling van de achtererven en kamerwoningen is op de oude kaarten lastig te volgen. Er zijn tussen opeenvolgende kaart-opnames uit de late 16de en de 17de eeuw grote verschillen te bespeuren in de aantallen huisjes en de ligging van de achtererven (**afb. 7 t/m 11**). Ook is men niet schaalvast te werk gegaan, hetgeen mede veroorzaakt wordt door het gekozen vogelvlucht-perspectief.

Bij Langestraat 109/111 (A752) wordt in 1730 vermeld dat het ging om: *‘een huis en erf met stallinge van twee huisjes in de Schoutenstraat gemaakt. Item een kamer over het erf met twee keukentjes, gemaakt van drie huisjes in het Koningstraatje’*.⁶⁸ De stal in de Schoutenstraat (kadastraal A758) zou tot in de 19de eeuw bij het woonhuis blijven.

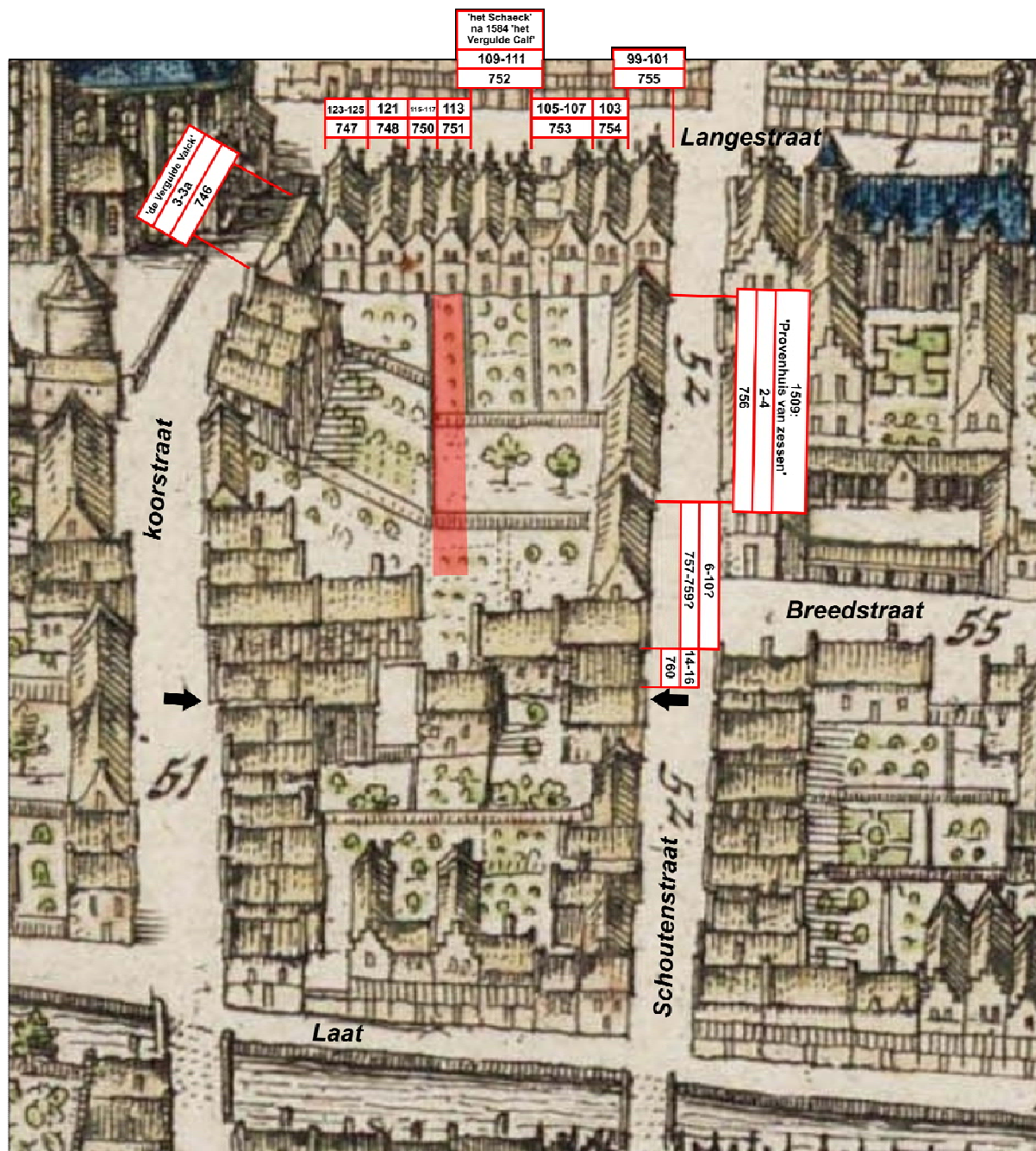
Deze situatie laat zich reeds herkennen op de kaart uit 1597 (**afb.7**). We zien hier een huis met een ommuurd achtererf, dat aan de zuidzijde een bemuurde steeg richting de Schoutenstraat heeft. Zelfs zijn in de muur twee poortjes te zien naar de achtertuinten van Langestraat 109/111 en naar een kamer aan de Augustijnsteeg. De steeg loopt niet door achter Langestraat 113, maar er is wel precies in het verlengde een muur tussen de tuinen van Langestraat 113 en de Augustijnsteeg.

Afb. 8, 9 en 10 Uitsneden uit de kaarten van Kaerius (1603), een anonieme cartograaf (1615) en Boxhorn (1632) (Regionaal Archief Alkmaar).

De kaart van Kaerius is voorzien van een transparant rode maskerlaag ter plekke van het plangebied (Langestraat 113) en de steeg naar de Schoutenstraat. De nummers boven de panden verwijzen naar de huidige huisnummers c.q. de kadastrale nummers in het Historisch Kadaster Alkmaar. De kaarten van 1615 en 1632 zijn duidelijk slordiger getekend, waardoor het plangebied is weggevalen. Wel is de steeg tussen de Langestraat en de Schoutenstraat nog duidelijk herkenbaar (transparant rood). De zwarte pijlen geven de locatie van de Augustijnsteeg aan. Het noorden bevindt zich boven.

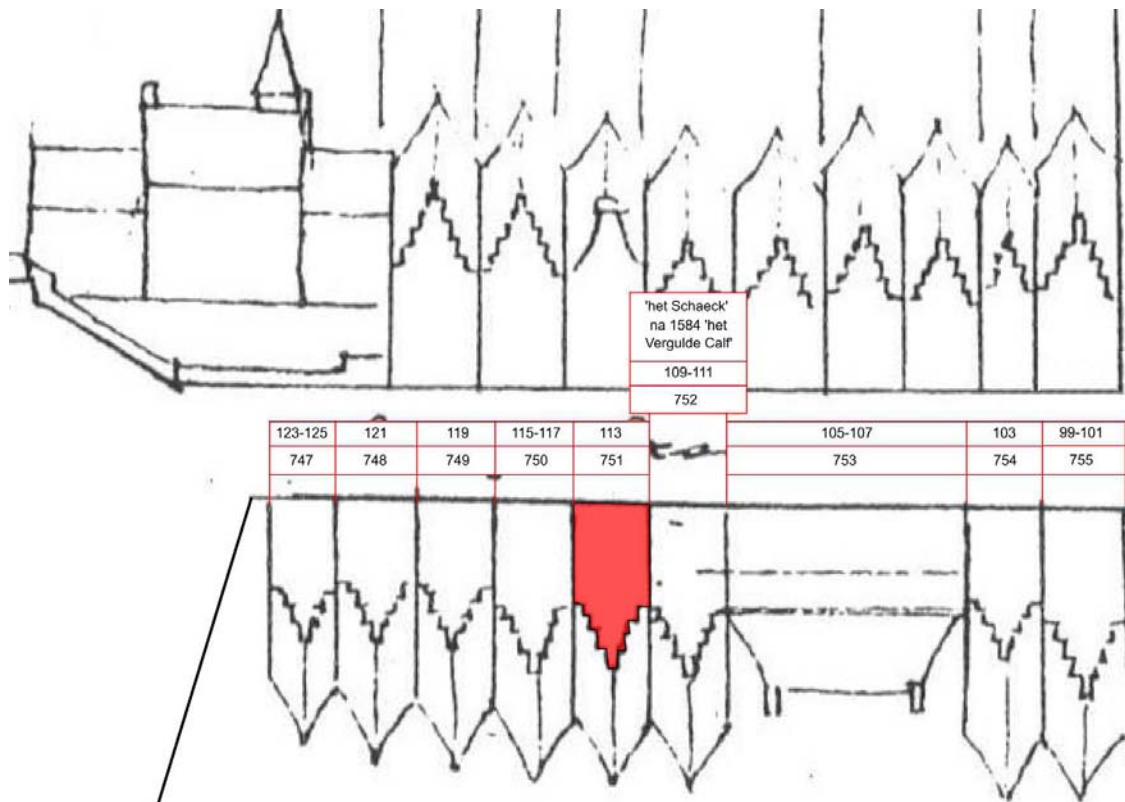
⁶⁸ HKA, Kad.A752: Omschrijving in de herziening ('Redres') van het register van de Verponding (onroerend-goed-belasting), opgesteld in 1730.

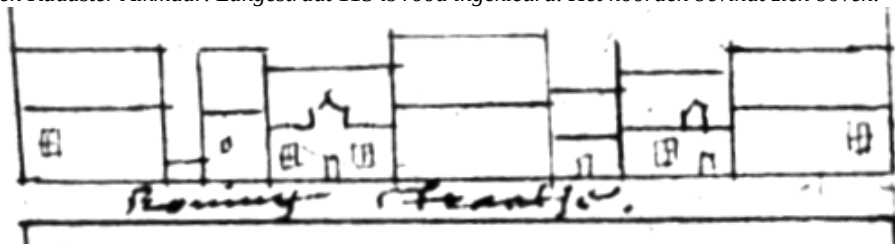
Afb.11 Uitsnede uit de kaart van Ioan Blaeu uit 1649 (Regionaal Archief Alkmaar). De nummers verwijzen naar de huidige huisnummers en de kadastrale nummers in het Historisch Kadaster Alkmaar. Het plangebied is bij benadering weergegeven in transparant rood. De zwarte pijlen geven de locatie van de Augustijnsteeg aan.

Al is de kwaliteit van de kaarten na 1597 duidelijk van een meer schetsmatig karakter, toch wordt het steegje van het achtererf van Langestraat 109/111 richting de Schoutenstraat prominent weergegeven in alle kaarten uit de eerste helft van de 17de eeuw.

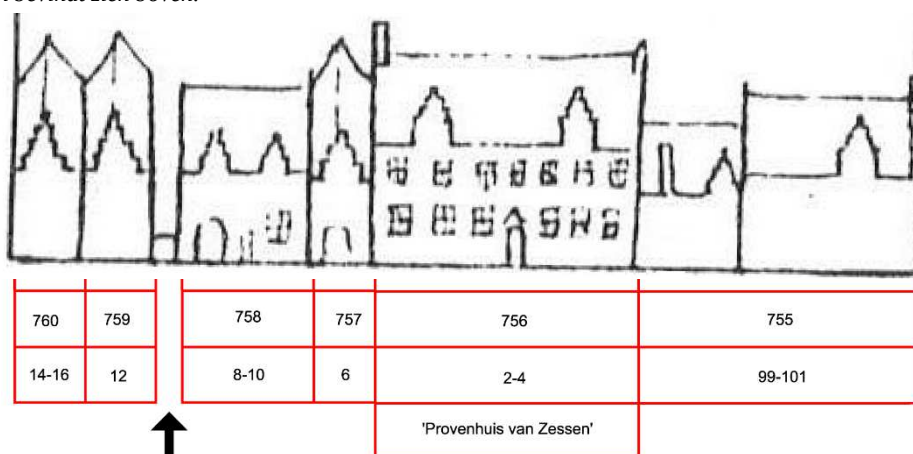
De kaart van Ioan Blaeu uit 1649 (afb.11) is voor een groot deel vereenvoudigd nagetekend van de kaart van Drebber. Het achterste deel van de tuin van Langestraat 113 is op deze kaart evenwel gevoegd bij de tuin van het Huis van Zessen aan de Schoutenstraat. Het is daarbij wel de vraag in hoeverre de afwijkingen in de getekende tuinindelingen betrouwbaar zijn.

Afb.12 Uitsnede uit de 'Gevelbeeldenkaartjes' (anonieme cartograaf, ca. 1670), met de Langestraat tussen Koorstraat en Schoutenstraat (Regionaal Archief Alkmaar). De nummers verwijzen naar de huidige huisnummers en de kadastrale nummers in het Historisch Kadaster Alkmaar. Langestraat 113 is rood ingekleurd. Het noorden bevindt zich boven.

Afb.13 Uitsnede uit de 'Gevelbeeldenkaartjes' (anonieme cartograaf, ca. 1670), met het 'Koningstraatje' (Augustijnsteeg). Het noorden bevindt zich boven.

Afb.14 Uitsnede uit de 'Gevelbeeldenkaartjes' (anonieme cartograaf, ca. 1670), met de Schoutenstraat tussen Augustijnsteeg en Langestraat. Het noorden bevindt zich rechts. De nummers verwijzen naar de huidige huisnummers en de kadastrale nummers in het Historisch Kadaster Alkmaar. De zwarte pijl wijst naar de steeg die toegang gaf tot het plangebied.

Huis en erf van ca. 1650 tot 1900

Rond 1670 tekende een anonieme cartograaf de aanzichten van de voorgevels van de panden in de Alkmaarse binnenstad op. De kaartjes zijn in de regel dermate secuur dat de identificatie van panden en steegjes geen enkel probleem vormt (**afb. 12-14**). Langestraat 113 is een groot huis met een trapgevel, de kap staat haaks op de straat. De binnentuinen komen niet in beeld. Wel zien we de toegang van de steeg in de Schoutenstraat ten zuiden van A758, voorzien was van een poortje (**afb. 14**). A758 was in 1730 bezit van de eigenaar van Langestraat 109/111 en wordt dan omschreven als 'een stallinge van 2 huisjes in de Schoutenstraat gemaakt' (zoals hierboven al zagen).

De bebouwing langs de Augustijnsteeg blijkt sinds 1597 flink veranderd te zijn (**afb.13**). In twee transportakten uit 1676 worden in de Augustijnsteeg de verkopen vastgelegd van twee kamertjes onder één dak alsmede van een kamer iets verderop (20 april) en van een deel van een erf (10 juni), die zich alle achter Langestraat 113 moeten hebben bevonden.⁶⁹ De twee kamertjes en het stukje erf worden gekocht door de administrateurs van de goederen van Dirck Jansz Quintingh (eigenaren van Langestraat 113) voor f.100 en een niet genoemd bedrag. Van west naar oost komen in de stukken na de transacties de volgende eigenaren langs de Augustijnsteeg voor: Pieter Pijl (blijft eigenaar aan de westzijde), 2 kamers van Fonds Quinting (gekocht van Pijl), Pieter van Steenhuysen (eigenaar van Langestraat 109/111, tot aan de steeg), 1 kamer van Steenhuysen (gekocht van Pijl), Dirck Coppier. Het stukje erf wordt door het Fonds Quintingh gekocht van Dirck Coppier en ligt ten oosten (!) van diens bezit en omvat ook een heining door kopers te onderhouden. Dit stukje erf wordt omschreven als gelegen achter kopers huis in de Koorstraat (=?).

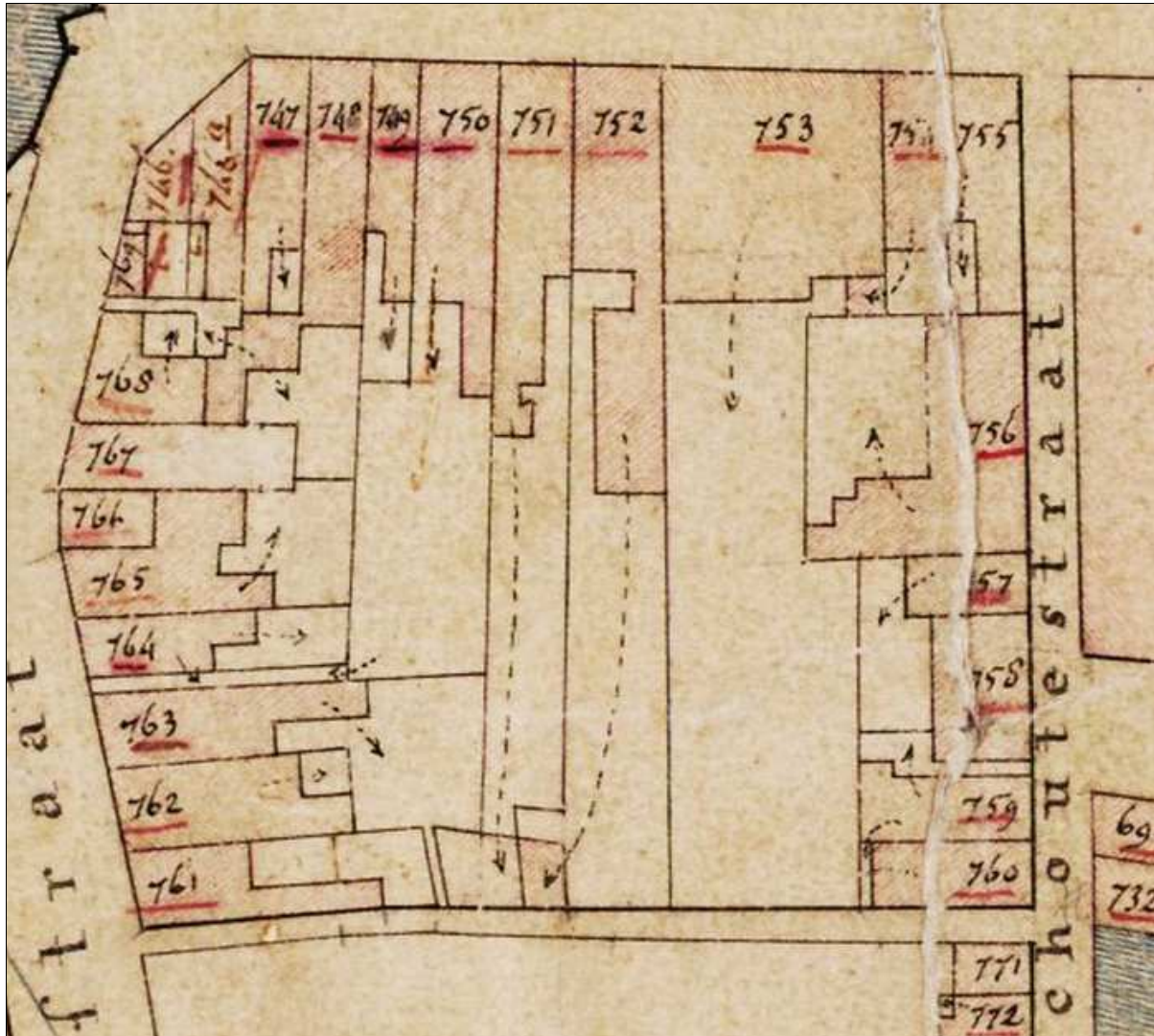

Afb.15 Uitsnede van 'Het Gezicht van het Gaarenmarkt te Alkmaar van de Breestraat te zien', een aquarel van J.A. Crescent uit 1789 (Regionaal Archief Alkmaar) Het pand op de achtergrond (kadastraal nummer A758) heeft muurankers in de vorm van het jaartal 1587. Voor de deur van de wagenshuur staat een sjees ('chaise'), een luxe rijtuig voor personenvervoer. Het poortje links vormde de toegang tot de steeg naar de tuin van Langestraat 109/111.

In 1789 wordt de toegang tot het steegje afgebeeld door J.A. Crescent (**afb. 15**). Deze prent geeft een inkijkje in de Schoutenstraat vanuit de Breedstraat. Te zien is kadastraal nummer A758 en het poortje dat toegang gaf tot de steeg naar het achtererf van Langestraat 109/111. Kadastraal nummer A758 is op dat moment in gebruik als koetshuis bij het pand Langestraat 109/111. Op de gevel van dit pand is het jaartal 1589 weergegeven door middel van muurankers. In het poortje van de steeg is een uurwerk aangebracht. Het geheel wekt een redelijk chique indruk, hetgeen goed past bij de voorname status van het bijbehorende woonhuis aan Langestraat.

⁶⁹ Regionaal Archief Alkmaar: ORA 161 fol.246v nr.50-51 en ORA 161 fol.256 nr.106 (ook in HKA).

Ook later veranderde er nog het een en ander. Door de economische crisis in de Franse tijd raakte de stad danig in verval en begin 19de eeuw zijn veel panden gesloopt. Op de kaart van 1832 (afb.16) blijken ook diverse huisjes langs de Augustijnsteeg te zijn verdwenen. Op deze manier hadden Langestraat 109/111 en 105/107 een tuin tot aan de Augustijnsteeg gekregen. Het steegje naar de Schoutenstraat was grotendeels verdwenen en inmiddels in eigendom verbonden geraakt met het buurpandje aan de zuidkant.

Afb.16 Uitsnede uit de kadastrale minuutplan van 1832. Het plangebied ligt ter plekke van het achtererf van kadastraal nummer A751. De smallere aanbouw achter het huis is de zomerkeuken. Het noorden bevindt zich boven.

In 1780 was Langestraat 113 gekocht door de jurist mr. Rutger Paludanus voor f.1000, in die tijd nog een redelijk hoog bedrag. Waarschijnlijk heeft Paludanus een nieuwe achterkeuken gebouwd, waarover straks meer. Paludanus was kort tevoren tevens de eigenaar geworden van het kapitale woonhuis ten oosten ervan op nr.111 (kad. A752), inclusief twee huisjes in de Schoutenstraat aan weerszijden van de eigen steeg (A758 en A759).⁷⁰ Het is niet duidelijk of hij nr.113 verhuurde of toevoegde aan zijn wooncomplex.

Rutger (1726-1788) maakte een politieke carrière in het stadsbestuur, via aanstelling als schepen (1761-62) en vroedschap tot hoofdofficier (1763-69) en thesaurier (1774-79). In 1780 werd hij verkozen tot burgemeester, een positie die hij als patriot in de prinsgezinde omwenteling van 1787 moest opgeven. Het is duidelijk dat een kapitaal woonhuis zo dicht bij het stadhuis voor hem zeer waardevol was.

⁷⁰ Van den Berg/Bitter 1997; HKA. In 1783 kocht hij ook A760 erbij. Het werd in 1801 weer verkocht.

Na zijn dood in 1788 bleven de panden nr.111 en 113 nog enkele jaren in handen van de erfgenamen. In 1800 verkochten dezen de beide panden, met de huisjes in de Schoutenstraat, aan dr. Petrus de Sonnaville. De panden werden in 1840 geërfd door diens zoon dr. Leonardus de Sonnaville en bleef ook daarna nog een tijd in de familie. De Sonnavilles woonden elders in de Langestraat (Petrus in Kad.A449, later Leonardus in Kad.A434) en de panden Langestraat 109/111 en 113 gingen in de verhuur. In 1807 en 1808 zijn in nummer 113 als bewoners Eva Rosina Michelse weduwe van Jacob Gorter en haar dienstbode Chr. Kelder geregistreerd, in 1830 notaris Daniel Nic. van Elten, in 1873 Geldolph Adriaan de Lange, in 1876 en 1881 kaashandelaar A. Goede Dz.⁷¹

2.3. De gevonden sporen

Guus van den Berg

Periodisering

De aangetroffen archeologische resten konden worden uitgesplitst in zeven perioden:

Periode 1:	romeinse tijd (vermoedelijk) tot ca. 1200
Periode 2:	ca. 1200 – 1584
Periode 3:	ca. 1584/1597
Periode 4:	ca. 1584/1597
Periode 5:	ca. 1600 – 1780
Periode 6:	ca. 1780 – 1973

Deze periodisering is het resultaat van een mix van archeologisch vondstmateriaal, historisch kaartmateriaal en archiefonderzoek. Deze laatste bronnen zijn in de vorige paragrafen al uitgebreid aan bod geweest. De jaartallen in de periodisering vragen nog wel enige toelichting. Tussen 1584 en 1597 vonden er verbouwingen plaats aan het pand. In 1584 werd het eigendom van Langestraat 113 gesplitst van nummer 109-111 door de verkoop aan Heyndrick Claesz van Grol. Het is niet bekend of deze er ook is gaan wonen, evenmin of hij al aan verbouwingen was begonnen. Na diens overlijden in 1589 kwam het pand in handen van Jan Claesz Quatingh, die in 1595 als eigenaar wordt vermeld. Van Grol en/of Quatingh hebben dit deel van herberg Het Schaeck verbouwd tot een luxe woonhuis. Het resultaat van die verbouwingen is te zien op de kaart van Drebbe uit 1597. Omstreeks 1780 had er een verbouwing plaats aan de 'zomerkeuken' achter het hoofdpand van Langestraat 113, hetgeen blijkt uit het vondstmateriaal die met deze bouwphase geassocieerd kan worden. We vermoeden dat dit samenhangt met de aankoop in 1780 door mr. Rutger Paludan, die het pand overnam van de Erven Quatingh die het pand al die tijd steeds hadden verhuurd. Paludan ging er zelf wonen en hij zal het pand daarvoor hebben verbouwd.

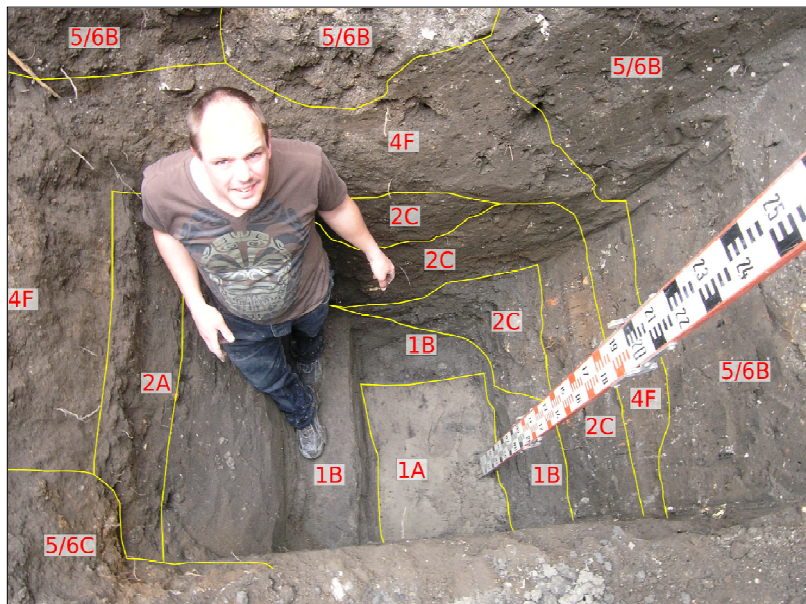
Sporen uit perioden 1 en 2 (ca. 0 - 1584)

Zoals in het voorgaande reeds beschreven, ligt de middeleeuwse binnenstad van Alkmaar op de oostelijke flank van een strandwal. De strandwal van Alkmaar ontstond zo'n 2000 jaar voor Christus als grote zandbank tegen de toenmalige Noordzeekust. Door opstuiving ontstond in de navolgende millennia een langwerpige verhoging, die redelijk geschikt bleek voor bewoning en de aanleg van wegen in de verder nogal laaggelegen en natte omgeving.

In een kijkgaatje in het uiterste zuidoosten van het plangebied werden afzettingen van de strandwal aangetroffen (**1A, afb. 17**). Deze afzettingen worden gerekend tot het Laagpakket van Zandvoort en bestaan ter plaatse uit geelgrijs, grof zand, vaak met resten van zeeschelpjes.⁷² De strandwallen langs de Noordzeekust vormden een belemmering voor de afwatering van de regio, waardoor er achter en tussen de strandwallen grote zones met veenbegroeiing ontstonden, welke gerekend worden tot het Hollandveen. Dit Hollandveen groeide tot tegen de flanken van de strandwal en werd in het kijkgaatje aangeboord op een niveau van -0,38 m NAP, bijna drie meter onder het huidige maaiveld.

⁷¹ Bron: HKA.

⁷² Voor een overzicht van Nederlandse geologische landschappen zie bijvoorbeeld:
<http://www.geologie.vannederland.nl/landschap/landschapsvormen/Strandwal/>

Afb.17a Het kijkgaatje in het zuidoosten van het plangebied na het afsteken van de profielen. Het noorden is links. De verschillende lagen en sporen zijn met rode lijn ingetekend, met de spoorcodes.

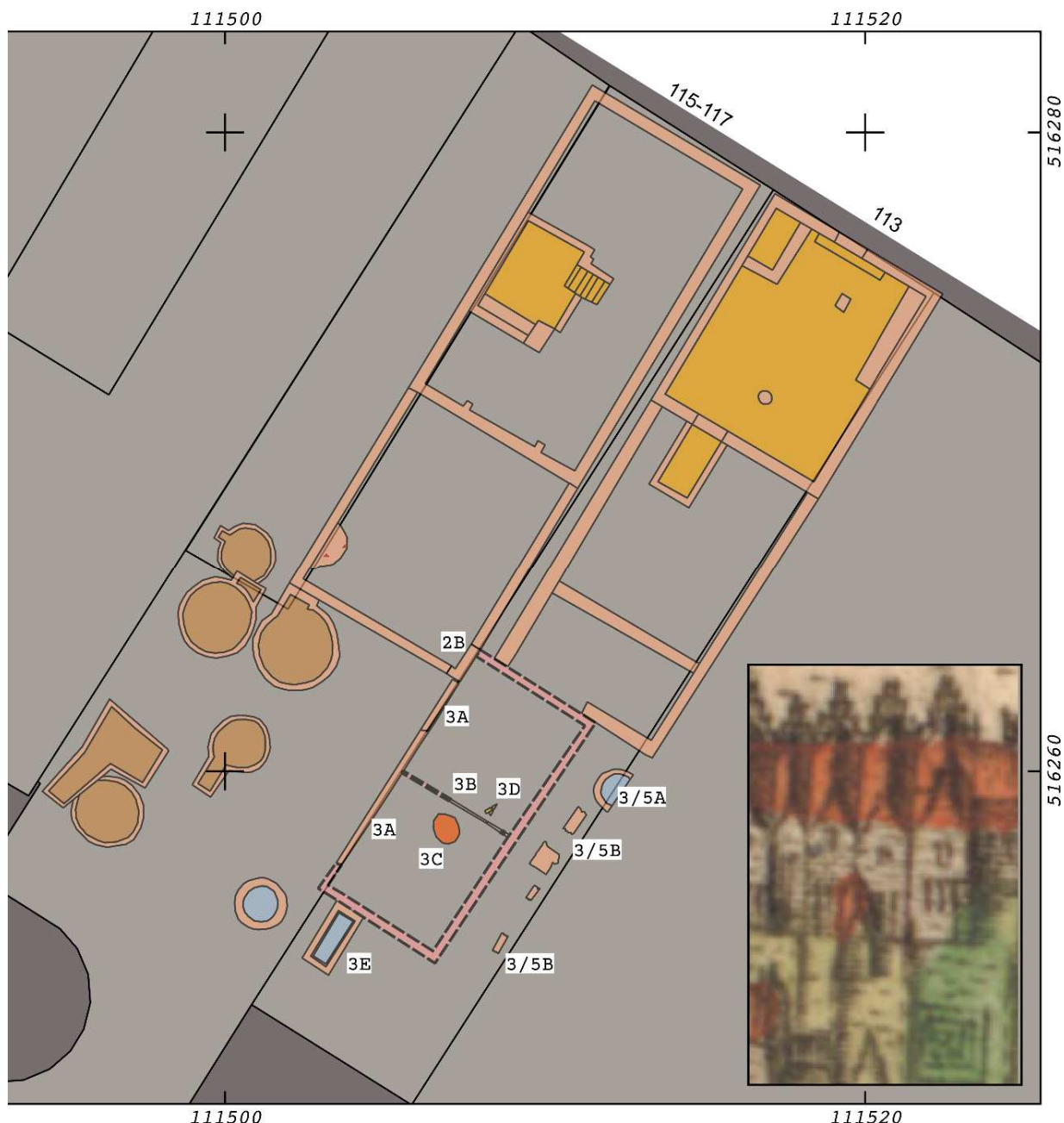
Afb.17b Potscherven uit greppel 1B: linksonder kogelpotaardewerk, rechtsboven Pingsdorf-type en rechtsonder maaslands wit (Andenne) en blauwgrijs (Paffrath) aardewerk (12LAN55). Schaal 1:3

Boven uit het strandwalzand (**1A**) werd een scherf van een handgevormde pot geborgen met een datering tussen de 1ste en 3de eeuw na Chr., een periode die voor Noord-Holland wordt aangeduid als Inheems-Romeins.

Op ruim 1 meter onder het opgravingsvlak werd een ongeveer noord-zuid lopende greppel aangesneden (**1B**, **afb. 17**). De greppel werd aangetroffen vanaf een niveau van circa +0,50 m NAP en reikte dieper dan -0,38 m, buiten het bereik van de ons ter beschikking staande middelen en ruimte op het krap bemeten perceel. De vulling bestond uit donkergrijs/grijs/geel gelaagd zand met humeuze bandjes en houtskoolfragmentjes. De wijze van sedimentatie wijst op het geleidelijk dichtslibben en -stuiven van de greppel. Huisvuil werd normaliter met dierlijke en menselijke mest verwerkt als grondverbeteraar op de akkers en moestuinen. Op deze manier werden houtskool, afval en afgedankt huisraad in een zone binnen en rond de middeleeuwse nederzetting verspreid. Vondsten uit de greppel bestonden uit fragmenten van kogelpotaardewerk, Pingsdorfachtige waar, blauwgrijs aardewerk en witbakkend aardewerk uit het Belgische Maasland. Op grond van deze vondsten kan de vulling van greppel 1B worden gedateerd in de 12de eeuw.

De 12de-eeuwse greppel 1B werd in het kijkgaatje doorsneden door een jongere, ongeveer oost-west georiënteerde greppel (**2C**, **afb.17**). Deze kan op grond van de stratigrafische positie en de historische achtergrond van het plangebied worden gedateerd tussen de late 14de/vroege 15de en de eerste helft 16de eeuw. De greppel was gedempt met bruin grijs zand met wat baksteengruis.

De greppel ligt ongeveer in het verlengde van de Breedstraat. Dit was ooit een afwateringsgracht achterlangs de bebouwing van de Langestraat, die in 1560 door de stad is gedempt. Mogelijk markeerde de greppel 2C in de late Middeleeuwen de achterzijde van de percelen van het westelijke deel van de Langestraat.

Afb.18: Reconstructie van de sporen uit periode 3 (1584/1597). De resultaten van de opgraving uit 1992-93 (naar Bitter et al. 1997) zijn ter oriëntatie eveneens weergegeven, echter zonder spoornummers. De inzet rechtsonder toont centraal het pand Langestraat 113 met de aangebouwde zomerkeuken op het achtererf. Ondergrond: TOP10NL, BAG (Kadaster 2015).

Sporen uit perioden 3 en 4 (1584/1597)

De opgraving van 2012 heeft nieuwe informatie opgeleverd over de inrichting en het gebruik van het achtererf van Langestraat 113. Met name zijn we nu beter ingelicht over de bouwhistorie van de 'zomerkeuken' achter het hoofdpand van Langestraat 113, welke reeds is afgebeeld in de kaart van Drebbel uit 1597 (afb. 7, 18). Deze aanbouw zal zijn aangelegd na de opsplitsing van het dubbelpand Langestraat 113 en 109-111 in 1584. Na deze opsplitsing werd iedere helft van het oorspronkelijke 'dwarshuis' voorzien van een eigen kap met de noklijn haaks op de Langestraat (zie afb.5). De oudste contemporaine weergave van deze situatie is te vinden in de kaart van Drebbel. De zomerkeuken had een lichte constructie en werd in de periode tussen 1584 en 1597 nog vernieuwd - vandaar het onderscheid van perioden 3 en 4 binnen deze korte tijdspanne.

De oudst aangetroffen bouwphase van de zomerkeuken bestond uit resten van een zeer lichte constructie (**3A**). Het muurfragment was aan de oostzijde voorzien van een pleisterlaag. Dit zien we doorgaans terug bij inpandige situaties en minder vaak bij tuilmuren. Er zijn van deze zomerkeuken nog een paar andere resten gevonden (**afb.18**). De gevonden sporen zijn gereconstrueerd tot een plattegrond met afmetingen van 3,8 bij 8,5 m binnenwerks. Voor de zuidelijke begrenzing van de zomerkeuken is uitgegaan van de ligging van een waterkelder (**3E**). Doorgaans lagen deze direct buiten de achtergevel daar ze via de dakgoten werden gevoed met regenwater. Voor de oostelijke begrenzing kon gebruik worden gemaakt van de ligging van een binnenmuur (**3D**) die de ruimte op de begane grond verdeelde in een noordelijke en een zuidelijke ruimte van gelijke afmetingen. De binnenmuur (**3D**) bestond uit slechts één laag van op de smalle zijde gelegde gele bakstenen met afmetingen van 19x9x3,5 cm. Gelet op de geringe draagkracht van deze funderingswijze moet de wand zijn uitgevoerd als een houten scheidingswandje.

In de noordelijke ruimte werden resten gevonden van een vloertje (**3B**) van rode ongeglazuurde plavuizen (formaat: 19x19x3,5 cm) op een vlijlaagje van kalkmortel. De bovenzijde van het vloertje lag op zeer geringe diepte (1,90 m+NAP, maar een paar dm onder het huidige straatniveau!).

In de zuidelijke ruimte van de zomerkeuken werd een aslaag (**3C**) aangetroffen. Uit de aslaag komen enkele scherven die op zijn vroegst rond 1550 zijn te dateren. Hier werd vermoedelijk gekookt. Dit lijkt te worden bevestigd door de vondst van een rechthoekige bakstenen bak (**3E**), gelegen op het achtererf. We vermoeden dat de bak aanvankelijk werd gebruikt als waterkelder. Veel later (vanaf 1760/1780; periode 6) is men de bak gaan gebruiken als beerkelder. Waterkelder **3E** was opgemetseld in steens verband, waarbij gebruik werd gemaakt van betrekkelijk zachte, rode bakstenen (formaat: 19-19,5x9-9,5x3,5-4 cm). De bak had een planken bodem en afmetingen van 1,6x0,5x0,7 m binnenwerks. Er kon ongeveer 500 liter in worden opgeslagen. Doorgaans lagen waterkelders aan of vlak bij de keuken, waar men – voor de bereiding van gerechten en het reinigen van het vaatwerk – de grootste behoefte aan water binnen het huishouden had. Men kon dan betrekkelijk eenvoudig een loden of houten pimpleiding trekken van de waterkelder naar de pomp in de keuken.

Afb.19a-b Onderzoek van waterkelder 3E

21

20a

20b

¹
Afb.20a-b Waterput 3/5A op de grens met het achtererf van Langestraat 109-111; boven- en onderzijde van vlakbij gevonden hardstenen putdeksel met resten van koperen oogje en met cement gedicht buisgat, diameter 31 cm.
Afb.21 Straatje 3/5B (afb.20a en 21 beide kijkrichting: zuid.).

Ernaast werden nog enkele resten gevonden die minder precies te koppelen zijn aan een specifieke bouwphase (**afb.20-21**).

Onder de erfgrans tussen Langestraat 113 en Langestraat 109-111 werd een waterput aangetroffen (**3/5A**). Vermoedelijk ging het om een ronde waterput waarvan de middellijn precies op de erfgrans lag.⁷³ De waterput was opgetrokken in steens metselwerk van rood/oranje en donkergele bakstenen (formaat: 19,5x9,5x4,5 cm). De put werd aangesneden op een niveau van +1,88 m NAP. Op een niveau van +1,65 m NAP ging het steens metselwerk over in halfsteens metselwerk. De put had inwendig een diameter van 1 m. Gezien de hoge ligging is het te betwijfelen of deze waterput was afgedekt met een koepel – hij was vermoedelijk aan de bovenzijde open, zoals in de late Middeleeuwen nog gebruikelijk.

Langs de oostzijde van de zomerkeuken werden resten gevonden van een baksteenbestrating (**3/5B**), welke echter sterk verstoord was door latere bouw- en sloop-activiteiten. De ligging van deze resten wijst op een relatie met de zomerkeuken. Zeer waarschijnlijk gaat het om resten van een achterplaatsje naast de zomerkeuken. Uit de schaarse resten werd helaas niet duidelijk bij welke bouwphase van de zomerkeuken het achterplaatsje heeft gehoord. De bestrating bestond uit nogal zachte rode en gele bakstenen (formaat: 21,5x11x4,5 cm).

⁷³ De mogelijkheid bestaat echter dat het een zogenaamde 'halve put' was, gedeeld met de buurman, zoals b.v. is aangetroffen tijdens het onderzoek op het Houtmarktterrein (Bitter en Van den Berg 2014, 67: spoor 8AO).

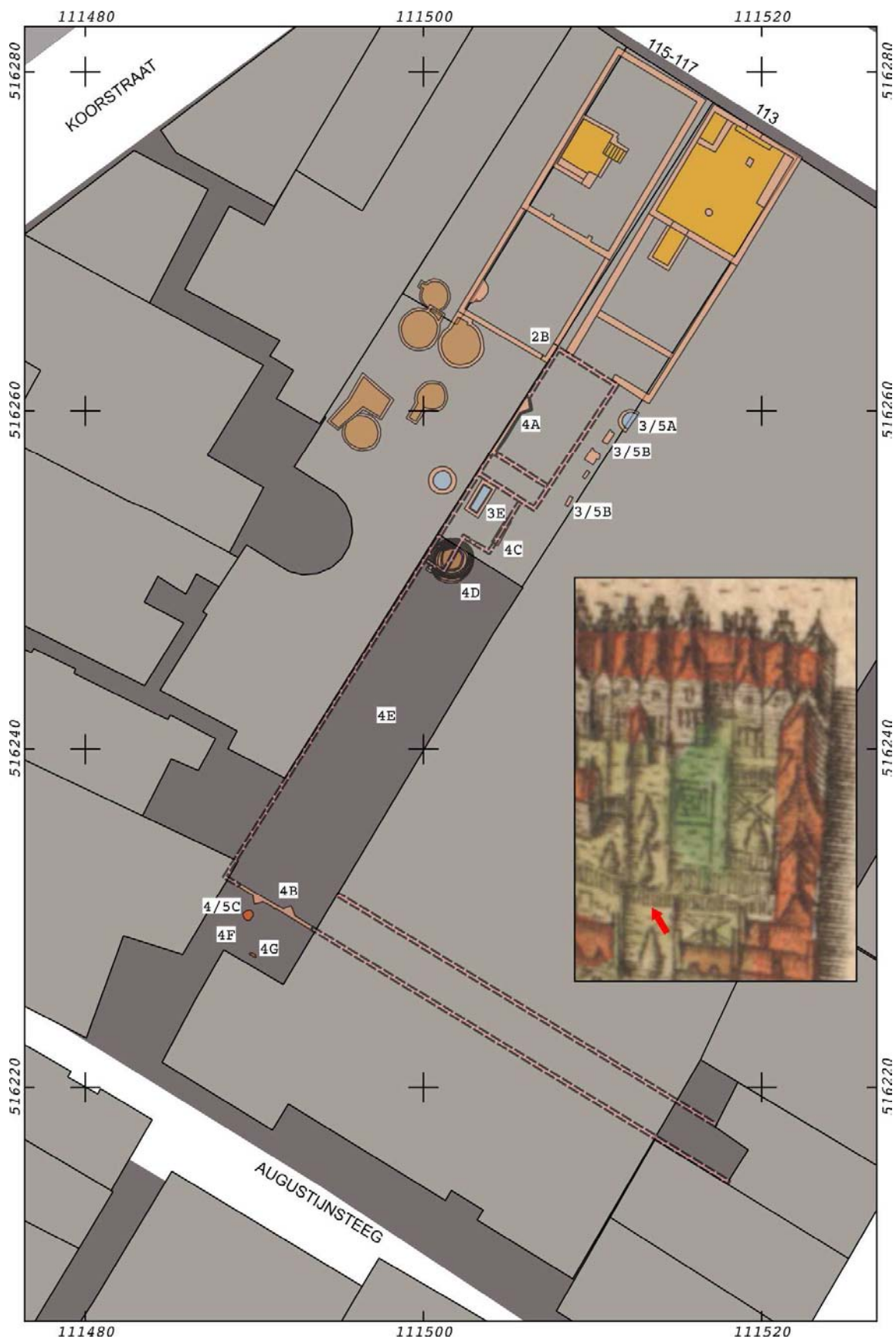
Afb.22-23 Muur 4A, waar de zomerkeuken weer tegenaan was gebouwd, vanuit het noordwesten. Tuinmuur 4B op de erfscheiding met de huiserven aan de Augustijnsteeg, vanuit het zuiden. Beide hebben ongewone driehoekige steunberen.

Nog vóór 1597 heeft er een aantal wijzigingen plaatsgevonden op het achtererf van Langestraat 113 (**afb. 24**).

Er werd langs de west- en zuidkant van de tuin een zware bakstenen tuinmuur gemaakt (**afb.22-23**). Resten hiervan werden aangetroffen in de noordwesthoek van het achtererf (**4A**) en aan de zuidkant (**4B**). De tuinmuur kenmerkt zich door de aanwezigheid van fors uitgevallen, driehoekige steunberen. Naar het zich laat aanzien werden deze om en om aan de linker- of rechterzijde van de muur aangebracht. Wellicht gebeurde dit alleen ter plekke van doorgangen in de muur. De locaties van de aangetroffen steunberen lenen zich hier bijzonder goed voor, al kan toeval niet worden uitgesloten gezien de beperkte lengte van de overgebleven delen van de fundering.

De fundering was steeds opgemetseld in rood/geel dooraderde bakstenen (formaat: 21x10x5 cm; 5-lagenmaat: 29 cm). Op de kaart van Drebbel (1597) is de tuinmuur met steunberen ingetekend. Hij begrenste een steeg richting de Schoutenstraat, die in 1832 nog tussen twee panden in de Schoutenstraat (tussen A758 en A759) aanwezig was.

De tuinmuur zal laat 16de-eeuws zijn, gezien de stratigrafische relaties met zomerkeukens **3A** en **4C** en zandlaag met afval **4E**.

Afb.24 Reconstructie van de sporen uit periode 4 (1584-1597). De resultaten van de opgraving uit 1992-93 (naar Bitter et al, 1997) zijn ter oriëntatie eveneens weergegeven, echter zonder spoornummers. De inzet toont een uitsnede uit de kaart van Drebbel (1597). De rode pijl wijst naar de tuinmuur die kan worden geïdentificeerd als spoor 4B. Ondergrond: TOP10NL, BAG (Kadaster 2015).

De vervanging van de tuinmuur moet ten koste zijn gegaan van de eerste zomerkeuken. Deze moest herbouwd worden. Door latere bouwactiviteiten was echter weinig meer van deze bouwphase over, slechts een muurfragment aan de zuidoostkant (**4C**). De reconstructie is gebaseerd op de afmetingen van de laat-18de eeuwse opvolger.⁷⁴ De binnenwand die de begane grond verdeelde in twee gelijke ruimtes (**3D**) werd verplaatst richting het zuiden, hetgeen blijkt uit een aanzet van een dwars-muur welke werd aangetroffen tegen tuinmuur **4A**. Hierdoor ontstond een kleiner zuidelijk deel met afmetingen van 3,7 bij 1,3 m binnenwerks en een noordelijk deel van 3,7 bij 7 m.

Aan de zuidkant kwam er nog een smal achter-aanbouwje (**4C**), met daarachter een privaat met eronder een forse beerput (**4D**; **afb.24, 25**).⁷⁵ De beerput was niet rond maar druppelvormig, met het toilethuisje op de punt in de noordwesthoek, tegen het aanbouwje aan. Van het aanbouwje werden muurresten en een uitbraaksleuf aangetroffen. De muurresten bestonden uit steens metselwerk in gele en oranje bakstenen (formaat: 21x10x5 cm). Binnenwerks had het aanbouwje afmetingen van 2,7 bij 3,4 m. Van het toilethuisje boven de beerput was nog een muurfragment aanwezig.

Gezien de datering van de oudste vondsten in de beerput (**4D**) behoren de put en de achterkeuken (**4C**) nog bij een bouwphase van het huis kort voor 1600.

Afb.25 Beerput 4D zoals deze werd aangetroffen in vlak 1. De beerput was al volledig onderzocht in de opgraving van 1992-93. Kijkrichting: noordwest.

⁷⁴ Grote delen zijn echter vergraven bij een laatste herbouwfase omstreeks 1780 (spoor **6B**). De oostelijke zijde van de tweede bouwphase van de zomerkeuken is gelokaliseerd ter plekke van spoor 6B.

⁷⁵ Beerput **4D** werd reeds opgegraven in 1992 (vondstnummer 92LANBP2). De beerput inhoud is uitgebreid onder de aandacht gebracht in het opgravingsrapport (Bitter et al 1997) waarin de beerput spoorcode 13F kreeg.

Afb.26 Archeologen Sjaak Waterlander en Guus van den Berg onderzoeken de gele zandlaag (4E) waarin veel vondstmateriaal van rond 1600 werd aangetroffen. Kijkrichting: noordoost.

Achterin de tuin kwamen, zij het sterk vergraven met tuingrond, een paar afvalkuilen te voorschijn (4/5C en 4G). Ze behoorden – gezien de ligging ten zuiden van tuinmuur 4B – bij de kamerwoningen aan de Augustijnsteeg.

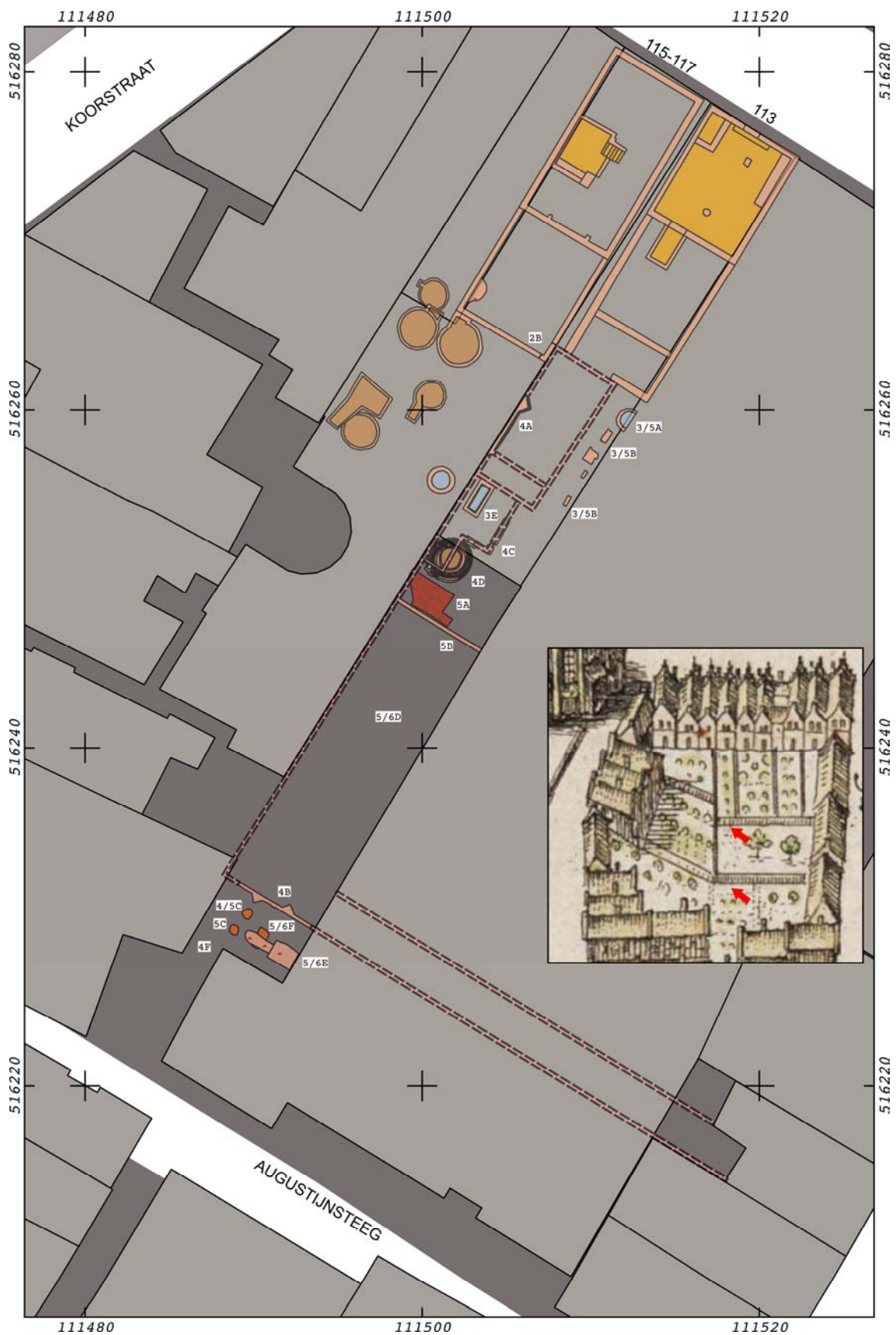
Een grote verrassing was een gele zandlaag (4E) direct onder de zwarte tuingrond, waarin veel keukengoed van rood en wit aardewerk werd gevonden van omstreeks 1600. Deze zandlaag liep onder de hele tuin door tot tegen de tuinmuur (4B), maar niet ten zuiden ervan. Mogelijk is dit afval afkomstig van de herberg 'Het Schaeck', dat eerst was verzameld op een afvalhoop en vervolgens bij de herinrichting na 1584/97 over het terrein uitgespreid. De aanwezigheid van een afvalhoop bij de herberg is extra plausibel daar in 1993 noch in 2012 een beerput op het terrein van de herberg is gevonden uit de periode tot 1584.

Ten zuiden van tuinmuur 4B lag in die tijd een laag bruine tuingrond (4F), waaruit enig vondstmateriaal uit de tweede helft van de 16de tot het eerste kwart van de 17de eeuw werd verzameld.

Sporen uit periode 5 (1597 – 1780).

Van eind 16de tot eind 18de eeuw bleef veel bij het oude. Er vonden slechts een paar activiteiten plaats die hun sporen in het bodemarchief nalieten (afb. 27).

Vlak achter beerput 4D kwam een partij beer en vondsten (5A) aan het licht, die sterk vergraven was met de bovenste laag tuinaarde (5/6D) op het achtererf (afb.28). Het betrof de resten van een beerputleging uit begin 18de eeuw die later was omgespit in de tuinaarde. De vondsten uit beerputleging 5A worden verderop in dit hoofdstuk nader behandeld.

Afb.27 Reconstructie van de sporen uit periode 5 (1597-1780). De resultaten van de opgraving uit 1992-93 (naar Bitter et al. 1997) zijn ter oriëntatie eveneens weergegeven, echter zonder spoornummers. De inzet toont een uitsnede uit de kaart van Blaeu (1649). De bovenste rode pijl wijst naar de tuinmuur die waarschijnlijk kan worden geïdentificeerd als spoor 5B, de onderste naar de tuinmuur waarvan vermoed wordt dat het spoor 4B betreft. Ondergrond: TOP10NL, BAG (Kadaster 2015).

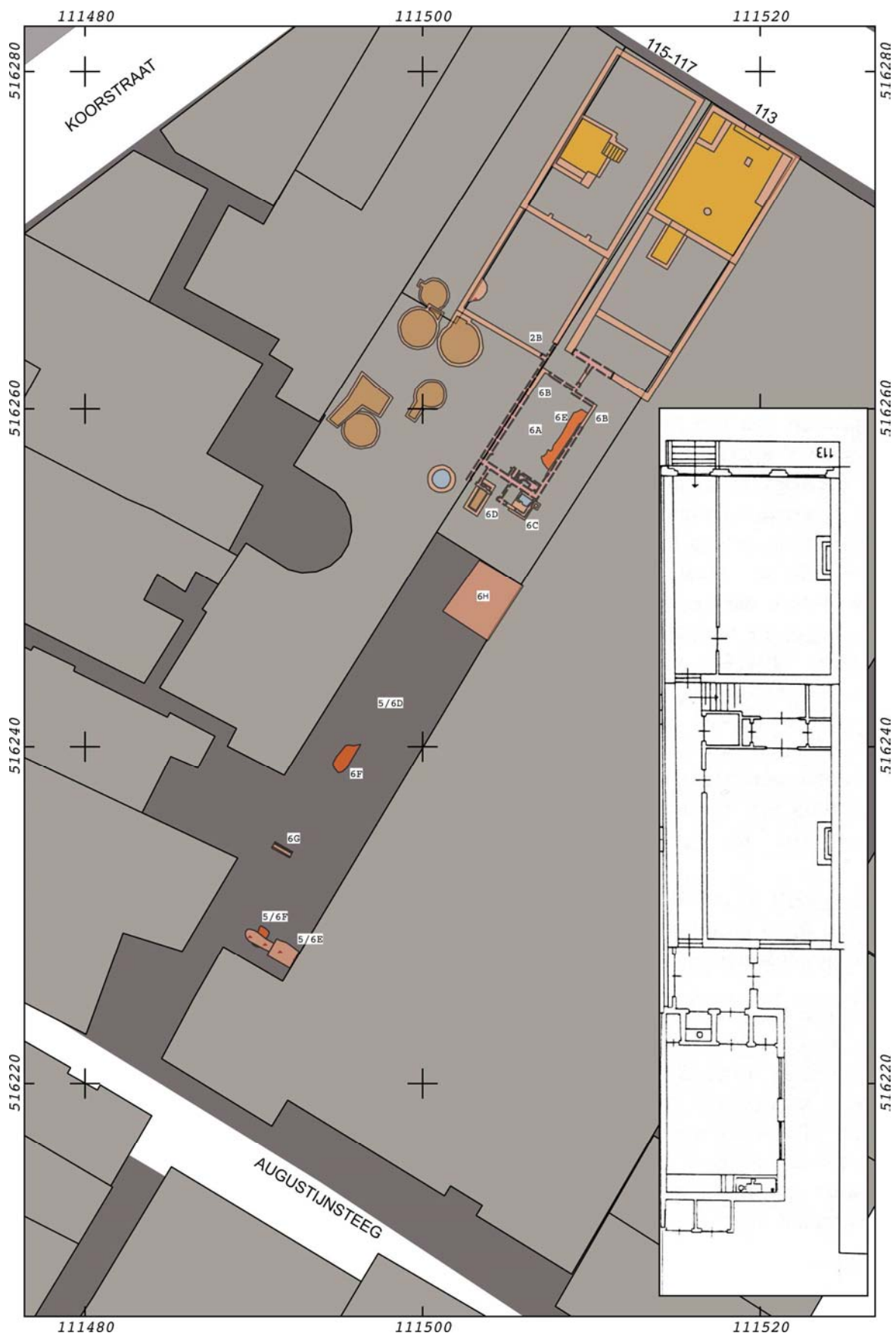
Afb.28 Beerputleging 5A bleek geheel verspit met de bovenste laag tuinaarde (5/6D). Kijkrichting: noordoost.

Direct ten zuiden van beerputleging 5A werd een oost-west georiënteerde uitbraaksleuf (5B) aangetroffen. Vermoedelijk gaat het om de afbraakresten van een tuinmuur. Op het eerste gezicht is het een vreemde plek voor een perceelscheiding. Blaeu tekende in 1649 echter een situatie op die sterk doet denken aan de aangetroffen resten. In het verlengde van het pand Langestraat 113 vinden we nu twee oost-west georiënteerde tuinmuren, waarbij een deel van de achtertuin bij een pand aan de Schoutenstraat was gekomen, vermoedelijk het 'Huis van Zessen' al lijken de weergegeven panden in de Schoutenstraat niet bijster goed aan te sluiten bij de werkelijke situatie. Verder zijn er nog een aantal opvallende zaken aan deze kaart. Om te beginnen is de zomerkeuken bij Langestraat 113 niet aanwezig, terwijl de inhoud van beerput 4D wijst op een onafgebroken gebruik tot in het derde kwart van de 18de eeuw. Nu wil het geval dat de zomerkeuken – na de optekening door Drebbel – in geen enkele 17de-eeuwse kaart is afgebeeld. Wellicht vond men de aanbouw niet beduidend genoeg, hetgeen niet onaannemelijk is in het geval van de nogal vereenvoudigde weergaven van de stadsplattegrond door de voorgangers van Blaeu (afb. 8 t/m 10). Blaeu echter treedt behoorlijk in detail aangaande de inrichting van de tuinen. De afwezigheid van de zomerkeuken stelt de aandachtige kijker dan ook onherroepelijk voor een raadsel. De noordelijke tuinmuur langs de steeg (ten noorden van 4B) schittert eveneens door afwezigheid in de kaart van Blaeu. Ook dit fenomeen zien we terug bij de andere 17de-eeuwse kaarten.⁷⁶

Achter tuinmuur 4B werden enkele nieuwe askuilen aangetroffen (5C en 5/6F), met wat vondstmateriaal uit – respectievelijk – het tweede tot derde kwart van de 17de eeuw en het laatste kwart van de 17de tot de eerste helft van de 18de eeuw. Een puinkuil (5/6E) stelt ons enigszins voor een raadsel. De oriëntatie is gelijk aan tuinmuur 4B. Mogelijk gaat het om een uitbraaksleuf van bebouwing aan de Augustijnsteeg. Het bleek echter niet mogelijk de sleuf te koppelen aan bebouwing in de beschikbare historische kaarten.⁷⁷

⁷⁶ In de reconstructie (afb. 26) is deze tuinmuur wél opgenomen, daar de steeg tot september van het jaar 1800 genoemd wordt in aankomsttitels bij het pand Langestraat 105-107. Het is echter mogelijk dat de steeg als doorgang naar de achtererven van de Langestraat in de loop der tijd veranderde in een recht van overpad, zonder de fysieke begrenzing van een volledig bemuurde steeg.

⁷⁷ We dienen rekening te houden met de mogelijkheid dat er in een periode tussen twee kaartopnames werd gebouwd en afgebroken, waardoor dergelijke panden en tuinmuren niet zijn vastgelegd.

Afb.29 Reconstructie van de sporen uit periode 6 (1760/1780-1950). De resultaten van de opgraving uit 1992-93 zijn ter oriëntatie eveneens weergegeven, echter zonder spoornummers. De inzet toont de situatie in 1913 (naar Bitter et al, 1997). Ondergrond: TOP10NL, BAG (Kadaster 2015).

Sporen uit periode 6 (1780 – 1973)

Het einde van beerput **4D** houdt verband met de sloop en herbouw (**6B**) van de zomerkeuken. Vanwege de datering van de jongste beerputvondsten rond 1760/1780, is deze bouwphase toegeschreven aan de nieuwe eigenaar uit 1780.

Voor deze bouwphase beschikken we naast de archeologische resten over een gedetailleerde plattegrond van Langestraat 113 dankzij een blauwdruk uit 1913 (**afb. 29**). De zomerkeuken was een rechthoekig gebouwtje tegen de westelijke perceelgrens, door middel van een versmald tussendeel of 'hos' verbonden met het hoofdgebouw dat was verdeeld in een voor- en achterkamer met een gang langs de westkant. Het rechthoekige keukentje mat binnenwerks 6,15 bij 3,5 m. In de noordwestelijke hoek bevond zich in 1913 een toilethokje. Dit is niet teruggevonden bij de opgraving. Vermoedelijk betrof het een toilet met een tonnetje onder de plank, dat om de zoveel dagen werd opgehaald door de tonnendienst van de gemeente.⁷⁸ Een dergelijke constructie laat doorgaans geen sporen na in de bodem. Aan de zuidzijde van de keuken is een grote spoelbak met een waterpomp, terwijl er aan de buitenzijde nog twee hokjes of aangebouwde kastjes zijn weergegeven.

In de opgraving bleek dat men na afbraak van de oude zomerkeuken het terrein eerst had geëgaliseerd met een zandlaag (**6A**). De nieuwe keuken (**6B**) was van steens metselwerk in gele en rode bakstenen in verschillende formaten (19,5x9x4 cm, 20x9-10x4,5 cm en 22x11x5 cm), met versnijdingen aan de onderzijde.

Aanvankelijk was ter vervanging van de beerput (**4D**) de oude waterkelder **3E** herbestemd tot beerkelder (**6D**). De jongste vondsten uit de beerkelder dateren van omstreeks 1900. Rond die tijd waren beerputten in de stad buiten onbruik gesteld, vanwege de invoering van het wisseltonnenstelsel vanaf 1881. In dat jaar werd er een nieuwe gemeentedienst Stadsreiniging opgericht, die onder meer in alle huizen beertonnen plaatste die tweemaal per week werden gewisseld voor lege tonnen. Vanaf 1885 waren de wisseltonnen verplicht onder de toiletten.⁷⁹

Ten zuiden van de spoelbak in de keuken werd een grote waterkelder (**6C**) opgegraven (**afb.30**). Deze waterkelder verving de oorspronkelijke functie van spoor **3E**. Hij bestond uit een rechthoekige bak met tongewelf in halfsteens metselwerk van gele bakstenen (formaat: 18x8,5x4 cm) met zeer harde, watervaste trasmortel. Het oppervlak van de waterkelder was 1,40 bij 1,15 m buitenwerks. De diepte van de waterkelder is niet onderzocht, daar de kelder was volgestort met zwaar puin.

Afb.30 Overzicht van vlak 1 vanuit het zuiden, net voor de zomerkeuken. Midden zien we het tongewelf van waterkelder 6C

⁷⁸ In 1884 wordt vermeld dat het huis Langestraat 113 2 tonnen had (HKA). Naar de locatie van het andere toilet (vermoedelijk ergens in het hoofdgebouw) kunnen we slechts gissen.

⁷⁹ Vis 1996.

Tegen de binnenzijde van de oostelijke zijmuur van de keuken werd een asplek **(6E)** aangetroffen. In de plattegrond van 1913 vinden we hier vensters. De stookplaats kon zich om deze reden toen niet op deze plek hebben bevonden. Het is in theorie mogelijk dat de plaats van de stookplaats in de tijd tussen 1780 en 1913 een keer is gewijzigd. Het weinige vondstmateriaal uit de asplek bleek opgespit uit een ouder spoor met een datering in de tweede helft van de 16de eeuw.

Uit een askuil **(6F)** op het achtererf werden enkele vondsten uit de tweede helft van de 19de tot en met de vroege 20ste eeuw geborgen. Tevens werd hier een muurfragment in industrieel geproduceerde baksteen aangetroffen **(6G)**. Het muurfragment kan niet aan de bebouwing in de historische kaarten worden gerelateerd. De jongste historische kaart die voor dit onderzoek werd geraadpleegd dateert uit 1865, waarmee het muurfragment in of ná dit jaar moet zijn aangelegd. Wellicht betreft het de fundering van een schuur of een perceelscheiding uit de late 19de of vroege 20ste eeuw. In de reconstructie **(afb.28)** zijn geen perceelscheidingen meegenomen.

Deze zijn er zeker wél geweest. De bemuurde steeg **(4B)** is immers tot ongeveer 1800 terug te vinden in de historische bronnen. In de navolgende 30 jaar veranderde er nog veel. De minuutplan van 1832 toont bij Langestraat 113 een doorgetrokken perceel tot aan de Augustijnsteeg. Slechts het begin van de steeg is nog herkenbaar aan de zijde van de Schoutenstraat, ofschoon er nog steeds sprake kan zijn geweest van het recht van overpad voor de bewoners van de Langestraat. Hierover zwijgen de beschikbare bronnen.

De jongste hier besproken constructie is een rechthoekige betonnen septictank **(6H)**, een vernieuwing die de wisseltonnen weer verving. Mogelijk is de septictank rond 1920 aangelegd.

De laatste zomerkeuken heeft bestaan tot 1973, toen hij werd vervangen door een betonnen aanbouw over de gehele breedte van het perceel. De begane grond van het woonhuis was al sinds 1913 verbouwd tot een winkel, die met deze betonnen 'doos' werd verlengd. In 2012 volgde een veel grotere winkeluitbreiding.

De opgraving werd geheel in stijl afgesloten met een 'oude klare' uit de beervulling van waterkelder 3E.

Afb.31 Een oud plaatje: de vrijwilligersgroep van de Stichting Behoud Alkmaarse Bodemvondsten onder leiding van Rob Roedema met de geborgen inhoud van beerput 4D, eind 1992 (v.l.n.r. Jorn Kaspers, Henk Krabbendam, Marcel Corbié, Rob Roedema, Menno Schreuder, John Bruin). De beerput werd precies 20 jaar later opnieuw onderzocht, waarbij naast de put een vroeg-18de-eeuwse beerputleging (5A) werd ontdekt.

2.4 Vondstcomplexen

Peter Bitter

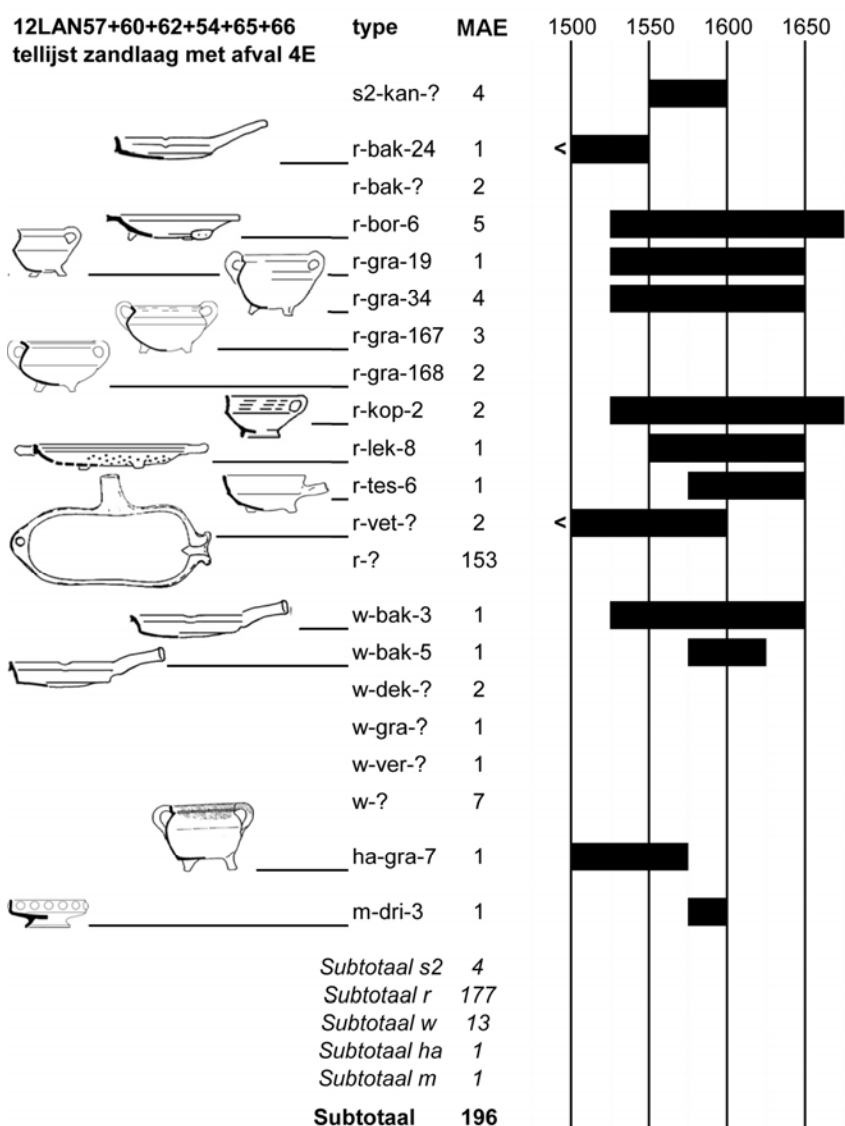
Inleiding

In de opgraving zijn drie interessante vondstcomplexen aangetroffen, die de moeite van een nadere analyse waard zijn.

De vondsten worden beschreven conform het Classificatiesysteem voor Keramiek en Glas, ook wel bekend als 'het Deventer systeem'. Daarin worden de voorwerpen beschreven volgens een driedelige codering van materiaalsoort – hoofdvorm – detailvorm. De gebruikte codes worden verklaard in de toelichting op de vondstenlijst (bijlage 2).

De inhoud van elk vondstcomplex wordt samengevat in de 'tellijsten', een tabel waarin het typenummer volgens het 'Deventer systeem' wordt voorafgegaan door een voorbeeldplaatje, met erna het minimum aantal aangetroffen exemplaren en een datering. De datering berust op literatuuronderzoek (zie de bijlage achterin dit rapport).

De vondsten worden iets meer in detail opgesomd in de vondstenlijst (bijlage 2). De meest bijzondere vondsten zijn opgenomen in de catalogus van keramiek en glas.

Tabel 1 Tellijst van vondstcomplex 4E (1584/1597). MAE= Maximum Aantal Exemplaren.

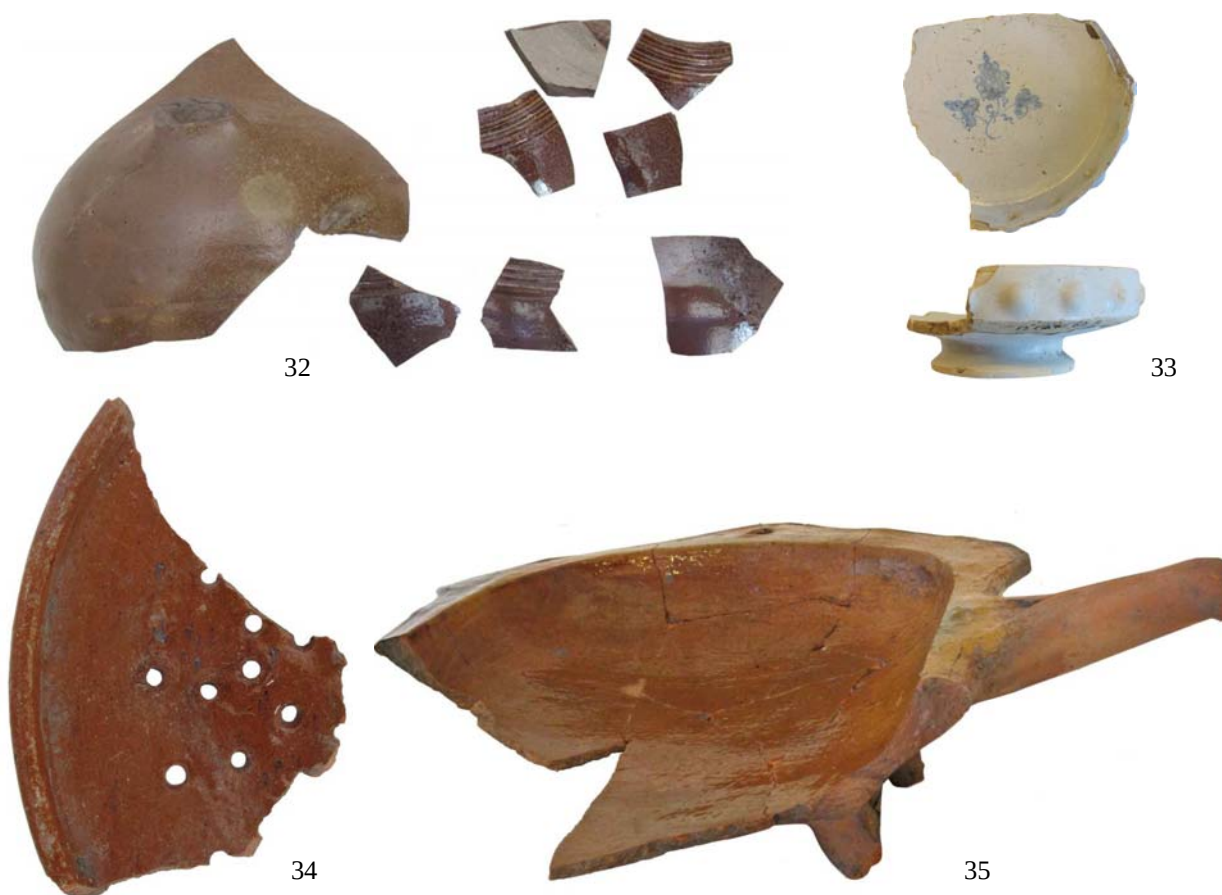
Afval in zandlaag 4E (1584/1597)

In een groot deel van de achtertuin, tot tegen de tuinmuur 4A-4B, is een laag geel zand vermengd met puin en wat huisafval gevonden (4E: vondstnummers 12LAN57, 60, 62, 64-66). Een paar vondsten zijn dateerbaar vanaf de late 16de eeuw, maar het merendeel staat slechts een globale datering toe (**Tabel 1, cat.1-4**). Over deze laag is een pakket tuinaarde aangebracht. Gezien oversnijdingen van deze tuinaarde door wat 17de- en 18de-eeuwse sporen zou de zwarte humeuze grond en de zandlaag kunnen zijn aangebracht bij de verandering van Langestraat 113 van een gedeelte van herberg Het Schaeck tot een zelfstandig woonhuis tussen 1584 en 1597.

De vondsten in de zandlaag bestaan, behalve 4 fragmenten steengoed en één enkel majolica drinkschaaltje (**afb.32-33**), geheel uit eenvoudig keukenservies van rood en wit aardewerk, met een enkele grape van midden-Duits wit 'Hafner' aardewerk. Van de 33 op type determineerbare fragmenten zijn er 7 bakpannen (code: bak), 12 grappen (gra), 1 vetvanger (vet) en 1 lekschaal (lek) specifiek bestemd als kookgerei. De rood aardewerken lekschaal en vetvanger zijn beide van een opvallend groot formaat (**afb.34-35**). De 5 stuks rood aardewerken borden zijn eveneens tot keukengerei te rekenen omdat ze vooral werden gebruikt voor bereiding en opwarming op een komfoor.

De paar fragmenten van steengoed kunnen zijn onversierd en dit betreft dus geen luxe tafelgerei. Glaswerk ontbreekt. Het vondstcomplex lijkt grotendeels te bestaan uit simpel keukenservies en kan worden toegeschreven aan de herberg, voordat deze in 1584 werd gesplitst. Voordat het in de zandlaag terecht kwam, is het afval vermoedelijk op een afvalhoop achter de herberg verzameld. Deze afvalhoop zou dan vervolgens uitgespreid zijn bij de herinrichting (en opdeling) van de achtertuin. Ondanks de grote hoeveelheid fragmenten zijn de voorwerpen zeer incompleet door de verspreiding van het afval en door latere verstoringen van de zandlaag.

Het enige bijzondere object is het majolica drinkschaaltje (**afb.33**). Deze staat op een standvoet en heeft een zijwand versierd met ronde dellen. De vorm is wellicht een afgeleide van een tinnen of zilveren drinkschaal. Op de bovenzijde heeft hij een verfijnde blauwe beschildering met druiventrosjes. Het object is sterk afgesleten en kennelijk langdurig gebruikt voordat het in de bodem belandde. Een vrijwel identieke drinkschaal, met soortgelijke beschildering, is in Amsterdam gevonden in een laat-16de-eeuwse ophoging.⁸⁰ Een soortgelijke drinkschaal maar dan op hoge voet bevindt zich in het museum Boymans Van Beuningen in Rotterdam en is gedateerd '1581'.⁸¹

Afb.32-25 Enkele vondsten uit laag 4E: 32. fragmenten van steengoed kunnen eenmaal uit Frechen (links) en drie uit Raeren bij Aken; 33 Hollands majolica drinkschaaltje , 34-35 rood aardewerken lekschaal en vetvanger (12LAN62). Schaal ca. 1:3

⁸⁰ Gawronski/Jayasena 2012, cat.486.

⁸¹ De Bodt 1991, afb.10.

Omgespit afval in de tuingrond: beerleging 5A (1584/1597 – 1700/1725)

Vlak ten zuiden van beerput 4D kwam uit de zwarte tuingrond 5/6D een concentratie van 17de-eeuws vondstmateriaal, beerputleging 5A (**Tabel 2**; vondstnummers 12LAN7 en 12LAN67). Van de contour van een oude ingraving was door het later ompspitten van de tuin geen begrenzing meer herkenbaar, maar het moet haast wel een plek zijn waarin een deel van de inhoud van de beerput is begraven. In het vondstcomplex dat in 1992 uit de beerput werd geborgen (**afb.31**), was duidelijk merkbaar dat er omstreeks 1700 een leging had plaats gevonden. De begindatering van de vondsten uit 5A komt overeen met beerput 4D. Deze past perfect bij de grote verbouwing van het huis tussen 1584 en 1597, die is gedocumenteerd door archivalisch en bouwhistorisch onderzoek. De inhoud van de beerput bleek bij de opgraving in 1992 grotendeels 18de-eeuws, omdat het meeste 17de-eeuwse materiaal rond het begin van de 18de eeuw eruit was verwijderd. In de opgraving van 2012 bleek, dat men destijds een deel van de inhoud naast de beerput had gedeponereerd, in spoor 5A.

Hieronder zullen we de vele vondsten uit 5A vergelijken met het materiaal dat in 1992 uit de beerput was verzameld. Maar eerst moeten we enkele kanttekeningen plaatsen bij de 18de-eeuwse vondsten uit de beerput, zoals deze in 1997 uitgebreid zijn gepubliceerd.⁸²

Om te beginnen is de einddatering van het vondstcomplex in 1997 iets te laat ingeschat, niet rond 1800 maar ongeveer een kwart eeuw eerder. Het jongste rookgerei kan tussen 1740 en 1790 worden gedateerd, maar dat hoeft niet een datering tot op het laatst van de periode te betekenen. Bij het industrieel aardewerk bevindt zich wel Engelse *creamware* (vanaf ca. 1760 geproduceerd) maar geen *pearlware* (vanaf ca. 1780) of witgoed (vanaf ca. 1800). Deze aangepaste datering is ook van belang vanwege de vondsten uit beerput 6D.

In de nieuwe interpretatie heeft het dempen van de beerput, vanwege de bouw van een nieuwe achterkeuken, plaats gevonden in of kort na 1780, toen de familie Quatingh het kapitale huis had verkocht aan dokter Rutger Paludanus. Vermoedelijk was het oude huurhuis behoorlijk ‘uitgewoond’, in elk geval ook de bijna 200 jaar oude achterkeuken, en liet de nieuwe eigenaar een grote opknapbeurt uitvoeren.

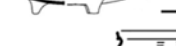
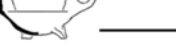
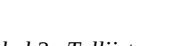
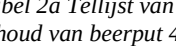
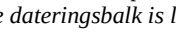
De vondst uit 1992 was een extreem omvangrijk vondstcomplex, met 352 stuks keramiek uit de 18de eeuw en 25 stuks uit de 17de. Een flink deel van het 18de-eeuwse materiaal is grotendeels compleet terug gevonden. Opmerkelijk is het voorkomen van gedeelten van serviezen in één stijl, zoals een set van vijf rijk beschilderde Delftse borden met een ruiter in een landschap, vijf identieke chinees porseleinen tafelborden en ongeveer 15 tot 20 setjes van bij elkaar horende porseleinen koppen en schoteltjes (enkele zijn zelfs meermalen vertegenwoordigd en komen dus van complete theeserviezen). De porseleinen tafelborden werden destijds in China speciaal voor de Europese markt vervaardigd. De grote hoeveelheden porselein en hoogwaardige Delftse faïence, met delen van uitgebreide serviezen in één decor, passen bij zeer welgestelde huishoudens.

Achteraf gezien, kan men betwijfelen of dit vondstcomplex te beschouwen is als een normale afvaldump van serviesgoed dat bij dagelijks gebruik is gebroken. Het heeft meer weg van een opzettelijke opruiming van complete partijen oud servies, bijvoorbeeld bij de komst van nieuwe bewoners. Men kan zich bijvoorbeeld voorstellen dat erfgenamen van een overleden huurder bij het ophalen van de inboedel een partij gebruikte huisraad in het geniep in de beerput heeft gestort (reinigen van een verstopt geraakte beerput ging ten laste van de verhuurder...).

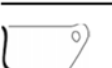
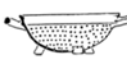
Zo’n opruiming moet minstens tweemaal hebben plaats gevonden, aangezien er een partij is van begin 18de eeuw en een van omstreeks een halve eeuw later. Daarnaast zal er ook wel incidenteel afval in de beerput zijn gedeponereerd, zoals gebruikelijk.⁸³

⁸² Bitter/ Dijkstra/ Roedema/ Van Wilgen 1997, 104-124.

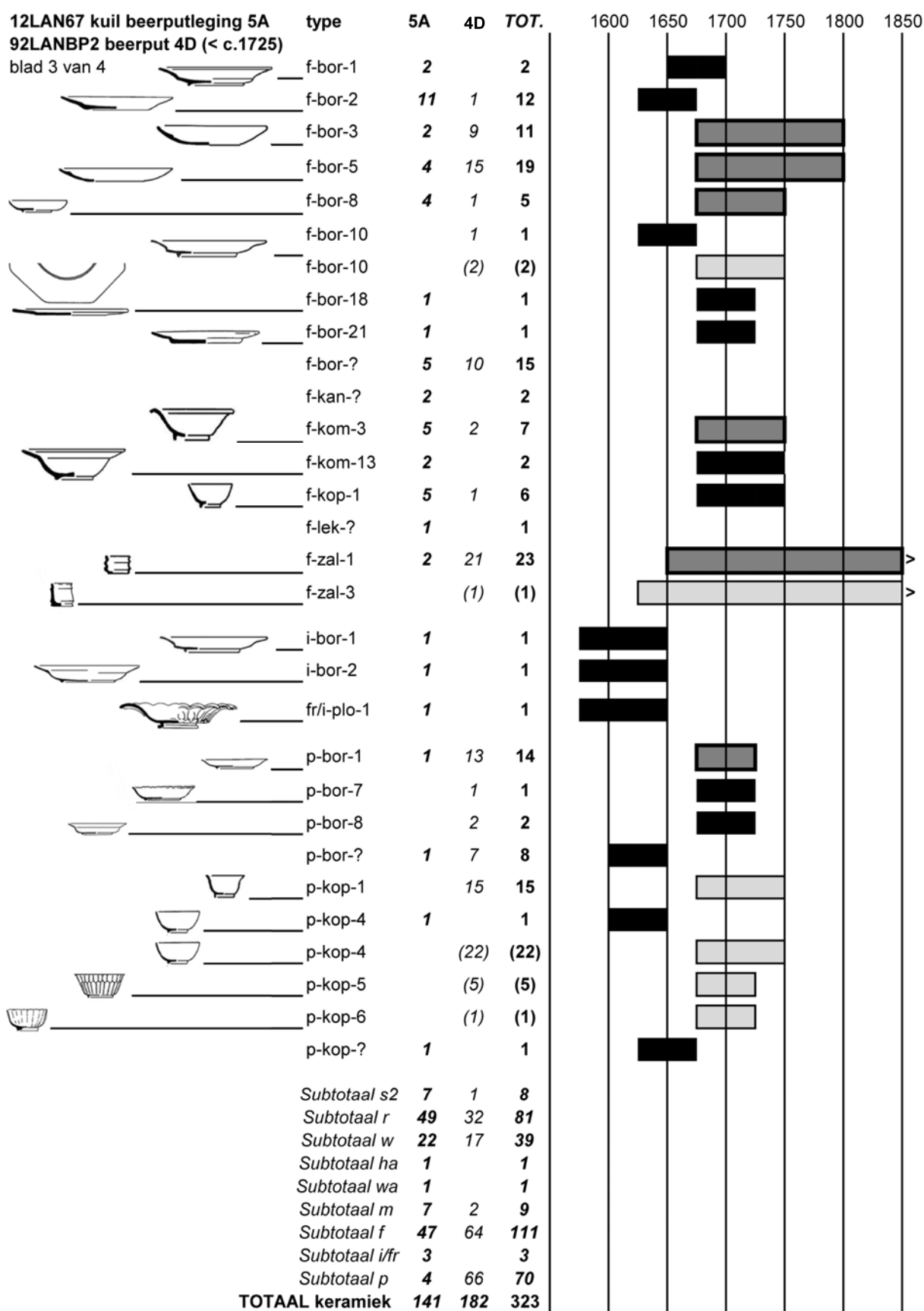
⁸³ Verreweg het meeste huisafval ging trouwens via de voordeur het huis uit met de vuilnislieden mee en kwam niet in een beerput terecht. Zie over de afvalafvoer en beerputvondsten: Bitter 2009 en Bitter 2011..

12LAN67 kuil beerputleging 5A 92LANBP2 beerput 4D (< c.1725) blad 1 van 4		type	5A	4D	TOT.	1600	1650	1700	1750	1800	1850
		r-bak-?	1		1						
		r-bak-2	2	1	3	<					
		r-bak-4	1	2	3						
		r-bor-6		1	1	<					
		r-bor-11	2		2						
		r-bor-23		2	2						
		r-bor-4	1	1	2						
		r-bor-?	2	2	4						
		r-bui-1		1	1						
		r-dek-1		2	2	<					
		r-dek-?	1		1						
		r-gra-11	2		2						
		r-gra-34	2	1	3	<					
		r-gra-50	1		1						
		r-gra-52	1	1	2						
		r-gra-12	2	1	3						
		r-gra-17	1		1						
		r-gra-30	1		1						
		r-gra-49	2	5	7						
		r-gra-?	9	5	14						
		r-kan/pot	1	1	2						
		r-kop-2	2		2	<					
		r-min-pis		1	1						
		r-oli-?	1		1						
		r-pis-5	1		1	<					
		r-spa-?	1		1						
		r-stk-2	1		1						
		r-stk-3	2	2	4						
		r-tes-5	2		2	<					
		r-tes-1	1		1						
		r-tes-3	2		2						
		r-tes-?	2		2						
		r-vet-?		1	1	<					
		r-zal-3		1	1						
		r-zal-?		1	1						
		r-?	2		2						

Tabel 2a Telling van rood aardewerk uit vondstcomplex 5A uit 1584/1597-ca.1700/1725 (12LAN67), vergeleken met de inhoud van beerput 4D tot 1725 (92LANBP2; zie Bitter e.a. 1997). Ingevuld is het Maximum Aantal Exemplaren. De dateringsbalk is lichter als het (ook) om vondsten uit 4D gaat met een datering tot later in de 18de eeuw.

12LAN67 kuil beerputleging 5A 92LANBP2 beerput 4D (< c.1725) blad 2 van 4		type	5A	4D	TOT.	1600	1650	1700	1750	1800	1850
		w-bak-5		1	1	1600-1650					
		w-dek-7	1		1		1650-1750				
		w-dek-12		(4)	(4)		1650-1750				
		w-gra-31	1		1	1600-1650					
		w-gra-10	1		1		1650-1700				
		w-gra-19	1		1	1600-1800					
		w-gra-23	2		2		1650-1700				
		w-gra-22	1	2	3		1650-1800				
		w-kop-7	1		1	1600-1650					
		w-oli-?	1		1						
		w-pot-4		1	1	1600-1650					
		w-pot-?		1	1						
		w-stk-8		(5)	(5)		1650-1750				
		w-ver-4	1		1		1650-1750				
		w-ver-5		1	1	1600-1700					
		w-zal-1		(2)	(2)		1650-1850				
		w-?	12		12						
		ha-gra/pot	1		1	<					
		wa-bor-?	1		1	1600-1650					
		s2-?	3	1	4	1600-1650					
		s2-kan-5	2		2		1650-1700				
		s2-kni	1		1						
		s2-pis-?	1		1		1650-1700				
		m-bee	1		1	1600-1650					
		m-bor-1	1		1	1600-1650					
		m-bor-3	1		1	1600-1650					
		m-bor-3		1	1		1650-1700				
		m-bor-5	1		1	1600-1650					
		m-bor-5		1	1		1650-1700				
		m-bor-?	2		2	1600-1650					
		m-kom-?	1		1	1600-1650					

Tabel 2b Telling van wit aardewerk (code: w), 'Hafner' aardewerk (ha), Werra waar (we), steengoed (s2) en majolica (m) uit vondstcomplex 5A uit 1584/1597-ca.1700/1725 (12LAN67), vergeleken met de inhoud van beerput 4D tot 1725 (92LANBP2; zie Bitter e.a. 1997). Ingevuld is het Maximum Aantal Exemplaren.
De dateringsbalk is lichter als het (ook) om vondsten uit 4D gaat met een datering tot later in de 18de eeuw.

Tabel 2c Tellijst van Hollandse faience (f), italiaanse/franse faience (i/f) en aziatisch porselein (p) uit vondstcomplex 5A uit 1584/1597-ca.1700/1725 (12LAN67), vergeleken met de inhoud van beerput 4D tot 1725 (92LANBP2; zie Bitter e.a. 1997). Ingevuld is het Maximum Aantal Exemplaren.

De dateringsbalk is lichter als het (ook) om vondsten uit 4D gaat met een datering tot later in de 18de eeuw.

Afb.35-36 Fragmenten van 3 faience borden uit beerputleging 5A (35) zijn van dezelfde reeks als 5 exemplaren uit beerput 4D (36), vervaardigd in plateelbakkerij De Roos uit Delft, ca.1690-1725. Schaal ca. 1:4

Het 17de-eeuwse materiaal uit beerput 4D en uit afvalplek 5A wordt hier samen geanalyseerd en staat bij elkaar in de tellijst (**Tabel 2**). Uit de afvalplek 5A komt ook materiaal dat zich in het eerste kwart van de 18de eeuw laat dateren. Door onscherpte in dateringen van de keramieksoorten is binnen de inhoud van de beerput 4D geen scherpe grens te trekken tussen gebruiksgoed van vóór en na het eerste kwart 18de eeuw. In de samengestelde tabel ontstaat bij het materiaal uit 4D dus een vertekend beeld omdat er ook later vondstmateriaal bij zit. In de tabel is daarom materiaal van eind 17de en eerste kwart 18de eeuw dat gevonden is in beerput 4D, voorzien van een grijze in plaats van een zwarte tijdbalk. Het betreft vooral porselein in de stijl van Kangxi (ca. 1685-1722) en navolging ervan. Het probleem blijkt al wel uit de aantallen: van het porselein uit circa 1600-1725 is slechts één exemplaar gevonden in 5A, terwijl ze zeer talrijk zijn in beerput 4D (66 stuks) – vermoedelijk is een groot deel van dit porselein van na de beerputleging en vertroebelt dus de verhoudingen. Hetzelfde geldt voor de in 4D gevonden

faïence uit die periode en voor enkele rood en wit aardewerken voorwerpen met een ruime datering (r-bor-4, r-stk-3, w-gra-22).

Uit spoor 5A komen ook fragmenten van drie faïence borden (f-bor-5) met een verfijnde blauw geschilderde jagerscène over de gehele bovenzijde, vroeg-18de-eeuws (**afb.35**). Ze behoren tot een reeks jachtaferelen waarvan vijf complete exemplaren al in 1992 waren gevonden in beerput 4D (**afb.36a-e**). Dit behoort tot de hoogste kwaliteit Delfts aardewerk. Van dezelfde schildershand zijn in het Gemeentemuseum Den Haag twee borden bewaard. Eén ervan is van dezelfde serie ruitaferelen en heeft het merk van de Delftse plateelbakkerij De Roos. Ze worden gedateerd tussen circa 1690 en 1725.⁸⁴

Het 17de-eeuwse vondstmateriaal betreft voornamelijk doorsnee servies van rood en wit aardewerk, majolica en faïence (**afb.38, 40**). Behalve het keukengerei en tafelservies zijn er 7 vuurtestjes, een paar zalfpotjes en slechts één enkele rood aardewerken pispot. In het servies zijn ook enkele importstukken aanwezig: een scherf van een eenvoudig bord uit het noord-Duitse Werra-gebied (of van een tijdelijke productie van dit materiaal in Enkhuizen), een fragment van een grape of pot van midden-Duits wit *Hafner* aardewerk, wat schenkerei van Duits steengoed, faïence uit Italië en Frankrijk (**afb.39**). Het steengoed uit 5A omvat ook fragmenten van drie fraaie Westerwald kannen, blauw op lichtgrijs beschilderd, met op twee ervan rozetten-appliques en op de derde kan een wapen-applique met incomplete randtekst ...LEBITENUM-I-FRVNTLICHEN...(afb.37). Vreemd genoeg is er vrijwel geen porselein, in totaal slechts 3 stuks uit de 17de eeuw en 1 fragment van ca.1700 (**afb.41**).

Afb.37-41 Uit 5A, fragmenten van: steengoed uit Westerwald en Raeren.(37), rood aardewerken borden (38), Franse faïence plooischotels en Italiaanse/Franse faïence borden (39), majolica (40), chinees porselein (41). Schaal ca.1:4 (37a ca. 1:2).

⁸⁴ Van Aken-Fehmers 2001, 280 cat.87.

12LAN67 kuil beerputleging 5A 92LANBP2 beerput 4D (< c.1725) blad 4 van 4			type	5A	4D	TOT.	1600	1650	1700	1750	1800	1850
			gl-bek-?	2		2						
			gl-bek-4		1	1						
			gl-bek-8a	1		1						
			gl-bek-8b	1		1						
			gl-bek-9a	2		2						
			gl-bek-12	2		2						
			gl-bek-15b		1	1						
			gl-bek-19a	2	2	4						
			gl-bek-19b	2		2						
			gl-bek-41		1	1						
			gl-bek-6d	1		1						
			gl-ber-1		1	1						
			gl-bor-1		2	2						
			gl-bor-3		1	1						
			gl-kel-?	1		1						
			gl-kel-13	1		1						
			gl-kel-59	1		1						
			gl-kel-?	2		2						
			gl-kel-38	1		1						
			gl-bst-1		(1)	(1)						
			gl-min-ber		1	1						
			gl-roe-2		2	2						
			gl-fle-?	1		1						
			gl-fle-4		1	1						
			gl-fle-7	1	1	2						
			gl-fle-9		4	4						
			gl-fle-10		3	3						
			gl-fle-11		(13)	(13)						
			gl-fle-?	4		4						
TOTAAL glaswerk				25	36	61						
			kleipijpen, ketels		1	1						
			kleipijpen, ketels	3	1	4						
			kleipijpen, ketels	2		2						
			kleipijpen, ketels	3	57	60						

Tabel 2d Tellijst van glasvondsten uit vondstcomplex 5A uit 1584/1597-ca.1700/1725 (12LAN67), vergeleken met de inhoud van beerput 4D tot 1725 (92LANBP2; zie Bitter e.a. 1997). Ingevuld is het Maximum Aantal Exemplaren. De dateringsbalk is lichter als het (ook) om vondsten uit 4D gaat met een datering tot later in de 18de eeuw.

Afb.42 majolica vogeltje. Circa ware grootte

Afb.43 Rookgerei: de bovenste twee met merk molen de onderste twee met DD gekroond. Circa 1:3

Een bijzonder object is een deel van een beeldje van een polychroom vogeltje van majolica (**afb.42**). Het gevonden rookgerei bestaat uit 12 steelfragmenten en 8 ketels uit de tweede helft 17de en begin 18de eeuw: 3 ketels met hielmerk DD gekroond van de Alkmaarse pijpmaker Dirck Dircksz (ca.1647 – ca.1674),⁸⁵ 2 ketels met het Goudse hielmerk molen (vanaf 1667)⁸⁶ en 3 grove ketels (**afb.43**). Er is aardig wat 17de-eeuws glaswerk gevonden, deels van hoge kwaliteit (**afb.44**). Behalve diverse flessen (van drankflessen tot kleine flesjes voor parfum of medicijnen) zijn er zo'n 17 bekers (een 'verdwaalde' 18de-eeuwse beker niet meegerekend), 1 berkemeier en 2 roemers, 6 kelkglazen (3 ervan laat) en 2 glazen borden. Hiervan zijn de ijsglasbeker en 2 *vetro a fili* bekers (gl-bek-4 en -9), de kelkglazen en de borden tot het duurere soort glaswerk te rekenen.

Het huis was vanaf 1618 verhuurd. De eigenaar Dirck Quintingh was in dat jaar verhuisd naar Haarlem en de huuropbrengsten van zijn Alkmaarse huis werden na zijn dood specifiek bestemd voor een 'Fonds voor arme familieleden'. Van de huurders is verder uiterst weinig bekend. De vondsten ondersteunen dat de onbekende 17de-eeuwse huurders tot de welgestelde elite behoorden.

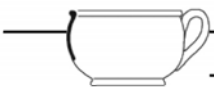

Afb.44 Glasfragmenten. Circa 1:2

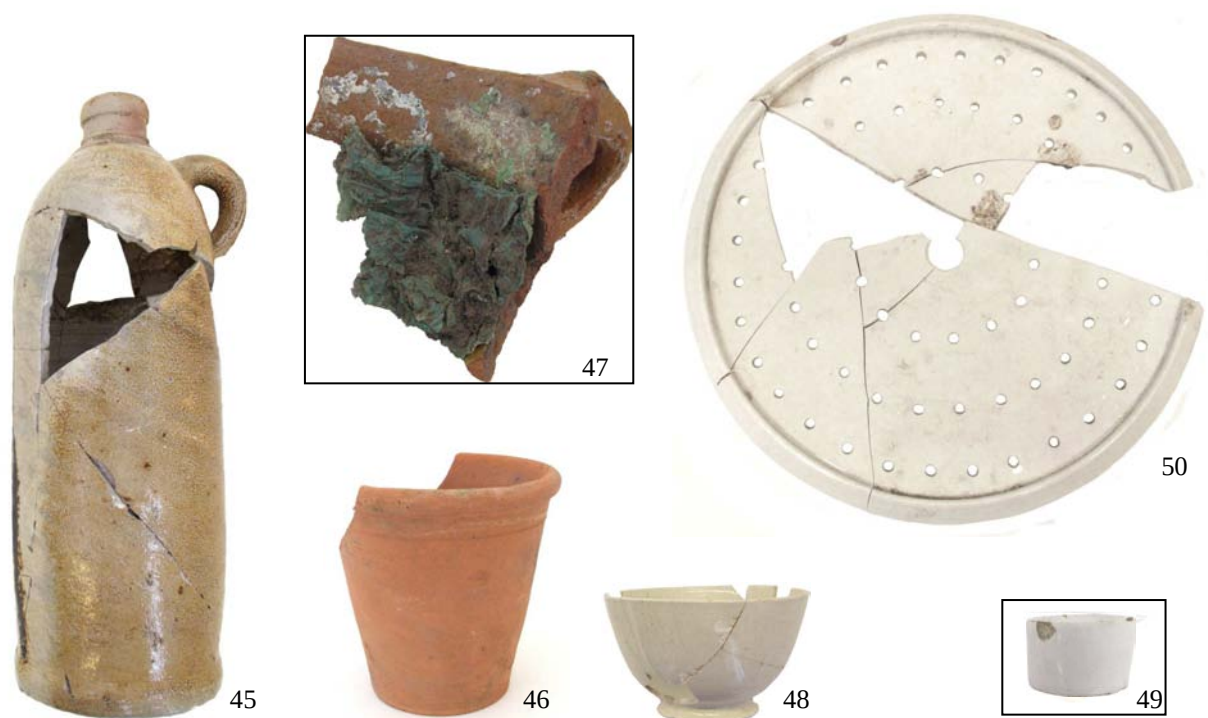
⁸⁵ Duco 2004.

⁸⁶ Duco 2003 nr.311.

12LAN14 beerlaag 6D
blad 1 van 2

	type	MAE	1700	1750	1800	1850	1900
	r-blo-?	1					
	r-blo-8	2					
	r-oli-2	1	<				
	r-min	1					
	r-pot-59	1					
	r-?	10					
	w-?	2					
	s2-fle-4	3					
	f-bor-?	1					
	p-bor-?	1					
	ep-kop-5	1					
	ep-kop-6	1					
	ep-kop-7	2					
creamware:	(feather edge) iw-bor-?	1					
pearlware:	 iw-kop-2	2					
	 iw-sch-1	1					
witgoed:	 iw-bor-4	3					
	 iw-bor-26	2					
	(blauwe transferprint) iw-bor-?	1					
	 iw-dek-2	1					
	 iw-dek-4	1					
	 iw-dek-24	1					
	iw-ink-1	1					
	iw-kan-?	1					
	 iw-kom-1	1					
	(blauw beschilderd) iw-kop-34	1					
	(rode transfer print) iw-kop-?	1					
	iw-lep-1	1					
	iw-pis-2	2					
	iw-zee-1	1					
	iw-lek-2	1					
	Subtotaal s2	3					
	Subtotaal r	16					
	Subtotaal w	2					
	Subtotaal f	1					
	Subtotaal p	1					
	Subtotaal ep	4					
	Subtotaal iw	23					
	TOTAAL keramiek	50					

Tabel 3a Telling van keramiek uit vondstcomplex 6, ca.1780 - 1900/1925 (12LAN14).

Afb.45-50 Enkele vondsten uit beerput 6D: 45 Westerwald steengoed mineraalwaterfles (s2-fle-4), 46-47 rood aardewerken bloempot (r-blo-8) en pot met groen aankoesel (r-pot-59), 48 pearlware kop (iw-kop-2), 49 witgoed inkschaaltje (iw-ink-1), 50 Wedgwood witgoed lekplaat vanaf de onderzijde (iw-lek-2). Schaal ca. 1:4, maar 47 en 49 ca. 1:2.

Vondsten uit beerput 6D

Na een herbouw van de achterkeuken rond 1780 werd de beerput 4D afgesloten. De oude waterkelder 3E blijkt daarna in gebruik te zijn genomen als beerput(je) voor het nieuwe privaat. Vanwege het kleine volume zal men terughoudend zijn geweest om er behalve fecaliën ook afval in te dumpen. Ook zal men het beerputje toch meermalen leeggeschept hebben,⁸⁷ waardoor er uit de eerste driekwart eeuw van gebruik maar een paar vondsten uitkwamen.

De einddatering ligt omstreeks 1915/1925. In die tijd is er een betonnen septictank achter het huis gebouwd, die in de opgraving is terug gevonden (spoor 6H).

De hoeveelheid keramiek uit deze beerput is beperkt tot slechts 43 stuks, waarvan diverse objecten grotendeels compleet zijn (**Tabel 3a**). Van de 31 herkenbare vormen behoren er 24 tot tafelgerei van industrieel wit en europees porselein. Van Duits steengoed zijn er alleen drie ongemerkte mineraalwaterflessen (**afb.45**). Keukenservies is door slechts één rood aardewerken voorraadpot vertegenwoordigd – hij is echter ergens anders voor gebruikt want de binnenzijde toont een merkwaardige groene aanslag die aan verfresten doet denken (**afb.47**).

Het oudste stuk is een randscherfje van een Engels *creamware* bord met *feather edge* reliëfrand uit circa 1760-1800.⁸⁸ Van vroeg-19de-eeuws onversierd *pearlware* zijn er een klein ovaal schaalje of onderzetter (iw-sch-1) en een kop met typerende uitstaande standing (iw-kop-2, **afb.48**).

⁸⁷ Beerputten werden destijds om de 3-6 jaar gelegeerd, met emmers of 'beugels' (een soort emmer aan een lange stok) via de stortkoker. Als er op de bodem een pakket afval was bezonken, werd deze bij zo'n actie alleen wat aan de bovenzijde geschraapt. Deze actie is archeologisch niet of nauwelijks merkbaar, hooguit doordat van vrijwel complete voorwerpen toch telkens een paar scherven missen. Maar soms vond een volledige leging plaats, waarbij de koepel werd opengebrouwen en putjesscheppers in de put afdaalden om alles eruit te verwijderen. Daarbij bleef vaak slechts een handjevol materiaal achter, zoals in beerput 4D dus begin 18de eeuw gebeurde.

⁸⁸ Barker beschrijft deze randvorm van *creamware* bij een vondstcomplex uit 1762-1782 van de pottenbakker William Greatbatch in Etruria, Staffordshire (Barker 1990, 180: plate edge type 10).

Afb.51 Tafelservies van witgoed, europees porselein (kopje links) en pearlware (kop midden). Schaal ca 1:4.

Van het 19de-eeuwse witgoed zijn er borden, deksels, kommen en kopjes van uiteenlopend model en decoraties (**afb.51-53**). Ze behoren tot verschillende serviezen uit de tweede helft 19de tot begin 20ste eeuw. Een paar stukken hiervan zijn op basis van de merken vrij exact dateerbaar (zie catalogus). De schamele hoeveelheid zal slechts een fractie zijn geweest van uitgebreide serviezen van dit materiaal. Opvallend is de voorkeur voor wit serviesgoed zonder printwerk of beschildering. Een aantal stukken is herkenbaar als kwaliteitsgoed uit Staffordshire, sommige andere komen uit de Maastrichtse fabriek van Petrus Regout en diens opvolgers.

Er zijn een paar kopjes van europees porselein (**afb.54-55**). Een ervan is een hoge helderwitte kop met resten van een gouden bies onderlangs de rand en bij de standring (ep-kop-7). Dit moet een duurder product zijn geweest.⁸⁹

Een bijzonder object van witgoed is een heel klein komvormig schaaltje met een dikke bodem, dat is geïdentificeerd als een inkschaaltje (iw-ink-1, **afb.49**).

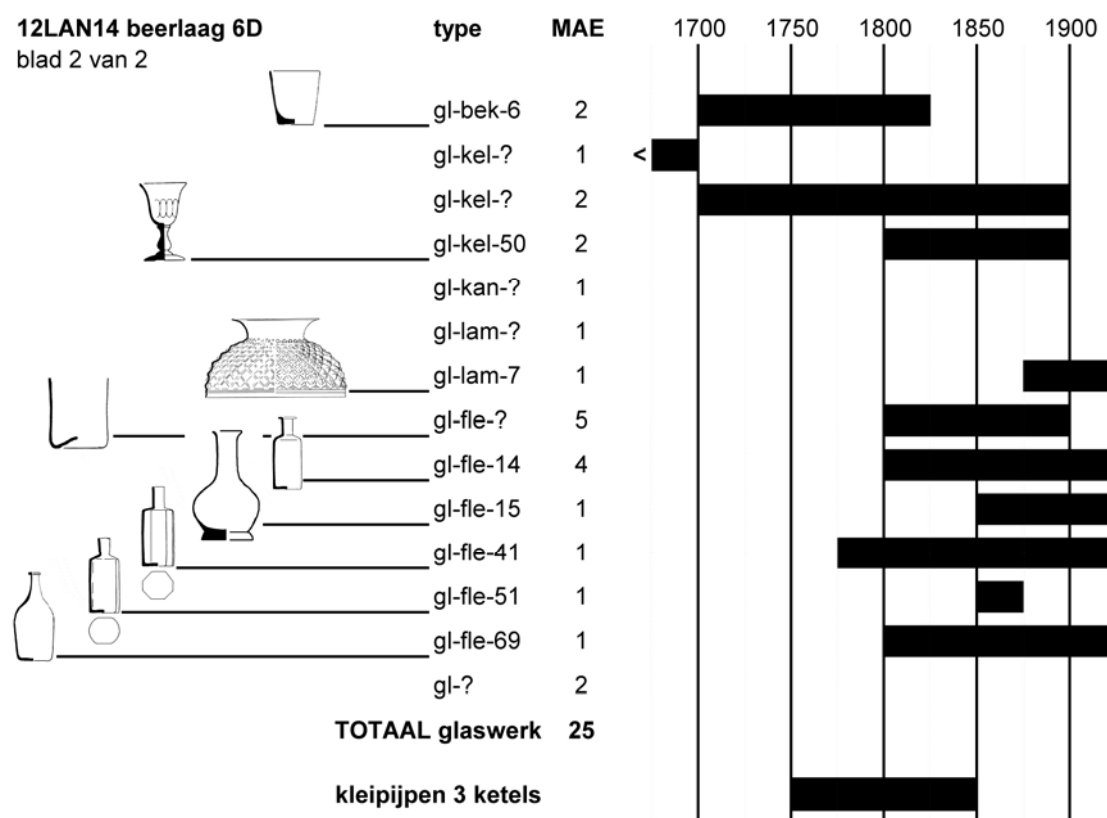
Er is ook een deel van een geperforeerde ronde plaat (iw-lek-2), een uitlekplaat voor een spoelbak of iets dergelijks, gezien de blindmerken gemaakt in de Wedgwood fabriek in 1860 of 1886 (**afb.50**).

Afb.52-55 Versierd thee-/koffiegoed: 52 beschilderde witgoed kop (iw-kop-34), 53 fragmenten van witgoed schoteltje en kop met printwerk, 54 polychroom beschilderd europees porseleinen kop (ep-kop-6), 55 europees porseleinen kop met goudbiesjes (ep-kop-7). Schaal ca 1:2

⁸⁹ In een prijslijst van De Sphinx in Maastricht uit 1907 waren kopjes van witgoed met gouden biesjes bijna tweeënhalve keer zo duur als gewone witte kopjes, namelijk 132 cent per dozijn tegen 56 en 88 cent per dozijn voor gewone witte en granietwitte koppen (Clevis 2007, 48).

12LAN14 beerlaag 6D
blad 2 van 2

Tabel 3b Tellijst van glaswerk uit vondstcomplex 6D, ca.1780 - 1900/1925 (12LAN14).

Bij het glaswerk (Tabel 3b, zie ook de catalogus) zijn er een paar bekers en kelkglazen (afb.56-57), wijnflessen en parfumflesjes, deels alleen door fragmenten vertegenwoordigd. Ook zijn er ook resten van twee lampenkappen voor petroleumlampen, een soort verlichting die na het midden van de 19de eeuw zijn intrede deed. Van de ene zijn er slechts een paar kleurloze fragmenten van de bovenrand, maar de andere is van opaak wit glas en voor ongeveer de helft nog bewaard (afb.58) - hij heeft een reliëfwand (gl-lam-7).

Afb.56-58 Glazen beker (gl-bek-6), fragmenten van kelkglazen (gl-kel-50) en lampekap (gl-lam-7). Schaal ca 1:2

Afb.59-63 Glazen parfumflesjes en éénmaal (60a) een inktflesje. Schaal ca 1:2.
59 gl-fle-41, 60a-d gl-fle-14, 61 gl-fle-51, 62 gl-fle-69, 63 gl-fle-15 (middendeel reconstructie)

Een kleurloos zeszijdig parfumflesje (gl-fle-41) heeft in reliëf de opschriften 'J M FARINA / VISAVIS LE MARCHE' en 'COLOGNE', een verwijzing naar Giovanni (=Johann, Jean) Maria Farina (1686-1766), uitvinder van Eau de Cologne in 1709 (afb.59). De merknaam wordt nog steeds door zijn nazaten gevoerd, maar al in de 19de eeuw is het reukwater op grote schaal nagemaakt en zelfs de firmanaam is door anderen gekopieerd. De vondst betreft een namaak uit omstreeks 1860, verkocht in een andere winkel in Keulen dan het originele merk. Het flesje is vermoedelijk van Belgische of Nederlandse makelij. Het juiste opschrift had moeten zijn 'Jean Marie Farina vis-a-vis de la place Juliers'.⁹⁰

Er zijn nog een paar kleine flesjes, waaronder vier cilindrische flesjes met dezelfde vorm (gl-fle-14), twee diepblauwe en twee kleurloze (afb.60a-d). Het zijn niet altijd parfumflesjes, want een kleurloos exemplaar (60a) vertoont inwendig nog zwarte inktresten. Een grotere parfumfles (gl-fle-15) van dun opaak fletsblauw glas, waarvan de buik was versplinterd, was over het glas beschilderd geweest met bloemen in rode en groene verf (afb.63). Helaas liet de decoratie bij de berging direct al los en kon dit slechts beperkt geconsolideerd worden.

Het rookgerei uit de beerput bestaat uit 33 steelfragmenten en 3 ovoïde pijpenkoppen, 19de-eeuws, alledrie met het Goudse hielmerk 52 gekroond maar met verschillende bijmerken (afb.64).⁹¹

Afb.64 Ovoïde pijpenkoppen, hielmerk 52 gekroond, uit Gouda. Schaal ca 1:3

⁹⁰ Met vriendelijke dank aan Maria A. Muñoz Orantes, firmamuseum 'Johann Maria Farina gegenüber dem Jülichplatz GmbH seit 1709' in Keulen, voor de determinatie.

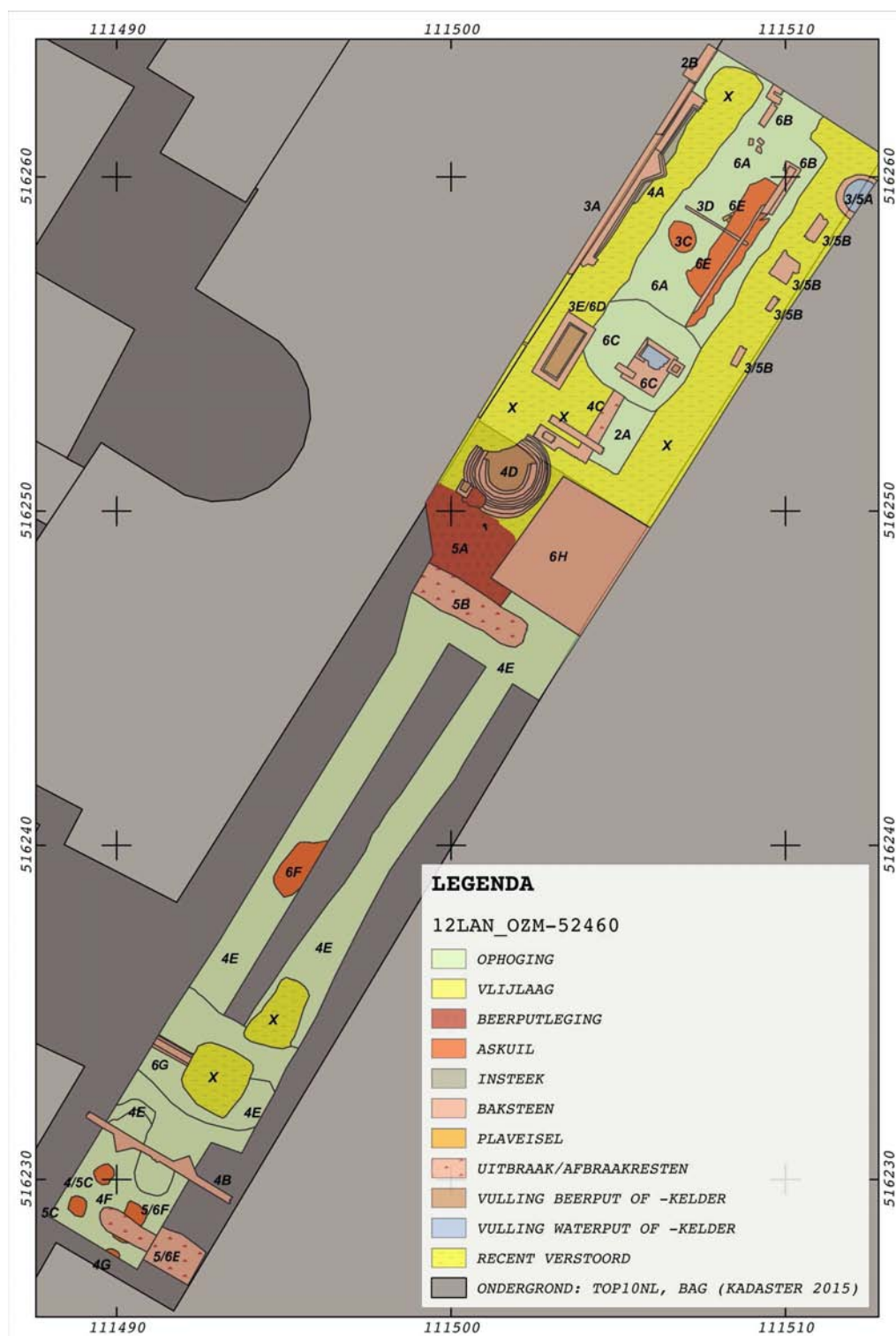
⁹¹ Hielmerk in gebruik van 1733 tot 1897 (Duco 2003 nr.993).

Afb.65-67 Een loden musketkogel , 3 koperen kopspelden en 3 koperen ringen voor textielknoopjes, ivoren dekplaatje van een dominosteen met resten van koperen klinknageltjes. Schaal ca 1:1

Van overige materialen zijn slechts een paar vondsten gedaan (**afb.65-67**): een loden musketkogel (diameter 16 mm, niet afgevuurd), een paar koperen kopspelden en drie koperen ringen (diameter ca. 10 mm) met resten van textieldraad die als knoopkernen hadden gediend, en een ivoren dekplaat van een dominosteen. Verder zijn er drie kleine schoenfragmenten gevonden, waarvan één herkenbaar als zoelfragment en een ander als schachtaanzetstuk.⁹²

⁹² Determinatie Karin Beemster.

2.5 Samenvatting en conclusie

Peter Bitter

De opgraving van 2012 leverde enkele aanvullingen op de resultaten van het omvangrijke archeologisch en bouwhistorisch onderzoek uit 1992-1993.

De aangetroffen sporen sloten aan op de bouwgeschiedenis van het pand vanaf 1584, toen de westhelft van herberg Het Schaeck werd afgesplitst en verbouwd tot het woonhuis van Langestraat 113. Van een eerder gebouw ter plekke, een vakwerkhuis waarvan baksteenfunderingen waren opgegraven in 1993,⁹³ ontbraken nog gegevens van de achtergevel. Deze is echter niet in de opgraving van 2012 aangetroffen – de resten moeten zich hebben bevonden ter plekke van, of net achter, de achtergevel van het bestaande huis, waar ze door latere bouwactiviteiten zijn vergraven.

Het onderzoek richtte zich op de bouwgeschiedenis van de ‘zomerkeuken, de inrichting van de achtertuin en eventuele resten van serviesgoed en huisraad in afvalkuilen. Hoewel daarop wel was gehoopt, kwam er geen oudere beerput te voorschijn van de herberg, van voor 1584. Wel kwamen er een paar andere interessante vondsten aan het licht.

De eerste zomerkeuken (3A) is aan het woonhuis toegevoegd in aansluiting op de grote uitbreiding van het pand met een achterhuis, tussen 1584 en 1597. Er hoorde een kleine waterkelder (3E) bij, voor die periode een innovatie in de drinkwatervoorziening. Het regenwater werd vanaf een dakgoot in zo’n overwelfde bakstenen waterbak verzameld en deze bevond zich gewoonlijk pal achter de achtergevel van een huis of tegen de achterkant van een keuken.

Wellicht was de eerste zomerkeuken slechts een tijdelijke voorziening, want hij werd nog voor 1600 vernieuwd door de achterkeuken 4C. Deze maakte gebruik van een pas gebouwde zware tuinmuur (4A). Tegen de achterzijde van de nieuwe keuken kwam een privaat met een forse beerput (4D) eronder.

Deze tweede zomerkeuken heeft bijna 2 eeuwen gefunctioneerd. Het huis was vanaf 1618 verhuurd door de eigenaren, de familie Quintingh. In 1780 ging het huis in eigendom over naar een welgestelde Alkmaarder. Gezien de datering van het geassocieerde vondstmateriaal zal deze nieuwe eigenaar de keuken hebben vervangen (6B). Het privaat werd toen verplaatst en de oude beerput (4D) werd opgeheven. De vroegere waterkelder 3E werd veranderd tot een nieuwe beerput (6D). Er kwam een forse nieuwe waterkelder (6C) tegen de zuidoosthoek van de nieuwe keuken. Deze nieuwe keuken ging vervolgens eveneens bijna 2 eeuwen mee, tot 1973.

De inrichting van de achtererven was ook onderwerp van onderzoek. Rond 1584/1597 werd een forse nieuwe tuinmuur met driehoekige steunberen (4A-4B) gebouwd langs de west- en zuidkant van de tuin. Aan de zuidkant markeerde hij het begin van een steeg richting de Schoutenstraat. Later in de 17de eeuw is deze steeg volgens schriftelijke bronnen het eigendom van de buurman ten oosten, in Langestraat 109/111. Op de kaart van Cornelis Drebbel uit 1597 staan achter Langestraat 109-111 langs beide zijden van de steeg tuinmuren, wat doet vermoeden dat de steeg van origine bij nummer 113 hoorde, of dat men vanaf dit huis recht van overpad had. De steeg gaat wellicht al terug op de tijd van herberg Het Schaeck, voor 1584. Van de relatie van Langestraat 113 met deze eigen steeg en met de huizen langs de Augustijnsteeg is het een en ander te reconstrueren op basis van schriftelijke bronnen en kaartstudies.

De tuinmuur (4B) scheidde de zuidkant van het erf van Langestraat 113 van de kleinere percelen van kamers langs de Augustijnsteeg. De naam van de steeg verwijst naar Augustijn van Teylingen die wellicht aan het begin van de 16de eeuw de steeg inclusief de kamerwoningen erlangs heeft gesticht. De 16de- en 17de- eeuwse percelering van de huisjes aan de steeg sluit dan ook niet aan op de kavelgrenzen van de huizen aan de Langestraat. Pas in 1676 koopt de familie Quintingh twee kamers achter hun huis, zodat ze langs de Augustijnsteeg een achterom naar hun tuin kunnen realiseren. De kaart van Drebbel lijkt in dit deel van de Langestraat dus zeer betrouwbaar, zelfs met betrekking tot de binnenterreinen met de achtererven. De navolgende kaarten zijn echter veelal een versimpeld aftreksel van Drebbels graveerkunst, waarbij we ook in ogenschouw moeten nemen dat deze details minuscuul klein zijn getekend.

⁹³ Bitter e.a. 1997, 38-40: gebouw 10F.

De opgravingsgegevens leveren ook een aardig detail op met betrekking tot de kaarten van Ioan Blaeu uit 1649 en ca. 1650 (de laatste gegraveerd door Johan Janssonius in 1657). Ook Blaeu heeft grote delen van Drebbels kaart nagetekend met enige versimpeling, bijvoorbeeld in de huizen waarvan hij de achterkeukens heeft weggelaten. Blaeu heeft zijn kaart geactualiseerd door het intekenen van diverse wijzigingen en stadsvergrotingen sinds 1597. Maar hij blijkt zelfs de tuinindelingen achter dit stukje Langestraat aangepast te hebben. De zuidelijke helft van de tuin is op zijn tekening namelijk afgesplitst met een heining en toegevoegd aan het Huis van Zessen. Op de kaart van 1832, de eerstvolgende gedetailleerde kaart, is de situatie weer terug gedraaid maar dan is er inmiddels veel meer veranderd, zoals de afbraak van bebouwing langs de Augustijnsteeg. In de opgraving werd een puinspoor (5B) gevonden van een dwarsmuur halverwege de tuin van Langestraat 113 die verband kan houden met de door Blaeu getekende opdeling van de tuin. De tijdelijke opdeling van de tuin zou dan dus werkelijk bestaan kunnen hebben en geen fantasie of slordigheid van Blaeu zijn geweest.

De opgraving leverde nieuwe vondsten van de materiële cultuur van de bewoners van Langestraat 113. Verspreid is in de hele achtertuin tot aan tuinmuur 4B, maar niet bij het erf van de kamers ten zuiden ervan, een gele zandlaag (4E) aangetroffen met wat puin en veel potscherven erin. Het betreft vrijwel allemaal keukengerei uit de late 16de eeuw. Het vermoeden bestaat dat dit een afvalhoop van de herberg Het Schaeck is geweest, die bij de herinrichting van de tuin na de afsplitsing van Langestraat 113 in 1584/1597 over het erf is verspreid.

In 1992 was al de beerput gevonden die in 1584/1597 achter de zomerkeuken was aangelegd (4D). Deze bevatte een massa vondsten van veelal (vrijwel) complete voorwerpen uit de 18de eeuw, maar slechts een kleine hoeveelheid fragmenten uit de 17de eeuw – bij de uitwerking in 1997 werd al vermoed dat dit het gevolg was van een beerputlediging aan het begin van de 18de eeuw. Tot onze verrassing werd in de tuingrond pal naast de beerput een restant van deze beerputlediging (5A) gevonden. Net als de 18de-eeuwse vondsten bleek ook het fragmentarische 17de-eeuwse materiaal de huishoudelijke neerslag van welgestelde bewoners.

Een vondstcomplex uit een nieuwe beerput (6D), vermoedelijk aangelegd bij de vervanging van de zomerkeuken rond 1780, leverde enig serviesgoed op dat, ondanks de kleine hoeveelheid, dezelfde sociale status weerspiegelt voor de 19de eeuw.

Literatuur

- Aken-Fehmers, M.S. van, 2001: De plateelbakkerijen en hun producten, in: M.S. van Aken-Fehmers en L.A. Schledorn, *Delfts aardewerk. Geschiedenis van een nationaal product*, deel 2, Zwolle/Den Haag, 113-343.
- Barker, D., 1990: *William Greatbatch: A Staffordshire Potter*, London.
- Bartels, M., 1999: *Steden in Scherven. Vondsten uit beerputten in Deventer, Dordrecht, Nijmegen en Tiel (1250-1900)*, Zwolle/Amersfoort.
- Berg, W. van den & P. Bitter: Archiefonderzoek naar de eigenaren en bewoners van de huizen, in: Bitter et al 1997, 7-24.
- Bitter, P., J. Dijkstra, R. Roedema en R.P. van Wilgen, 1997: *Wonen op Niveau; archeologisch, bouwhistorisch en historisch onderzoek van twee percelen aan de Langestraat*, (Rapporten over de Alkmaarse Monumentenzorg en Archeologie, delen 5 en 5A), Alkmaar.
- Bitter, P., 2009: Voor het gemak. Beerputten en afvalverwerking in Alkmaar, *Westerheem* 58, 56-71.
- Bitter, P., 2011: Into the pit? Waste management and cesspit finds in Alkmaar, in: H. Clevis (red.), *Assembled Articles 4. Symposium on medieval and post-medieval ceramics, Zwolle 16 and 17 september 2010*, Zwolle, 35-56.
- Bitter, P., m.m.v A. Pavlovic, Rob Roedema e.a. 2013: Aan het begin van de Laat, Een opgraving bij de nummers 212 en 210/208 in 1998 (98LAA), in: P. Bitter e.a., 2013: *Vroeger aan de Laat. Opgravingen in 1998, 2008 en 2009*, Alkmaar (Rapporten over de Alkmaarse Monumenten en Archeologie 19), 5-84.
- Bitter, P., G. van den Berg e.a., 2014: *Onder 'De Houtmarkt'. Opgravingen bij Laat/Bloemstraat in 1998 en 1999 (98BLO, 99BLO)*, Alkmaar (Rapporten over de Alkmaarse Monumenten en Archeologie 18).
- Bodt, S. de, 1991: *Gedateerde keramiek*, Rotterdam (expositie museum Boymans Van Beuningen).
- Clevis, H., 2007: *Opgeruimd staat Netjes. Keukengoed en tafelgerei van een bouwhuis van de Kranenburg (1840-1865)*, Zwolle.
- Cox, J.C.M., 2005: *De Heeren van Alkmaer. Regeerders en regenten, vroedschap en raad 1264-2005*, Alkmaar.
- Duco, D.H., 2003: *Merken en merkenrecht van de pijpenmakers in Gouda*, Amsterdam.
- Duco, D.H., 2004: Drie eeuwen tabakspijpen uit Alkmaar, in: Bitter, P., e.a., 2004: *De verborgen stad. 750 jaar Alkmaar onder de grond*, Alkmaar (tevens themanummer *Vormen uit Vuur* 186/187), p. 71-96.
- Gaimster, D., 1997: *German stoneware 1200-1900. Archaeology and cultural history*, Londen.
- Gawronski, J., R. Jayasena, A. Lagerweij en S. Ostkamp, 2012: Catalogue of archaeological ceramics from Amsterdam 1175-2011, in: J. Gawronski (red.) 2012: *Amsterdam ceramics. A city's history and an archaeological ceramics catalogue 1175-2011*, Amsterdam, 104-333.
- Mankowitz, W., 1966 (1953¹): *Wedgwood*, Londen.

Polling, A., 1993: *Maastrichtse ceramiek, merken en dateringen*, Maastricht.

Roose, P., ca. 1800: *Straatnamenboek van Alkmaar*.

Vis, J., 2013: *Hoffes van Alkmaar. Provenhuizen, Huizen en Hoffes van Alkmaar*, Alkmaar (Alkmaarse Historische Reeks XIV).

Wortel, Th. P., 1980: Herkomst van de straatnamen, in: z.a., *Alkmaar, gevels van de binnenstad*, Alkmaar, 258-264.

Bijlagen

Bijlage 1: Beschrijving van sporen (Guus van den Berg)

Bijlage 2: Vondstenlijst (Peter Bitter en Rob Roedema)

Bijlage 3: Ecologisch onderzoek van beerput 4D (92LANBP2) (Sjaak Waterlander)

	<u>Langestraat 113: achterkeuken</u>	<u>Langestraat 113: tuin</u>	<u>Augustijnsteeg: tuin</u>
1973	6D beer in oude kelder 3E V14: (1760/80-20a) 6B keuken 3 s1000-1001-1006 inst V1-2, 5 (16B) 6A zandlaag s1010 V10 (16/17) 6E asplek s1011 s1012 V3: (16B) 6C waterkelder s1002-1003-1004; inst V6: (17bc)	6H septictank ca 1920, demp. V9 6F askuil s1067 V63: 18B/19A 6G schuur? muurtje s1062	
1780		5/6D laag dbr omgespitte tuin-aarde s1060-1061, 1072, op 4E V58 V68: 17/18A	5/6E puinkuil s1051, door 5/6F 5/6F askuil s1054, in 4F V53: 17d/18A
	5A leging s1071-1021, V8 V67: (1600-) 18a	5B kuil mortelpuin s1073, V69: 17	5C askuil s1052, in 4F V50: 17bc 4/5C askuil s1053, in 4F V51: 16B/17A
1597	4C keuken 2 s1015 s1019, tegen 4A 4D beerput 92LANBP2: 1600-1760/80; goot V7	4E laag geel zand puin afval, tot 4B, s1059-1063-1064-1068-1069-1070, V57 V60 V62 V64-66: 16B	4F laag bruine tuinaarde s1050, V52: (16B/17a)
	4A NZ-tuinmuur met steunbeer s1007, door 3A (vóór 1597)		4B OW-tuinmuur met steunberen s1058 (vóór 1597)
	3/5A waterput s1016, +deksel V15?	3/5B muur + straatje s1028-1029	
	3D oostwest (binnen) muur s1027, op 2A 3B mortellaagje + plavuis s1023, op 2A, V13: 16B 3A achterkeuken 1: muur s1008, pleister tegen Ozijde, tegen 2B op 2A	3E waterkelder s1013 1584/1597, later beerput 6D 3C as/puinlaagje s1025-1026, op 3B, V12: 16B	
1584	2B ZO-hoek Langestr 115/117 s1009(15d)		2C OW-greppel
		2A donkerbruine zand ophoging s1024 V11: 15/16A	2A bruine zand ophoging
1200			1B NZ-greppel s1056 V55: 12de eeuw 1A geelgrijs zandlaagje s1057 V56: romeinse tijd

Tabel 4 Stratigrafische matrix van alle sporen

Bijlage 1: Beschrijving van sporen

Guus van den Berg

De sporen zijn hieronder op chronologische volgorde beschreven. Een overzicht van de sporen geeft nevenstaande stratigrafische matrix (**Tabel 4**). Spoornummers zijn de codes van alle sporen zoals die tijdens het graafwerk op de veldtekening zijn genoteerd (beginnend met s...).

De vondsten worden beschreven in Bijlage 2, met een concordantielijst van de hier gehanteerde spoorcodes met vondstnummers en spoornummers van de velddocumentatie.

1A- Laagpakket van Zandvoort (Formatie van Naaldwijk): geelgrijs, grof zand uit strand- en duinafzettingen, met inschakelingen van Hollandveen (Formatie van Nieuwkoop), hetgeen wijst op afwisselend nattere en drogere fasen in de vorming van de strandwal: gezien op -0,38 m; NAP o.k. niet bereikt, dieper dan -0,38 m; NAP b.k. onbekend, oversneden door greppel **1B**; aangetroffen in kijkgaatje in uiterste zuiden werkput 2, alwaar het noordelijke talud van de oever werd aangesneden. *Spoornummer s1057*, **Vondstnr. 56**. Datering: 0-300. NB: niet getekend; foto in kijkgat in uiterste zuiden plangebied (zie afb. 17).

1B- Greppel: grijs zand: donkergrijs/grijs/geel gelaagd zand met humeuze bandjes en houtskoolfragmenten; NAP o.k. niet bereikt, dieper dan -0,38 m; NAP b.k. +0,50 m; oost-west georiënteerd; oversneden door ophoging 2A. *Spoornummer s1056*, **Vondstnr. 55**. Datering: 12de eeuw. NB: niet getekend; foto in kijkgat in uiterste zuiden plangebied (zie afb. 17).

2A- Ophoging: bruin zand; oversnijdt 1B; NAP zuideinde plangebied (56-57 m uit voorgevel Langestraat 113): o.k. +0,50 m; b.k. +1,10 m; NAP noordeinde plangebied (21-24 m uit voorgevel Langestraat 113): o.k. niet bereikt (gegraven tot NAP +1,10 m); NAP b.k. +1,80 m; *Spoornummer s1024*, **Vondstnr. 11**. Datering: 15de tot eerste helft 16de eeuw. NB: uit bovenstaande kunnen we voorzichtig concluderen dat het maaiveld op het achtererf rond het midden van de 16de eeuw vanuit de achterzijde van het pand aan de Langestraat richting de Augustijnensteeg ongeveer 60 cm daalde over een afstand van ongeveer 35 m. NB: niet getekend; foto in kijkgat in uiterste zuiden plangebied (zie afb. 17).

2B- Fundering zuidoosthoek pand Langestraat 115-117; geel/rozerood gevlekte baksteen ('appelbloesem'); formaten: 21x10,5x5 cm; NAP b.k. +2,12; fundering bevond zich in noordwesthoek plangebied waardoor deze niet nader kon worden onderzocht op funderingstechnieken en -diepte. *Spoornummer s1009*. Datering: laatste kwart 15de eeuw. NB: zie ook: 93LAN spoor 12B; Bitter et al 1997, 44-45.

2C- Greppel: bruingruis zand met wat baksteengruis; brokkelige structuur (geheel gedempt). Oversnijdt **2A**. Datering: 15de tot eerste helft 16de eeuw. NB: niet getekend; foto in kijkgat in uiterste zuiden plangebied (zie afb. 17).

3A- Noord-zuid georiënteerde fundering; pleisterwerk tegen oostzijde (=aan zijde achtererf Langestraat 113); Door mogelijk verband met 2B metselverband en steenformaten niet nader onderzocht, dit in verband met borging stabiliteit pand 115-117; NAP o.k. +1,91 m; NAP b.k. +2,12 m; ligging tegen 2B. Associatie met 3B en 3C. *Spoornummer s1008*. Datering: 1584-1597. N.B. **eerste bouwfase 'zomerkeuken'** bij Langestraat 113.

3B- Restant mortellaagje en rode, ongeglazuurde plavuiz (van vloer en onderliggende vlijlaag); NAP o.k. +1,90 m; NAP b.k. +1,92 m; formaat plavuiz: ?x?x3,5 cm; oversnijdt 2A; associatie met 3A en 3C; *Spoornummer s1023*, **Vondstnr. 13**; Datering: 1584/1597. NB: opgemerkt tijdens verdiepen, niet documenteerbaar in tekening door grote mate van vergraving jongere activiteiten.

3C- As-/puinlaagje; ligt op 3B; *Spoornummer s1025-1026*, **Vondstnr. 12**. Datering: 1584/1597. NB: opgemerkt tijdens verdiepen, niet documenteerbaar in tekening door grote mate van vergraving jongere activiteiten.

3D- Oost-west georiënteerde fundering; op smalle zijde gelegde bakstenen (geel); formaat: 19x9x3,5 cm; NAP o.k. +1,86 m; NAP b.k. +1,95 m; *Spoornummer s1027*. NB: relatie tot **3A** is onduidelijk. Waarschijnlijk wand van binnenindeling oudste 'zomerkeuken', vermoedelijk met houten opbouw bovengronds, gelet op geringe draagkracht bakstenen funderinkje.

3E- Rechthoekige bakstenen beerkelder; steens metselwerk met horizontale 'klamp' aan binnenzijde; afmetingen buitenwerks: 2,10x1,0x0,7 m; afmetingen binnenwerks: 1,6x0,5x0,7 m; rode bakstenen; formaat: 19-19,5x9-9,5x3,5-4 cm; zachte steen; associatie met **3A**. NB. Vermoedelijk

oorspronkelijk waterkelder bij oudste 'zomerkeuken' gelet op inwendige klamplaag, zachte baksteensoort en ligging, na buitengebruikstelling beerput **4D** functie gewijzigd in beerkelder. *Spoornummer s1013*. Datering aanleg waterkelder: 1584/1597; datering functiewijziging naar beerkelder: ca. 1780; datering buitengebruikstelling: ca. 1900.

3/5A- Ronde, bakstenen waterput onder perceelscheiding met Langestraat 109-111; steens metselwerk; rood/oranje/donkergele bakstenen; formaat: 19,5x9,5x4,5 cm; vanaf NAP +1,65 m halfsteens metselwerk; diameter uitwendig ca. 1,40 m; diameter inwendig ca. 1,0 m; NAP b.k. +1,88 m; NAP o.k. onbekend; vulling wit zand; *Spoornummer s1016*, **Vondstnr. 15**. Datering: tweede helft 16de eeuw.

3/5B- Resten bakstenen plaveisel van binnenplaatsje naast 4A; baksteenformaat: 21,5x11x4,5 cm; deels erg zacht baksel (verpulverd); sterk vergraven bij aanleg-/sloopwerkzaamheden betonnen achteraanbouw (1973/2012); NAP b.k. +2,50 m; NAP o.k. +2,45 m; *Spoornummer s1028-1029*. Datering: tweede helft 16de eeuw.

4A- Noord-zuid georiënteerde tuinmuur; hergebruikte bakstenen op vlijlaag van 10 cm (geel zand); NAP o.k. +1,53 m; NAP b.k. +2,08 cm; met driehoekige steunbeer aan oostzijde. NB. gedeeltelijk opgenomen in tweede bouwphase 'zomerkeuken' (zie 5A). *Spoornummer s1007*, **Vondstnr. 5**. Datering: vóór 1597). Associatie met **4B**.

4B- Fundering oost-west georiënteerde tuinmuur; hergebruikte bakstenen op vlijlaag van 10 cm (geel zand); geel/rood dooraderde bakstenen; 5-lagenmaat: 29 cm; Elf lagen aanwezig waarvan de onderste drie lagen versnijdingen; NAP o.k. +1,26 m; NAP b.k. niet gedocumenteerd; met twee driehoekige steunberen; 1 maal aan noordzijde en 1 maal aan zuidzijde. *Spoornummer s1058*. associatie met **4A**. Datering: vóór 1597.

4C- Fundering zuidoosthoek tweede bouwphase 'zomerkeuken' bij Langestraat 113; gele en oranje bakstenen; formaat: 21x10x5 cm; NAP o.k. +1,66 m; NAP b.k. niet gedocumenteerd; Associatie met **4B**; *Spoornummers s1015, s1019*. NB. Lange westwand bestond uit deel van tuinmuur **4A**. Datering: vóór 1597.

4D- Druppelvormige bakstenen beerput met storkoker in de hoek van tuinmuur en achterkeuken; steens metselwerk van gele bakstenen; formaat 19x8,5x4; koepel vernieuwd met steens metselwerk in felrode, matig hard gebakken bakstenen; formaat: 18,5x9,5x4 cm; klein, rechthoekig storkokertje op de oorspronkelijke koepel want doorsneden door insteek vernieuwde koepel; NAP o.k. koepel + 1,76 m; vulling donkerbruin zand met keramiekfragmenten; NAP o.k. +1,70 m; NAP b.k. +1,86 m; Associatie met **4C**; **Vondstnr. 7** (storkoker); Datering: 1600-1760/1780. NB. Storkoker was vermoedelijk opening voor afvoer hemelwater, niet voor afvoer faecaliën. Voor dat laatste was de opening te klein hetgeen spoedig zou hebben geleid tot verstoppingen.

4E- Laag geel zand, puin en afval ten noorden van **4B**; associatie met Langestraat 113; NAP b.k. ca. +1,40 m; NAP o.k. ca. +1,10 m; *Spoornummer s1059-1063-1064-1068-1069-1070*, **Vondstnrs. 57, 60, 62, 64, 65, 66**; Datering: 1550-1600.

4F- Laag bruine tuinaarde; associatie met achtererf Augustijnsteeg; NAP o.k. +1,10 m; NAP b.k. +2,0 m; *Spoornummer s1050*, **Vondstnr. 52.**; Datering: tweede helft 16de tot eerste kwart 17de eeuw. NB: vormde 'bouwvoor' ten tijde van opgraving.

4G- Askuil; gelegen tegen zuidgrens werkput 2; NAP b.k. niet waarneembaar; NAP o.k. minimaal +1,15 m; ondersnijdt **5/6D**; *Spoornummer s1055*, **Vondstnr. 54.**; Datering: tweede helft 16de eeuw.

4/5C- Askuil; NAP o.k. minimaal +1,15 m; ondersnijdt **5/6D**; *Spoornummer s1053*, **Vondstnr. 51.**; Datering: tweede helft 16de tot eerste helft 17de eeuw.

5A- Leging uit beerput **4D** in zone pal ten zuiden van beerput 4D met resten beer en vondstmateriaal, verspit in zwarte tuinaarde 5/6D; *Spoornummer s1021, s1071*, **Vondstnrs. 8, 67.**. Datering: 1600-1760/1780.

5B- Langwerpige, oost-west georiënteerde mortelpuinkuil; NAP o.k. +0,95 m; NAP b.k. +1,53 m; *Spoornummer s1073*, **Vondstnr. 69.**; Datering: 17de eeuw.

5C- Askuil; NAP b.k. niet gedocumenteerd; NAP o.k. minimaal +1,15 m; ondersnijdt **5/6D**; *Spoornummer s1052*, **Vondstnr. 50.**; Datering: tweede tot derde kwart 17de eeuw.

5/6D- Laag donkerbruine, omgewerkte tuinaarde; NAP (Langestraatzijde) b.k. ca. 2,50 m, o.k. ca. 1,50 m; NAP (achterzijde achtererf Langestraat 113) b.k. ca. 1,10 m; op laag 4E; *Spoornummers s1060, 21061, s1072*, **Vondstnrs. 58, 59, 60**; Datering: 17de tot eerste helft 18de eeuw.

- 5/6E-** Langwerpige, oost-west georiënteerde puinkuil; NAP b.k. +1,90 m; NAP o.k. ca. +1,0 m. *Spoornummer s1051*. Oversnijdt 5/6F.
- 5/6F-** Askuil; NAP b.k. niet gedocumenteerd; NAP o.k. minimaal +1,15 m; NAP b.k.; *Spoornummer s1054*, **Vondstnr. 53.**; Datering: laatste kwart 17de eeuw tot eerste helft 18de eeuw.
- 6A-** Vlijlaag donkergeel zand; NAP o.k. ca. +2,10 m; NAP b.k. ca. +2,30 m; *Spoornummer s1010*, **Vondstnr. 10** ; Datering: 1760/1780.
- 6B-** Funderingen **derde bouwfase 'zomerkeuken'** bij Langestraat 113; gele en rode bakstenen; formaten: 19,5x9x4 cm, 20x9-10x4,5 cm en 22x11x5 cm; NAP o.k. +1,86 m; NAP b.k. +2,20 m; Associatie met **6A**; *Spoornummers s1010, s1001, s1006*, **Vondstnrs. 1, 2, 5.**; Datering aanleg: laatste kwart 18de eeuw; Datering sloop: 1973.
- 6C-** Rechthoekige bakstenen waterkelder met tongewelf; mangat in noordwesthoek; halfsteens metselwerk; gele bakstenen; formaat: 18x8,5x4 cm; trasmortel (zeer hard en watervast); lxbxd=1,40x1,15x? m buitenwerks; associatie met **6B**; *Spoornummers s1002, s1003, s1004*, **Vondstnr. 6** ; Datering aanvang: laatste kwart 18de eeuw; datering sloop: 20A?
- 6D-** Beerinhoud in waterkelder 3E (secundair gebruikt als beerput), dunne beerlaag op de bodem; *Spoornummer s1013*, **Vondstnr. 14**. Datering: 19de-begin 20ste eeuw.
- 6E-** Asplek tegen binnenzijde lange oostelijke fundering 'zomerkeuken' (derde fase); *Spoornummer s1011, s1012*, **Vondstnr. 3**; Datering: laatste kwart 18de tot derde kwart 20ste eeuw.
- 6F-** Askuil; *Spoornummer s1067*, **Vondstnr. 63**; Datering: tweede helft 18de tot eerste helft 19de eeuw.
- 6G-** Oost-west georiënteerde fundering; industrieel geproduceerde baksteen (ná 1865, niet weergegeven op kadastrale minuutplan van dat jaar); schuur op achtererf Langestraat 113?; *Spoornummer s1062*. Datering: laatste kwart 19de tot laatste kwart twintigste eeuw?
- 6H-** Septictank van beton, met 20ste eeuwse puin en afval erin; Datering aanleg: ca. 1920. Uit het afval zijn wat vondsten uitgeselecteerd: **Vondstnr. 9**.

12LAN Vondstnr.	Spoornr.	Vondst-omstandigheden	Spoorcode	12LAN Vondstnr.	Spoornr.	Vondst-omstandigheden	Spoorcode	12LAN Vondstnr.	Spoornr.	Vondst-omstandigheden	Spoorcode
1	1006	insteek muur	6B	13	1023	mortel/puin laag	3B	58	1061	kuil dbr.zand	5/6D
2	1000	puin naast fundering	6B	14	1013	beerput	6D	59	1060	kuil dbr.zand	X
3	1011	laag binnen keuken	6E	15		aanleg NO hoek	3/5A-ca	60	1063	geel zandlaag	4E
4	stort	stort	(5)	50	1052	askuil	5C	61	stort	stort	X
5	1007	insteek fundering	6B	51	1053	askuil	4/5C	62	1064	zandlaag met as en puin	4E
6	1014	insteek fundering	6C	52	1050	tuinaarde	4F	63	1067	askuil	6F
7	1020	in koker bij bp	4D	53	1054	askuil	5/6F	64	1068	zandkuil	4E
8	1021	afvalplek op koepel bp	5A	54	1055	askuil	4G	65	1069	laag as/zand	4E
9	1022	puin in septictank	6H	55	1056	grijs zandlaag	1B	66	1070	geel zandpakket	4E
10	1010	gele zand ophoging	6A	56	1057	geelgrijs zand onder s1056	1A	67	1071	d.br.zand+ afval (leging 92LANbp2?)	5A
11	1024	dbz zand ophoging	2A	57	1059	puinkuil tegen tuinmuur	4E	68	1072	d.br.zand	5/6D
12	1027	as/puinplek	3C					69	1073	puinspoor	5B

Tabel 5 Concordantie van de vondstnummers met spoornummers en spoorcodes

Bijlage 2: Vondstenlijst

Peter Bitter en Rob Roedema

Toelichting op de vondstenlijst

De nevenstaande tabel geeft de concordantie van de vondstnummers met de spoornummers (velddocumentatie) en de spoorcodes in deze publicatie (**Tabel 5**).

De vondsten worden hieronder beschreven volgens het Classificatiesysteem voor Laat- en Postmiddeleeuwse Keramiek en Glas, ook wel bekend als het ‘Deventer systeem’. De voorwerpen worden geïnterpreteerd met een code bestaande uit: een lettercode voor materiaal – een drielettercode voor de hoofdvorm – een cijfer voor specifieke vormen en eventueel een letter voor aanvullende kenmerken (**Tabel 6 en 7**).

Van de diverse typen keramiek zijn op basis van literatuuronderzoek standaard-dateringen bepaald, die ook zijn gebruikt in de tellijsten. Een toelichting hierop is te vinden in een aparte bijlage achterin dit rapport.

code	omschrijving	code	omschrijving
pi	pingsdorf-type aardewerk	wm	maaslands wit aardewerk
s4	steengoed 4 (bijna-steengoed)	ha	‘hafner’ wit aardewerk
s5	steengoed 5 (proto-steengoed)	we	weser aardewerk
s1	steengoed 1 (zonder glazuur/engobe)	m	majolica uit de Nederlanden
s2	steengoed 2 (met glazuur/engobe)	f	faïence uit de Nederlanden
kp	kogelpotaardewerk	i	italiaanse majolica/faïence
bg	blauwgrijs aardewerk	fr	franse faïence
g	grijs aardewerk	p	aziatisch porselein
r	rood aardewerk	ep	europes porselein
wa	werra aardewerk	iw	industriel wit
w	wit aardewerk	gl	glas

Tabel 6 Materiaalsoorten (baksels) in het Classificatiesysteem

code	hoofdvorm	code	hoofdvorm	code	hoofdvorm	code	hoofdvorm
bak	bakpan	flu	fluitglas	kwi	kwispedoor	spi	spinsteen
bee	beeld	gra	grape	lam	lampegas	stk	steelkom
bek	beker	ink	inktpot	lek	lekschaal	tes	(vuur-)test
ber	berkemeier	kan	kan	lep	lepel	the	theepot
bla	blaker	kap	kachelpan	min	miniatur	ver	vergiet
blo	bloempot	kdl	kandelaar	oli	olielamp	vet	vetvanger
bor	bord	kel	kelglas	pis	pispot	vog	vogelrinkbak
bst	borstglas	kmf	komfoor	plo	plooischotel	vst	vuurstolp
bui	buikwarmer	kni	knikker	pot	pot	zal	zalfpot
dek	deksel	kog	kogelpot	roe	roemer	zee	zeef
dri	drinkschaal	kom	kom	sch	schaal	zou	zoutvat
fle	fles	kop	kop	spa	spaarpot		

Tabel 7 Hoofdvormen van keramiek en glas in het Classificatiesysteem

In de vondstenlijst (**Tabel 8**) worden verder de volgende afkortingen gehanteerd: fr fragment, rfr randfragment, wfr wandfragment, bfr bodemfragment, compl compleet, prof profiel (groot fragment, gehele vorm herkenbaar aanwezig)

12LAN Vondstnr.	Spoornr.	Vondst-omstandigheden	Materiaal	Datering	Spoorcode
56	1057	geelgrijs zand onder s1056	bodemfrag van grijsaardewerk met "blos" ROMEINS	0-300	1A
55	1056	grijs zandlaag	10wfr kp, 1wfr s5-/pi-; 1wfr bg- Elmpt, 1rfr bg-kog-2 Paffrath; 3 rfr pi- 1 tuit pi- en 14 wfr pi- Pingsdorf; 2 wfr wm- Andenne;	1100-1200	1B
11	1024	dbr zand ophoging	1fr r-bak/kom, 1fr r-bor-? slibboogjes, 2fr rood, 1fr s1-kan-? (Siegburg 14de), 2fr s2-kan-? (1fr Langerwehe)	1400-1550	2A
13	1023	mortel/puin laag	1x ijzeren nagel, 1rfr r-bor-6, 1wfr rood, 1x oesterschelp	1550-1600	3B
12	1027	as/puinplek	1rfr r-bak-5, 1rfr r-gra-19, 1 rfr r-bor-6, 15fr r-; 1rfr w-bak-5, 2 fr w-	1550-1600	3C
15		aanleg NO hoek	ronde natuurstenen deksel diam. 31 cm, met ijzeren ring middenin	18de/19de	3/5A?
7	1020	in koper bij bp	1rfr iw-kop-1, 1rfr iw-bor-11 (creamware Queen's shape, 18B), 1wfr rood, 6fr pijpensteel, bot	1760-1780	4D (5)
57	1059	puinkuil tegen tuinmuur	3rfr r-gra-167, 1rfr r-gra-34, 1rfr r-bor-6, 1rfr r-vet-1, 1rfr r-kop-2, 49fr rood (25x inwendig groen); 1rfr w-bak-5, 1fr w-ver-?, 4fr wit), bot	1550-1600	4E
60	1063	geel zandlaag	1rfr r-kop-2, 1rfr r-gra-34, 2rfr r-gra-168, 4fr rood; 1 rfr w-bak-3, 3fr wit; 1wfr s2-kan-? Raeren 16B, 1fr grijze daklei	1550-1600	4E
62	1064	zandlaag met as en puin	2fr s2-kan Aken/Raeren; 2fr r-bak-?, 2rfr r-bor-6, 2rfr r-gra-34, 1rfr r-lek-8, 1rfr r-tes-6, 1fr r-vet-? (groot fragment 38 breed, oorspr ca 60 cm lang, geknepen steel; 16de), 95 fr r- (55x groene slib); 2fr w-dek-?, 1fr w-gra; 1rfr ha-gra-7; 1compl m-dri-3 (16d), dijbeen, rund 1 ribfragm, schaap/geit 1 schouderbladfr en 1 ribfr, varken 1 dijbeenfr; 1 oesterschelp)	1575-1600	4E
64	1068	zandkuil	1rfr r-bor-6	1550-1650	4E
65	1069	laag as/zand	1fr s2-kan-? Aken/Raeren; 1rfr r-gra-19, 1rfr r-bak-24, 5fr r-	1550-1650	4E
66	1070	geel zandpakket	1rfr r-bor-6 slibboogjes	1525-1600	4E
52	1050	tuinaarde	1rfr r-bak-1, 1rfr r-gra-8, 1rfr r-tes-6, 1rfr r-tes-22, 1rfr r-tes-28, 1rfr r-vet-1, 8 fr rood; 1fr s2-kan-? (boerendans 16d), 1fr s2-pot-4 of 13, 1fr gl-bek-19a (vroeg type 16d/17a)	1550-1600	4F
54	1055	askuil	1fr r-bak, 1fr r-gra, 1fr rood; 1fr wit, 1fr m-bor-? 16B	1550-1600	4G
51	1053	askuil	1rfr r-bor-6 glazuur zonder slib	1550-1650	4/5C
4	stort	stort	3fr tegel (2fr 13x13x0,7 spel kolfspelers en kruisboog 17d/18A; 1fr randtegel mangaan 18A)	1675-1750	5
8	1021	afvalplek op koepel bp	1rfr r-bor-6, groen fond	1550-1650	5A
67	1071	d.br.zand+ afval (leging 92LANbp2?)	1rfr s1-kan-? Siegburg; 1fr s2-kni, 2rfr s2-kan-5 Westerwald rozetappliques 17B, 1wfr s2-kan-? Westerwald medaillon persoon en tekst ...LEBITENUM-I-FRUNTlichen... (NB identiek fr 92LANBP2), 1bf s2- standing Aken/Raeren, 1rfr+bfr s2-pis Westerwald 17B/18a, 2wfr s2-; 2rfr r-bak-2, 1rfr r-bak-4, 1rfr r-bak-15 14B/15A, 1fr r-bak-?, 3bfr r-blo-? 19/20a, 1rfr r-bor-4 engobe 17d/18, 2rfr r-bor-11, 2wfr r-bor-?, 1fr r-dek-?, 2rfr r-gra-11 BOZ, 2rfr r-gra-12, 1rfr r-gra-17, 1rfr r-gra-30, 2rfr r-gra-34, 2rfr r-gra-49, 1rfr r-gra-50, 1rfr r-gra-52, 9bfr r-gra-?, 1bfr r-kan/pot? standing en inw gele slib, 2rfr r-kop-2 (1x mangaan), 1bfr r-oli-?, 1rfr r-pis 5, 1fr r-spa-? slibwerk stippen 16d/17, 1rfr r-stk-2, 2rfr r-stk-3, 1rfr r-tes-1, 2rfr r-tes-3, 2rfr r-tes-5, 2fr r-tes-?, 2fr r-?;	1575/1600-1760/80	5A

Tabel 8a Vondstenlijst op volgorde van spoorcodes

12LAN Vondstnr.	Spoornr.	Vondst-omstandigheden	Materiaal	Datering	Spoorcode
67	1071	d.br.zand+ afval (leging 92LANbp2?)	1 m-bee polychrome vogel 17A, 1rfr w-dek-7 groen diam 8,5cm, 1rfr w-gra-10, 1rfr w-gra-19, 1rfr w-gra-22, 2rfr w-gra-23, 1rfr w-gra-31, 1rfr w-kop-7 geel, 1rfr w-oli-?, 1rfr w-ver-4, 12 wfr w-; 1rfr ha-gra/pot 16; 1rfr wa-bor-? 16d/17a; 1rfr m-bor-1 blauw op wit geen kabelrand 16B/17a, 1rfr m-bor-3 blauw op wit rozet met aigretterand geen kabelrand 16d/17a, 1rfr m-bor-5 blauw en oker op wit bloemen kabelrand 17A, 2fr m-bor-? blauw op wit, 1fr m-kom-?; BL/W faience 2rfr f-bor-1 Wan-Li 17B, 4rfr f-bor-2 (landschap, 1x bijbels) 17bc, 1rfr f-bor-5, 2rfr f-bor-3 18A, 3rfr f-bor-5 (landschap jagers als 92LANBP2) 17d/18a, 4rfr f-bor-8 en 5rfr f-kop-1 18A horen bij elkaar, 1wfr f-kan-?, 2wfr f-bor-? Wan-Li 17B, 1fr f-bor-?; WITTE faience 7rfr f-bor-2, 1rfr f-bor-18, 1rfr f-bor-21, 2fr f-bor-?, 1wfr f-kan-?, 5rfr f-kom-3, 2rfr f-kom-13, 1wfr f-lek-?, 2compl f-zal-1	1575/1600-1760/80	5A
67	1071		1rfr i-bor-1 polychr op wit aigretterand, 1rfr i-bor-2 polychr op wit, 1fr i-bor-? polychr op wit, 1rfr i-plo-1 polychr op wit; 1fr p-bor-? kraakporselein 17A, 1rfr p-bor-1 Kangxi bloempjes, 1rfr p-kop-4 kraakpors 17A, 1 fr p-kop-? 17bc; 1rfr gl-bek-6d kleurl pontil 14 geslepen vlakken 18bc, 1rfr gl-bek-8a gladwandig kleurl blauwe mondrand 17bd, 1bfr gl-bek-8b kleurl blauwe voetrand 17bc, 2rfr gl-bek-9a vetro a fili (1x witte draden, 1x wit en rode draden), 2fr gl-bek-19a wafelbeker groen, 2fr gl-bek-19b kleurloos, 2wfr gl-bek-12? tranenbeker (1x kleurl 1x groen), 2fr gl-bek-? 17, 1fr gl-kel-13 geribde nodus kleurloos 17bc, 1fr gl-kel-38 kleurloos 3x nodus stam 17d/18a, 1fr gl-kel-59 meerv holle knopen groen 17bd, 1fr gl-kel-? groen 17bc, 1fr gl-kel-? kleurloos 18, 1fr gl-kel-?, 1fr gl-fle-7 kelderfles groen, 1fr gl-fle? 16d/17A, 4fr gl-fle-? 18/19; kleipijpen 3 ketels DDgekroond, 2 ketels hielmerk molen porceleijne 17d, 3 grove ketels 17d/18A, 12 steelfr; bot; 11fr wandtegels 16b-18A, messing hengsel, fragm gietijzer vuurbok (?), rode plavuis groenglaz 18,5x18,5x2,8 en natuurst plavuisfr.		5A
69	1073	puinspoor	1fr r-kan-? en 4fr rood, 1fr w-gra-?	1550-1650	5B
50	1052	askuil	1rfr r-pis-5, 1rfr r-kop-2, 15fr rood, 2fr pijpensteel, ijzeren object ND	1625-1675	5C
58	1061	kuil dbr.zand	1rfr r-gra-? wijde grape dekselgeul	1650-1750	5/6D
68	1072	d.br.zand	1rfr s1-dri-1 Siegburg, 1fr p-kop-? (Satsuma jaren 30)		5/6D
53	1054	askuil	1rfr r-gra-87?, 1rfr r-gra-168, 6fr rood, pijpenkop hielmerk molen 18a	1675-1750	5/6F
10	1010	gele zand ophoging	4wfr rood, 1bfr r-gra poot	1550-1600	6A
1	1006	insteek muur	1fr s2-kan-? Raeren, standvlak	1550-1600	6B
2	1000	puin naast fundering	1wfr rood spaarz.loodgl	1350-1450	6B
5	1007	insteek fundering	1bfr w-gra-? groen pootfr.	1550-1650	6B
6	1014	insteek fundering	1rfr r-gra-34, 1rfr r-lek-min. 1fr f-bor-? blauw op wit 17B, 1fr s2-kan-? Raeren, met brede ribbelrand en appliques (ook in V3, V62), 2fr pijpensteel 17bc; 1fr gl-bek-15b 17bc	1625-1675	6C

Tabel 8b Vondstenlijst op volgorde van spoorcodes

12 LAN	Vondstnr.	Spooimr.	Vondst-omstandigheden	Materiaal	Datering	Spoorcode
14	1013	beerput	2compl en 1 wfr s2-fle-4 19de, 1wfr s2-kan Raeren 16/17de (baardman?), 2wfr s2-? Westerwald blauw op grijs 17de (1x puntrozet-appl, 1x wapenappl randschrift ...VM-FRUNTlichen-KUS... en staande leeuw); 1compl en 2rfr r-blo-8 19de, 1rfr r-blo- 19de, 1 rfr r-gra-? 16de/17A, 1rfr r-oli-2 16/18de, 1rfr r-pot-59 19de (groene aanslag inw), 1oortje r-min- (kop/kom?), ca 10 wfr r-?; 1rfr w-bak-3 groen glaz 16d/17A, 3wfr en 1 oortje w-? 17de en 2wfr w-? 19de; 1 wfr f-bor- wit 17B/18; 1rfr p-bor-? 18/19; 1prof ep-kop-5 wit, 1prof ep-kop-6 polychr bloemen beschildering overglaz, 1compl en 1 prof ep-kop-7 wit (1x gouden bies en lijn);		1760/80-1900	6D
14			CREAMWARE, geel: 1rfr iw-bor feather edge 18B, PEARLWARE 19A, wit: 1compl iw-dek-2 P.Regout, 1rfr iw-dek-24 BATES ELLIOTT&..., 1compl en 1prof iw-kop-2, 1compl iw-lep-1, 1compl iw-sch-1 (kleine serveerschaa), WITGOED, wit: 1compl iw-bor-4 ongemerkt, 1compl en 1 fr iw-bor-4 WEDGWOOD, 1compl en 1prof iw-bor-26 wit, 1compl iw-dek-4 suikerpotdekseltje, 1compl iw-ink-1, 1oor iw-kan-?, 1prof iw-kom-1, 1 prof iw-kop-34 bloemen beschildering bl-wit 19bd, 1prof en 1 oor iw-pis-2 uitstaande standing, 1rfr iw-zee-1 theezeefje, 1compl iw-lek-2 CGO en [W] EDGWOOD, WITGOED rood printwerk 1wfr iw-bor-?			6D
14			kleurloos dikwandig glas: 1compl en 1bfr gl-bek-6 gladwandig loodglas, 1bfr gl-kel-(17de), 1prof en 1bfr gl-kel-50, 2bfr gl-kel-?, 1oor gl-kan-? kleurloos, LAMPEKAP: 1prof gl-lam-7 opaakwit diamantpatroon relief, 1fr gl-lam-? kleurloos, FLESSEN: 5MAE gl-fle-? dikwandige donkergroene cilindrische wijnflessen (=5rfr brede kraagrand (1x met koperdraad 'champagnekurk') en 2 bfr hoog opgestoken en 2bfr ondiepe bolling), INKTFLESJE: 1compl gl-fle-14 met inktresten, PARFUMFLESJES: 3gave gl-fle-14 (2x blauw), 1compl gl-fle-15 (opaaklichtblauw, resten groen/rode bloemen beschildering), 1compl gl-fle-41 JM FARINA VISAVIS LE MARCHE COLOGNE, 1compl gl-fle-51, 1prof gl-fle-69 13,5 cm hoog; 2wfr gl-fle/lam			6D
14			3 koperen speldjes, 3 koperen ringetjes met textielafdruk knoepkernen diam 12mm, 1 loden musketkogel 16mm ongebruikt; 1 ivoren dekplaat dominosteen 4/6 van 2x20x41 mm met kopernageltjes op houten plaatje; 3 ovoide pijpekoppen hielmerk 52 gekroond en links zijmerk wapenschildje en 1x rechts O met stip erboven en 2x rechts franse lelie, 33 steelfragm horen erbij?; 4fragm wandtegels blauw hoekorn spinnetje (1x visser, 1 kinderspel bal gooien); 4 grote oesterschelpen, c.50fragm zoogdierbot en veel visresten			6D
3	1011	laag binnen keuken	8wfr rood, 1bfr wit standing, 2fr s2-kan-? Raeren (fries op hals 16B)		1550-1600	6E
63	1067	askuil	4fr s2-fle-? (mineraalwater), 1fr gl-stp- (glazen stop), 1fr ep-bor (schotel) 19d/20A		1850-1950	6F
9	1022	puin in septictank	1fr r-blo-?, 1fr f-bor-?, 1fr f-kwi-?, 2fr tegel (zelfde als in V4), 1fr plavuis 12,5x12,5x2,6, plus moderne vervuiling		1675-20B	6H
59	1060	kuil dbr.zand	1fr gl-fle- kleurloos modern		1850-1950	X
61	stort	stort	3fr s2-kan-? 16d/18, 1fr gl-bek-? (17de), 1fr p-kop-1 Kangxi 17d/18a		1600-1800	X

Tabel 8c Vondstenlijst op volgorde van spoorcodes

Bijlage 3: Zoologisch onderzoek van beerput 4D (92LANBP2)

Sjaak Waterlander

Inleiding

Sinds de opgraving van 1992 stond al jarenlang een tweetal plastic emmers met bot en zeefresidu in ons depot. Deze botten waren tijdens het spoelen en zeven van het vondstmateriaal verzameld op de zeef. Ze waren nog niet gedetermineerd op zoogdier-, vis- en vogelsoorten.⁹⁴ Bij een eerste verkenning bleken de emmers een zeer uiteenlopende schakering aan botmateriaal te bevatten. Dit maakte deze collectie alsnog interessant om nader te onderzoeken. Er was echter geen botanisch materiaal meer voor handen. Het botanische materiaal was door slechte conserverings-omstandigheden vergaan. De gebruikers van deze beerput behoorden tot de welgestelde klasse van Alkmaar. Het zou dus een consumptiepatroon kunnen geven van meer dan gemiddelde Alkmaarse burgers.

Het vondstcomplex dateert van 1584/1597 tot eind 18de eeuw, maar het overgrote deel van het materiaal is gedeponerd na een gedeeltelijke leging van de beerput aan het begin van de 18de eeuw.

Methoden van onderzoek en vraagstelling

De zeefresiduen komen uit de beerput die in deze publicatie is gecodeerd als spoor 4D.⁹⁵ De restanten zijn achtergebleven na het wassen van aardewerk en glas op een zeef met een maaswijdte van 6 mm. Het botanisch materiaal was weinig omvangrijk en door de grove maaswijdte en de slechte conservering weinig representatief voor de oorspronkelijke inhoud. Het zoologisch materiaal bestond vooral uit een enorme vracht botmateriaal, dat op een werktafel is uitgezocht. Vogel-, vis- en zoogdierbotten zijn gedetermineerd met gebruikmaking van de vergelijkingscollecties van de Universiteit van Amsterdam,⁹⁶ van de RCE in Amersfoort en een eigen vergelijkingscollectie van de gemeente Alkmaar. De resultaten van de determinatie zijn achterin in detail beschreven (**Tabel 14-18**). Kunnen we uit dit scala van verzameld botmateriaal een bijzondere voedselconsumptie vaststellen, passend bij de rijkdom en status van de gebruikers van deze beerput?

Zoogdieren

Er zijn botten van een tamelijk groot aantal grote tot middelgrote zoogdieren in de put geworpen (**Tabel 9**). Heel veel botten vertonen snij- en kasporen van het in stukken verdelen bij de slacht. De gebruikelijke vleesleveranciers zoals rund, schaap/geit en varken zijn ruim vertegenwoordigd. Het percentage van schaap/geit is hoger dan van rund en varken. Rund levert echter naar verhouding veel meer vlees op dan varken en schaap/geit.

Er is nog een onderscheid te maken tussen vleesrijk en vleesarm botmateriaal. Bekken, dijbeen, opperarm, schouderblad en wervels leveren kwalitatief meer en beter vlees. Overige botten zoals schedel, ellepijp, spaakbeen, scheen- en kuitbeen, onderkaak en ribben leveren vlees van mindere kwaliteit. Het overige bot zoals middenhands- en middenvoets-beenderen, teenkoten en sesambeentjes wordt als louter slachtafval beschouwd, met uitzondering van de beenderen van een varken.

⁹⁴ Vanwege financiën - 4 andere beerputten uit de opgraving zijn wel ecologisch geanalyseerd (Esser e.a. 1997).

⁹⁵ In de uitvoerige publicatie van de opgraving 1992=93 Langestraat kreeg de beerput de spoorcode 13F (Bitter/ Dijkstra/ Roedema/ Van Wilgen e.a. 1997).

⁹⁶ Met bijzondere dank aan Rik Maliepaard van het Amsterdams Archeologisch Centrum van de Universiteit van Amsterdam voor zijn hulp bij de determinatie.

Latijnse naam	N	Percentage	Nederlandse naam
<i>Bos taurus</i>	265	15,7	rund
<i>Ovis ariës/Capra hircus</i>	675	40	schaap/geit
<i>Sus domesticus</i>	87	5,9	varken
<i>Lepus europaeus</i>	263	15,6	haas
<i>Oryctolagus cuniculus</i>	390	23,1	konijn
<i>Felis catus</i>	3	0,1	kat
Totaal	1683		

Tabel 9 Overzicht van gedetermineerde zoogdierbotten

Van de in totaal 265 gedetermineerde runderbotten rekenen we 42 resten tot kwalitatief vleesrijk, de overige botten leverden vlees van mindere kwaliteit op. De resten zijn voor het grootste deel afkomstig van dieren die op vrij jonge leeftijd zijn geslacht. Er zijn ook resten van een kalf in het verzamelde runderbot arsenaal aanwezig. Vier uitsteeksels van borstwervels zijn van een zeer groot adult exemplaar. Het moet een grote stier of een os zijn geweest.⁹⁷

Schaap/geit telt 82 botten van kwalitatief vleesrijke delen en 540 botten die een mindere kwaliteit vlees opleverden. De overige botresten kunnen we als slachtafval beschouwen. Deze beesten zijn over het algemeen op jonge leeftijd geslacht, maar er zijn ook enkele resten van adulte dieren gevonden. Naar verhouding is er weinig varkensvlees gegeten.

Het vrij hoge aantal hazen- en konijnenbotjes is opvallend. In de Alkmaarse beerputten vinden we geregeld konijn maar slechts zo af en toe een hazenbotje. De vondst van 390 hazenbotjes is daarmee vergeleken groot, maar iedere haas kan een groot aantal botresten opleveren. Het aantal bekkens en poten geeft aan dat er minimaal de resten van 11 hazen in de beerput zijn beland. Van deze verzameling bleken zowel juveniele als adulte exemplaren gegeten te zijn. In de landelijke omgeving van Alkmaar zal de haas geen zeldzaam dier zijn geweest en ze zullen op de plaatselijke markt te koop zijn aangeboden. Op de stadkaart van Cornelis Drebbel zien we een jachttafereel van de hazenjacht afgebeeld. Haas lijkt een luxe product, dat de doorsnee burger zich niet veel zal hebben kunnen veroorloven.

De vondst van een behoorlijk aantal konijnenbotjes is geen duidelijke indicatie dat er veel konijnen zijn gegeten. Konijnen werden immers in hun geheel als bout op tafel gereserveerd. Konijnen zijn niet zo bijzonder als hazen, want ze werden ook veel in hokjes bij huis gefokt.⁹⁸

In de verzameling bot zijn drie opperarmen van een jong katje, afkomstig van minimaal twee exemplaren. Er zijn geen resten van een adulte kat gevonden. Een bekken van een haas vertoonde de bijtsporen van een hond. Het valt aan te nemen dat deze hond als huisdier werd gehouden, al zijn er geen botresten van een hond gevonden.

Afb.69-70 Hazenjacht met ploegende boer, vogelvangst met slagnetten, details op de Kaart van Alkmaar door C. Drebbel, 1597 (Regionaal Archief Alkmaar)

⁹⁷ Mondelinge informatie Rik Maliepaard.

⁹⁸ Van Haaster/ Zeiler/ Brinkhuizen 2012, 109-110.

Kippen, eenden en ganzen

De kippen, eenden en ganzen zijn gebruikelijke consumptievogels (**Tabel 10**).

Er is een grote variatie aan eendensoorten gevonden. Wilde eend, wintertaling en slobbeend kunnen in de vele eendenkooien in de waterrijke omgeving van Alkmaar gevangen zijn, maar we kunnen de jacht, die ook op deze vogels zal plaats hebben gevonden, niet uitsluiten. Toppereenden komen hier in grote getale overwinteren en zijn waarschijnlijk via de jacht verkregen en op de plaatselijke markt aangeboden. Bergeenden zijn zomervogels die broeden in de dichtbij zijnde duinen in konijnenholen. Brandgans en rietgans overwinteren in onze contreien en kunnen slechts door de jacht worden verkregen.

Latijnse naam	N	Percentage	Nederlandse naam
<i>Gallus gallus</i>	22	34,9	kip
<i>Anas platyrhynchos</i>	9	14	wilde eend
<i>Anas clypeata</i>	2	3	slobbeend
<i>Anas crecca</i>	11	17	wintertaling
<i>Aythya marila</i>	5	7,9	toppereend
<i>Anatinae</i>	4	6,3	eend
<i>Tadorna tadorna</i>	1	1,5	bergeend
<i>Branta bernicla</i>	5	7,9	brandgans
<i>Anser fabalis</i>	2	3	rietgans
<i>Anser spec.</i>	2	3	gans
Totaal	63		

Tabel 10 Overzicht van gedetermineerde botten van kippen, eenden en ganzen

Voor de jacht op eenden en wilde ganzen werd gebruikt gemaakt van een ganzenroer of vletbuks. Het geweer, met lange loop tot soms wel 4 meter, werd op de voorplecht van een vlet geplaatst. Het apparaat was te zwaar om met de hand te hanteren. Vanuit de boot werden de vogels voorzichtig benaderd. Het geweer werd met hagel geladen waardoor in één schot meerdere ganzen en eenden konden worden geschoten. Er werd ook wel eens vanuit een vaste stellage vanaf dijken gejaagd. Ganzen werden ook met slagnetten gevangen (**afb.70, 72-74**). Men maakte gebruik van zogenaamde lokganzen, die ter plekke op het land bivakkeerden en die de overvliegende groepen moesten verleiden om op deze plaats te komen foerageren.

Toppereenden, een soort duikeenden, overwinteren in grote getale in het najaar en de winter op open water. Deze werden soms gevangen door middel van netten die met lood verzwaard in het water hingen. Deze duikeenden bleven met hun kop tussen de mazen van het net hangen. Duikeenden werden als minderwaardig beschouwd, omdat de smaak van deze eenden bij het publiek niet in de smaak viel.⁹⁹ Van oudsher gebruikte men langs het open water staltnetten, staande netten, die boven het water werden gespannen. De vogels, die soms in grote groepen tijdens de overwintering periode over open water vlogen, raakten verward in deze uitstaande netten.

Voor de jacht op ganzen en eenden werd door de houtvesterij Holland aparte vergunningen verleend.

Aan de hand van een selectie van de eenden-, ganzen- en kippenbotjes kunnen we het minimum aantal exemplaren bepalen. Zo zijn de resten 4 kippen, waarvan 2 juveniele exemplaren, 3 wilde en 2 toppereenden, 1 tamme en 1 bergeend, 2 brandganzen en 1 rietgans en 1 tamme gans in de loop van de gebruiksperiode in de put gedeponeerd.

⁹⁹ Drijver 1960, 122.

Zangvogels

De bewoners van Langestraat 113 hebben ook kleinere zangvogeltjes gegeten (**Tabel 11**).

Aanvankelijk werden zangvogels door mensen gevangen *‘tot heur zelfs behouffend lijftocht, dus niet om de vangsten te verkopen, maar voor eigen consumptie’*.¹⁰⁰ Leiden had in de 18de eeuw een zaterdagse vogelmarkt. Blijkens een *‘Ordre op de wateren van lutkoudorp, de Mient, Voordam ende Dronckenoort, mitsgaders opt houden van de vogel ende hoendermarct’* was er begin 17de eeuw ook in Alkmaar een plek aangewezen voor de vogelmarkt, maar het is niet bekend of die er nadien ook nog werd gehouden.¹⁰¹ Zangvogels werden binnen de stad Alkmaar later zelfs beschermd getuige het vangstverbod dat het stadsbestuur op 12 mei 1787 uitvaardigde: *‘keure tegen het vangen van nagtegalen en het stooeren van derselver nesten’*.¹⁰² Werden met nachtegalen de diverse zangvogels bedoeld, die in en in de nabijheid van de stad broedden?

Latijnse naam	N	Percentage	Nederlandse naam
<i>Turdidae</i>	5	15,6	lijsterachtige
<i>Turdus merula</i>	8	25	merel
<i>Turdus philomelos</i>	1	3	zanglijster
<i>Sturnus vulgaris</i>	11	34	spreeuw
<i>Scolopax rusticola</i>	4	12,5	houtsnip
<i>Columba livia</i>	1	3	tamme duif
<i>Fringilla coelebs</i>	2	6	vink
Totaal	32		

Tabel 11 Overzicht van gedetermineerde botten van zangvogels

Het eten van zangvogels kwam na de middeleeuwen bij de elite in de mode. Uit ecologisch beerputonderzoek blijkt dat de consumptie van wild gevogelte waaronder zangvogels in de 17de eeuw ook in de Alkmaarse middenklasse al voorkwam.¹⁰³ Vanaf het tweede kwart van de 18de eeuw droeg het ‘vinken’ (het vangen van vinken met slagnetten) dat op de buitenplaatsen in opgang raakte, tot een grotere populariteit (**afb.73-74**). Dit luxe eetgedrag was het statussymbool van de burgerlijke elite die aan tafel demonstreerde niet alleen bedacht zijn op het vullen van de maag.¹⁰⁴ Een Hollandse boer of eenvoudige stedeling had een afkeer voor het eten van kleine zangvogels. Volgens de 18de-eeuwse schrijver Le Francq van Berkhey vonden ze het een heel gedoe voor zo weinig vlees. Men at doorgaans heel wat kleine zangvogels. Elisabeth Stamhorst uit Betjes Wolffs brievenroman *‘Historie van mejuffrouw Cornelia Wildschut’* placht *‘een half douzijn lijsters en vinken te knappen’*.¹⁰⁵ Ze werden dan in de olie krokant gebakken en met botjes en al opgegeten. Het was dus echt ‘knappen’ van de kleine vogelbotjes die werden gekauwd.

In het spoelresidu werden 14 resten van lijsterachtigen gevonden, o.a. van zanglijster en merel. Van de familie van de lijsters (*Turdidae*) komen tegenwoordig zes soorten voor, de grote lijster, de zanglijster, beflijster, merel, kramsvogel en koperwiek. De auteur van *Het Jacht-Bedryff* uit 1636 rubriceert de lijster in *‘somertocht vogelen’*, die in Holland broeden en in de herfst wegtrekken, en *‘wintervogelen’*, die hier zelden broeden.¹⁰⁶ De in Nederland broedende lijsters leven in bossen, parken en tuinen. De *‘wintervogelen’*, zoals treklijster, kramsvogel en koperwiek, werden gevangen met in bogen geplaatste strikken van paardenhaar, maar ook vaak met knippen, springnetten en lijmsokken. In de bogen met strikken werd een trosje met lijsterbessen gehangen om de lijsters te verleiden, met voor de vogels noodlottige gevolgen. Zij raakten verstrikt in de strop van paardenhaar en hingen zichzelf op.

¹⁰⁰ Matthey 2002, 172.

¹⁰¹ Fasel z.j., Alkmaarse rechtsbronnen deel 2: Stadsarchief nr.28, fol.37 (7 februari 1601).

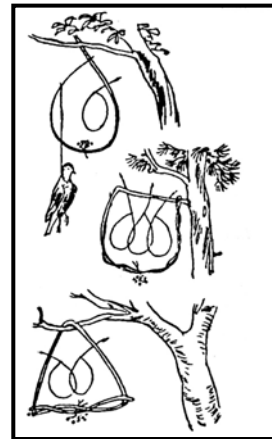
¹⁰² Fasel z.j., Alkmaarse rechtsbronnen deel 2: Stadsarchief nr.35, fol.32.

¹⁰³ Van Haaster/ Zeiler/ Brinkhuizen 2012, 113-114; Esser & Gehasse 1995, 85; Esser/ Van Dijk/ Luijten 1997, 207.

¹⁰⁴ Matthey 2002, 262

¹⁰⁵ Matthey 2002, 263.

¹⁰⁶ *Het Jacht-Bedryff*, anoniem, 1636. Matthey 2002, 172.

Afb.71 Lijsterstrikken in bogen gespannen aan boontakken (Uit Matthey 2002, 89)

Afb.72 Willem Joseph Laquy, 1660/71, *Keukenscène* (Rijksmuseum Amsterdam). De huisvrouw plukt een gans, het meisje toont een lekschaal met vis.

Afb.73-74 Vogelvangst met slagnetten. De neergelegde netten klappen door het aanhalen van een treklijn omhoog zodat de vogels erin verstrikt raken. 70 Jan en Caspar Luyken, *De vogelaar* (*De Bijekorf des Gemoeds*, 1711), 71 Adriaen van de Venne, *Vinck-getouw* (*J.Cats, Hof-gedichten*, 1712)

Er bevonden zich 11 spreeuwenbotjes in het spoelresidu. Spreeuwen ving men 's nachts met grote fuiken in rietlanden, waar spreeuwen te 'roest en te rusten gaen'. Aan de andere kant van de fuik werd een lantaarn bevestigd. De vogelaar maakte de spreeuwen aan het schrikken door met stokken op het riet te slaan, waarna ze naar het licht van de lantaarn vluchtten en in de fuiken gevangen raakten.¹⁰⁷ Spreeuwen werden ook wel met spreeuwenpotten gevangen. Deze aardewerken nestkastjes hing men aan de gevel van de huizen. De hals was de opening waardoor spreeuwen in de pot hun nest konden bouwen. De jonge spreeuwen konden uit het nest worden genomen door een luikje in de zijde die tegen de muur hing. De vroeg-18de-eeuwse Franse schrijver Noël Chomel karakteriseert het vlees van oude magere spreeuwen als 'hard en onaangenaam van smaak en moeilijk verteerbaar'.¹⁰⁸ Men beperkte de consumptie dan ook vooral tot jonge vogels en spreeuwen, die in het najaar werden gevangen. Volgens Chomel waren ze in de herfst vooral vetter door het eten van veel vruchten en daardoor smakelijker en beter te verteren.

¹⁰⁷ Matthey 2002, 71

¹⁰⁸ Matthey 2002, 271. Eerste editie Chomel 1703, vele malen herzien en herdrukt.

Er bevonden zich ook enkele resten van de houtsnip in het residu. Het is een inheemse snip, die vooral in de duinen en in bossen met lanen broedt. Ook trekken er in najaar en winter veel houtsnippen door die hier overwinteren. In het broedseizoen vliegen houtsnippen in de schemering langs paden en bosranden. Vooral tegen de schemering vliegen de snippen laag over de paden en bosranden en hierbij vingen vogelvangsters hen met de grote vluw. Dit zijn netten die tussen twee palen aan lijnen zijn opgehangen. Zodra een snip ermee in aanraking komt, raakt de vogel erin verward. De vluwen kunnen met behulp van een katrol gevierd worden en dat moet gebeuren zodra er een vogel tegen is gevlogen. Houtsnippen werden ook wel geschoten.

De resten van een vink kunnen eventueel van een kooivogel zijn. Mijn grootvader zong altijd een liedje over een vink: 'Ik heb een heel lief vinkje. Zit buiten in een kooi. Het is zo'n aardig vrindje. Tjonge, tjonge zingt zo mooi. Ik wou dat ik zo zingen kon. Zodat ik er de kost mee won'. Vinken werden in een rist aan elkaar gebonden verkocht voor consumptie.

Tegenwoordig worden er in Brabant nog wedstrijden gehouden met vinken. Ze worden in een met een doek bedekte kooien, zodat de vogels elkaar niet zien maar wel horen, bij elkaar gezet. Het gaat erom welke vink het mooiste slag (vinkenzang) heeft.

Er is slechts één botje van een tamme duif gevonden. In Alkmaar was de duif sinds de 16de eeuw een beschermde vogel, getuige de keur: '*dat nyemant van onsen poorteren buyten die vryheyt, noch nyemant van binnen die vryheyt den anderen duyven ofvangen ofte slaen en sal met netten of mit duyfslagen Up die boete van een pont.*'¹⁰⁹ Het houden van duiven was een 'heerlijk recht' dat aan de adel en de hoge geestelijkheid was voorbehouden. Duivenvlees was bekend als ziekenkost bij uitstek. In 1789 werd de keur tegen het bejagen of houden van duiven afgeschaft.

Visresten

Het residu bevatte een groot aantal visbotjes. In totaal zijn er 4535 elementen zeevis en 576 bot-elementen zoetwatervis gevonden (**Tabel 12 en 13**). Het scala aan zee- en zoetwatervissen is zeer gevarieerd.

Latijnse naam	N	Percentage	Nederlandse naam
<i>Gadus morhua</i>	200	3,9	kabeljauw
<i>Melanogrammus aeglefinus</i>	604	11,8	schelvis
<i>Merlangius merlangus</i>	25	0,48	wijting
<i>Gadidae</i>	474	9	kabeljauwachtige
<i>Pleuronectes platessa</i>	1269	24,8	schol
<i>Limanda limanda</i>	7	0,13	schar
<i>Solea solea</i>	381	7,4	tong
<i>Scophthalmus maximus</i>	95	1,8	tarbot
<i>Platichthys</i>	865	16,9	platvis
<i>Clupea harengus</i>	615	12	haring
Totaal	4535		

Tabel 12 Overzicht van gedetermineerde botten van zeevis

Zoals in Alkmaarse beerputonderzoek in het algemeen naar voren komt, overtreft de consumptie van zeevis ruimschoots die van zoetwatervis.¹¹⁰ Ook hier zijn de gebruikelijke kabeljauwachtigen, kabeljauw, schelvis en wijting vertegenwoordigd. Kabeljauw was prijzig in aanschaf, getuige de heffingen bij de visafslag in Egmond aan Zee. De Gereformeerde kerk ontving tot 1797 van iedere verhandelde kabeljauw van meer dan 30 stuivers een heffing van 1 ½ st., van elke kabeljauw van

¹⁰⁹ Fasel z.j., Alkmaarse Rechtsbronnen Deel 2.

¹¹⁰ Van Haaster/ Zeiler/ Brinkhuizen 2012, 108. Beerenhout 2015 toont aan dat al in de 12de eeuw kustvisserij en visvangst op brakke binnenwateren het merendeel van de geconsumeerde vis leverde.

minder dan 30 stuivers een bedrag van 10 penningen en van elke ton schol en van elke 100 schelvissen ½ stuiver. Uit deze inkomsten werd de schoolmeester betaald.¹¹¹ De gevonden botjes van de kabeljauw en schelvis komen van grote exemplaren en zijn daardoor de duurste soort. Tong en tarbot werden ook tot de duurere zeevissoorten gerekend. Schol, schar en haring behoren tot het gewone voedsel. Het aandeel haring moet aanzienlijk zijn geweest, maar deze kleine visbotjes zijn tijdens het spoelen en zeven voor een groot deel verloren gegaan.

Latijnse naam	N	Percentage	Nederlandse naam
<i>Cyprinus carpio</i>	21	0,4	karper
<i>Abramis brama</i>	11	0,2	brasem
<i>Rutilus rutilus</i>	66	1,2	ruisvoorn
<i>Leuciscus idus</i>	2	0,03	winde
<i>Esox lucius</i>	105	2	snoek
<i>Perca fluviatilis</i>	251	4,9	baars
<i>Osmerus eperlanus</i>	3	0,05	spiering
<i>Anguilla anguilla</i>	117	2,2	paling
<i>Salmo salar</i>	10	0,19	zalm
Totaal	576		

Tabel 13 Overzicht van gedetermineerde botten van zoetwatervis

Er was een grote variatie aan zoetwatervisresten, ook al zijn er procentueel beduidend minder van gegeten. Elementen van paling en snoek zijn aanwezig. De snoekenbotjes waren van grote vissen. Karperachtige, karper, brasem, ruisvoorn en winde komen ook voor in het spoelresidu. Karper, brasem, ruisvoorn, paling, baars en snoek zijn typische soorten van de brasemzone. In de omgeving van Alkmaar was dit traag stromende en soms stilstaand water ruimschoots aanwezig. Van de spiering, een kleine vissoort, zijn maar enkele wervels aanwezig, maar dit komt ook door de gebruikte maaswijdte op de zeef van 6 mm. Van de zalm zijn slechts enkele wervels gevonden. Zalm staat gemakshalve bij de zoetwatervis in de tabel vermeld. Zalm is een zeevis die in de paaitijd stroomopwaarts de rivieren optrekt om te paaien. Zalm is geen alledaagse vis en wordt sporadisch in Alkmaarse beerputten gevonden.¹¹² Enkele wervels van zalm en kabeljauw zijn doorgesneden om de vis in moten te verdelen.

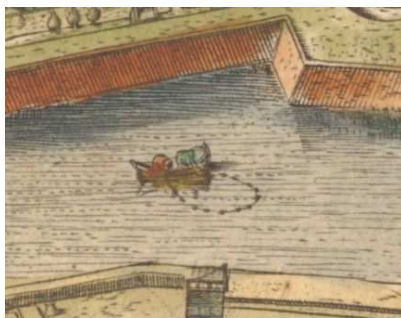

Afb.75 Vismarkt te Alkmaar, met de overdekte hardstenen visbanken uit 1755 en de waterpomp uit 1685. Op het dak staan houten beeldjes van vissers uit Egmond aan Zee.

Afb.76 Emanuel de Witte, Vrouw bij visbank, eind 17de eeuw

¹¹¹ Van den Berg 1988, 31. Men rekende met 16 penningen in 1 stuiver en 20 stuivers in 1 gulden.

¹¹² Zie ook Van Haaster/ Zeiler/ Brinkhuizen 2012, 112-113.

Afb.77 Visvangst met netten in de stadsgracht, detail Kaart van Alkmaar van C. Drebbel, 1597 (Regionaal Archief Alkmaar).
 Afb.78 Een haringbuis, waar de vangst aan boord direct wordt schoongemaakt en in pekeltonnen gelegd (uit Antoon van de Wijngaerde, *Zelandia descripto*, 1548-50).

Er is een behoorlijk aantal visresten gevonden. De vele kopresten impliceren dat de vis voor een deel in de eigen keuken werd schoongemaakt, waarna de viskoppes in de beerput werden gegooid. Het spectrum aan zee- en zoetwatervissoorten is aanzienlijk. In de beerputvondsten komt de consumptie van grote exemplaren kabeljauw, schelvis en tarbot naar voren. De grote zeevissen, tong en zalm en de grote snoeken behoorden tot de dure vissoorten.

Conclusie

De beerput behoorde bij een kapitaal huis met voorname bewoners. Naast veel alledaags voedsel bevatte hij dan ook een aantal typisch luxe waren.

In de eerste plaats springt de gevarieerdheid en soorten rijkdom in het oog. Er is een scala aan zoogdierbot geborgen. Het zijn de gebruikelijke vleesleveranciers zoals rund, schaap/geit en varken maar ook werden konijnen- en hazenbotjes gevonden. Vooral de haas vertegenwoordigt als typisch jachtwild een zekere luxe. Daarnaast valt de variatie aan gevogelte op. Doorgaans worden in de Alkmaarse beerputten wat kip en wilde eend en taling botjes gevonden, maar riet- en brandgans, topper- en bergeend treffen we zelden aan. De variatie aan zangvogels als merel, zanglijster, spreeuw, duif, vink en houtsnip is eveneens zeldzaam. Vooral de consumptie van zangvogels wordt in de 18de eeuw tot een luxe gerekend.

De beerput bevatte een groot aantal visbotjes. Het zijn de gebruikelijke zeevissoorten, zoals kabeljauw, schelvis, wijting, tarbot, schol, schar, tong en haring die over het algemeen in beerputten en afvalkuilen worden gevonden. Er zijn opvallend grote exemplaren schelvis en kabeljauw aanwezig. Grote vissen waren duurder in aanschaf en kunnen we tot luxe vissen rekenen. Dit geldt ook voor de tarbot en tong. Het aantal grote vissen en de gevarieerdheid aan soorten is opvallend. Naar verhouding is er meer zee- dan zoetwatervis gegeten, maar ook het spectrum zoetwatervisbotjes is zeer gevarieerd. Er werden visresten van snoek, baars, karper, brasem, snoek, winde, paling, spiering en zalm gevonden. De snoekbotjes waren van grote exemplaren. Paling en zalm en grote snoeken zijn luxe zoetwatervissen.

Literatuur

- Beerenhout, B., 2015: Klein dierlijk bot: visresten uit twee middeleeuwse waterputten, in: A. Griffioen, S. Hakvoort, R. Schats, P. Bitter e.a., *Graven en begraven bij de Minderbroeders. Een archeologische opgraving op de Paardenmarkt in Alkmaar*, Alkmaar/Zaandijk (Rapporten over Alkmaarse Monumenten en Archeologie 22), 140-163.
- Van den Berg., W.J. , 1988: *Historisch Kadaster van Egmond aan zee, 1619-1838*, Utrecht.
- Beukers, E., e.a., 2007: *Hollanders en het water, twintig eeuwen strijd en profijt*, Hilversum
- Bitter, P., J. Dijkstra, R. Roedema en R.P. van Wilgen, 1997: *Wonen op Niveau; archeologisch, bouwhistorisch en historisch onderzoek van twee percelen aan de Langestraat*, (Rapporten over de Alkmaarse Monumentenzorg en Archeologie, 5 en 5A), Alkmaar.
- Chomel, M.N., 1743: *Huishoudelyk woordboek, Vervattende vele middelen om zyn goed te vermeerderen, en zyne gezondheid te behouden*, Leiden/Amsterdam. Vermeerderde uitgaven o.a. 1744, 1768, 1778, 1786-1800.
(bewerkte editie van: Chomel, M.N., *Dictionnaire oeconomique contenant divers moiens d'augmenter son bien et de conserver sa santé*, eerste druk Parijs 1703).
- Chomel, M.N., 1744: *Algemeen huishoudelijk-, natuur-, zedekundig-, en konst- woordenboek*, Leiden.
- Drijver, J., 1960: *De vogel en de mens*, Amsterdam (serie Vogellevens in Nederland).
- Esser, E., en E.F. Gehasse, 1995: Onderzoek van huisafval: het organisch materiaal, in: P. Bitter, *Geworteld in de bodem. Archeologisch en historisch onderzoek van een pottenbakkerij bij de Wortelsteeg in Alkmaar*, pp. 76-87.
- Esser, E., J. van Dijk en H. Luijten, 1997: Biologisch onderzoek van vier beerputten, in: P. Bitter, J. Dijkstra, R. Roedema en R.P. van Wilgen, *Wonen op Niveau; archeologisch, bouwhistorisch en historisch onderzoek van twee percelen aan de Langestraat*, (Rapporten over de Alkmaarse Monumentenzorg en Archeologie, delen 5 en 5A), Alkmaar, blz. 199-210.
- Fasel, W.A., z.j. *Kroniek: Alkmaar en zijn geschiedenissen, kroniek van 1600-1813*, Alkmaar.
- Fasel, W.A., z.j. *Rechtsbronnen: De Alkmaarse rechtsbronnen*, Gemeente Archief Alkmaar (deel 1: chronologisch gedeelte; deel 2: systematisch gedeelte)
- Forbes, W.A., 1963: *De Oudhollandse keuken*, Bussem.
- Francq van Berkhey, J. le, 1769-1778: *Natuurlijke Historie van Holland*, Amsterdam.
- Haaster, H. van, J.T. Zeiler & D.C. Brinkhuizen, 2012: *De voedsel economie van (post)middeleeuws Alkmaar. Resultaten van archaeobotanisch en archaeozoologisch onderzoek*, Zaandijk (Biaxiaal 453)
- Anoniem, 1636: *Het Jacht-Bedryff*, handschrift in de Koninklijke Bibliotheek te 's-Gravenhage (uitgave A.E.H. Swaen, uitgeverij Brill Leiden 1948; de toeschrijving door Swaen aan Cornelis Jacobsz van Heenvliet (?-1639) is omstreden).
- Matthey, I., 2002: *Vincken moeten vincken locken, vijf eeuwen vangst van zangvogels en kwartels in Holland*, Hilversum.
- Neer, W. van , en A. Eryvnick, 1993: *Archeologie en Vis*, Zellick.

Inventarisatie van de botresten

Zoogdieren (Tabel 14)

Zoogdierbot in beerput 4D (92LANBP2)

Element/Soortcode	<i>Bos</i>	<i>Ovis/Capra</i>	<i>Sus</i>	<i>Lepus</i>	<i>Orycto</i>	<i>Felis c</i>
Cranium		2	6		15	
Maxilla	1	1	4			
Mandibula			3	22	27	
Vertebrae	4	13		26	98	
Atlas					7	
Sacrum	2			5	5	
Sternum						
Costae	209	499		102	3	
Scapula	7			2	17	
Humerus		6	17	13	28	3
Ulna		2	3	2	7	
Radius	8	15	9	7	10	
Pelvis	20	35		21	26	
Femur	11	28	1	26	25	
Tibia	3	17	7	22	20	
Fibula			1			
Patella			3			
Carpalia						
Astragalus		3	4	1	2	
Calcaneum		7	3	4	3	
Tarsalia		16				
Epistropheus						
Metacarpus			9			
Metatarsus			3	7	8	
Phalangen			9	3	11	
Sesamoidae		16				
Dentes		3	5		79	
Overig		8				
Totaal	265	675	87	263	390	2
Ondetermineerbaar	LM 209 stukken en delen costae (ribben) met hak en snijsporen.					
	MM 499 stukken en delen costae (ribben) met hak en snijsporen.					
	SM 35 stukjes rib, waarvan een van een konijn.					
	TOT. 507 stukjes bot indet.					

Afkorting	Latijnse naam	Nederlandse naam
Bos	<i>Bos taurus</i>	rund
Ovis/Capra	<i>Ovis ariës/ Capra hircus</i>	schaap/geit
Sus	<i>Sus domesticus</i>	varken
Oryct	<i>Oryctolagus cuniculus</i>	konijn
Lepus	<i>Lepus europaeus</i>	haas
Felis c	<i>Felis catus</i>	kat

Bos Taurus (rund)

Vertebrae (borstwervels): 4 uitsteeksels van een zeer groot en oud dier, waarschijnlijk een grote os of een stier.¹¹³

Sacrum (heiligbeen): 1 is van een juveniel exemplaar.

Scapula (schouderblad): van 5 zijn twee proximale gewrichtsvlakken afgehakt van het schouderblad.

Radius (spaaakbeen): 8 maal de proximale en distale gewrichtsvlakken afgeslagen; 7 juveniele dieren en 1 adult.

Pelvis (bekken): 20 delen van juveniele dieren.

Femur (dijbeen): 1 van een kalf; 7 proximale delen en 1 distaal; de gewrichtsvlakken ontbreken; hak-en snijsporen.

Tibia (scheenbeen): betreft losse gewrichtsvlakken.

Ovis ariës/Capra hircus (schaap/geit)

Vertebrae (wervels): 5x staartwervels.

Humerus (opperarm): 6x maal distale delen met haksporen.

Ulna (ellepijp): 2 proximale delen.

Radius (spaaakbeen): 5x proximaal gewricht en 11x distaal en 5 losse gewrichtsvlakken.

Pelvis (bekken): 18 met hak en snijsporen van juveniele dieren en nog 17 adulte exemplaren met dezelfde sporen.

Femur (dijbeen): van de 28 ontbreken 6x distale delen en 8x proximale delen; 22x zijn de gewrichtsvlakken niet vergroeid met de beenschacht; 9x losse gewrichtsvlakken proximaal en 11x losse gewrichtsvlakken distaal; 1x dijbeen distaal.

Tibia (scheenbeen): 1x ontbreken de proximale en distale delen omdat de gewrichtsvlakken niet zijn vergroeid met de beenschacht; jonge dieren; 4 scheenbenen proximaal en 2 losse gewrichtsvlakken proximaal.

Astragalus (hielbeen): compacte botten die geen vlees bevatten.

Calcaneum (sprongbeen): compacte botten die geen vlees bevatten.

Sesamoidae (sesambotjes): kleine compacte botjes die zich in het spierweefsel bevinden.

Overig: 4 complete staartwervels van een geit of schaap.

Sus domesticus (varken)

Cranium (schedel): een linker achterste deel van de schedel heeft haksporen afgeslagen van rest van de schedel en een Frontale.

Maxilla (bovenkaak): 2 delen van rechter en linker bovenkaak en 2 fragmenten van een juveniel exemplaar.

Mandibula (onderkaak): 1x rechter onderkaak van een juveniel (jong) exemplaar, M3 nog in primaire doorbraak, het dier geslacht op anderhalf jarige leeftijd.

Humerus (opperarm): 7 distale delen met gewricht en van 9 stuks zijn de distale en proximale delen afgeslagen; deze botten zijn sleets.

Ulna (ellepijp): distale delen die van de beenschacht zijn afgeslagen.

Radius (spaaakbeen): 7 van de 9 zijn proximale delen.

Femur (dijbeen): 1x distaal gewricht en 1x van een juveniel omdat de distale en proximale gewrichtsvlakken ontbreken en niet vergroeid zijn met het bot.

Tibia (scheenbeen): 7 losse proximale gewrichtsvlakken en 2 proximale gewrichtsvlakken

Astragalus (sprongbeen): 4x distale epifysen nog niet vergroeid.

Phalangen (teenkoten): bij 8 van de 9 zijn de proximale groeischijven niet vergroeid met het bot van de koot.

Lepus europaeus (haas)

MAE 11

Humerus (opperarm): 1x losse proximale epifyse (gewrichtsvlak)

Pelvis (bekken): 5x juveniel; een bekken heeft bijtsporen van een hond.

Tibia (scheenbeen): 8x adult en 14x juveniele dieren waarvan distale en proximale gewrichten niet vergroeid.

Metatarsus (middenvoetsbeen): 4x mtII van juveniele dieren en 3x mt waarvan 1x juveniel

Oryctolagus cuniculus (konijn)

MAE 14

Vertebra (wervel): 54x cervicaal en 8x thoracaal en 36x lumbaal.

Femur (dijbeen): 1x juveniel.

Tibia (scheenbeen): 12x de distale delen afgebroken.

Metatarsus (middenvoetsbeen): 4x mtII en 4x mtIII

¹¹³ Mondelinge mededeling Rik Maliepaard.

Dentes (tanden): 65x molaren (kiezen) en 14x incisa (snijtanden) Nb deze kunnen ook van een haas afkomstig zijn.

Felis catus (kat)

MAE 2

Humerus (opperarm): 3x opperarmen van een neonaat.

Hoer, eend en gans (Tabel 15)

Hoer eend gans in beerput 4D (92LANBP2)

Element	<i>Gallus</i>	<i>Anas pl</i>	<i>Anas c</i>	<i>Anas cl</i>	<i>Ayth</i>	<i>Anat</i>	<i>Brant</i>	<i>Anser f</i>	<i>Anser s</i>	<i>Tadorn</i>
Cranium en Maxilla										
Mandibula										
Vertebra										
Sternum										
Costa										
Scapula	2									
Coracoid										
Forcula										
Humerus										
Radius				1					1	1
Ulna	3	6	2		3	1	2			
Carpalia										
Carpometacarpus	1		2				3			
Phalangen manus										
Pelvis	1					1				
Femur	7		1							
Tibiotarsus	2		6	1				2		
Fibula	1								1	
Tarsometatarsus										
Phalangen pedis	2									
Digi manus	3	3			2	2				
Hyoid										
Overig										
Ondetermineerbaar										
Totaal	22	9	11	2	5	4	5	2	2	1

Afkorting	Latijnse naam	Nederlandse naam
Gallus	<i>Gallus gallus domesticus</i>	hoer
Anas p	<i>Anas platyrhynchos</i>	wilde eend
Anas c.	<i>Anas crecca</i>	wintertaling
Anas cl.	<i>Anas clypeata</i>	slobeend
Anat	<i>Anatinae</i>	eendensoort
Ayth.	<i>Aythya marila</i>	toppereend
Brant	<i>Branta bernicla</i>	brandgans
Anser f	<i>Anser fabalis</i>	rietgans
Anser s	<i>Anser spec.</i>	tamme gans
Tadorn	<i>Tadorna tadorna</i>	bergeend

Aves (vogel)

Vertebra (wervel): 46x

Costa (rib): 1x

Phalangen pedis: 13x

Deze botten zijn zeer moeilijk op vogelsoort te determineren (mededeling Rik Maliepaard).

Gallus gallus (hoen)

Tibiotarsus: 2x juveniel.

Femur (dijbeen): 1x juveniel.

Anas platyrhynchos (wilde eend)

Digi Manus: 3x digi manus II, waarvan 1x juveniel.

Zangvogels (Tabel 16)

Zangvogels in beerput 4D (92LANBP2)

Element	<i>Turd</i>	<i>Turd m</i>	<i>Turd p</i>	<i>Sturn</i>	<i>Scol.</i>	<i>Fring c</i>	<i>Colum</i>
Cranium en Maxilla							
Mandibula							
Vertebrae							
Sternum							
Costa							
Scapula				2			1
Coracoid							
Forcula							
Humerus							
Radius					1		
Ulna		2		2		2	
Carpalia							
Carpometacarpus		5		2			
Phalangen manus							
Pelvis							
Femur	5		1		3		
Tibiotarsus							
Fibula							
Tarsometatarsus				6			
Phalangen pedis		1					
Overig							
Ondetermineerbaar							
Totaal	5	8	1	11	4	2	1

AfkortingLatijnse naamNederlandse naam

Turd

Turdidae

lijsterachtige

Sturn

Sturnus vulgaris

spreeuw

Turd m

Turdus merula

merel

Turd p

Turdus philomelos

zanglijster

Scol

Scolopax rusticola

houtsnip

Colum

Columba livia

tamme duif

Fring c

Fringilla coelebs

vink

Scolopax rusticola (houtsnip)

Radius (spaakbeen): 1x met herstelde breuk.

Zeevis (Tabel 17)

Element/Soortcode	<i>Gadus</i>	<i>Melan</i>	<i>Merlan</i>	<i>Gadid</i>	<i>Liman</i>	<i>Pleuro</i>	<i>Solea</i>	<i>Platic</i>	<i>scop</i>	<i>Clup</i>
Cranium	2	44					14	1	9	6
Vomer		6	5			2		2		2
Parasphenoideum	1	13								9
Palatinum	1	22						1		
Basioccipitale		5								
Supraoccipitale		6				1				
Maxillare	3	30					9	6	2	10
Praemaxillare	2	1				3		3	3	
Articulare		26				26			2	55
Dentale	2	17					1	34	8	47
Interoperculum						5		1	2	16
Operculum	1	26						7	2	40
Suboperculum	2	4	3				2		1	47
Praeoperculum		29	2				15	5		34
Hyomandibulare	6	25	1			10		58	1	38
Kerato-epi-of interhyale	6	34						6	3	27
Quadratum	1	12			2	1		9		10
Frontale		4			1	1		1	1	17
Prefrontale	2	17				1				
Lacrimale		21								
Posttemporale		34			1			11		9
Parietale										
Supra-occipitale								2		
Urohyale		3				13			2	22
Symplecticum	2	13								
Ectopterygoideum	1	1						6		3
Entopterygoideum										
Totaal kop	32	393	11		4	63	41	153	36	392
Cleithrum	3	43	6		2	36		28	4	12
Postcleithrum		7			1	1				
Supracleithrum		37						8		
Scapula										
Basipterygium (pelvis)								17		
Totaal schouder en bekken	3	87	6		3	37		53	4	12
Vertebra	128	124	8	432		1168	340	625	40	201
Os anale						25		14	3	
Totaal romp en staart	128	124	8	432		1193	340	639	43	201
overig	37			42		1		2	12	
Otoliet										
Urostylus								18		
Totaal	163	604	25	432	7	1293	381	845	83	605

<u>Afkorting</u>	<u>Latijnse naam</u>	<u>Nederlandse naam</u>
Gadus	<i>Gadus morhua</i>	kabeljauw
Melan	<i>Melanogrammus aeglefinus</i>	schelvis
Merlan	<i>Merlangius merlangus</i>	wijting
Gadid	<i>Gadidae</i>	kabeljauwachtige
Liman	<i>Limanda limanda</i>	schar
Pleuro	<i>Pleuronectes platessa</i>	schol
Solea	<i>Solea solea</i>	tong
Platyc	<i>Platichthys</i>	schol, bot, schar
Scop	<i>Scophthalmus maximus</i>	tarbot
Clup	<i>Clupea harengus</i>	haring

NB Een aantal zeer grote exemplaren schelvis en enkele grote kabeljauwen en schol. Sommige kabeljauwwervels waren dwars doorsneden om vis in moten te verdelen.
Onder haring zijn enkele botjes van de fint (*Alosa alosa*) ondergebracht, een haringachtige die inmiddels niet meer in onze kustwateren voorkomt.
Sardien (*Sardina pilchardus*): een maxillare. Deze is niet opgenomen in tabel.

Zoetwatervis (Tabel 18)

<u>Afkorting</u>	<u>Latijnse naam</u>	<u>Nederlandse naam</u>
Cypri carpio	<i>Cyprinus carpio</i>	karper
Abra	<i>Abramis brama</i>	brasem
Rutil	<i>Rutilus erythrophthalmus</i>	ruisvoorn
Leucis	<i>Leuciscus idus</i>	winde
Esox	<i>Esox lucius</i>	snoek
Perca	<i>Perca fluviatilis</i>	baars
Osmer	<i>Osmerus eperlanus</i>	spiering
Anguil	<i>Anguilla anguilla</i>	paling
Salmo	<i>Salmo salar</i>	zalm

Esox lucius (snoek)

Dentale: 3x groot exemplaar.

Praeoperculare: 1x groot exemplaar.

Supra cleithrum: 1x groot exemplaar.

Salmo salar (zalm)

Vertebra (wervel): 2x wervels doorgesneden.

Zoetwatervis in beerput 4D (92LANBP2)

Element/Soortcode	<i>Cypri carpio</i>	<i>Abra</i>	<i>Rutil</i>	<i>Leucis</i>	<i>Esox</i>	<i>Perca</i>	<i>Osmer</i>	<i>Anguil</i>	<i>Salmo</i>
Cranium									
Vomer	1								
Parasphenoideum			1		1	7			
Palatinum					5				
Basioccipitale	1		1		1				
Supraoccipitale		1			2	1			
Maxillare			2		2	7		1	
Praemaxillare			1			2			
Articulare					4	15			
Dentale			2	2	16	24	3	1	
Interoperculum									
Operculum			6			23			
Suboperculum	1					4			
Praeoperculum			5		2	1		1	1
Hyomandibulare	2		3						
Kerato-epi-of interhyale					2	2			
Quadratum		1			4	4			
Frontale		1							
Prefrontale									
Lacrimale						10			
Posttemporale						14			
Parietale									
Urohyale		2				4			
Symplecticum									
Ectopterygoideum					3	3			
Entopterygoideum									
Totaal kop	5	5	21	2	42	121	3	3	1
Cleithrum	4	5			8	30			
Postcleithrum	1		2			10			
Supracleithrum	1				2	7			
Scapula									
Basipterygium (pelvis)	1					14			
Totaal schouder en bekken	7	5	2		10	61			
Vertebra	7		43		52	35		114	9
Os anale									
Totaal romp en staart	7		43		52	35		114	9
overig	2	1			1	34			
Otoliet									
Urostylus									
Totaal	19	11	66	2	105	251	3	117	10

Catalogus van keramiek en glas

Peter Bitter

In de catalogus staan alle (grotendeels) complete versierde keramiek en een selectie uit de overige complete objecten van keramiek en glas. De catalogus is samengesteld op volgorde van de spoorcodes en typenummers.

De vondsten worden beschreven volgens het Classificatiesysteem voor Laat- en Postmiddeleeuws Keramiek en Glas (voorheen bekend als 'Deventer systeem'). Een toelichting hierop is te vinden in bijlage 2. Van de diverse typen keramiek zijn op basis van literatuuronderzoek standaard-dateringen bepaald, die ook zijn gebruikt in de tellijsten. Een toelichting hierop is te vinden in een aparte bijlage achterin dit rapport.

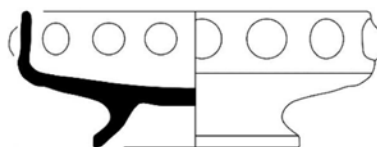
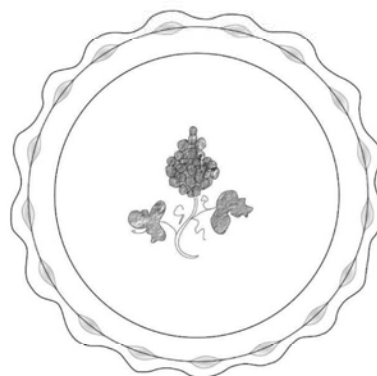
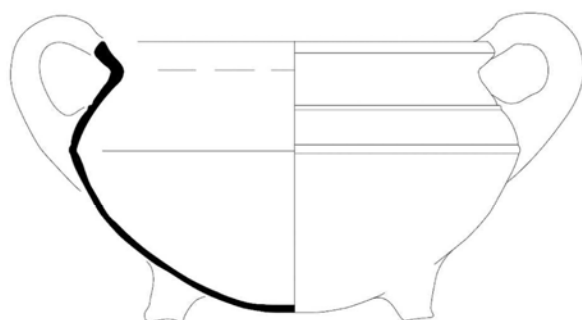
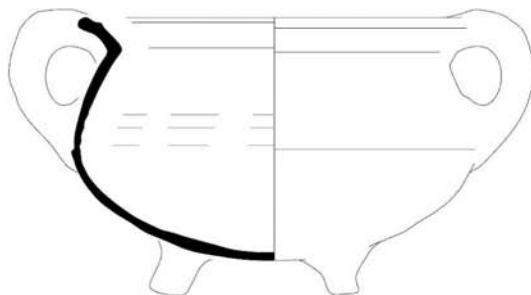
De voorwerpen zijn afgebeeld op schaal 1:4, tenzij anders vermeld.

Catalogusblokjes

De catalogusblokjes bestaan uit de volgende punten:

- 1a inventarisnummer
- 1b vondstomstandigheden
- 2 typecode
- 3 datering van het voorwerp
- 4a maten: breedte/hoogte
- 4b typebeschrijving
- 5a materiaalsoort
- 5b engobe/glazuur
- 5c decoratie
- 5d gebruikssporen
- 6a bodem details
- 6b oor/steel details
- 6c compleetheid
- 7 hoofdvorm/functie
- 8 productiecentrum
- 9 literatuur

**Zandlaag met afval 4E
(1584/1597)**

1

- 1a 12LAN57
- 1b zandlaag 4E (1584/1597)
- 2 r-gra-167
- 3 1525-1600
- 4a 25/ 15,5 cm
- 4b wijde grape met scherpe buikknik, ribbel op schouder en uitstaande rand met dekselgeul
- 5a rood aardewerk
- 5b inwendig loodglazuur
- 5c
- 5d onderzijde beroet, poten gesleten
- 6a drie poten
- 6b twee worstoren
- 6c groot fragment
- 7 grape
- 8 Alkmaar?
- 9

2

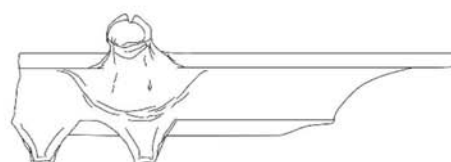
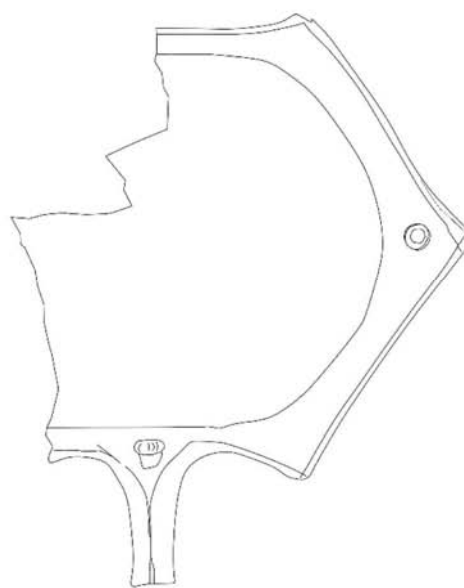
- 1a 12LAN60
- 1b zandlaag 4E (1584/1597)
- 2 r-gra-168
- 3 1525-1600
- 4a 22/ 15 cm
- 4b wijde grape met scherpe buikknik, uitstaande rand met geknikte lip
- 5a rood aardewerk
- 5b inwendig loodglazuur
- 5c
- 5d onderzijde beroet, poten gesleten
- 6a drie poten
- 6b twee worstoren
- 6c groot fragment
- 7 grape
- 8 Alkmaar?
- 9

3

schaal 1:2

- 1a 12LAN62-A
- 1b zandlaag 4E (1584/1597)
- 2 m-dri-3
- 3 1580-1600
- 4a 10/ 4 cm
- 4b drinkschaal op standvoet, rechte wand met ronde dellen
- 5a majolica (vaalgeel baksel)
- 5b blauw op wit beschilderd
- 5c druiventrosje met twee bladeren, fijn schilderwerk op bovenzijde
- 5d rand en standring sterk afgesleten
- 6a standvoet in de vorm van een hoge gladde uitstaande standring
- 6b
- 6c delen van de rand ontbreken
- 7 drinkschaal
- 8 West-Nederland
- 9 Gawronski/Jayasena 2012 cat.486 (nauw verwante decoratie, 16d); vgl. drinkschaal op hoge voet met jaartal 1581 (De Bodt 1991 afb.10)

**Zandlaag met afval 4E
(1584/1597)**

4

schaal 1:6

-
- 1a 12LAN62
 - 1b zandlaag 4E (1584/1597)
 - 2 r-vet-1
 - 3 1500-1600
 - 4a 38 x (ca.70)/ 10 cm
 - 4b vetvanger met spitse korte zijde en
ophangoog, knik bodem-wand
(incomplete vorm)
 - 5a rood aardewerk
 - 5b inwendig loodglazuur
 - 5c
 - 5d onderzijde beroet, poten gesleten
 - 6a drie poten en twee stelen aan de
lange zijde onder de steel
 - 6b sterk geknepen steel
 - 6c incompleet; de helft met de
uitschenkgoet en de tweede steel
en derde poot ontbreken
 - 7 vetvanger (zeer groot formaat)
 - 8 Alkmaar?
 - 9

Asplek 6E op keukenvloer 6B

ca. 1:1

5 *schaal ca. 1:2*

- 1a 12LAN3
- 1b Asplek 6E op vloer 6B (c.1780)
- 2 s2-kan-63
- 3 1550-1600
- 4a ./. .. cm
- 4b kan met afgeronde buikknik met hoge cilindrische hals met hoge kraagrand, groeven op schouder en hals, op standvoet
- 5a steengoed met zoutglazuur (grijs baksel)
- 5b hoog glanzende zoutglazuur op egaal bruine engobe
- 5c gegroefde banden op kraagrand, halsaanzet en schouderaanzet; op de hals appliques van pelikaan, ranken en rozetten
- 5d
- 6a
- 6b oor ontbreekt
- 6c fragment van bovenhelft
- 7 kan
- 8 Raeren
- 9 model zie Bartels 1999 cat.192

Stortvondst

6 *schaal ca. 1:2*

- 1a 12LAN61
- 1b stortvondst
- 2 s2-kan-49
- 3 1576-1600
- 4a ./. .. cm
- 4b kan met zone op buik door ribbels gemarkeerd, hoge cilindrische hals met ribbels, standvoet
- 5a steengoed met zoutglazuur (grijs baksel)
- 5b zoutglazuur op egaal bruine engobe
- 5c fries met o.a. staande man die beker heft en initialen V R, onder de tekst GOT ALLE...[in sei die Ehre)
- 5d
- 6a
- 6b oor ontbreekt
- 6c fragment van bovenhelft
- 7 kan
- 8 Raeren
- 9 Protestantse propaganda. Zie Gaimster 1997, 225 en 152

Beerlaag beerput 6D (c.1780-1925)

7

- 1a 12LAN14-AA
- 1b beer in beerput 6D (c.1780-1925)
- 2 s2-fle-4
- 3 1800-1900
- 4a 10/ 27,5 cm
- 4b cilindrische fles met afgeronde schouder, korte cilindrische nek met verdikte lip, platte/holle bodem
- 5a steengoed met zoutglazuur (grijs baksel)
- 5b
- 5c ongemerkt
- 5d
- 6a vlakke bodem (sporen van snijdraad)
- 6b klein lintoor op de schouder
- 6c vrijwel compleet, gat in wand
- 7 mineraalwaterfles
- 8 Westerwald
- 9

**Beerlaag beerput 6D
(c.1780-1925)**

8 *schaal ca. 1:2*

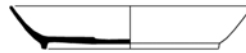
- 1a 12LAN14
- 1b beer in beerput 6D (c.1780-1925)
- 2 ep-kop-6
- 3 1875-1925
- 4a 9,5/ 6,5 cm
- 4b licht conische kop knik wand-
bodem, op standring
- 5a europees porselein
- 5b resten van polychrome groen-rode
beschildering van bloemetjes op
zijwand en binnen op bodem
- 5c
- 5d de beschildering is sterk verkleurd
- 6a standring
- 6b oor ontbreekt
- 6c incompleet, 1/3 deel ontbreekt
- 7 kop
- 8 West-Europa
- 9

9 *schaal ca. 1:2*

- 1a 12LAN14-AD
- 1b beer in beerput 6D (c.1780-1925)
- 2 ep-kop-7
- 3 1875-1925
- 4a 6/ 6,5 cm
- 4b licht conische hoge kop met rechte
rand, op standring
- 5a europees porselein
- 5b resten van goudbiesje onderlangs
lip en op aanzet standring
- 5c
- 5d
- 6a standring
- 6b oor ontbreekt, gaatje in buik
- 6c vrijwel compleet, oor ontbreekt
- 7 kop
- 8 West-Europa
- 9

10

- 1a 12LAN14-AF
- 1b beer in beerput 6D (c.1780-1925)
- 2 iw-bor-4
- 3 1800-1900
- 4a 25/ 1,5 cm
- 4b bord met naar buiten geknikte
vlag, met standvlak
- 5a industrieel wit (witgoed)
- 5b
- 5c onderop de bodem blindmerken
WEDGWOOD en A [281?]
- 5d
- 6a standvlak
- 6b
- 6c vrijwel compleet, enkele
fragmenten ontbreken
- 7 bord, tafelford
- 8 Etruria Works factory, Etruria-
Hanley, Staffordshire, Engeland
- 9 www.thepotteries.org

11

- 1a 12LAN14-AE
- 1b beer in beerput 6D (c.1780-1925)
- 2 iw-bor-4
- 3 1800-1900
- 4a 25/ 1,5 cm
- 4b bord met naar buiten geknikte vlag, met standvlak
- 5a industrieel wit (witgoed)
- 5b
- 5c ongemerkt
- 5d
- 6a standvlak
- 6b
- 6c vrijwel compleet, enkele fragmenten ontbreken
- 7 bord, tafelbord
- 8 Staffordshire, Engeland (?)
- 9 vrijwel identiek aan 12LAN14-AF

12

- 1a 12LAN14-AC
- 1b beer in beerput 6D (c.1780-1925)
- 2 iw-bor-26
- 3 1875-1925
- 4a 13/1,5 cm
- 4b afgerond schoteltje met rechte rand en verdiepte spiegel, op standing
- 5a industrieel wit (witgoed)
- 5b
- 5c
- 5d
- 6a standing
- 6b
- 6c vrijwel compleet, deel van rand ontbreekt
- 7 bord, schoteltje
- 8 West-Europa
- 9

13

- 1a 12LAN14-AH
- 1b beer in beerput 6D (c.1780-1925)
- 2 iw-dek-2
- 3 1868-1880
- 4a 22,5/ 9,5 cm
- 4b afgerond rechthoekige terrinedeksel met geknikte rand en knop
- 5a industrieel wit (witgoed)
- 5b
- 5c licht geplooid met bladmotieven rond ooraanzet; onderop drukmerk HOLLAND-P.REGOUT-MAASTRICHT met wapenschild, ernaast blindmerk P.REGOUT MAASTRICHT 3X
- 5d
- 6a
- 6b oor in de vorm van een gebogen plantenstengel
- 6c vrijwel compleet
- 7 deksel, terrinedeksel
- 8 Maastricht
- 9 Polling 1993 beeldmerk 41 (1868-1880)

**Beerlaag beerput 6D
(c.1780-1925)**

1:1

14 *schaal 1:2*

- 1a 12LAN14-AG
- 1b beer in beerput 6D (c.1780-1925)
- 2 iw-dek-4
- 3 1800-1900
- 4a 8,5/ 3,5 cm
- 4b bol deksel met sluitrand en knop
- 5a industrieel wit (witgoed)
- 5b
- 5c
- 5d
- 6a
- 6b balustervormige knop met
luchtgaatje
- 6c compleet
- 7 deksel, theepotdekseltje
- 8 West-Europa
- 9

15 *schaal 1:2*

- 1a 12LAN14
- 1b beer in beerput 6D (c.1780-1925)
- 2 iw-dek-24
- 3 1870-1875
- 4a 7/ (2,5) cm
- 4b licht afgerond dekseltje met
verdikte rand en knop
- 5a industrieel wit (witgoed)
- 5b
- 5c inktstempel onderop:
BATES, ELLIOT & [Co],
Brévetés No. [...], S.G.D.[...],
DALE HALL [WORKS]
- 5d
- 6a
- 6b knop ontbreekt
- 6c randfragment
- 7 dekseltje
- 8 Bates, Elliot & Co eigenaren van
de Dale Hall Works in Burslem,
Staffordshire, in 1870-1875
- 9 www.thepotteries.org/allpotters/73.htm

16 *schaal 1:2*

- 1a 12LAN14-AI
- 1b beer in beerput 6D (c.1780-1925)
- 2 iw-ink-1
- 3 1800-1900
- 4a 3/ 2 cm
- 4b rond inktshaaltje met dikke
bodem, standvlak
- 5a industrieel wit (witgoed)
- 5b
- 5c
- 5d onderzijde gesleten
- 6a
- 6b
- 6c gaaf
- 7 inktpot, inktshaaltje
- 8 West-Europa
- 9

17

schaal 1:2

- 1a 12LAN14-AK
- 1b beer in beerput 6D (c.1780-1925)
- 2 iw-kop-2
- 3 1800-1900
- 4a 10/ 6 cm
- 4b bolle kop met rechte rand op breed uitstaande standring
- 5a industrieel wit (*pearlware*)
- 5b
- 5c
- 5d
- 6a
- 6b
- 6c vrijwel compleet, enkele rand fragmenten ontbreken
- 7 kop
- 8 Engels of Maastricht?
- 9 Vergelijk een Wedgwood verkoopcatalogus uit 1817 (Mankowitz 1967, fig.29:1640)

18

schaal 1:2

- 1a 12LAN14
- 1b beer in beerput 6D (c.1780-1925)
- 2 iw-kop-34
- 3 1825-1900
- 4a 7,5/ 6 cm
- 4b achzijdige steilwandige kop, op standring
- 5a industrieel wit (witgoed)
- 5b blauw beschilderd
- 5c op elk zijvlak een bloemmotief, inwendig onder de rand een fries met bloemen en ruiten, onderop de bodem imitatie chinees merk met zes karakters
- 5d
- 6a standring
- 6b groot fragment
- 6c vrijwel compleet, oor ontbreekt
- 7 kop
- 8 West-Europa
- 9

19

- 1a 12LAN14-AL
- 1b beer in beerput 6D (c.1780-1925)
- 2 iw-lep-1
- 3 1800-1900
- 4a 20/ 5 cm
- 4b lepel met komvormige bak en gebogen steel
- 5a industrieel wit (witgoed)
- 5b
- 5c lange geprofileerde steel met bladmotief, gekruld steeleinde
- 5d
- 6a
- 6b
- 6c vrijwel compleet, stukje uit bak ontbreekt
- 7 lepel, opscheplepel
- 8 West-Europa
- 9

**Beerlaag beerput 6D
(c.1780-1925)**

20

- 1a 12LAN14-AM
- 1b beer in beerput 6D (c.1780-1925)
- 2 iw-sch-1
- 3 1800-1900
- 4a 18,5-14/ 2 cm
- 4b ovale schaal met naar buiten geknikte platte vlag, standvlak
- 5a industrieel wit (*pearlware*)
- 5b
- 5c
- 5d onderzijde gesleten
- 6a
- 6b
- 6c vrijwel compleet, paar scherfjes ontbreken
- 7 schaal, onderzetter
- 8 West-Europa
- 9

21

- 1a 12LAN14
- 1b beer in beerput 6D (c.1780-1925)
- 2 iw-lek-2
- 3 1860/1886
- 4a 29,5/ 1,5 cm
- 4b plaatvormige lekschaal met aan onderzijde driehoekige randlijst
- 5a industrieel wit (witgoed)
- 5b
- 5c onderop blindmerken EDGWOOD ('W' ontbreekt) en CGO
- 5d
- 6a geperforeerd in cirkelpatroon, met centraal rond gat van 2,2 cm
- 6b
- 6c vrijwel compleet
- 7 lekschaal, lekplaat
- 8 Etruria Works factory, Etruria-Hanley, Staffordshire, Engeland
- 9 productiemerk CGO: C=maand (maart?), G=schildersnaam, 0=1860 of 1886
(www.thepotteries.org/mark/w/wedgwood-date.htm)

22

schaal 1:2

- 1a 12LAN14-AAA
- 1b beer in beerput 6D (c.1780-1925)
- 2 gl-bek-6a
- 3 1700-1825
- 4a 6,5/ 7,5 cm
- 4b dikwandige conische beker met standvlak met pontilmerk (evt. weggeslepen), evt. vorm geblazen facetten (a), met reliëf (b) of meerzijdig (c)
- 5a glas (kleurloos krijtglas)
- 5b
- 5c
- 5d
- 6a licht opgebolde bodem, pontilmerk
- 6b
- 6c compleet
- 7 beker
- 8
- 9

23 *schaal ca. 1:2*

-
- 1a 12LAN14-AAG
 - 1b beer in beerput 6D (c.1780-1925)
 - 2 gl-fle-14
 - 3 1800-1925
 - 4a 2,5/ 7,5 cm
 - 4b cilindrische fles met korte hals en verdikte of omgeslagen lip, vormgeblazen, met opgestoken bodem met pontilmerk of standvlak of standring
 - 5a glas (blauw)
 - 5b
 - 5c
 - 5d olievlek-kleurige irisatie
 - 6a licht opgebolde bodem, pontilmerk weggeslepen
 - 6b haaks geknikte lip
 - 6c gaaf
 - 7 fles, parfumflesje
 - 8
 - 9

24 *schaal ca. 1:2*

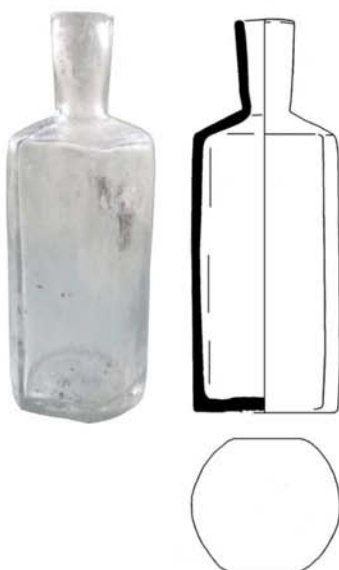
-
- 1a 12LAN14-AAF
 - 1b beer in beerput 6D (c.1780-1925)
 - 2 gl-fle-14
 - 3 1800-1925
 - 4a 2/ 5 cm
 - 4b cilindrische fles met korte hals en verdikte of omgeslagen lip, vormgeblazen, met opgestoken bodem met pontilmerk of standvlak of standring
 - 5a glas (kleurloos)
 - 5b
 - 5c
 - 5d inwendig resten van zwarte inkt
 - 6a licht opgebolde bodem, pontilmerk weggeslepen
 - 6b haaks geknikte lip
 - 6c gaaf
 - 7 fles, inktflesje
 - 8
 - 9

25 *schaal ca. 1:2*

-
- 1a 12LAN14
 - 1b beer in beerput 6D (c.1780-1925)
 - 2 gl-fle-15
 - 3 1850-1900
 - 4a (ca. 9,5)/ (ca 19) cm
 - 4b bolvormige kleine fles met lange hals, op standvoet
 - 5a glas (opaak flets lichtblauw)
 - 5b beschildering met (o.a.) rode en groene verf
 - 5c resten van polychrome bloemen
 - 5d beschildering deels afgeschilferd door irisatie
 - 6a standvoet
 - 6b haaks geknikte lip
 - 6c fragmenten van bodem en hals (buiik digitaal gereconstrueerd)
 - 7 fles, parfumfles
 - 8
 - 9

**Beerlaag beerput 6D
(c.1780-1925)**

26 *schaal ca. 1:2*

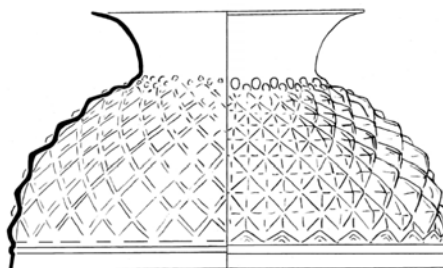
- 1a 12LAN14-AAD
- 1b beer in beerput 6D (c.1780-1925)
- 2 gl-fle-41
- 3 1850-1875
- 4a 3,5/ 10,5 cm
- 4b zeszijdige parfumfles met cilindrische of licht conische hals, contactvorm met naden, standvlak of standring
- 5a glas (kleurloos)
- 5b
- 5c op twee zijvlakken in reliëf: J M FARINA / VISA VIS LE MARCHE en COLOGNE
- 5d
- 6a standvlak
- 6b haaks geknikte lip
- 6c gaaf
- 7 fles, parfumflesje
- 8 België of Nederland
- 9 determinatie Maria A. Muñoz Orantes, museum 'Johann Maria Farina gegenüber dem Jülichplatz GmbH seit 1709', Keulen

27 *schaal 1:2*

- 1a 12LAN14-AAE
- 1b beer in beerput 6D (c.1780-1925)
- 2 gl-fle-51
- 3 1825-1925
- 4a 4/ 10,5 cm
- 4b parfumfles met twee platte en twee afgeronde zijden, met lichtconische hals, contactvorm met naden, evt. met tekst in reliëf, op standring of standvlak
- 5a glas (kleurloos)
- 5b
- 5c twee platte kanten voor inmiddels vergane papieren etiketten
- 5d
- 6a standvlak, afgeslepen pontilmerk
- 6b haaks geknikte lip
- 6c gaaf
- 7 fles, parfumflesje
- 8
- 9

28 *schaal ca. 1:2*

- 1a 12LAN14-AAB
- 1b beer in beerput 6D (c.1780-1925)
- 2 gl-fle-69
- 3 1800-1925
- 4a 5,5/ 13,5 cm
- 4b cilindrische fles met vloeiende overgang naar lange hals met uitstaande lip, licht opgestoken bodem of standvlak met pontilmerk
- 5a glas (kleurloos)
- 5b
- 5c
- 5d
- 6a licht opgebolde bodem met pontilmerk
- 6b
- 6c gaaf
- 7 fles, parfumflesje
- 8
- 9

29

schaal ca. 1:2

-
- 1a 12LAN14
 - 1b beer in beerput 6D (c.1780-1925)
 - 2 gl-kel-50
 - 3 1800-1900
 - 4a ./ .. cm
 - 4b klokvormig of conisch kelkglas met massieve balustervormige stam, op de kelk afgeronde facetten, dikwandige schijfvormige voet
 - 5a glas (kleurloos)
 - 5b
 - 5c
 - 5d
 - 6a
 - 6b
 - 6c fragment van stam met aanzetten van voet en kelk
 - 7 kelkglas
 - 8
 - 9

30

-
- 1a 12LAN14
 - 1b beer in beerput 6D (c.1780-1925)
 - 2 gl-lam-7
 - 3 1875-1925
 - 4a 23,5/ 14 cm
 - 4b lampenkap met ruitpatroon in reliëf
 - 5a glas (opaakwit)
 - 5b
 - 5c reliëfwand met piramidevormige punten in diagonaal patroon
 - 5d
 - 6a
 - 6b
 - 6c groot fragment (ongeveer de helft)
 - 7 lampenkap
 - 8
 - 9

**Hst.3 Oudheden onder de Nieuwesloot,
een archeologische begeleiding in 2012 (12GNI)**

Peter Bitter

*m.m.v. Rob Roedema, Guus van den Berg,
Sjaak Waterlander en Marta Domingues Delmás*

Hst.3 Oudheden onder de Nieuwesloot, een archeologische begeleiding in 2012 (12GNI)

Peter Bitter

*m.m.v. Rob Roedema, Guus van den Berg,
Sjaak Waterlander en Marta Dominguez Delmás*

INHOUD

3.1 Inleiding

Onderzoek en vraagstellingen

Administratieve gegevens

3.2 De archeologische sporen

Periodisering

Perioden 1 tot 4: 10de tot en met 12de eeuw

De Nieuwesloot in perioden 5 tot 7: 14de tot en met 19de eeuw

Riolen naar de Nieuwesloot, perioden 5 tot en met 7: 15de/16de tot 19de eeuw

Huisresten in de Van den Boschstraat

3.3 Vondstcomplexen

Een filter in een waterput, tweede helft 12de eeuw (4B)

Een beerputlediging in een waterkelder, circa 1575/1600-1675 (6E)

3.4 Synthese

Literatuur

Bijlagen bij hoofdstuk 3

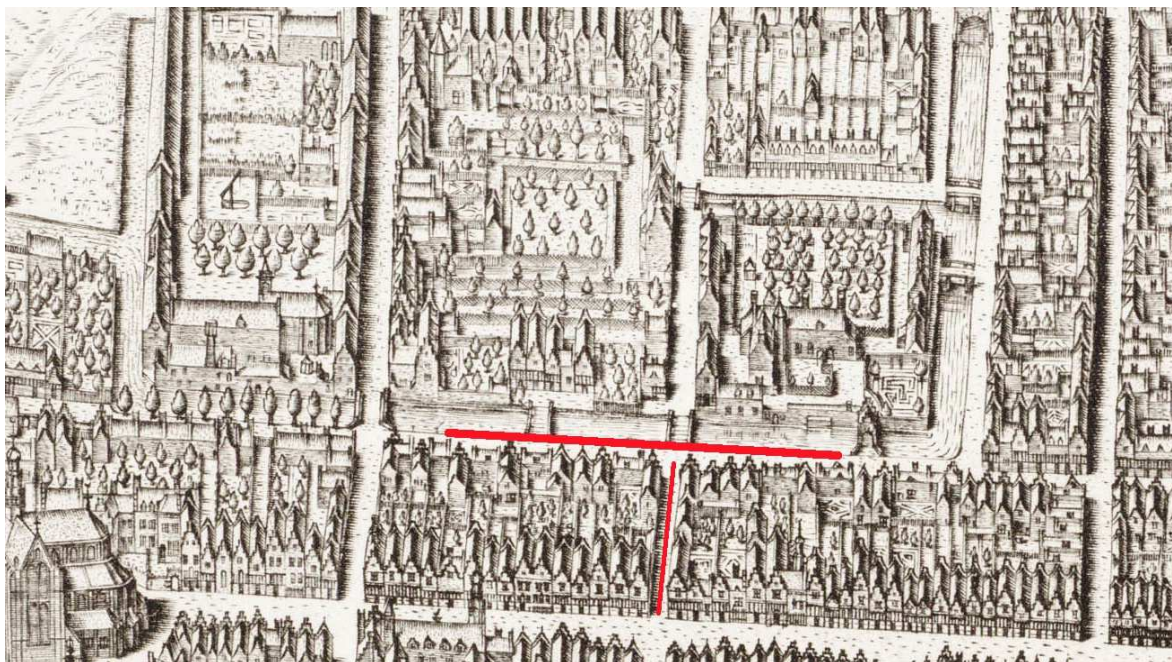
Bijlage 1: Stratigrafische matrix (P. Bitter)

Bijlage 2: Vondsten en sporenlijst (P. Bitter en R. Roedema)

Bijlage 3: Ecologisch onderzoek van de waterput 4B (12GNI109) (S. Waterlander)

Bijlage 4: Dendrochronologische rapportage (M. Dominguez Delmás)

Catalogus van vondsten van keramiek (P. Bitter)

Afb.1 Uitsnede uit de stadsplattegrond van Cornelis Drebbel uit 1597, de onderzoekslocatie in rood gemarkeerd

2

3

Afb.2-3 Ontgraving van de sleuf met allerlei hindernissen; het plaatsen van de mantelbuizen onderin de sleuf

3.1 Inleiding

Onderzoek en vraagstellingen

In de eerste helft van 2012 werd langs het bestaande riool in de hele lengte van de straat een Infiltratieriool gelegd voor verbetering van de afwatering, tegelijk met twee kunststof mantelbuizen voor kabels/leidingen. De Nieuwesloot, gedempt in 1863, was ooit een zeer lange stadsgracht van oost naar west, met aan beide einden een haakse bocht noordwaarts waar hij met noord-zuid lopende grachten (langs de Paardenmarkt en langs de Korte Nieuwesloot) was verbonden met de vestgracht buitenom de stad. Vóór de demping bevond de gracht zich onder de noordhelft van de tegenwoordige straat (**afb.1**). De meeste bebouwing aan de noordkant stond ook direct aan het water. Bruggen voerden naar de Lombardsteeg en de Doelenstraat, naar een groepje huizen halverwege en naar het riante laat-16de-eeuwse woonhuis Hof van Sonoy.

Het bestaande hoofdriool was in het midden van de straat aangelegd, ongeveer tegen (of deels door) de resten van de zuidelijke kademuur van de gracht. Omdat het infiltratieriool er aan de zuidkant naast kwam, was hier de unieke kans om in de (hopelijk onverstoorde) zuidwand van de nieuwe sleuf de bodemopbouw over honderden meters afstand te bestuderen. In de voorbereidingen was in het bestek de archeologische begeleiding opgenomen en in de praktijk verliep de samenwerking met de gemeentelijk opzichter Martin Ruijmgaaert en de aannemer firma Van de Bult uitstekend. Het infiltratieriool bestond uit 6 meter lange buiselementen met poreuze wand, de mantelbuizen uit elementen van 12 meter. De sleuf werd in gedeelten aangelegd: telkens werd een nieuw stuk van 12 meter uitgegraven, de buizen erin gelegd, de sleuf weer aangevuld, en dan het volgende stuk van 12 meter, etc. Doordat telkens zulke lange stukken ontgraven werden, kon de begeleiding grotendeels zonder oponthoud aan het werk plaats vinden. Alleen de vondst van een bijzondere waterput zorgde op enig moment voor een paar uur vertraging. De meeste problemen waren er voor rioolbouwers en archeologen door ontelbare kruisende kabels, leidingen en huisriolen, instabiele putwanden en soms barre weersomstandigheden.

De vraagstellingen van het onderzoek richtten zich met name op de oudste bewoningsresten, die op een diepte van circa 1,5 tot 2 meter, dus de onderste halve meter van de ontgraving, verwacht werden. In opgravingen in de omgeving, o.a. bij het stadhuis aan de Breedstraat in 1968 en 1978, bij het Doelenveld in 2009 en 2011 en bij Gedempte Nieuwesloot 40-46 begin 2012¹¹⁴ waren resten gevonden van 10de- tot 12de-eeuwse huizen, hekwerk en waterputten, met sporen van zware overstromingen in de 12de eeuw. Verder waren er vragen over de aanleg van de Nieuwesloot, oude beschoeiingen en kades, en brughoofden.

Aangezien het infiltratieriool pal ten zuiden tegen het 20ste-eeuwse hoofdriool werd aangelegd en de graafmachine door de lastige logistiek alleen met happen grond kon verdiepen en niet schaafsgewijs, bestond het onderzoek uitsluitend uit het documenteren van de zuidwand van de al ontgraven stukken sleuf (**afb.2-5**). Het zuidprofiel is stukje bij beetje gedocumenteerd, waarbij al snel bleek dat de bovenste 1,5 tot 2 meter bestond uit diverse oude aanplempingen van de gracht, die kennelijk tot de 17de eeuw een paar meter breder was geweest. In deze aanplempingen werden geheel onverwacht tientallen haaks lopende 17de- tot 19de-eeuwse bakstenen huisriolen gedocumenteerd, stevast gesitueerd langs de oude perceelgrenzen van de noordkant van de Nieuwesloot.

Het eerste deel van de sleuf, bij de Korte Nieuwesloot en het Hofplein, werd slechts 1,5 meter diep aangelegd en leverde niet veel bijzonderheden op. Het laatste 1/3 deel leverde evenmin iets op, omdat de natuurlijke bodem even voor de Doelenstraat omhoog komt, waardoor er onderin de sleuf alleen nog maar schoon zand was te zien.

¹¹⁴ Cordfunke 1992, 360-365 en Cordfunke 1978, 70-76; Williams 2010 (ADC-rapport 2343) en Loopik 2013 (ADC-rapport 3395). Opgraving Gedempte Nieuwesloot 40-46 is uitgevoerd door Hollandia archeologen uit Zaandijk op 23/1 - 7/2/2012 (publicatie in voorbereiding).

Afb.4-5ab Actiefoto's van de archeologische begeleiding

Bij de Van den Boschstraat kwam er nog een zijsprong in het onderzoek, toen daar alleen voor de mantelbuis een ondiepe en smalle sleuf werd gegraven tot aan de Langestraat (**afb.4**). Hoewel de sleuf maar een paar decimeter breed was en een meter diep, leverde hij toch een aantal bijzondere sporen op, omdat er diverse huisresten werden doorsneden. Het gaat om panden die in 1933 waren gesloopt toen de 'Nauwe Krebbesteeg' werd verbreed.

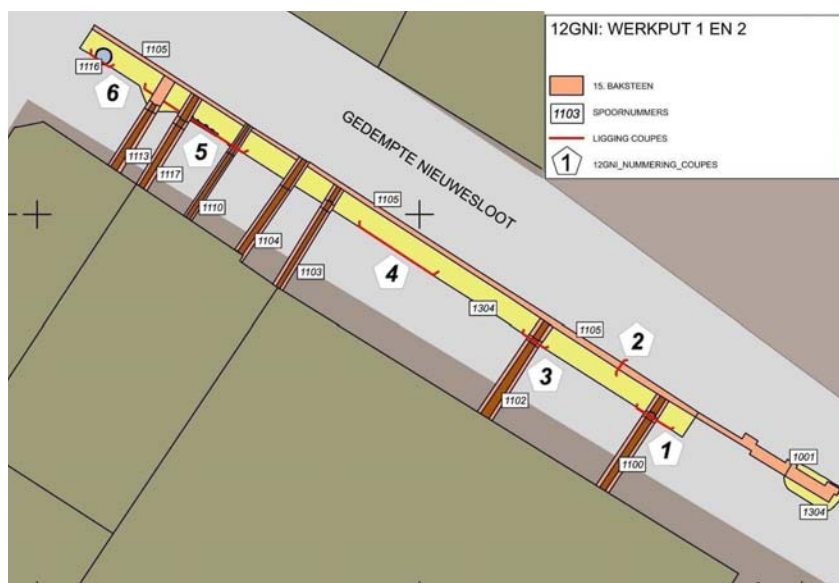
In dit hoofdstuk worden eerst de aangetroffen archeologische resten beschreven van de Gedempte Nieuwesloot en vervolgens die in de Van den Boschstraat. In de opgraving werd, naast de potscherven in diverse sporen, ook een tweetal vondstcomplexen gevonden die een nadere beschrijving en analyse waard zijn.

Afb.6 Situering van de werkputten. Schaal 1:1000 (tekening G. van den Berg)

Administratieve gegevens

Locatie plangebied:	Gedempte Nieuwesloot en Van den Boschstraat (afb.6)
Coördinaten (RD):	Gedempte Nieuwesloot westeinde 111607/516321, Gedempte Nieuwesloot oosteinde 111723/516246 Van den Boschstraat zuideinde 111640/516212 Van den Boschstraat noordeinde 111675/516267
Duur en tijdstip veldwerk:	18 werkdagen verspreid tussen 31 januari en 23 mei 2012
Archis onderzoeksnummer:	52459
Gemeentelijke projectcode:	12GNI
Documentatie en vondsten:	Archeologisch Centrum gemeente Alkmaar
Bevoegd gezag en uitvoering:	Vakgroep monumentenzorg en archeologie van de gemeente Alkmaar
Aannemer:	firma Van de Bult uit Heerhugowaard
Uitvoering veldwerk:	Peter Bitter, Lidewij de Leeuw, Rob Roedema en Sjaak Waterlander (gemeente Alkmaar), Sanne van Zanten (stagiaire Universiteit Leiden)
Tekenwerk:	Rob Roedema en Peter Bitter (keramiek), Guus van den Berg (GIS, digitalisatie veldtekeningen en kaarten)

Afb.7 Situering van de gemaakte profielen 1 t/m 12 (vgl. afb.8). Schaal 1:400 (tekening G. van den Berg)

3.2 De archeologische sporen

Periodisering

De aangetroffen resten zijn te dateren van de 10de tot de 20ste eeuw (**afb.7-8**).

Ze zijn ingedeeld in 8 perioden:

Periode 8: na 1863

Periode 7: ca. 1650 – 1863

Periode 6: ca. 1550 – 1650

Periode 5: ca. 1300 – 1550

Periode 4: 1163 / 1170

Periode 3: 1134/1163 – 1163/1170

Periode 2: 1134/1163

Periode 1: ca. 900 – 1100

De sporen worden hier aangeduid met een code, samengesteld uit het periodenummer plus een letter. In de bijlagen worden de verwijzingen gedaan naar de spoornummers van het veldonderzoek. Bij de uitwerking van de sporen, rekening houdend met de gedetermineerde vondsten, zijn diverse spoornummers als een samenhangend spoor geïnterpreteerd. Een overzicht wordt gegeven in de stratigrafische matrix (bijlage 1). De spoornummers en de vondsten worden in bijlage 2 nader beschreven.

Perioden 1 tot 4: 10de tot en met 12de eeuw

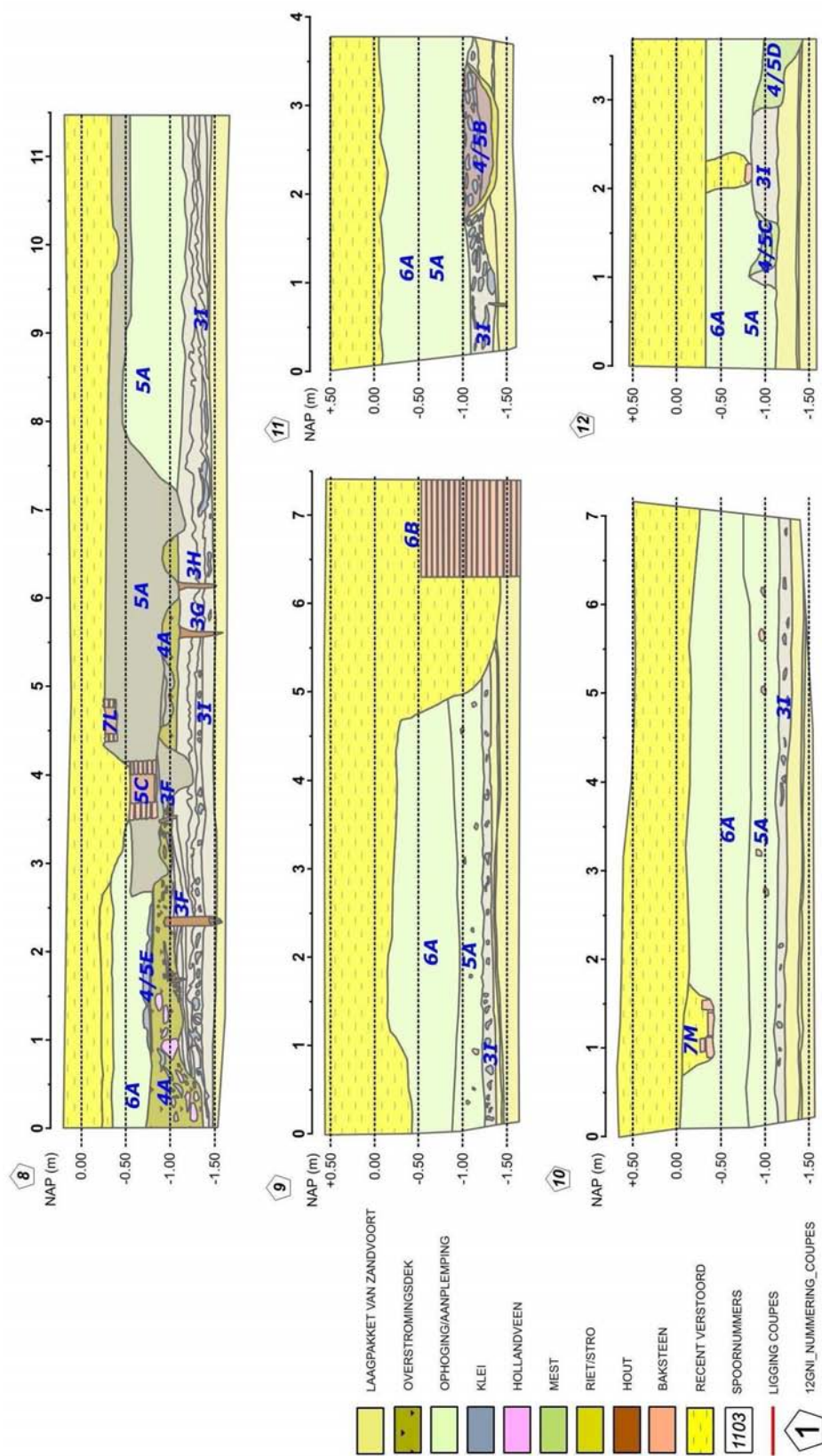
De ondergrond vertoont tussen het Hofplein en de Doelenstraat een geleidelijk niveauverschil van pakweg 3 decimeter. Tussen Hofplein en Lombardsteeg werd geheel onderin, op 1,50 / 1.45 m onder NAP, een grijze natuurlijke zandlaag bereikt (strandvlakte). Op 15 meter ten oosten van de Doelenstraat (waar onze begeleiding eindigde) bevond zich al onder 1,20 m onder NAP een zeer fijne zandlaag (mariene afzetting of stuifzand?) met daarin op 1,40 m onder NAP een 3 cm dun grijs kleilaagje.

Op 25 meter ten oosten van de Doelenstraat, schuin tegenover de opgraving door Hollandia van begin 2012, werd geheel onderin het profiel een laag van opgebrachte bruine kleiplaggen (spoor **1A**) gevonden (**afb.9**). Deze laag lijkt veel op de plaggen-ophoging die door Cordfunke in 1978 achter het stadhuis in de Langestraat is gedocumenteerd onder huisresten uit de 10de tot de 12de eeuw, en een plaggenlaag in de opgraving van Hollandia.

De onderkant van de plaggenlaag rustte op het grijze zand, op 0,35 m onder NAP. In het profiel werd nog een hierin ingeslagen houten plankje (**1B**) gedocumenteerd. De plaggen zijn afgedekt door een pakket gelaagde lichtbruine klei met veenbrokjes, afgezet door overstromingen.

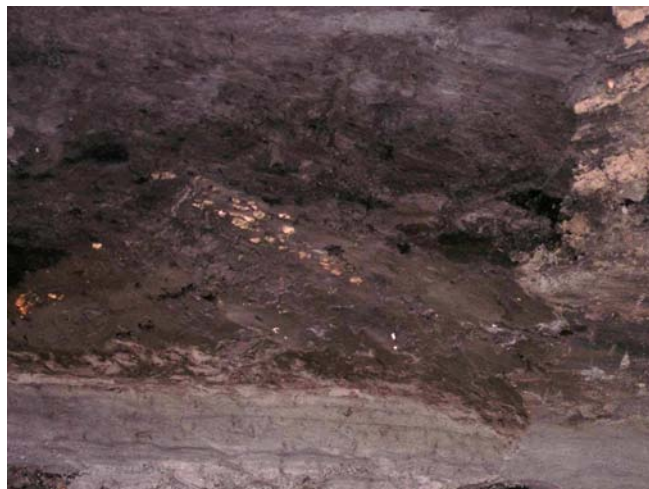
Afb.9 Mestkuil 4/5B (rechtsonder) doorsnijdt plaggenlaag1A (linksonder)

Afb.8b Profielen 8 t/m 12. Schaal 1:75 (tekening G. van den Berg)

Afb.10-11 Gelaagde overstromingsklei onderin profielen 5 en 7

Afb.13 Vlechtwerkwand 3D in en onder overstromingslagen

Afb.12 Paal 3C ingepakt in overstromingslagen

Afb.14-15 Paal 3F en palen 3G-3H ingeslagen in slootvulling 3i, onder overstromingslaag 4A

In de oosthelft van de sleuf kwamen ruim een halve meter dikke, gelaagde afzettingen met overstromingsklei voor (**afb.10-11**). Deze waren in tenminste twee pakketten gescheiden (sporen **2A** en **4A**), met daar tussenin resten van verspoelde constructies (**periode 3, afb.12-15**). Kennelijk hebben de Alkmaarders na de eerste overstromingen (**2A**) het ontstane kleigebied weer in gebruik genomen, maar zijn daarna getroffen door een tweede overstromingsfase (**4A**). De tweede overstromingsfase begint dan ook deels met een 5 tot 15 cm dik pakket dunne laagjes lichtbruine en bruingrijze klei met veengruis, met daarin allerlei verspoeld houtwerk.

Tijdens de tussenfase zijn in het gebied vlechtwerkwallen geplaatst en ronde houten palen ingeslagen (niet van eiken), waarvan er in de hele sleuf van Hofplein tot Doelenstraat enkele werden teruggevonden (sporen **3B – 3F**), tweemaal alleen de met lichter gekleurde klei opgevulde sporen van uitgetrokken palen (**3G – 3H**). De vlechtwerkwallen zijn door het water scheef gedrukt en ingepakt in de modder van lichtbruine klei en gruis (**4A**).

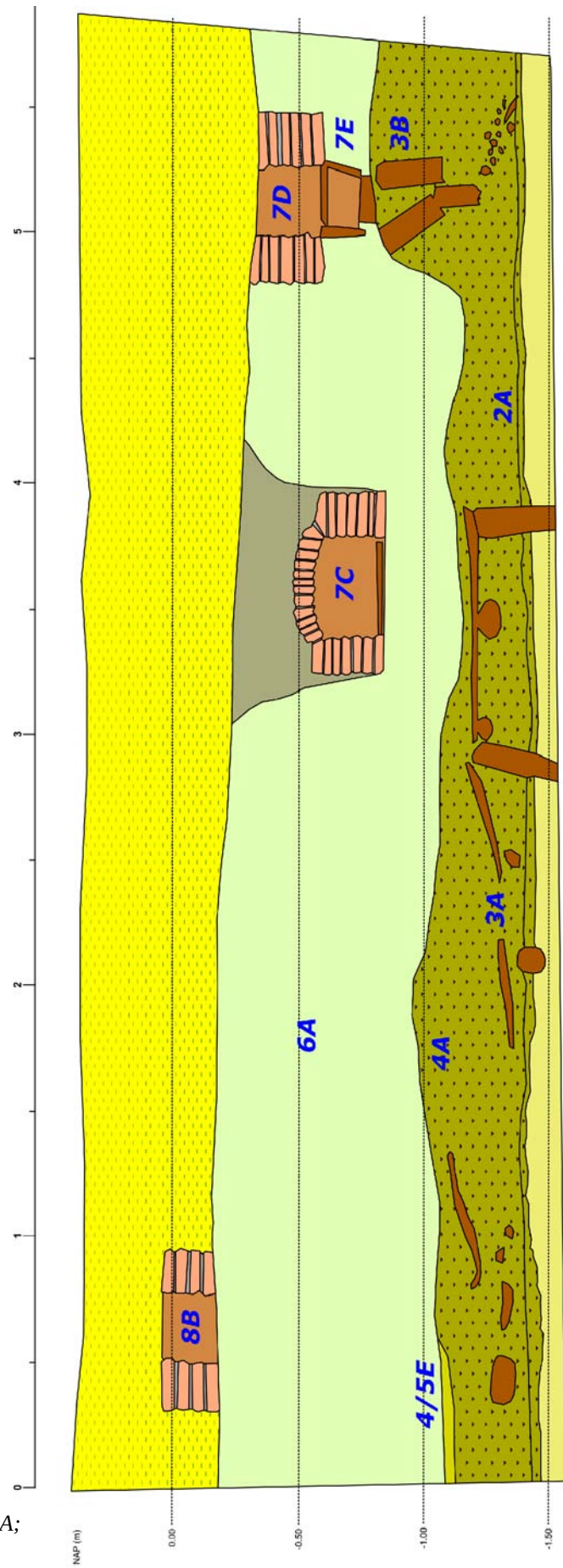
De meest oostelijke bewoningsresten uit periode 3 werden gevonden tot op 10 meter ten oosten van de Lombardsteeg, tot dusverre de meest oostelijke vindplaats uit deze periode in onze binnenstad. In de onderste kleilaag en weer afgedekt door een volgend overstromingsdek van bruine klei met veenbrokjes erin, werden hier stevige houtresten (**3A**) gevonden (**afb.16-19**). In de putwand en in de lengte van de sleuf werden verspreid vier liggende dwarsstammetjes gedocumenteerd (resp. 6, 8, 8 en 12 cm diameter) en twee ingeheide ronde palen van 8 cm dik. Op de recht afgezaagde (of gehakte) paalkoppen rustte een minstens 20 cm brede en 2,5 meter lange liggende plank van 3 cm dik. Een liggend stammetje (rondhout met schors) op een meter oostelijk ervan kan ook nog erbij gehoord hebben. Helaas is hiervoor elzenhout gebruikt, dat ongeschikt is voor dendrochronologisch onderzoek.

Afb.16-18 Onderzoek van houtconstructie 3A

Afb.19a-b Detailopnamen van houtconstructie 3A;
Tekening van profiel 5 schaal 1:25

Afb.20 Links spoor 3A, rechtsvoor vlechtwerk en (achter de meetrol) palen 3B

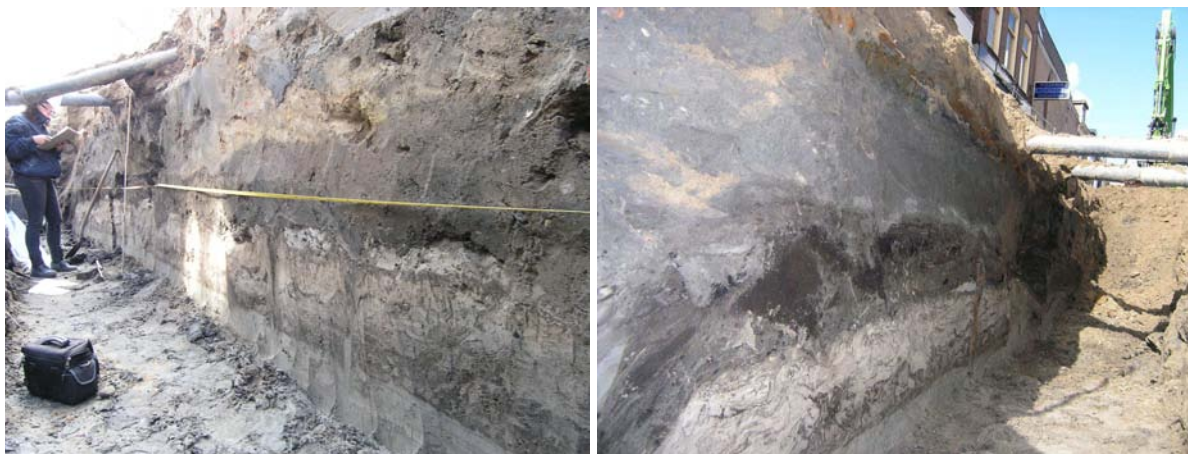
Aan de westzijde, op 1,5 meter afstand, werden dwars hierop drie pal tegen elkaar ingeheide palen gevonden, met ertussen aangebracht vlechtwerk (**3B**, **afb.20**). Het is onduidelijk of het houtwerk (3A) en vlechtwerk (3B) bij elkaar horen en wat voor constructie dit dan is geweest. Omdat het een soort fundatie lijkt, met de twee verticaal ingeslagen palen eronder, zou het onderheide liggende hout (3A) wel eens een straatje of een pad kunnen zijn geweest. Aangezien het spoor alleen in het profiel is gedocumenteerd, is het goed mogelijk dat het nog een stuk groter is geweest. Als het een pad/straatje is, zouden we alleen de zijkant ervan aangesneden kunnen hebben.

Op 4 meter ten westen van deze resten kwam in de sleuf een houten tonput (**4B**) te voorschijn, daterend uit de tweede helft 12de eeuw (**afb.21-22**). Deze was van bovenaf ingegraven door de bovenste overstromingslaag (**4A**) heen.

Tonput **4B**, half in de sleuf op 2 meter van de Lombardsteeg, was opgevuld met grijs zand en met geheel onderin een 30 cm dikke massieve laag potscherven met wat botmateriaal. De grote scherven leken met opzet verticaal tegen elkaar aan geplaatst te zijn. Naderhand bleken de grote hoeveelheden scherven niet aan elkaar te passen maar afkomstig van tientallen potten van Pingsdorf- en enkele van Andenne-type aardewerk, dateerbaar in de tweede helft 12de eeuw. Er zijn vrijwel geen kogelpotscherven bij en vermoed kan worden, dat het schervenpakket van relatief harde keramiek was aangebracht als een soort filter, om te voorkomen dat de put verstopt zou worden door opwellend zand.

Afb.21-22 Tonput 4B is gevonden aan het uiteinde van de sleuf werkput 2, op 2 meter van de Lombardsteeg

Afb.23-24 De met wit stuifzand en donkerbruine sliblaagjes gevulde sloot 3i is in de lengte aangesneden (onderste 40 cm van het profiel), met daaroverheen overstromingslaag 4A

De oudste overstromingspakketten (**2A**) konden vanaf de Van den Boschstraat nog 23 meter worden vervolgd naar het westen. Daarna veranderde het beeld radicaal, toen de kleilagen in de profielwand plaats maakten voor grijs zand met dunne humeuze sliblaagjes erin, in de profielwand 40 cm hoog (**afb.23-24**). We waren beland in een sloot of greppel (**3i**) die we vervolgens over zeker 50 meter in de lengte volgden. De sloot was ingegraven in het kleipakket **2A** en kennelijk al vrij snel opgevuld geraakt met zand en sliblaagjes. Er overheen waren de lagen bruine en grijze overstromingsklei (spoor **4A**) met veenbrokjes aanwezig.

De begeleidende vondsten bieden weinig houvast voor de datering van de afzettinglagen van de overstromingen, met uitzondering van de waterput **4B**.

Uit schriftelijke bronnen zijn er enkele vermeldingen van overstromingen in de 12de eeuw. De interpretatie hiervan is problematisch. Uit omstreeks 1105 is er een wonderverhaal overgeleverd dat er tweemaal watersnood was bij de Limmer Zanddijk, maar hiervan is geen bevestiging te vinden in de Annalen van Egmond of andere bronnen.¹¹⁵ In de Annalen van Egmond¹¹⁶ komen vermeldingen voor in 1135, 1163 en 1170, maar de exacte locatie van de gebeurtenissen is telkens niet of vaag vermeld.¹¹⁷ De betrouwbaarheid van de vermelding in 1135 wordt door Gottschalk in twijfel getrokken (er was in 1134 wel een ramp in Zeeland en Vlaanderen, welke door de Egmondse monnik foutief genoteerd kan zijn).¹¹⁸ De vermelding van 1163 betreft volgens haar een ramp die in 1164 is gedocumenteerd voor de Duitse Noordzeekust, Groningen en wellicht Friesland. Het is de vraag of die ook Noord-Holland heeft getroffen.¹¹⁹ Begin november 1170 vond langs de hele Noordzeekust een stormvloed van ongekende schaal plaats die ook in Noord-Holland grote overstromingen veroorzaakte.¹²⁰

Uit de onderzoeken in Alkmaar blijken er minstens twee overstromingsfasen te zijn geweest. Het tweede pakket klei-afzettingen **4A** zal wel met de ramp van 1170 verbonden zijn. De tonput **4B** is dan dus laat-12de-eeuws. De oudste klei-afzettingen **2A** zijn het bewijs dat één van de vermeldingen uit 1135 en 1163 toch op waarheid kan berusten.

¹¹⁵ In 1105 kwamen tot tweemaal toe boeren uit Castricum en monniken van de abdij van Egmond in conflict over het doorsteken van de Limmer Zanddijk, maar dit werd wonderbaarlijk opgelost toen de relieken van Sint Adalbert naar de plek des onheils werden gebracht (Vis 1993). Er is in dat jaar alleen een vage vermelding van overstromingen in Engeland (Gottschalk 1971, 55).

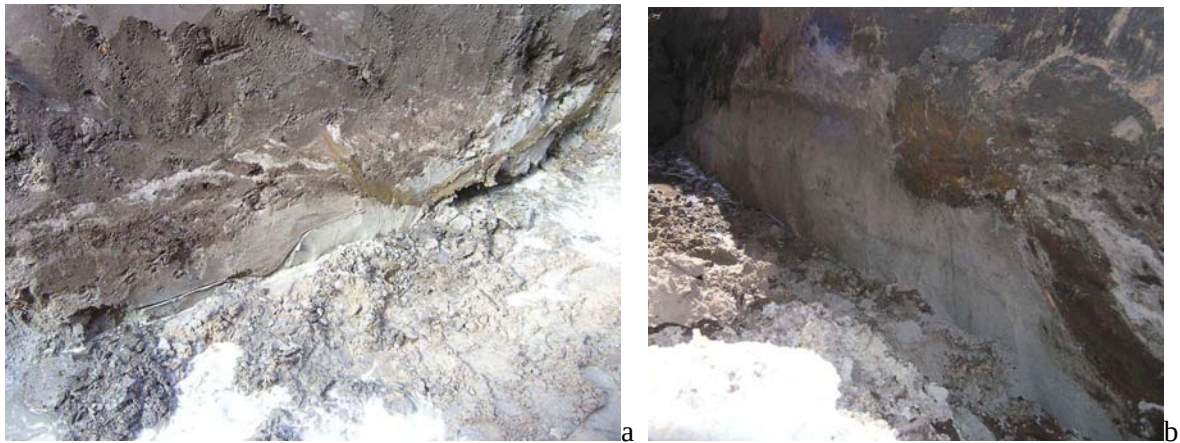
¹¹⁶ Gumbert-Hepp/ Gumbert/ Burgers 2007.

¹¹⁷ Een overstroming die Gottschalk (1971, 121-126) in 1196 plaatst, berust op twee zeer vage aanwijzingen: een notitie in de Kroniek van Wittewierum uit 1237 dat er 42 jaar eerder een St. Nicolaasvloed was; en een oorkonde uit 1214 over problemen met zilt water en het voltooiën of herstellen van een dijk van Alkmaar naar Bergen (dijkherstel verbindt ze steevast aan overstromingen, maar dijken kunnen ook juist bij droogten beschadigd raken). Een overstroming in die tijd ontbreekt zelfs in de Annalen van Egmond. De veronderstelde overstroming in 1196 blijft hier dan ook verder buiten beschouwing.

¹¹⁸ Gottschalk 1971, 59-67.

¹¹⁹ Gottschalk 1971, 75-80.

¹²⁰ Gottschalk 1971, 80-94.

Afb. 25a-b Mestkuil 4/5B (a) en mestkuilen 4/5C en 4/5D (b)

Als gevolg van het oplopen van de bodem richting het westen en de diepe 14de/17de-eeuwse ingraving vanaf de bovengrond raakten de oudere sporen op enkele meters ten oosten van de Doelenstraat uit het profiel.

De Nieuwesloot in perioden 5 tot 7: 14de tot en met 19de eeuw

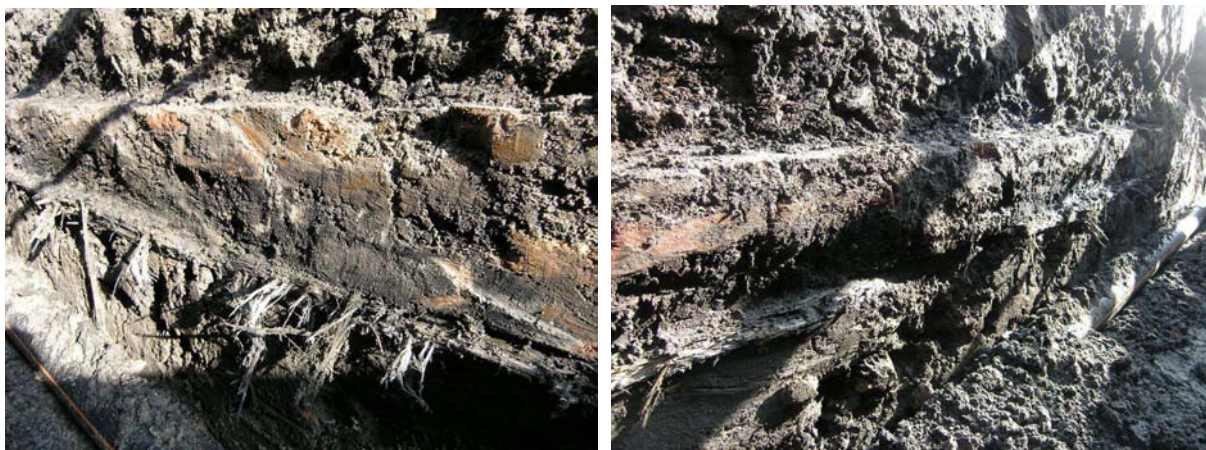
In het westelijke deel van het profiel zijn een houten paal en een drietal diepe mestkuilen (**4/5A, 4/5B, 4/5C, 4/5D**) aangetroffen (**afb.25**). Ze bevatten geen vondsten en zijn daardoor alleen stratigrafisch enigszins dateerbaar. Ze doorsnijden het overstromingsdek 4A en worden oversneden door de aanleg van de Nieuwesloot, zodat de datering ergens in de 13de of eerste helft van de 14de eeuw zal liggen.

De bovenste anderhalf meter van het profiel bestond steeds uit twee of drie lagen: eerst één of twee lagen donkergrijze of bruine humeuze klei, met wisselende hoeveelheden baksteenpuin en soms wat afval erin, daarboven geel zand uit 1863 en/of de 20ste eeuw.

De kleilagen hielden verband met de ontgraving en beschoeiing van de Nieuwesloot. Soms was er aan de onderzijde van deze bruine kleilaag een dunne zwarte sliblaag (**4/5E**) zichtbaar, waarschijnlijk een restant van de bodem van de gracht die aanvankelijk breder zal zijn geweest dan in later tijd. Hierop is een pakket bruine en bruigrijze klei (**5A**) gevonden met potscherven uit de 14de eeuw. De gracht is toen kennelijk versmald door de zuidoever aan te vullen. Er zal in eerste aanleg wel een houten beschoeiing zijn aangebracht. Deze is naderhand vervangen door een bakstenen kademuur (**afb.26-28**). Vermoedelijk is de tweede laag bruine klei (**6A**) de aanvulling in de insteek voor de bouw van deze kade. Er komen onder andere potscherven uit die zijn te dateren in de tweede helft 16de of eerste helft 17de eeuw en een 16de-/17de-eeuwse tinnen lepel met merkteken gekroonde roos en FT, maar ook een kleipijpje van een vroeg Alkmaars model, tweede kwart 17de eeuw.

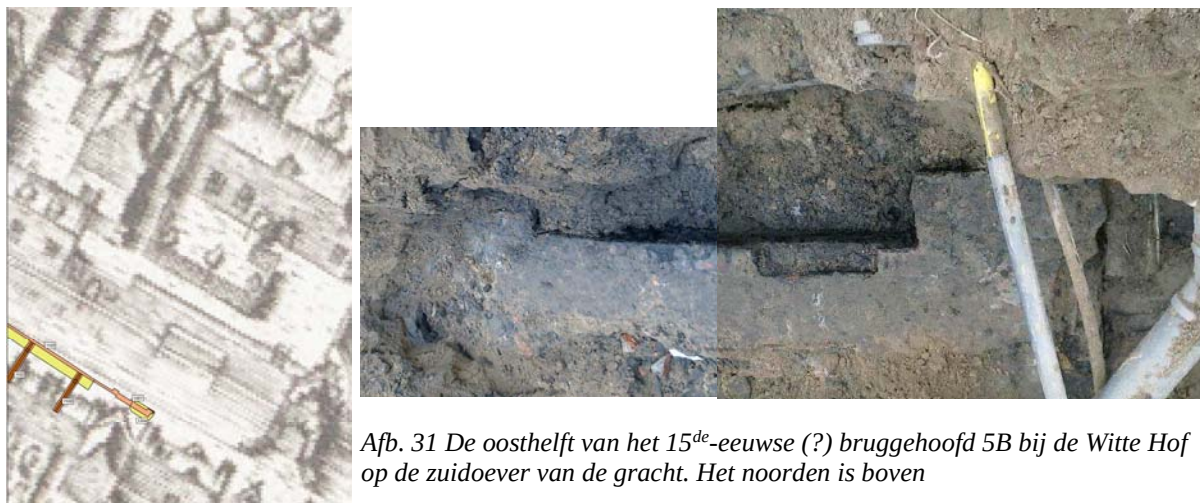
Afb.26-28 Een tinnen lepel en een kleipijpje uit laag 6A, tweede kwart 17de eeuw. Schaal 1:2

Afb. 29-30 Restanten van de kade 7S

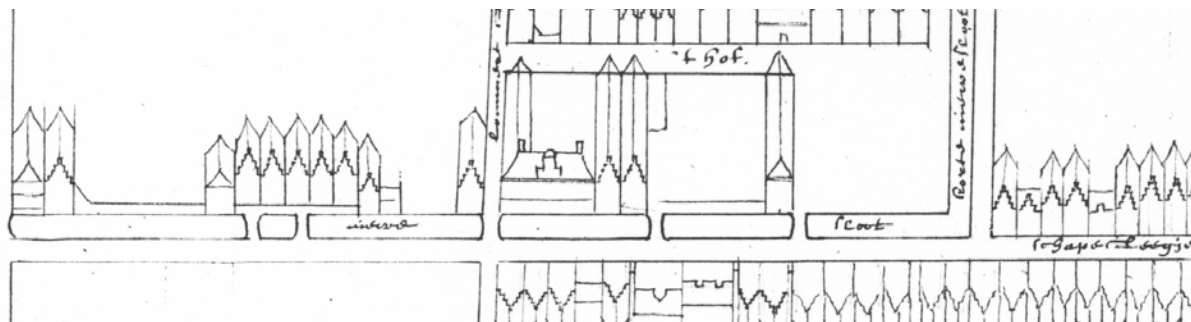
De kade (7S) van de gracht werd meermalen gedocumenteerd, ook al waren hele gedeelten verwijderd voor het betonnen hoofdriool uit de jaren 1970 (afb.29-30). De kade had een grenenhouten onderbouw bestaande uit een 3 cm dikke verticale plankenwand, met stevige vierkante horizontale balken gekoppeld, met daarbovenop een grenen grondplaat als onderlaag voor de gemetselde kade van 80 cm dik. De baksteen en het fijne cement wijzen op een 19de-eeuwse datering: rozerode matig harde steen 22/22,5 x 11/11,5 x 5/5,5 cm (5 lagen 30 cm).

Er werd een bruggehoofd (5B) aangetroffen van een oude brug bij het Hof van Sonoy, overstekend naar de zuidoosthoek van de tegenwoordige binnenplaats (afb.31). Deze brug staat al getekend op de oudste stadsplattegrond, van Jacob van Deventer uit circa 1561 (afb.32). Toen stond op de plek van het Hof van Sonoy nog een gebouwencomplex van het klooster de Witte Hof. Dit was gesticht in 1482, mogelijk in een al bestaand pand. De baksteensoort (24x10,5x5 cm) kan zelfs wijzen op een datering van de brug in de tweede helft 14de of 15de eeuw. Aangetroffen is een terugwijkend stuk muur, om een 1,80 meter brede nis te maken voor een draaiend brugdek, waarschijnlijk de helft van het oorspronkelijke brughoofd.

Afb. 31 De oosthelft van het 15de-eeuwse (?) bruggehoofd 5B bij de Witte Hof op de zuidoever van de gracht. Het noorden is boven

Afb.32 Ongeveer tegenover het gevonden bruggehoofd is in 1597 op de kaart van Drebbel nog een overblijfsel van de oude brug te zien (digitale bewerking Guus van den Berg)

Afb.33 Uitsnede uit een blad uit de reeks Gevelbeeldenkaartjes uit c.1670 (RAA Aanwinsten 123), met de bruggen over de Lange Nieuwesloot. Links twee bruggen naast elkaar naar een groepje huizen aan een klein voorpleintje ten noorden van de gracht. Van de linker brug is bruggehoofd 6B teruggevonden.

Op oude kaarten zijn de bruggen over de Nieuwesloot ingetekend (afb.33). Van de bruggen bij de Lombardsteeg en de Doelenstraat was door de kruisende diepe riolen en andere buizen en kabels niets meer over.

Een deel van een ander bruggehoofd (6B) kwam ongeveer halverwege tussen de Lombardsteeg en de Doelenstraat te voorschijn (afb.34-35). Aan de noordkant stond hier vanaf de 16de eeuw een handvol huizen, iets naar achteren aan een klein voorplaatsje aan de Nieuwesloot. Naar deze locatie werd begin 2012 een opgraving uitgevoerd door de firma Hollandia, bij Gedempte Nieuwesloot 40-46 (zie hoofdstuk 4 in dit rapport). Het bruggehoofd was gemetseld van rode baksteen van 21,5x10x4 cm, wellicht 17de- of 18de-eeuws. Het was een 60 cm dikke muur met twee inhammen voor het contragewicht van het brugdek, uitwendig precies 5 meter breed. In de opgraving van Hollandia werden delen gevonden van de overzijde van de brug.

Afb.34 Het graafwerk stuit op bruggehoofd 6B. Rechts de open plek waar kort tevoren Hollandia de overzijde van de brug heeft opgegraven

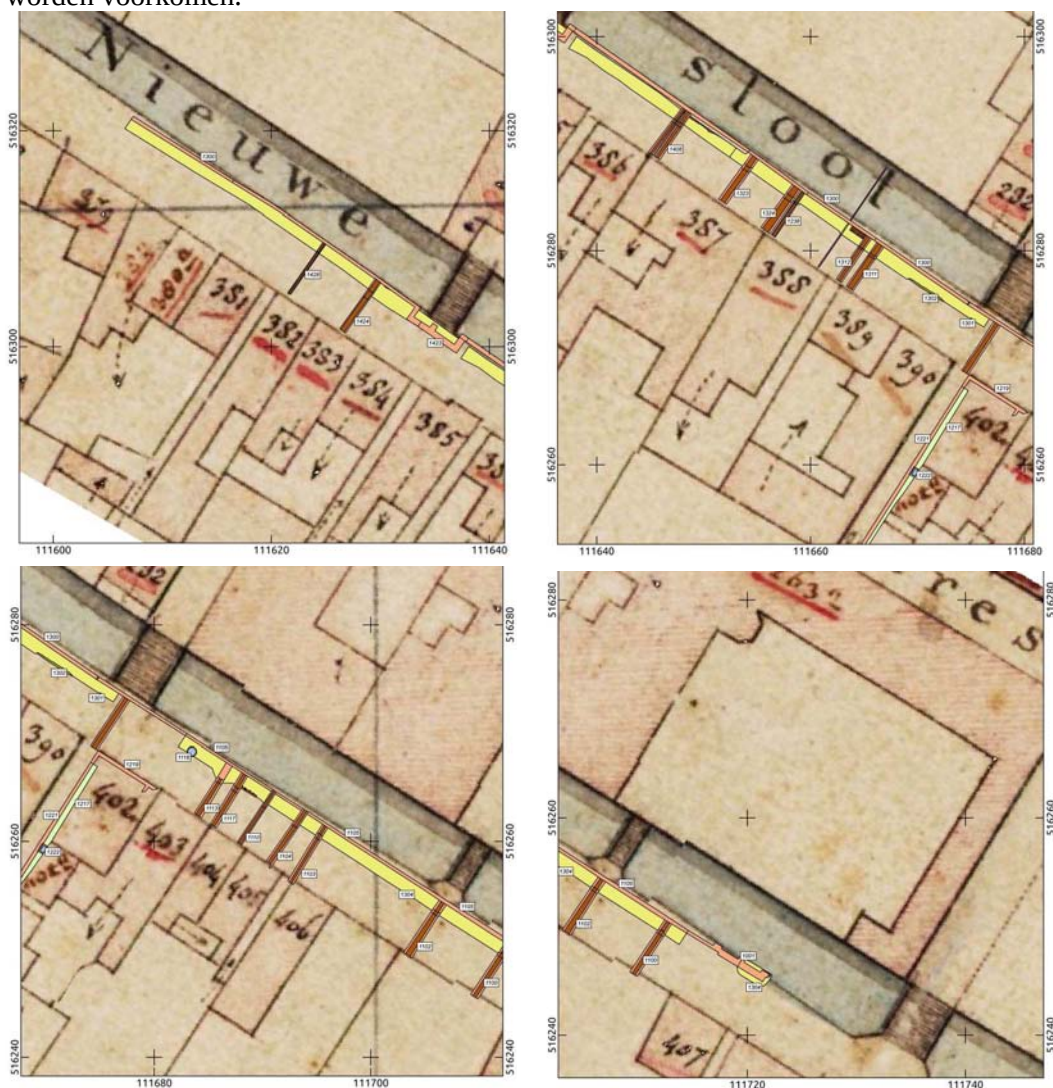

Afb.35 Bruggehoofd 6B vanuit het noorden kort voor de sloop (met de graafmachine)

Riolen naar de Nieuwesloot, perioden 5 tot en met 7: 15de/16de tot 19de eeuw

Tot 2012 waren er in de talrijke onderzoeken in de Alkmaarse binnenstad (omstreeks 240 locaties, inclusief de oudere opgravingen van Cordfunke¹²¹) op slechts 11 locaties riolen aangetroffen.¹²² De meeste huizen in de binnenstad hebben beerputten gehad, maar opvallend in het vondstenspectrum uit deze beerputten is de overheersing van 17de-eeuwse vondsten en de sterke afname van de hoeveelheid vondstmateriaal in de 18de eeuw. Hieraan zal een beter georganiseerde afvalafvoer door vuilnislieden in dienst van de stad (vanaf circa 1719) deels debet zijn.¹²³

Het was dan ook een grote verrassing, dat bij de Nieuwesloot talrijke riolen werden aangetroffen (afb.36-37). In een eerder gegraven, ondiep tracé van de Korte Nieuwesloot naar het Hofplein, waar we geen archeologische begeleiding hadden voorzien, zijn volgens de aannemer ook veel oude riooltjes gezien. Alleen al in het onderzochte deel van de sleuf (vanwege de vele verstoringen en een oliesanering halverwege is in totaal circa de helft van de totale lengte van de Nieuwesloot gedocumenteerd) kwamen 17 riolen te voorschijn (5C, 6C, 7A – 7N, 7T). Hun locatie is gedocumenteerd, maar er was slechts af en toe gelegenheid om ze ook nader te onderzoeken, door tijdgebrek en doordat de sleuf telkens al was ontgraven en instorting met zand en puin daarna moest worden voorkomen.

Afb.36 De opgegraven riolen ingetekend in de Kadastrale Minuut van 1832 (tekening Guus van den Berg)

¹²¹ Stand november 2014: sinds 1968 zijn er 285 locaties onderzocht (van kleine waarnemingen tot grote opgravingen), waarvan 46 buiten de binnenstad.

¹²² In totaal 15 riolen op 11 sites: 91WOR, 92WOR, 98CAN (3x), 98LAA (2x), 99BPAD, 05ODG, 06SCHH (2x), 06WAG, 07LAN, 08LAA, 11HFS. Het aantal opgegraven beerputten gaat richting de 200.

¹²³ Bitter 2009; Bitter 2011.

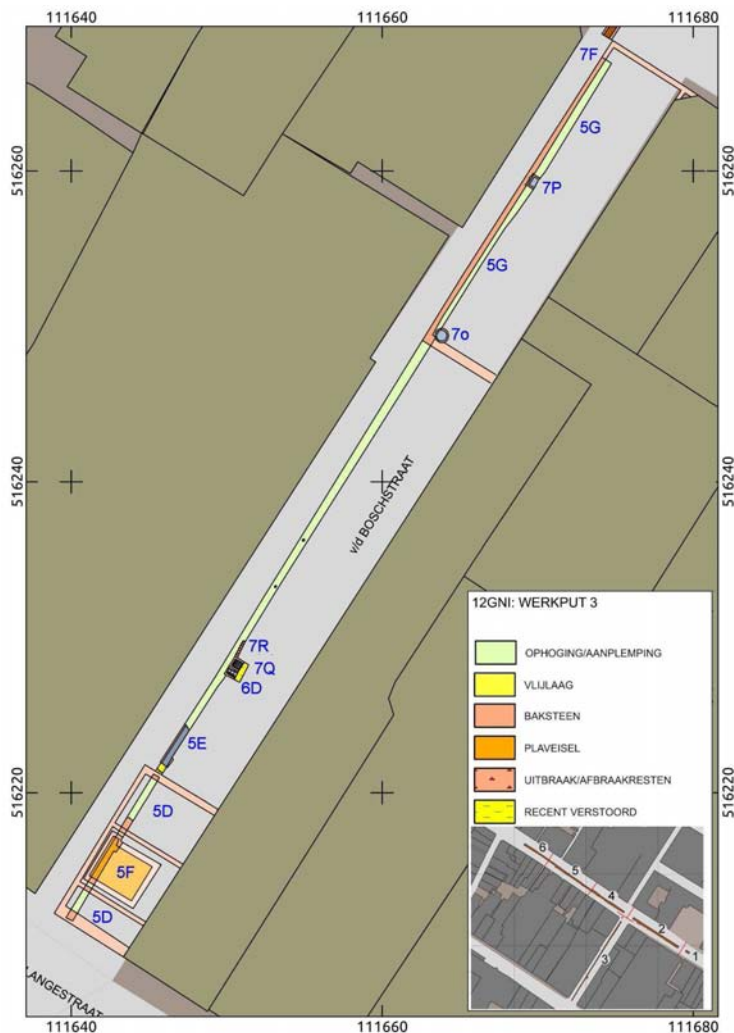

Afb.37 Enkele van de aangesneden riolen (vgl. afb.8a-b en afb.36)

De riolen waren onderling zeer verschillend in uitvoering, met halfsteens of steens wanden van uiteenlopende soorten baksteen, meestal met een tonggewelf, wisselend in afmetingen en diepte en met een bakstenen, plavuizen of houten bodem (**afb.37**). Er was zelfs een geheel houten riool/goot (**7E**). De oudste zijn gemaakt van baksteen uit de tweede helft 14de of 15de eeuw (**5C**, **5E**),¹²⁴ de jongste is gezien de steensoort en het cement 19de-eeuws (**7T**). Slechts een enkele keer is er wat begeleidend scherfmateriaal, in riool **6C** uit de tweede helft 16de of eerste helft 17de eeuw, in riool **7A** uit de late 18de of begin 19de eeuw.

De riolen zijn deels nog na 1863 in gebruik gebleven. Voor de afvoer werd tijdens de demping namelijk een riool gebouwd in de gracht tegen de kade aan. Hiervan werd een deel aangesneden bij werkzaamheden ter hoogte van de Schutterspassage.¹²⁵ De aanleg vertoont veel overeenkomsten met de demping van de Laat in 1872 – hier werden in 2014 bij ontgravingen voor ondergrondse afvalcontainers hoofdriolen gevonden die in het dempingsjaar waren gebouwd tegen de beide kaden ten weerszijden van de gracht.

De riolen zijn steevast aangetroffen ter hoogte van de perceelgrenzen van de Nieuwesloot-noordzijde. Vanouds bevonden zich aan de Langestraat brede en enorm diepe percelen, die op de kadastrale minuut van 1832 vanaf de Langestraat soms nog geheel doorliepen tot de Nieuwesloot. Langs de Nieuwesloot waren de kavels echter secundair opgedeeld in smallere percelen en hier hoorden de riolen bij. Dat neemt niet weg, dat er ook aansluitingen op kunnen zijn geweest vanaf de Langestraat. Een voorbeeld van dit laatste kwam te voorschijn in de Van den Boschstraat.

Afb.38 De sleuf (werkput 3) in de Van den Boschstraat. Schaal 1:500 (tekening G. van den Berg)

¹²⁴ Zie Bitter 2002, 144-146; Bitter/ Roedema 2010 (RAMA 15), 30.

¹²⁵ Deze hebben we niet zelf waargenomen. Mededeling van de aannemer.

Afb.39-40 Huisresten in de Van den Boschstraat aan de Nieuwesloot-zijde:

Afb.39 Rechtsonder fundering 5G aangesneden

Afb.40 Waterkelder 7P

Huisresten in de Van den Boschstraat

Een zijsprong in het project was een slechts 4 decimeter smalle en 1 meter diepe sleuf voor een mantelbuis, die op 27 tot 29 maart in de gehele lengte door de Van de Boschstraat werd gegraven (**afb.38**). Hij werd als een supersmalle proefsleuf gedocumenteerd, want hij doorsneed de funderingen van een paar huizen die in 1933 waren gesloopt voor de verbreding van de Nauwe Krebbesteeg. De verbrede straat werd in 1955 vernoemd naar G.T.M. van den Bosch, gemeenteraadslid van 1884 tot 1923.¹²⁶

De straat heeft een fors hoogteverschil, mogelijk veroorzaakt doordat de Langestraat als een soort terp is aangelegd. De bestrating ligt tegenwoordig in de Langestraat rond de 1,75 m boven NAP, bij de Nieuwesloot zo'n 1,1 meter lager. De Nauwe Krebbesteeg droeg niet voor niets deze naam, want hij blijkt slechts 2,0 meter breed te zijn geweest.

De aangetroffen huisresten kunnen worden vergeleken met de kadastrale kaart van 1832 (gebaseerd op een opmeting door S.P. van Diggelen uit 1820) en een reeks anonieme gevelkaartjes uit circa 1660/1673 (**afb.41-42**).

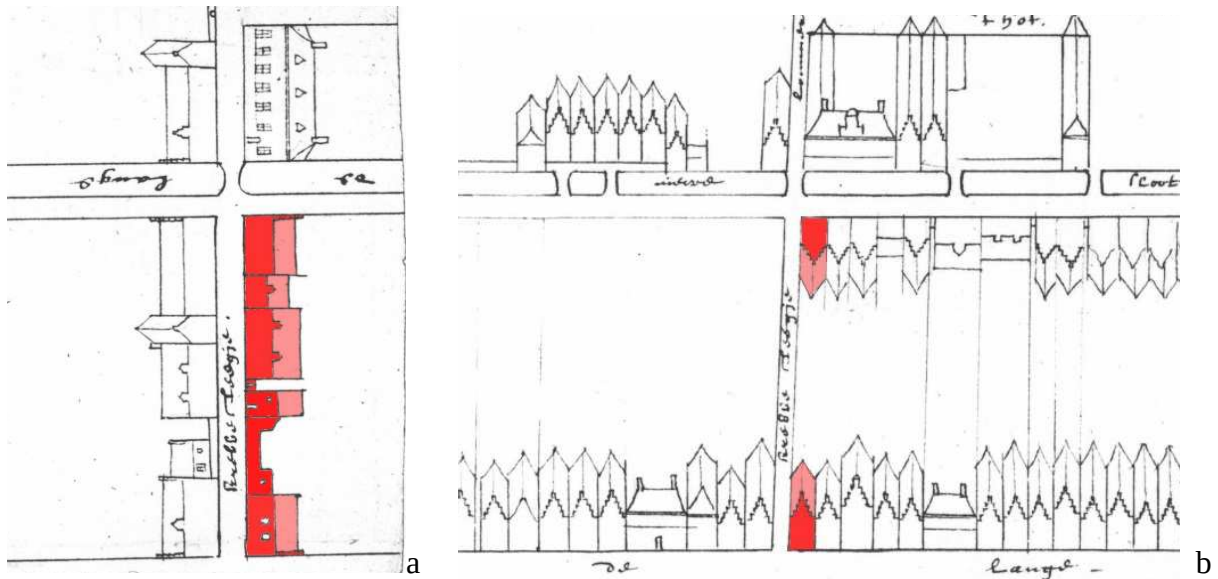
Aan de noordkant ging de sleuf buitenlangs een fundering (**5G**) van een huis aan de Nieuwesloot (**afb.39-40**). Het was een 1 meter¹²⁷ diepe fundering van zachte rode baksteen van 23,5/24x12x5/5,5 cm, dateerbaar in de tweede helft 14de of 15de eeuw.¹²⁸ Op 23,5 meter vanaf de rooilijn van de Nieuwesloot bevond zich de aanzet van een achtermuur. Aan de binnenzijde van de achtermuur was in later tijd een waterput (**7o**) gebouwd, die de fundering licht doorsneed. Halverwege de muur (van 10,40 tot 11,25 meter vanaf de rooilijn Nieuwesloot) bevond zich een latere waterkelder (**7P**), deels ingehakt in de muur. Deze fundering was deels van de zijmuur van een huis en deels van een tuinmuur. Als we archeologische gegevens combineren met oud kartmateriaal, blijken de gegevens elkaar goed aan te vullen (**afb.41-42**). Op de kaart van 1832 blijkt de waterkelder net achter de achtergevel te liggen van het toenmalige huis aan de Nieuwesloot (kadastraal nummer A402). Een smallere achteraanbouw gaat in 1832 over de waterkelder heen, ongetwijfeld van een achterkeuken. Merkwaardig genoeg staat hier op de gevelbeeldenkaart van circa 1670 een andere bebouwing, die niet strookt met de oude fundering **5G** en de situatie in 1823.

Onder de Nauwe Krebbesteeg, tegen de westkant van de zijmuur **5G**, lag een riool (**7F**) dat uitkwam in de Nieuwesloot en vermoedelijk bij dit huis hoorde.

¹²⁶ Ruijsendaal 1998, 49.

¹²⁷ Onderkant fundering op 0,1 m onder NAP, op een dun zandbedje opgemetseld zonder vertandingen.

¹²⁸ Bitter 2002, 144-146; Bitter/ Roedema 2010 (RAMA 15), 30.

Afb.41a-b Twee uitsneden uit de gevelbeeldenkaartjes van circa 1670 (RAA Aanwinsten 123), met de panden van de Van den Boschstraat rood gemarkeerd

Afb.42 Van den Boschstraat: opgravingsplattegrond gecombineerd met de Kadastrale Minuut van 1832, met eronder op ongeveer dezelfde schaal de gevelbeelden van circa 1670

Halverwege de straat waren er nog twee stevige ingeheide palen (5/7G en 5/7H), mogelijk van een schutting.

Aan de Langestraat werden funderingen (5D) gevonden van een huis uit de late 13de of begin 14de eeuw (afb.43-45). Het is gebouwd van groenig gele baksteen van 31x15/15,5x7 cm (wellicht moppen uit Friesland?), gemetseld met grijzige mortel met stukjes schelp erin. Het huis was slechts 11 meter diep, de 60 cm dikke funderingen reikten meer dan 1 meter diep en droegen mogelijk een verdieping. Het pand was door tussenmuren verdeeld in drie vertrekken: aan de Langestraat een ruimte van slechts 2 meter en daarachter twee vertrekken van een meter of 4 diep. Het middelste vertrek was naderhand voorzien van een ondiepe kelder (5F) met de vloer op 80 cm onder de huidige straat, gemetseld van zachte rode baksteen van 22x10,5/11x5 cm die dateerbaar is in de 15de of 16de eeuw.

Direct achter de gevel begon in de sleuf een riool (5E), 40 cm breed met een kleibodem en bakstenen halfsteens zijanten, vermoedelijk ooit overwelfd, waarin nog wat beer zat (vondstloos). Dit riool was over een paar meter te vervolgen maar verdween dan in een diep omgewoelde puin/zandlaag. Hij zal verderop wellicht hebben aangesloten op het riool 7F onder de steeg. De steen kan worden gedateerd in de tweede helft 14de of 15de eeuw.

Op 8 meter ten noorden van het huis werd een tweetal waterkelders aangesneden, waarvan de ene (7Q) de andere (6D) doorsneed. De jongste waterkelder was gedempt met zand, met bovenin een partij beer,

afval en puin (6E) uit het eerste tot derde kwart 17de eeuw, vermoedelijk afkomstig van de lediging van een beerput.

De gevel van dit huis rond 1670 past goed bij de waargenomen huisresten 5D. Twee vensters in de zijgevel langs de Krebbesteeg behoren bij de opkamer, bovenop de kelder 5F. Naderhand is er een grote verbouwing geweest, of een herbouw op de oude funderingen, want in 1823 staat er een dieper huis. Aan de achterzijde heeft dit pand een smallere aangebouwde keuken gekregen. De waterkelders 6D en 7Q liggen precies achter deze keuken tegen de tuinmuur langs de steeg.

Dit huis voegt zich bij een hele reeks panden uit de late 13de en vroege 14de eeuw die de afgelopen jaren zijn ontdekt door archeologisch en bouwhistorisch onderzoek.¹²⁹ Het lijkt erop dat fors gebouwde bakstenen huizen uit deze periode een eerste bakstenen bouwphase langs de Langestraat vertegenwoordigen. Alkmaar was inmiddels de rampzalige overstromingen te boven, had stadsrechten gekregen en beleefde een explosieve bloeitijd.

43

44

45

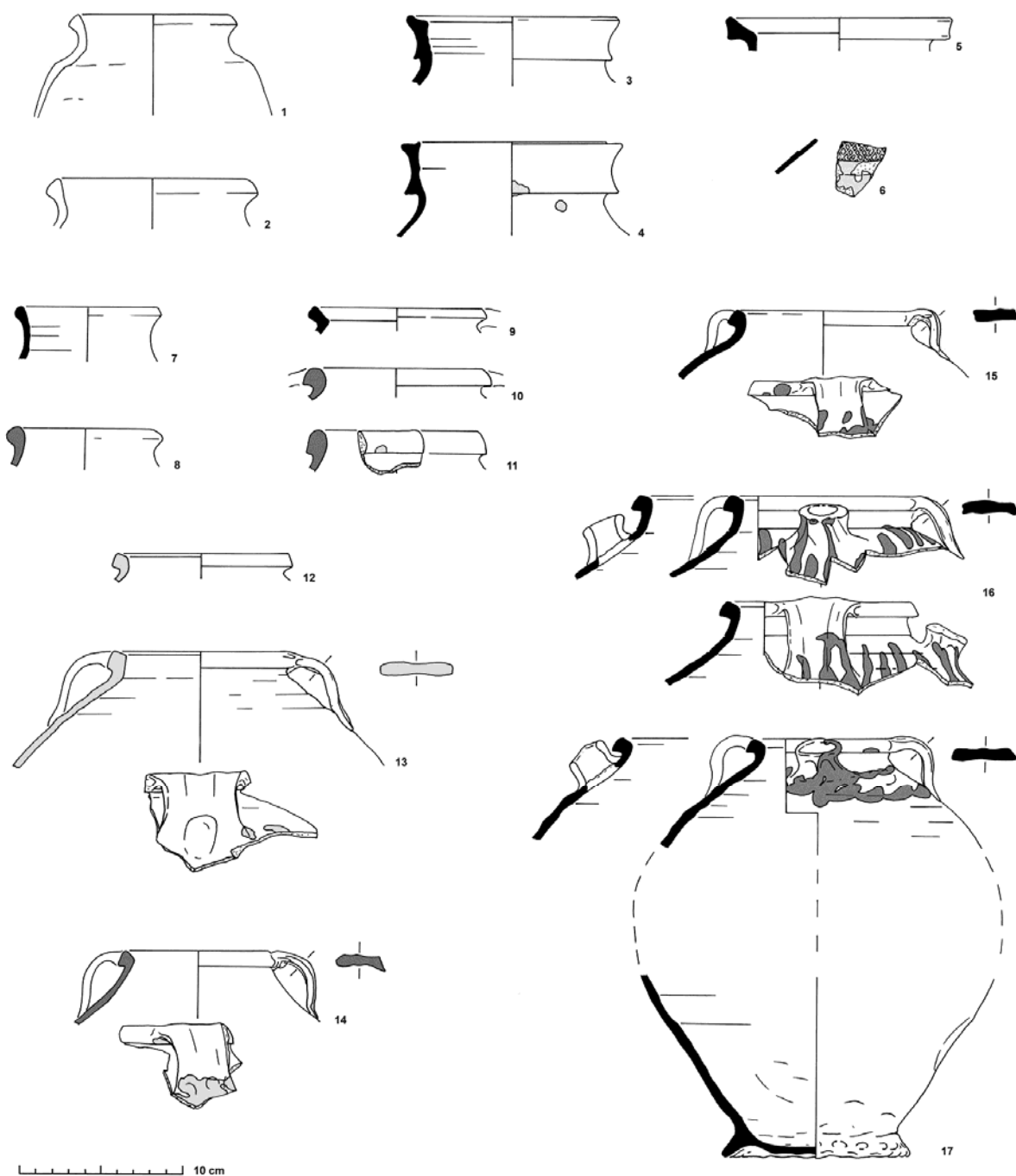
Afb.43-45 Huisresten in de Van den Boschstraat aan de Langestraat-zijde:

Afb.43 Okergele baksteen van de achtergevel 5D zichtbaar in de sleuf (linksvoor)

Afb.44 Okergele baksteen van de voorgevel 5D aan het einde van de sleuf, aan de Langestraat

Afb.45 Waterkelder 6D wordt doorsneden door waterkelder 7Q

¹²⁹ Roedema/ Bitter 2014.

Afb.46 Keramiek uit waterput 4B (12GNI109): 1 kogelpotaardewerk; 2 blauwgrijs aardewerk van elmpt-type; 3-6 wit maaslands aardewerk van andenne-type, 7-17 pingsdorf-type aardewerk (12 baksel pi-A; 13 baksel pi-B; 8, 10-11 en 14 baksel pi-C; 7, 9, 15-17 baksel pi-D)
 Keramiektypen: 1 kp-kog-6, 2 bg-kog-2; 3-4 wm-pot-2; 7 pi-bek-4; 14-17 pi-pot-17.
 Schaal 1:4

3.3 Vondstcomplexen

De vondsten uit twee vondstcomplexen lonen de moeite van een nadere analyse. Er wordt hierbij gebruik gemaakt van het Classificatiesysteem voor middeleeuws en postmiddeleeuws aardewerk, ook wel bekend als het ‘Deventer systeem’. De vondsten worden geïnventariseerd met een code bestaand uit: een lettercode voor het materiaal, een drielettercode voor de hoofdvorm, een cijfer voor specifieke vormen en eventueel een letter voor aanvullende aanduiding. Zie ook de toelichting bij de vondstenlijst in bijlage 2.

Een filter in een waterput, tweede helft 12de eeuw (4B)

Onderin de houten tonput (4B) werd een pakket scherven gevonden (vondstnummer 12GNI109; **tabel 1, afb.46-47ab**). Ze waren op hun kant geplaatst en dienden waarschijnlijk als filter tegen opwellend zand. Een aantal kleinere botvondsten in dit vondstcomplex (zie bijlage 3) zal wel per ongeluk meegekomen zijn met de scherven.

In eerste instantie verwachtten we dat de vele, vaak grote fragmenten van gelijksoortig materiaal allicht te puzzelen zouden zijn tot grotendeels complete potten. Niets bleek minder waar. Op de werktafel werd het materiaal uitgesorteerd naar baksels- door te letten op minimale verschillen in magering, scherfdikte textuur en vooral kleuren (binnenzijde, buitenzijde, breuk) kon het meeste worden uitgesplitst tot mogelijk bij één pot behorende fragmenten, en soms inderdaad aan elkaar gepast. Er bleek geen enkele pot voor meer dan een derde deel aanwezig, ook al lagen er stapeltjes scherven op tafel die toch van dezelfde pot lijken te zijn. Door deze te tellen is het Minimaal Aantal Exemplaren bepaald. Omdat soms een identiek baksel voor twee verschillende potten nog denkbaar is, kan het oorspronkelijke aantal potten hoger zijn geweest. Op deze wijze zijn minimaal 89 exemplaren geteld: 2 MAE kogelpotaardewerk (kp-), 18 MAE Maaslands wit andenne-type (wm-), 1 MAE blauwgrijs (bg-, elmpt-type, wit baksel met veel zand) en 68 MAE pingsdorf-type aardewerk (pi-). Van de randfragmenten zijn de profielen getekend (**afb.46**).

12GNI109 tonput 4B	type	MAE					1000	1050	1100	1150	1200	1250
	kp-	1										
	kp-kog-6	1										
	bg-kog-2	1										
	wm-pot-2	2										
	wm-ram-1	1										
	wm-	15										
			baksels pingsdorf									
	pi-bek-4	1	A	B	C	D						
	pi-bek-	1			1							
	pi-pot-17	6	1	1	1	3						
	pi-pot-	3			2	1						
	pi- (w/bfr)	57	4	1	31	21						
Totale MAE:												
	kp-	2										
	bg-	1										
	wm-	18										
	pi-	68	5	2	35	26						
	TOTAAL:	89										

Tabel 1 Tellijst van het vondstcomplex onderin waterput 4B, tweede helft 12de eeuw

Afb.47a Keramiek uit waterput 4B (12GNI109): 1. kogelpotaardewerk; 2. blauwgrijs aardewerk van elmpt-type); 3-7. wit maaslands aardewerk van andenne-type, 8-18 pingsdorf-type aardewerk (11 baksel A; 14 baksel B; 9-13 en 15-18 baksel C)

Keramiektypen: 1 kp-kog-6, 2 bg-kog-2; 3-4 wm-pot-2; 6 wm-ram-1; 8 pi-bek-4; 13a-e wandfragmenten van 5 potten; 14 en 16 pi-pot-17. Schaal 1:3

Het kogelpotaardewerk is gladwandig, dat wil zeggen dat er geen vingervegen of borstelstreekversiering is aangebracht. De enige rand is gedetermineerd als type kp-kog-6. De driehoekige randvorm is afgeleid van voorbeelden van geïmporteerd blauwgrijs aardewerk en komt van de 10de tot de 13de eeuw voor. Er zijn diverse wandfragmenten vanwege identiek baksel, dikte en kleur toegeschreven aan dit exemplaar. Verder is er nog één hiervan afwijkend wandfragment kogelpotaardewerk.

Van Rijnlants blauwgrijs aardewerk, van het elmt-type, is slechts één randfragment gevonden van een kogelpot type bg-kog-2. Een handvol niet-passende wandscherven met een in kleuren, dikte en magering identiek baksel is toegeschreven aan dezelfde pot. Hij kan worden gedateerd in de 12de of 13de eeuw.

Uit het midden-Maasgebied komen enkele fragmenten andenne-type wit maaslands aardewerk. Twee randen zijn te identificeren als de standaard pot met manchetrand wm-pot-2, te dateren in het eerste tot laatste kwart van de 12de eeuw.¹³⁰ Een derde randfragmentje heeft een soort sikkelvormige doorsnede maar is te klein om de hoofdvorm te bepalen (pot, kom, kan?). Bijzonder zijn de fragmenten van een babyspeeltje, een rammelaar (wm-ram-1). Maar wellicht kunnen deze ‘rammelaars’ ook door volwassenen zijn gebruikt als muziekinstrument?

De overgrote meerderheid van het materiaal bestaat uit pingsdorf-type aardewerk, waaruit in detail vier verschillende baksels zijn te onderscheiden:

Pingsdorfbaksel A: zacht, bleekgeel tot lichtgrijs, fijne zandmagering

Pingsdorfbaksel B: hard, licht geelgrijs met oranje kern, veel matig fijn zand (tot 1 mm)

Pingsdorfbaksel C: hard, geel tot donkergeel, fijne zandmagering

Pingsdorfbaksel D: klinkendhard, bruin tot donkergrijs baksel, fijne zandmagering, verwant aan proto-steengoed

De helft van het materiaal is van baksel C en twee-vijfde van baksel D.

De herkenbare randvormen zijn afkomstig van bekens en grote potten. Deze kunnen nader gedateerd worden met behulp van de typologie van M. Sanke.¹³¹

Van het klinkendharde bruine baksel D is de rand van een dunwandige kleine slanke beker (pi-bek-4), te dateren van circa 960 tot circa 1200.¹³² Van hard gebakken geel pingsdorf-aardewerk baksel C is de rand van een grotere beker (pi-bek-?).¹³³

Er zijn 6 randen van grote potten (ook wel amforen of tuitpotten genoemd) op een standring, zonder hals en met een afgeronde vierkante rand (pi-pot-17). Deze randvorm wordt wel omschreven als een overgangsmodel tussen de blokranden en driehoekige randen en is te dateren van ca. 1050 tot ca. 1200.¹³⁴ Hij komt in alle vier baksels voor, maar hier het meest in baksel D. Ze hebben twee gladde bandoren aan de rand. Twee randfragmenten zijn bovenaan de schouder voorzien van een tuit met een afgeschuinde lip, maar ook de andere kunnen een tuit gehad hebben.¹³⁵

Nog een drietal randfragmenten kan van soortgelijke grote potten/amforen zijn geweest, maar dat is niet goed te bepalen (pi-pot-).

Een aantal wandfragmenten met een tuit zijn afkomstig van een pot met bovenop de schouder een merkwaardig versieringspatroon van verticale banen van horizontale verfstreepjes (**afb.47:15**), waarvoor vrijwel geen parallellen zijn te vinden in de literatuur – onder de honderden afgebeelde potten bij Sanke komt de decoratie slechts tweemaal voor – hij heeft de versieringsvorm dan ook niet gecodeerd.¹³⁶

¹³⁰ Lange tijd werd een datering tussen circa 1100 en 1175 aangehouden (Borremans/ Warginaire 1966) maar inmiddels wordt uitgegaan van een einddatering rond 1200 (Ostkamp e.a. 2006, 54; Van Doesburg 2009, 192).

¹³¹ Sanke 2002. In het Deventer systeem zijn enkele typen van Sanke samengevoegd, omdat het onderscheid ook in details dan niet duidelijk is. Voor de dateringen is gebruikt gemaakt van de schema's van Bult 2012.

¹³² Pi-bek-4: een samenvoeging van Sanke typen 3.6, 3.7a en 3.7b, door hem gedateerd in de perioden 4 t/m 7.

¹³³ Het is vermoedelijk een grote beker van Sanke typen 4.4, 4.7 en 4.10, door hem gedateerd in de perioden 5 t/m 7.

¹³⁴ Pi-pot-17: een samenvoeging van Sanke typen 2.10, 2.15a, 2.15b, door hem gedateerd in de perioden 4 t/m 7.

¹³⁵ Tuiten in de typologie van Sanke: model 3b, uit perioden 3 t/m 7 (eind 9de tot begin 13de eeuw).

¹³⁶ Sanke 2002, T159:8 en T161:1, beide exemplaren gedateerd in periode 7 (ca. 1160-1205).

Afb.47b Keramiek uit waterput 4B (12GNI109): 19-23 pingsdorf-type aardewerk (baksel D)
Keramiektype: 19-21 pi-pot-17. Schaal 1:3

De datering van het vondstcomplex ligt op basis van de keramiek tussen 1100 en 1200 (zie **tabel 1**). Als de overstromingslagen 2A en 4A zijn te verbinden aan respectievelijk de in schriftelijke bronnen vermelde overstromingen van 1135 of 1163 (pakket **2A**) en 1170 (pakket **4A**), dan zou de waterput in het laatste kwart van de 12de eeuw moeten zijn aangelegd door laag 4A heen.

De dendrochronologische datering van de ton 'in/na 1090' verschilt hiermee dus zo'n driekwart eeuw. Dit kan het gevolg zijn van onzekerheid in de kapdatum van het hout (er is geen wankant en het aantal ontbrekende jaarringen tot de boomkap is onbekend) en/of een langdurig gebruik van de ton voordat hij als waterput werd hergebruikt. De herkomst van het hout uit zuid-Duitsland impliceert dat hij kan zijn aangevoerd als wijnton via de Rijn.

10de-12de eeuw uit:	ba	pi	du	bg	wm	kp	Publicatie
93LAN (per.3-4)		14		10		17	Bitter/Dijkstra e.a. 1997 (RAMA 5)
04LAA (sporen 2A-2B)		10		3	2	7	De Jong e.a. 2007 (RAMA 12)
98LAA (per.2-3)	4	145	4	36	42	266	Bitter/Pavlovic 2013 (RAMA 19), 60-62
10DVE		36		15	3	24	Ostkamp in Williams 2010 (ADCrapp 2343)
11DST		42		14	2	68	Jaspers in Loopik 2013 (ADCrapp 3395)
08LAA (per.1)	1	5		1	4	9	Bitter 2013 (RAMA 19), 129
10PAA (per.A zonder s574)		55		14	12	28	Griffioen 2014 (RAMA 22)
MAE TOTAAL:	5	307	4	93	65	419	
% (N=893)	1%	34%	0,4%	10%	7%	47%	

Tabel 2 Verhouding tussen Minimum Aantal Exemplaren van diverse 10de-12de-eeuwse aardewerksoorten in vondstcomplexen uit de opgravingen 1993 Langestraat115-119, 2004 Laat 229-231, 1998 Laat 208-212, 2010 Doelenveld, 2011 Doelenstraat 2, 2008 Laat 233-237 en 2010 Paardenmarkt:
ba badorf-type, pi pingsdorf-type, du 'duisburger waar', bg blauwgrijs, wm wit maaslands, kp kogelpot.

De samenstelling van het vondstcomplex in **4B** wordt sterk bepaald door de toepassing als filter. Het zeer hoge percentage importaardewerk ten opzichte van kogelpotaardewerk (97%) in dit vondstcomplex is derhalve niet representatief, ook al is in het algemeen in Alkmaar tijdens deze periode wel degelijk een flink percentage import gevonden. Voor alle keramiek uit een reeks vindplaatsen in de binnenstad uit de 10de-12de eeuw is dit namelijk te berekenen op 53% (**tabel 2**).

Afb.48c Uit waterput 4B: 3 maalsteenfragmenten, leistenen speel- of rekenschijf, ruw vuursteenbrokje en hutleem. Schaal 1:3

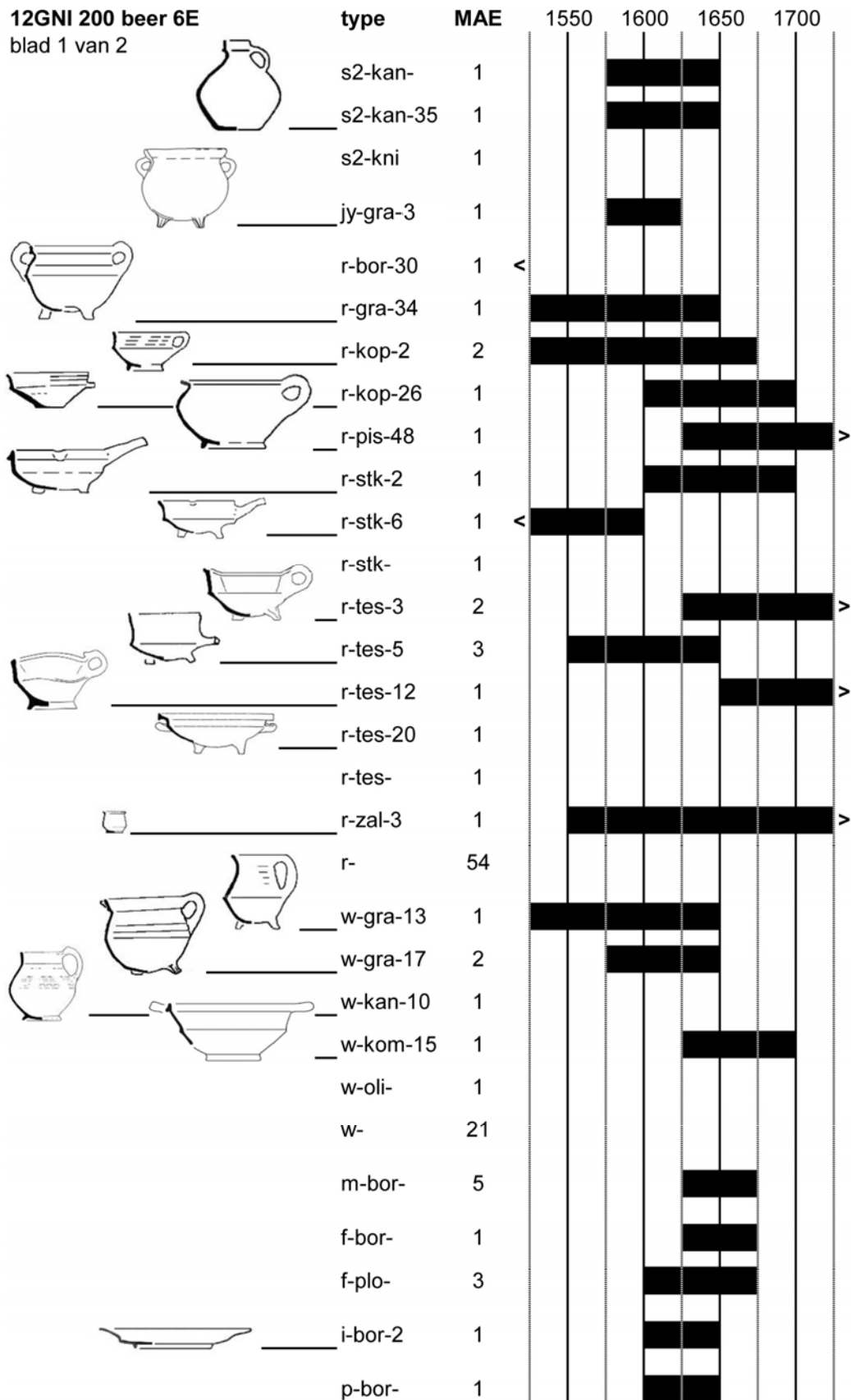
Afb.49 Onderzoek van waterkelder 7Q, in een krappe werkruimte

Een beerputlediging in een waterkelder, circa 1575/1600-1675 (6E)

Waterkelder **7Q** was gedempt met eerst een laagje grijs zand en vervolgens met een laag beer en afval (**6E**), vermoedelijk van een beerputlediging (vondstnummer 12GNI200; **tabel 3**). De waterkelder - en de vondstlaag - was deels verstoord door 20ste-eeuws sloopwerk (**afb.49**).

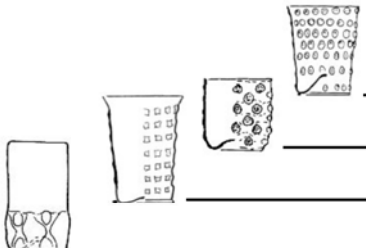
Het betreft merendeels fragmentarisch materiaal. De vondsten zijn te dateren tussen circa 1575/1600 en 1675. De begindatering is niet scherp vanwege de lange productieperiode van diverse typen rood en wit aardewerk en van het glaswerk.

12GNI 200 beer 6E
blad 1 van 2

Tabel 3a Tellijst van keramiek in de beerlaag 6E in de waterkelder 7Q, circa 1575/1600-1675

12GNI 200 beer 6E
blad 2 van 2

	type	MAE	1550	1600	1650	1700
	<i>totaal s2</i>	3				
	<i>totaal jy</i>	1				
	<i>totaal r</i>	72				
	<i>totaal w</i>	27				
	<i>totaal m</i>	5				
	<i>totaal f</i>	4				
	<i>totaal i</i>	1				
	<i>totaal p</i>	1				
	TOTAAL	114				
	gl-bek-12	1				
	gl-bek-15	2				
	gl-bek-19	2				
	gl-bek-37	1				
	gl-kel-	1				
	gl-roe-	1				
	totaal gl	8				
Rookgerei 8 ketels 26 stelen						

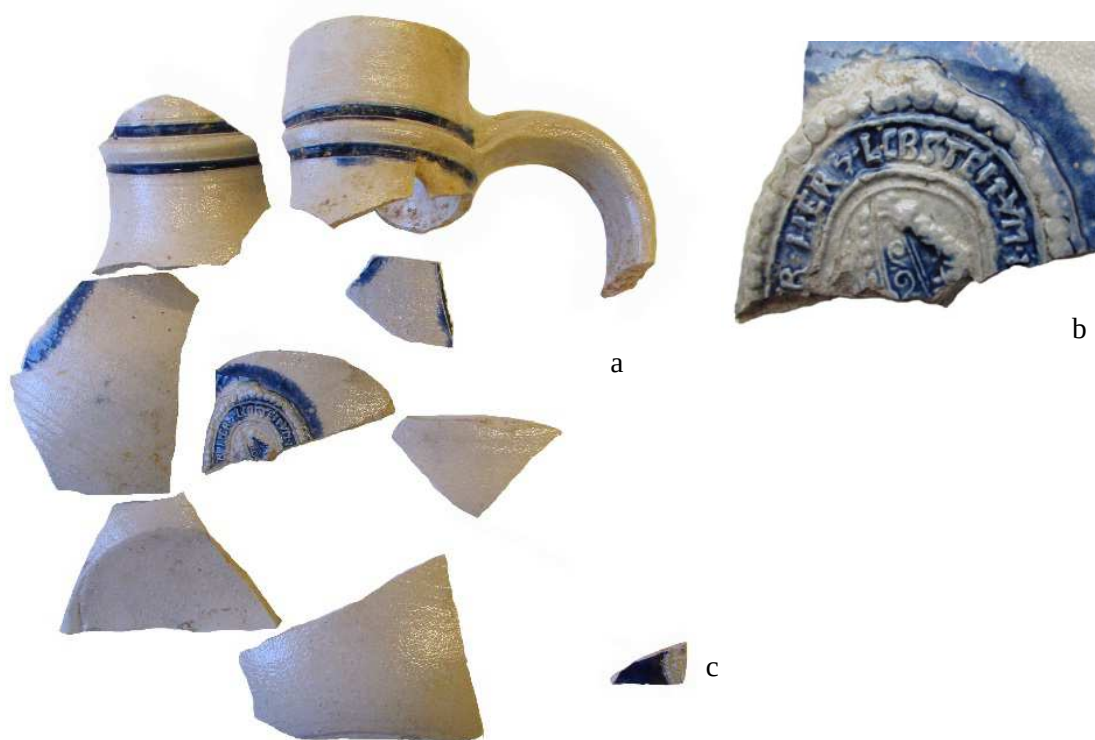
Tabel 3b Tellijst van vondsten in de beerlaag 6E in de waterkelder 7Q, circa 1575/1600-1675

De einddatering is aangescherpt door de vondst van rookgerei (**afb.50a-c**). Het betreft een handvol steelfragmenten en 8 pijpekoppen, waarvan er twee zijn gemerkt: een pijpekop met hielmerk gekroonde IT van Jan Tamisz die werkzaam was tussen 1635 en 1645, en een pijpekop met hielmerk gekroonde DD, van pijpmaker Dirck Dircksz die actief was tussen 1647 en 1674.¹³⁷ De zes ongemarkeerde pijpekoppen zijn van Alkmaars model en in dezelfde tijd te dateren.

Afb.50a-c Twee gemerkte kleipijpen (links) en 6 ongemarkeerde, ca 1635-1674. Schaal 1:2
Hielmerken IT gekroond (b) en DD gekroond (c) zijn niet op schaal

¹³⁷ Duco 2004. De dateringen berusten op schaarse vermeldingen in de schriftelijke bronnen en beide pijpmakers kunnen eventueel nog wat eerder en wat later actief zijn geweest.

Afb.51a-c Delen van steengoed kan (s2-kan-35) met wapenapplique (a-b) en fragmentje van 2de exemplaar (c).
Schaal 1:3 (detail b niet op schaal)

Afb.52 Fragmenten van minstens vijf majolica borden . Schaal 1:3

Afb.53a-d Fragmenten van Italiaans bord (i-bor-2) met putto (a), van 3 plooiischotels en 4 borden van Nederlandse faience (b-c) en van een kraakporseleinen bord (d). Schaal 1:3

*Afb.54 Fragmenten van een Deense 'jydepot' (jy-gra-3).
Schaal 1:3*

Van de 114 MAE keramiek zijn er 72 van rood en 27 van wit aardewerk. Het is overwegend van eenvoudig alledaags kookgerei en tafelservies, alsmede een handvol vuurtestjes, een pispot en een olielamp. Er zijn grote fragmenten van een blauw beschilderde steengoed kan met snijwerk en appliques (s2-kan-35), te dateren tussen circa 1585 en 1650 (**afb.51**). Middenop de buik zat een wapenschild, dat incompleet is bewaard, met randschrift '...R-HERS-LEBSTEITUM-...'. Er is nog een klein wandscherfje van een tweede blauw beschilderde kan met appliques uit dezelfde periode. De beide kannen zijn van een dure, hoge kwaliteit uit Raeren of het Westerwald.

Verder is er wat doorsnee servies van majolica en faience vertegenwoordigd in het scherfmateriaal, maar ook een drietal faience plooischotels (Delfts?), een Italiaans 'compendiario' bord met een polychrome putto en een kraakporseleinen bord (**afb.52-53**). De laatstgenoemde vijf stukken servies komen vooral bij welgestelde huishoudens voor en dit lijkt vreemd genoeg ook te gelden voor het grove Deense aardewerk van een 'jydepot' (**afb.54**). Wellicht was dit aardewerk bestemd voor een bijzonder gerecht? De donkergrijze keramiek is handgevormd en voorzien van een zwart gesmoord oppervlak. Dit laatste had de pottenbakker verkregen door de pot te 'roken' in een speciaal rookhuis voorafgaand aan het bakken. De pot is aan de binnenzijde glanzend gepolijst, wat smalle polijstvlakken heeft nagelaten. Dit type aardewerk werd vanaf circa 1580 gedurende zo'n twee eeuwen lang op de Hollandse markt gebracht. Ons exemplaar heeft lange poten van 3 cm lengte, hetgeen geldt als een vroeg kenmerk – vanaf 1610/1625 werden er veel kleinere poten aangebracht.¹³⁸

Een handjevol glasfragmenten (**afb.55**) is afkomstig van enkele eenvoudige bekertjes en een roemer, zoals wel gebruikelijk in de Alkmaarse middenklasse. Een lichtgroen kelkglas (waarvan alleen de voet is bewaard) behoort nog wel tot drinkgerei uit de rijkere kringen.¹³⁹

Ook al is de hoeveelheid vondsten niet zo groot, de samenstelling van dit vondstcomplex weerspiegelt toch enige rijkdom, passend bij een pand aan de Langestraat.

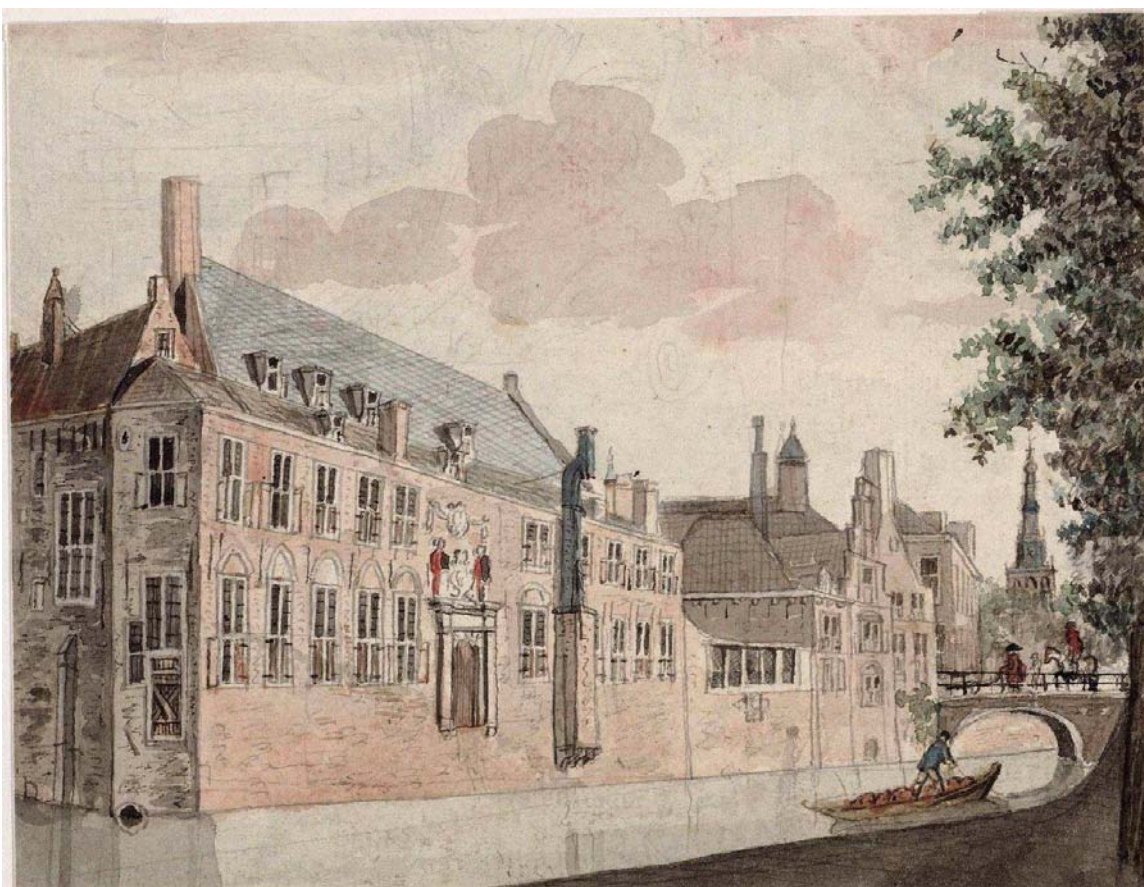
*Afb.55 Fragmenten van glasservies: bovenaan voet van kelkglas, cuppa van roemer, wafelbeker en tranenbeker, onder bodem van knobbeltbeker, 2 wikkeldraadbekers, netwerkbeker en gladwandige beker met blauwe rand.
Schaal 1:3*

¹³⁸ Van Reenen / Jensen 1995.

¹³⁹ Vergelijk Bitter 2008.

56

57

Afb.56-57 Aquarellen van de Nieuwesloot bij de brug van het Hof van Sonoy en bij de Doelenstraatbrug, door J.A. Crescent in 1788 en 1789 (Regionaal Archief Alkmaar)

3.4 Samenvatting en conclusie

De meest opvallende vondsten onder de Nieuwesloot dateren uit de 10de/11de en 12de eeuw. Het oudste zijn resten van vermoedelijk een huisplatform van donkerbruine kleiplaggen, afgedekt door een eerste pakket overstromingsafzettingen, met daarop resten van een herontginning die weer teloor is gegaan bij een tweede overstromingsfase. Daarna is er nog een waterput doorheen gegraven, waaruit vondstmateriaal komt uit de tweede helft van de 12de eeuw.

De eerste overstromingsfase heeft vermoedelijk plaats gevonden ten tijde van één van de twee vermeldingen in de Annalen van Egmond, 1135 of 1163. Interessant is, dat men daarna vanaf de zandrug het terrein met vlechtwerk afrasteringen en turfwalletjes weer heeft ingericht, mogelijk om er vee te weiden. Een merkwaardig spoor met een onderheid plankier is mogelijk afkomstig van een houten pad. Ook werd in het profiel een sloot aangesneden die onderdeel zal hebben uitgemaakt van een stelsel de afwatering van het gebied.

Een daarop volgende watersnood heeft dit weer weg gevaagd en afgedekt met een sliblaag van klei, veengruis en verspoeld houtwerk. Dit moet wel haast de ramp van 1170 betreffen.

Zowel bij de Nieuwesloot als bij onderzoek bij het Doelenveld en Doelenstraat 9 in 2009 en 2011 lijkt er, behoudens de nu ontdekte laat-12de-eeuwse waterput net even oostelijk van de Lombardsteeg, na 1170 gedurende een eeuw lang geen poging meer te zijn gedaan om de kleigronden weer voor gebruik in te richten. Vondsten uit de 13de eeuw zijn er namelijk geheel afwezig.

De eerste ophogingen bij de Houutil en Boterstraat en langs de Langestraat dateren van omstreeks 1275.¹⁴⁰ Er begint dan een fase van razendsnelle stadsontwikkeling langs de beide hoofdassen. In de 40 cm smalle sleuf in de Van den Boschstraat zijn nog resten van een stevig bakstenen huis uit deze fase aangesneden.

Over de aanleg van de Nieuwesloot zijn geen gegevens gevonden, wel over de versmalling ervan in de 14de eeuw en in de tweede helft van de 17de eeuw. Bij deze fasen zijn vermoedelijk houten beschoeiingen aangebracht. Deze zijn later vervangen door stenen kaden.

Ter hoogte van de Hof van Sonoy en halverwege tussen de Lombardsteeg en Doelenstraat zijn brughoofden gevonden. Op basis van de gebruikte steensoort kan de eerstgenoemde uit de tweede helft 14de of 15de eeuw dateren, de tweede uit de 17de of 18de eeuw.

Riolen blijken toch veel vaker te zijn voorgekomen in de binnenstad dan eerder gedacht. Opvallend is, dat tot dusverre in een paar honderd onderzoeken in de binnenstad, ook in grote opgravingen zoals bij de Bloemstraat (1998-1999),¹⁴¹ riolen zo goed als absent zijn. Wellicht was hun aanwezigheid beperkt tot de omgeving Langestraat?

In een uiterst smalle en ondiepe sleuf in de Van den Boschstraat werden resten gevonden van twee huizen. Aan de zijde van de Nieuwesloot stond een huis van ongeveer 10 meter diep, dat gezien de bouwsteen terug zou kunnen gaan op de tweede helft 14de of de 15de eeuw. Het had een ommuurd achtererf van ongeveer 13 meter diep. Een riool onder de Nauwe Krebbesteeg kan erbij gehoord hebben.

Aan de Langestraat bleek al in de late 13de of vroege 14de eeuw een huis te zijn gebouwd van 11 meter diep, verdeeld in drie vertrekken. De stevige muurdikte van 60 cm en de diepte van meer dan 1 meter onder de straat wijzen op de aanwezigheid van een verdieping. Het pand maakt deel uit van een bouwgroep van grote bakstenen huizen die volgt op de stichting van de Langestraat. In de 15de of 16de eeuw werd middenin het huis een opkamer gemaakt op een ondiepe kelder. Aan de achterzijde bevond zich toen een riool richting de Nieuwesloot. Dit huis is nog afgebeeld op de gevelbeeldenkaart van circa 1670. Later is het vervangen door een groter pand met een aangebouwde achterkeuken, zoals te zien op de kaart van 1823. Aan de achterzijde van de achterkeuken is een waterkelder opgegraven, die naderhand is vervangen. De tweede waterkelder is weer later gedempt met zand en een partij beer van een gelegeerde beerput. De fragmentarische vondsten van serviesgoed uit de periode 1575/1600 tot 1675 weerspiegelen enige rijkdom.

¹⁴⁰ Zie Bitter/ Roedema 2009 (RAMA 13); Roedema/ Bitter 2013 (RAMA 21); Roedema/ Bitter 2014 ('Stadskastelen').

¹⁴¹ Bitter / Van den Berg 2014 (RAMA 18).

Literatuur

- Bitter, P., J. Dijkstra, R. Roedema & R.P. van Wilgen, 1997: *Wonen op Niveau; archeologisch, bouwhistorisch en historisch onderzoek van twee percelen aan de Langestraat*, (Rapporten over de Alkmaarse Monumentenzorg en Archeologie, delen 5 en 5A), Alkmaar.
- Bitter, P., 2002: *Graven en begraven. Archeologie en geschiedenis van de Grote Kerk van Alkmaar*, Hilversum (proefschrift Universiteit van Amsterdam).
- Bitter, P., 2008: Wealth and waste- aspects of a luxurious lifestyle in Alkmaar, in: M. Gläser (red.), *Lübecker Kolloquium zur Stadtarchäologie im Hanseraum, VI: Luxus und Lifestyle*, Lübeck, 151-168.
- Bitter, P., 2009: Voor het gemak. Beerputten en afvalverwerking in Alkmaar, *Westerheem* 58, 56-71.
- Bitter, P., & R. Roedema e.a., 2009: *Huizen, havens en handel. Opgravingen bij de Waag en onder het Waagplein (1997-2003)*, Alkmaar (Rapporten over de Alkmaarse Monumentenzorg en Archeologie nr. 13).
- Bitter, P., & R. Roedema, 2010: Aan het begin van de Langestraat (07LAN), in: P. Bitter, N. de Jong-Lambregts en R. Roedema, 2010: *De Burg en rijke burgerij. Twee opgravingen bij de Spanjaardstraat en Langestraat in 2007*, Alkmaar (Rapporten over de Alkmaarse Monumenten en Archeologie nr. 15), 23-177.
- Bitter, P., 2011: Into the pit? Waste management and cesspit finds in Alkmaar, in: H. Clevis (red.), *Assembled Articles 4. Symposium on medieval and post-medieval ceramics, Zwolle 16 and 17 september 2010*, Zwolle, 35-56.
- Bitter, P., m.m.v. A. Pavlovic, Rob Roedema e.a. 2013: Aan het begin van de Laat, Een opgraving bij de nummers 212 en 210/208 in 1998 (98LAA), in: Bitter, P., m.m.v. Rob Roedema, Andelko Pavlovic e.a., 2013: *Vroeger aan de Laat. Opgravingen in 1998, 2008 en 2009*, Alkmaar (Rapporten over de Alkmaarse Monumenten en Archeologie 19), 5-84.
- Bitter, P., 2013: Verder aan de Laat. Een opgraving bij nummers 233-237 in 2008 (08LAA), in: Bitter, P., m.m.v. Rob Roedema, Andelko Pavlovic e.a., 2013: *Vroeger aan de Laat. Opgravingen in 1998, 2008 en 2009*, Alkmaar (Rapporten over de Alkmaarse Monumenten en Archeologie 19), 85-152.
- Bitter, P., G. van den Berg e.a., 2014: *Onder 'de Houtmarkt'. Opgravingen bij Laat/Bloemstraat in 1998 en 1999 (98BLO, 99BLO)*, Alkmaar (Rapporten over de Alkmaarse Monumenten en Archeologie nr. 18).
- Borremans, R., & R. Warginaire, 1966: *La céramique d'Andenne. Recherches de 1956-1966*, Rotterdam.
- Bult, E.J., 2012: Dateringsmogelijkheden van Pingsdorfaardewerk met behulp van de publicatie van Sanke, in: H. Clevis (red.), *Assembled Articles 4. Symposium on medieval and postmedieval ceramics Zwolle 17 and 17 september 2010*, Zwolle, 169-190.
- Cordfunke, E.H.P., 1978: *Alkmaar in prehistorie en middeleeuwen*, Zutphen (A.H.R. II).
- Cordfunke, E.H.P., 1992: Thirty years of archaeological investigation in Alkmaar's town centre, *Berichten R.O.B.* 40, 333-387.
- Doesburg, J. van, 2009: Late-medieval pottery, in: W.A. van Es en W.J.H. Verwers (red.), *Excavations at Dorestad 3. Hoogstraat 0, II-IV*, Amersfoort (Nederlandse Oudheden 16), 160-211.

Duco, Don H., 2004: Drie eeuwen tabakspijpen uit Alkmaar, in: Bitter, P., e.a., 2004: *De verborgen stad. 750 jaar Alkmaar onder de grond*, Alkmaar (tevens themanummer *Vormen uit Vuur* 186/187), p. 71-96.

Gottschalk, M.K.E., 1971-1977: *Stormvloeden en rivieroverstromingen in Nederland*, Assen (3 dln.).

Griffioen, A., S. Hakvoort, R. Schats, P. Bitter e.a., 2014: *Graven en begraven bij de Minderbroeders. Een archeologische opgraving op de Paardenmarkt in Alkmaar*, Alkmaar/Zaandijk (Rapporten over de Alkmaarse Monumenten en Archeologie nr. 22).

Jong-Lambregts, N. de, P. Bitter, R. Roedema & C. Prins, 2007: Laat 229-231 (04LAA). Archeologisch onderzoek naar bewoningsresten van de 12de tot de 20ste eeuw, in: N. de Jong-Lambregts, P. Bitter, L. Verspaj-Frank et al, 2007: *Tussen Zwaard en Fortuin. Enkele opgravingen in Alkmaar 2002-2005*, Alkmaar (Rapporten over de Alkmaarse Monumentenzorg en Archeologie nr. 12), 111-198.

Loopik, J., e.a. 2013: Alkmaar-Doelenstraat 9. Een archeologische opgraving, *ADC-rapport* 3395.

Ostkamp, S., & J.P.F. Kottman, m.m.v. A. Kaneda, 2006: Het aardewerk uit de opgraving; de glasvondsten, in: J. Dijkstra, S. Ostkamp en G. Williams, 2006: *Archeologisch onderzoek op het terrein van de voormalige Berghuijskazerne te Middelburg*, Amersfoort (ADC-rapport 595), 51-100, 271-378.

Reenen, P. van, & V. Jensen, 1995: Jydepotten en hun export naar Nederland, *Westerheem* 44, 1-16.

Roedema, R., & P. Bitter, 2013 (13alk20): *Het verre verleden van een Moor. Archeologisch onderzoek bij Boterstraat 4 en 6-8 in 2011 (11BTS)*, Alkmaar (Rapporten over de Alkmaarse Monumenten en Archeologie 21).

Roedema, R., & P. Bitter, 2013: Wonen op stand, 'Stadskastelen' en grote huizen in middeleeuws Alkmaar, in: G. de Reus, H. de Raad, P. Bitter, C. Roozendaal, N. de Jong (red.), *Machtig en prachtig Alkmaar*, Alkmaar (themaboek Open monumenten Dag 2013), 173-192.

Ruijsendaal, E., 1998: *Alkmaar binnen de veste. Straatnamen in historisch perspectief*, Amsterdam.

Sanke, M., 2002: *Die mittelalterliche Keramikproduktion in Brühl-Pingsdorf. Technologie-Typologie-Chronologie*, Mainz (Rheinische Ausgrabungen 50; dissertatie Universität Freiburg 1996)

Vis, G.N.M., 1993: De Historia en de Miracula Nova Sancti Adelberti, in: G.N.M. Vis & J.P. Gumbert (red.), *Egmond tussen kerk en wereld*, Hilversum, 67-107.

Williams, G.L., 2010: *Doelgericht. Een Inventariserend Veldonderzoek in de vorm van proefsleuven in het plangebied Yxie/Doelenveld, gemeente Alkmaar*, Amersfoort (ADC-Rapport 2343).

Bijlagen bij hoofdstuk 3

Bijlage 1: Stratigrafische matrix (*P. Bitter*)

Bijlage 2: Vondsten en sporenlijst (*P. Bitter en R. Roedema*)

Bijlage 3: Ecologisch onderzoek van de waterput 4B (12GNI109) (*S. Waterlander*)

Bijlage 4: Dendrochronologische rapportage (*M. Dominguez Delmás*)

Bijlage 1: Stratigrafische matrix

Peter Bitter

De bijgaande stratigrafische matrix is gesplitst in het deel onder de Nieuwesloot en de Van den Boschstraat. De sporen zijn gecodeerd door het periodenummer te combineren met een letter. Als de periode niet duidelijk is, worden de mogelijke periodenummers genoteerd.

Eventuele stratigrafische gegevens betreffende oversnijdingen van sporen worden vermeld in de tabel van bijlage 2.

12GNI stratigrafische matrix	Gedempte Nieuwesloot	Van den Boschstraat (B)
1863	8A demping Nieuwesloot grijs zand s1002 s1004 V1 V2 8B gootje s1110	8C zwart zand en puin s1205 (1933)
	7T riool s1104 19 7S kade s1105 s1300 19	
	7A riool s1100 V100 18d/19a 7K riool s1328	
	7B riool s1102 7E riool s1112B 7H riool s1312 7L riool s1409	
	7C riool s1111 7F riool s1223 7i riool s1323 7M riool s1424	5/7G 5/7H palen s1213 s1214 (schutting?)
1560	7D riool s1112A 7G riool s1307 7j riool s1324 7N riool s1428	7P waterkelder s1222 18/19 7o waterput s1220 (door s1219)
1550	6A grachtdemping / kadeinsteek s1101 s1115 s1407 (s1503b) V101 V102 V105 V106 V115: 17b 6B brug s1423 R 21,5x10x4 17/18? 6C riool s1103 V103 16B/17A	5G huis Nieuwesloot s1219 s1221 23,5/24x12x5/5,5 14B/15
	5B brug s1001 24x11x5 14B/15? 5C riool s1408 24x11,5x5 14B/15?	7R straatje s1216, tegen: 7Q waterkelder s1215, inhoud: 6E beerputleging V200 16d/17a-17c 6D waterkelder s1211
	5A gracht demping s1108 s1308 s1310 s1311 s1315 s1316 s1406 s1413 s1421 s1422 s1425 (s1503a), V205 V307 V350 V351 V401: 14	(s1203 puin in 5D: V199 18/19)
	4/5E slib bodem gracht s1107 s1306 s1309 s1427 V104 V204 V400: 13/14	5F kelder s1202 s1204 22x10,5x5
1300	4/5A paal s1321 4/5B mestkuil s1502: 13/14 ? 4/5C mestkuil s1506 V500 13? 4/5D mestkuil s1507: 13/14 ?	5E riool s1210 24x10,5x5 14B/15?
	4B tonput s1116 V108 dendro, V109: 12d	5D huis Langestr s1200 s1201 s1206-09 G31x15/15,5x7 13d/14a
1170	4A klei overstrooming (s1114b) (s1305b) s1313 s1314 s1319 s1320 s1322 s1325 s1403, V107 V203 V206 V208 V210 V305: 12B	4/5F dbr kleiophoging s1212 13/14a?
	3A 'voetpad' s1117 3B 3 palen en vlechtwerkwand s1113 3C paaltje s1303	
	3D vlechtwerk-wand s1327 3E vlechtwerk-wand s1401 3F paal s1402, paaltje s1410 en verspoeld vlechtwerk s1405	
	3G paalspoor s1411 3H paalspoor s1412 3i sloot met zand en slib s1400 s1420 s1426 s1500 s1505 s1508	
1100	2A kleipakket overstroomingen s1106 (s1114a) s1302 (s1305a) s1308 s1317 s1318, V209 12	
	1A dbr klei/veenplaggen s1501 terp? 10/12A?	

Vondstnr 12GNI	Spoorcode 12GNI	Put - profiel	Spoornummer
1	8A	1	1002
2	8A	1	1004
3	5B	1	1001
4	x	1	1003
100	7A	2	1100
101	6A	2	1101
102	6A	2	1109
103	6C	2	1103
104	4/5E	2	1107
105	6A	2	1109
106	6A	2	1109
107	2A	2	1114
108	4B	2	1116
109	4B	2	1116
110	3A	2	1117
111	3A	2	1117

Vondstnr 12GNI	Spoorcode 12GNI	Put - profiel	Spoornummer
112	3A	2	1117
113	3A	2	1117
114	3A	2	1117
115	6A	2	1115
199	5F	3	1203
200	6E	3	1211
201	5D	3	1206
202	x	3	1217
203	4A	4	1305
204	4/5E	4	1309
205	5A	4	1310
206	4A	4	1314
207	5A	4	1316
208	4A	4	1322
209	2A	4	1318
210	4A	4	1319

Vondstnr 12GNI	Spoorcode 12GNI	Put - profiel	Spoornummer
300	3E	5	1401
301	3F	5	1402
302	3F	5	1405
303	3F	5	1405
304	3F	5	1405
305	4A	5	1410
306	3F	5	1410
307	5A	5	1413
350	5A	5	1422
351	5A	5	1421
352	6B	5	1423
400	4/5E	5	1427
401	5A	5	1425
500	4/5C	6	1506

Concordantie van vondstnummers met de spoorcodes en spoornummers

Materiaalgroepen

s1	Steengoed zonder engobe of glazuur
s2	Steengoed met engobe of glazuur
s4	Bijna steengoed
s5	Proto-steengoed
pi	Pingsdorf-type aardewerk
bg	Rijnlands blauwgrijs aardewerk
kp	Kogelpotaardewerk
g	Grijs aardewerk
r	Rood aardewerk
w	Wit aardewerk
wm	Wit Maaslands aardewerk
m	Majolica uit de Nederlanden
f	Faience uit de Nederlanden
i	Italiaanse/Franse majolica/faience
pi	Porselein
iw	Industrieel wit
gl	Glaswerk

code hoofdvorm

bak	bakpan
bek	beker
bor	bord
dek	deksel
gra	grape
kan	kan
kel	kelkglas
kmf	komfoor
kni	knikker
kog	kogelpot
kom	kom
kop	kop
oli	olielamp
pis	pispot
plo	plooischotel
pot	pot
ram	rammelaar
roe	roemer
spi	spinsteen
stk	steelkom
tes	(vuur-)test
vst	vuurstolp
zal	zalfpot

Codering van materiaalgroepen en hoofdvormen van keramiek en glas volgens het Classificatiesysteem

Bijlage 2: Sporen- en vondstenlijst

Peter Bitter en Rob Roedema

In de eerste tabel wordt een concordantie gegeven van de Vondstnummers met de Spoorcodes in dit rapport.

In de tweede tabel worden zowel de sporen beschreven als de daaruit afkomstige vondsten. De vondsten worden beschreven met de codes van het Classificatiesysteem voor laat- en postmiddeleeuwse keramiek en glas, ook bekend als het 'Deventer systeem'. Ze worden geïnventariseerd met een code bestaand uit: een lettercode voor materiaal, een drielettercode voor hoofdvorm, een cijfer voor specifieke vormen, eventueel een letter voor aanvullende aanduiding. Andere afkortingen zijn: fr fragment, r randfragment, w wandfragment, b bodemfragment

Spoorcode 12GNI	Spoor omschrijving	Put - Profiel	Spoornummer	Vondstnr 12GNI	Materiaal	Datering
0	zeer fijn grijs zand (alles korrel < 0,1 mm) natuurlijke ondergrond	4	1304			
1A	BRUINE KLEIPLAGGEN LAAG, in lichtgrijs zand gelegde plagen, op 74-77 m vanaf VdBoschstraat; OK op ca. 0,35 m-NAP, bovenkant op ca 0,10 m-NAP, onder 5A (s1503)	6	1501			
1A	verticaal ingeslagen houten plankje in laag s1501	6	1504			
2A	bruine klei met veenbrokjes, op het natuurlijk zand	2	1106			
2A	bruine klei met veenbrokjes (=s1106), op het natuurlijk zand	2-GH	1114 a			
2A	0,5 m pakket bruine kleilagen met veengruis en veenbrokken, her en der wat gelaagdheid en lensjes met veengruis of zand, ligt op fijn grijs zand nat. ondergrond	4	1302			
2A	zwarte kleilaag op s1302	4	1303			
2A	Overstromingslaag van vet grijsbruin kleipakket met veenbrokjes en stukjes verspoeld vlechtwerk (= s1302).	4	1305 a			
2A	brgr zand gevlekt (verspoeld)	4	1317			
2A	Overstromingslaag van bruine vette homogene klei	4	1318	209	1w pi-	10/ 12
3A	houten plank, met steunpalen eronder ingeslagen (voetpad?), gelegen op 2A en onder 4A	2-GH	1117	110-114	Dendromonsters: V110 plank, V111 balk, V112 en V113 twee heipalen, V114 drie heipalen oostkant & vlechtwerk samen. Alle dendromonsters ongeschikt (els)	x

Spoorcode 12GNI Spoor omschrijving		Put - Profiel Spoornummer Vondstnr 12GNI Materiaal				Datering
3B	drie palen 8 cm pal naast elkaar, met ernaast vlechtwerkwand, op 2A en onder 4A	2-GH	1113			
3C	punt van houten paaltje oud hout, ingeheid in 2A (s1302)	4	1301			
3D	takken/vlechtwerk in kleilagen, op 2A en onder 4A	4	1327			
3E	vlechtwerk met vert. stok erin, op 2A en onder 4A	5	1401	300	C-14 monster gedeselecteerd	x
3F	ca 1 meter diep ingeheidde paal (in 2A en onder 4A), aangepunt 10 cm dik, punt op 1.68 m-NAP	5	1402	301	C-14 monster gedeselecteerd	x
3F	onderste 10 cm van vlechtwerkwand, met erin s1410 vert. stokje, op 2A en onder 4A	5	1405	302, 304	C-14 monsters gedeselecteerd	x
3F	vert. stokje 4 cm dik minstens 30 cm diep ingeheid in 2A en onder 4A	5	1410	306	C-14 monster gedeselecteerd	x
3G	uittrekspoor van paal, met klei/zand opgevuld, in 2A en onder 4A	5	1411			
3H	uittrekspoor van paal, met klei/zand opgevuld, in 2A en onder 4A	5	1412			
3i	zandpakket met omwoelde sliedlagen, als slootbodern in 2A en onder 4A	5	1400			
3i	zandpakket met omwoelde sliedlagen, als slootbodern in 2A (=s1400) en onder 4A	5	1420			
3i	bruine zandlaag =1420=s1400	5	1426			
3i	lichtbruin zand slootbodern (?) = s1426	6	1500			
3i	wschl. slootvulling: pakket wit zand en zwarte sliedlaagjes	6	1505			
3i	laagje lichtbruin zand, =s1500: wschl sloot s1505	6	1508			

Spoorcode 12GNI	Spoor omschrijving	Put - profiel	Spoornummer	Vondstnr 12GNI	Materiaal	Datering
4A	bruine klei met veenbrokjes (=s1106), op het natuurlijk zand	2-GH	1114 b	107	2w pi- waarvan 1 beschilderd; 1w r-; (ervulling: 1w s2- Wit Siegburg stempeldec 16de)	
4A	Overstromingslaag van vet grijsbruin kleipakket met veenbrokjes en stukjes verspoeld vlechtwerk (= s1302). Het kleipakket is lichtgolvend en wordt afgedekt met een dun (2 cm dik) humeus bandje.	4	1305 b	203	4w kp- steengruismagering (zwarte kern en lichtgrijs/bruin oppervlak inw en uitw); 1w pi-)))dec donkergeel met paarse verf	11/ 12
4A	dbgrg klei met veenbrokken/plaggen verrommeld	4	1313			
4A	Ophogingslaag van donkerbruin grijze vermengd met lichtere grijze klei	4	1314	206	1w pi- donkergeel baksel en paarse verf	11/ 12
4A	Overstromingslaag van donkerbruin grijze klei, homogeen	4	1319	210	1w kp- fijn grijs baksel	12/ 14
4A	verrotte plank en paaltje, verspoeld	4	1320			
4A	Donkergrijze iets blauwige klei	4	1322	208	1w kp- steengruismagering zwarte kern lichtbruin grijs oppervlak inw en uitw	10/ 11
4A	dbgrg klei met veengruis	4	1325			
4A	brgrg kleilaag met veenbrokken (verspoelde plaggen van 2A?)	5	1403			
4A	tegen stokje aangekleefd	5	1410	305	1wfr kp-	
4B	houten tonput, door 4A (s1114) ingegraven, zandvulling onderin schervenpakket, OK ca. 2,0 m-NAP	2	1116	108-109	V108 dendromonster: in/na 1090 V109 vondstcomplex onderste 30 cm zandopvulling, met 2x kp, 1x bg, 18x wm (andenne), 68x pi (minimaal N): 1wfr kp- en 1rfr kp-kog-6; 1rfr bg-kog-2; 1fr wm-ram-1, 2rfr wm-pot-2, 1rfr wm-pot? (sikkelvorm), 7bfr lensbodem, 8 wfr (eenmaal met radstempeldec); 1rfr pi-bek-4 (klinkendhard bruin), 1rfr pi-bek- (hard geel/dgeel), 6rfr pi-pot-17 (1x zacht lgrijs, 1x hard geelgrijs zandig, 1x hard geel, 3x klinkendhard bruin), 3rfr pi-pot?- (2x hard geel/dgeel, 1x klinkendhard bruin), 2 bandoren (klinkendhard bruin), 17bfr standing (10x hard geel/lgeel, 1x zacht lgrijs, 6x klinkendhard bruin), 38wfr [minstens] (21x hard geel/dgeel, 1x hard geel veel zand <1mm, 2x zacht lgrijs, 14x klinkendhard bruin); leistenen speelschijf 20/24 mm, 3fr vulk. maalsteen, 1fr hutleem, 1 vuursteenafslag	12B

Spoorcode 12GNI Spoor omschrijving	Put - profiel Spoornummer Vondstnr 12GNI Materiaal	Datering
4/5A verrotte paal, steekt in s1313	4 1321	
4/5B kuil met op bodem een 10 cm dikke laag samengeperst stro (mogelijk oorspr mest, sterk gecompriemd) en opgevuld met grijs zand en turfplaggen; gaat door s1501 heen, afgesneden aan bovenzijde door s1503	6 1502	
4/5C kuil met mest en orangerode as	6 1506 500 wfr kogelpot	11/ 13
4/5D kuil met mest	6 1507	
4/5E 3 cm dun pakket gelaagd klei/veengruis/riet, op onderste br. kleipakket s1106	2 1107 104 s2-bek (-15?) bodemfragm bol model drinkschaal/voetbekertje Langerwehe paarse engobe	13/ 14A
4/5E grijs zand gelaagd, ten W van s1307 alleen als lensjes	4 1306	
4/5E Lenzen van grijs zand in de depressies van het overstromingspakket (=s1306)	4 1309 204 1b r-gra- spaarzaam loodglazuur	14/ 15
4/5E donkerbruin humeus kleipakket, gelaagd met wat baksteenpuin erin (grachtbodem?), onder 5A	5 1427 400 1w s1-kan-1; 1r g-vst-1; 1w pi-; 1w kp-; 1 bot hondekaak klein hondje	14
5A bruine klei met veenbrokjes, op laagje 4/5E (s1107)	2 1108	
5A dgrbr vette klei en veengruis, op 4/5E	4 1308	
5A Ophogingspakket van donkergrijs bruin zandige klei, op 4/5E	4 1310 205 2w bg- Elmpt (een met rossige kern)	13/ 14A
5A dgrbr zandige klei, op s1310	4 1311	
5A dgr klei zandig (=s1310)	4 1315	
5A Ophogingslaag van donkergrijs bruine zandige klei (= s1310)	4 1316 207 1w kp- middelfijn grijs baksel	12/ 14
5A grijze klei met baksteenpuin (bedding oude Nieuwesloot?)	5 1413 307 1bfr s1-kan- Siegburg geel baksel XIV, 1fr s1- Siegburg, 1w g-	14
5A bruine klei met wat baksteenpuin (onderhelft s1413)	5 1421 351 1r g-vst-1, 2w s2- Langerwehe, 1w s1-kan Siegburg 14e	14
5A donkergrijze klei met wat baksteenpuin (bovenhelft s1413)	5 1422 350 1w s1-kan-1 gevlamd Siegburg, 2w s1- Siegburg; 1w s4- donkergeel steengoed zonder engobe; 1r r-(gra-20?) met oor, 1w r-; 1w pi-; 2w s5-	14
5A donkergrijs kleipakket, op 4/5E (insteek/aanvulling van/tot kademuur)	5 1425 401 2w bg- Paffrath; 1w pi-	11/ 12

Spoorcode 12GNI Spoor omschrijving		Put - profiel Spoornummer Vondstnr 12GNI Materiaal				Datering
5A	donkergrijze kleilaag met baksteenfragm erin (= s1425)	6	1503 a			
5B	brughoofd	1	1001	3	2 x bakstenen hard donkerrood 24x11x5 cm	15/ 16
5C	bakstenen riool	5	1408		(rode bakst dooraderd 24x11,5x5,5 cm)	14B/ 16
6A	dgrijze zandlaag met puin (demping versmalling gracht?)	2- AB	1101	101	2w s2- Aken/Raeren snijwerk, 1b s2- Aken/Raeren geelgrijs; 1r r-bor-1 geverfde dec, 1r r-kop-1/2, 2w r-	16B ?
6A	dgr. zandige kleilaag met puin	2	1109	102	TINNEN LEPEL ronde bak 6zijdige steel merk geroonde roos met R(?) en l aan weerszijden; 1b r-bor groene glaz, 2w r-; 1w kp-	16 ?
6A	dgr. zandige kleilaag met puin	2	1109	106	1 pijpekop klein biconisch Alkmaars 1620/1635, 2 pijpestelen; 1r s2-kan (-23 ?) Langerwehe 13/14; 1b w-gra/kmf, 1w w-vst groen, 1w w-; 1r r-bor-6, 1r r-kom-58, 1r r-gra-29, 1r r-gra-(34), 2r en 1b r-gra-, 8w r-	17b
6A	dgr. zandige kleilaag met puin (=s1109)	2- GH	1115	115	1r r-oli-2, 1r r-gra-(19), 1w r-; 2 botjes	16B/ 17A
6A	circa V102	2	1109	105	1r r-pis-5, 1r r-vst(-3) achterplaat witte slib donkergroene glazuur	16d/ 17A
6A	donkergrijze kleilaag met puingruis	5	1407			
6A	donkergrijze kleilaag met baksteenfragm erin (= s1425)	6	1503 b			
6B	bakstenen funderingen brughoofd, OK dieper dan 1,60 m-NAP	5	1423	352	baksteenmonster: 2x geel dooraderd rood 21,5x10x4 cm	
6C	bakstenen riool, sterk beschadigd	2	1103	103	(ivm tijdnoed geen steensoort) V103 inhoud riool: 1b r-tes ronde bak ongeglazuurd; 1b r-standring, 5w r-	16B/ 17A
7A	overwelfd bakstenen riool met grenen bodem, ingegraven in 6A	2- AB	1100	100	(slechte donkerrode bakst. 18/19 x 8,5 x 3/5 cm) V100 inhoud riool: 1w r-; 1r r-tes-3 inw geel en uitw groen, 1w w-; 1prof f-zal-1; iw alles creamware 1r iw-sch vlag floraal reliefdec en gekramd, 2b iw-bor tafelbord, 1b iw-bor schoteltje, 1b iw-kop, 2w iw-; 2 dunne pijpestelen, 1 fr wandtegels witte geel baksel 0,8 cm	18d/ 19a
7B	overwelfd bakstenen riool met plavuizen bodem van 1,5 plavuis breed, ingegraven in 6A	2	1102		(bodem plavuizen 21,5x21,5x3 cm geel glaz; donkerrode bakst. 18,5 x 9 x 3,5 cm)	18/ 19
7C	overwelfd riool met grenen bodem, ingegraven in 6A	2	1111		(ivm tijdnoed geen steensoort)	
7D	overwelfd riool met grenen bodem, door s1113	2	1112		(ivm tijdnoed geen steensoort)	
7E	houten goot met baksteenbodem s1113, onder s1112, ingegraven in 6A	2	1113		(ivm tijdnoed geen steensoort)	
7F	riool bakst met gewelf, ingegraven in 6A	3	1223		(ivm tijdnoed geen steensoort)	
7G	bakstenen riool, houten bodem, ingegraven in 6A	4	1307		(rode baksteen 19x8x3,5 cm)	18/ 19
7H	overkluist riool, ingegraven in 6A	4	1312		(ivm tijdnoed geen steensoort)	
7i	overkluist riool, ingegraven in 6A	4	1323		(ivm tijdnoed geen steensoort)	
7j	riool, ingegraven in 6A	4	1324		(ivm tijdnoed geen steensoort)	

Spoorcode 12GNI	Spoor omschrijving	Put - profiel	Spoornummer	Vondstnr 12GNI	Materiaal	Datering
7K	riool (vondstloos), bakst met bakst bodem en gewelf, ingegraven in 6A	4	1328		(ivm tijdnoed geen steensoort)	
7L	riool, sterk verstoord, ingegraven in 6A	5	1409		(ivm tijdnoed geen steensoort)	
7M	riool, bakstenen wanden en bodem, ingegraven in 6A	5	1424		(zachte gele baksteen 20x10,5x5,5 cm)	
7N	steens muur (zijkant riool), ingegraven in 6A	5	1428		(onderlaag zachte egaalrode handgevormde bakst 19x9,5x4 cm, opgaand muurtje 24,5x12x5 cm (hergebruik?))	17/ 18
7S	kademuur, dikte onbekend, op grenen grondplaat 3cm dik, na 3 steenlagen vertanding, kruisverband, OK 1,12 m-NAP. Wschl. onderheid ?	2	1105		(zacht oranje-rood 22/22,5 x 11/11,5 x 5 cm 10lgn 30cm)	19
7S	kademuur, als s1105	4	1300			
7T	overwelfd riool, inw 30cm breed en 50 cm hoog, diep aangelegd met OK ca. 1,0 m-NAP, in verband met kade s1105	2	1104		(oranjerode steen 23/25x12,5x5 en hard cement 19de-eeuws)	19
8A	geel/grijs zand demping Nieuwesloot	1	1002	1	1rfr iw-kop 19B/20A	19B/ 20A
8A	geel/grijs zand demping Nieuwesloot	1	1004	2	1x wand rood, 1x wand Westerwald steengoed s2-kan	17
8B	ondiep riool/gootje, met ijzeren plaat erop	2	1110			20
B-4/5F	ophogingslaag (bodemp sleuf) dbr. zandige klei (lijkt op slib) zonder baksteenpuin en met een enkel botje erin	3	1212			
B-5D	fundering >55 cm breed, dieper dan 1,10 onder peil (riooldeksel Langestraat);	3	1200		(donkergele bakst met donkerrode brokjes erin 31x15/15,5x7; grijze mortel met schelpfragm)	13d/ 14a
B-5D	fundering 31 cm breed, als s1200	3	1201			13d/ 14a
B-5D	fundering 31 cm breed, als s1200	3	1206	201	Baksteenmonster: twee halve en 1 complete (gebroken) baksteen 31x15/15,5x7 cm, donkergeel erg zacht met donkerrode klonten erin (Fries?)	13d/ 14a
B-5D	puinbaan van s1206 (sloop 1933?)	3	1207			13d/ 14a
B-5D	funderingsrestant, als s1200, halve breedte (meer dan steens)	3	1208			13d/ 14a
B-5D	s1209 puin van uitgebroken deel s1208	3	1209			13d/ 14a
B-5E	riool met beerinhoud (vondstloos), wanden halfsteens rood 24x10,5x5, bodem van grijze klei, gewelf gesloopt, bodem 0,8 m-peil	3	1210			15/ 16

Spoorcode 12GNI	Spoor omschrijving	Put - profiel	Spoornummer	Vondstnr 12GNI	Materiaal	Datering
B- 5F	kelder fundering steens, dieper dan 1,10 -peil, geel geraderde rode bakst 22x10,5/11x5 cm, niet gepleisterd	3	1202			14B/ 16
B- 5F	kelder fundering steens, als s1202, hoeken voor keldertoegang	3	1204			14B/ 16
B- 5F x	puinlaag onderin kelder, veel mortelpuin en baksteenbrokken als s1202	3	1203	199	1 rfr r-kop-4 gele slibdec (Friesland) 18/19	18/ 19
B- 5G	fundering achtergevel huis ca 60-70 breed, onderkant niet gezien, slecht bereikbaar door leidingen en deels verstoord door leidingen en doorgraven door s1220, hoort bij s1221	3	1219		(geel geaderde rode bakst 23,5/24x12x5/5,5 cm)	15/ 16
B- 5G	fundering westgevel huis, steens, OK op dun vlijlaagje geel zand op 1,8 m-peil en bk op 0,5 m onder straat (oudtijds fund dus zeker 1,3 m dieper dan vloerpeil huis!)	3	1221		(geel geaderde rode bakst 23,5/24x12x5/5,5 cm)	15/ 16
B- 5/7G	paal diam 10 ingeheid in s1212	3	1213			
B- 5/7G	paal diam 10 ingeheid in s1212	3	1214			
B- 6E	waterkelder, restant ZWhoek, aan Nzijde doorbroken voor s1215; halfsteens , gepleisterd met op bodem en tegen zuidmuur een plint rode geglaz plavuizen, demping grijs zand met daarop 20-30 cm beerlaag van beerputleging (V200)	3	1211	200	(bakst. geel 15,5x7,5x3,7 cm, rode geglaz plavuizen 22,5x22,5x2,5) VONDSTCOMPLEX V200: 8 pijpekoppen 17c: Duco basistype I, 6x ongemerkt, 1x gekroonde DD, 1x gekroonde IT, 26 stelen veel doorgerookt 1w (klein) s2-kan blauw/wit Westerwald appliques 16d/17A, 1r+w+b s2-kan-35 blauw/wit Westerwald met medaillon met tekst ...R-HERS-LEBSTEITUM, 1x s2-kni (diam 2cm) 1r jy-gra-3 1r r-bor-50, 1r- r-gra-34, 2r r-kop-2, 1r r-kop-26, 1r r-stk-2, 3r r-tes-5, 1r r-tes-12, 1r r-pis-48, 1steel r-stk-, 1r r-stk-6, 2r r-tes-3, 1w r-tes-, 1r r-tes-20, 1r r-zal-3, 54w r-	16d/ 17a (17c)
B- 6E				200	1r w-gra-13 groen, 2r w-gra-17 groen, 1w w-kan-10 inw gl uitw groen, 1r w-kom-15 geel, 1fr w-oli-, 21w w-1b p-bor- kraakporselein; 5fr m-bor- 17bc; 1b f-bor- blauw/paars besch, 3fr f-plo- (1x wit, 2x blauw besch); 1r i-bor-2 aigrette 1w gl-bek-12, 1w gl-bek-37, 1w gl-bek (knobbelbeker), 2w gl-bek-19, 1b gl-kel-, 1w gl-roe-, 1r gl-bek (kleurloos met blauw draad om rand), 6fr vensterglas 4fr wandtegel 17A, 1fragm buxus luizenkam; 1 messing ringetje	16d/ 17a (17c)

Spoorcode 12GNI	Spoor omschrijving	Put - profiel	Spoornummer	Vondstnr 12GNI	Materiaal	Datering
B- 6E				200	Rund (bos taurus): 1 vertebra, 1 gekloofde vertebra, 1x patella, 1 gekloofde metatarsus, 1fr schouderblad, 1 radius, 2x costae Schaap/geit (ovis aries/capra hircus): 1x pelvis, 4x costae, 1x vertebra Konijn (oryctolagus cuniculus) 1fr mandibula Kleine zangvogel 1x coracoid kip (Gallus gallus) 2x ulna Schol (pleuronectes limanda) 1x cleitrum, 2x vertebrae caudales, 1x hyomandibulare, 1x interoperculare, 1x postabdominalis Schar (Limanda limanda) 1x claitrum Haring (Clupea harengus): 1x operculare 1x fragm mosselschelp (Mytilus edulis) en 4x oesterschelp (Ostrea edulis)	16d/ 17a (17c)
B- 7o	buitenwand van bakst waterput, diameter 1-1,2 meter, halfsteens; door s1219 heen	3	1220		(gele bakstenen 20x8x5 (!) gemengd met hergebruikte geel geaderde rode bakst 20x9,5x4,5 cm)	17/ 19
B- 7P	waterkelder halfsteens wanden en bodem inw gepleisterd, bodem 1,75 m-peil;	3	1222		(gele bakst 18x8,5x3,5 cm) vulling laag van oude flessen (1933?) en losse geglaz rode plavuizen 21x21x2 en 22x22x3 (niet meegenomen)	17/ 19
B- 7Q	waterkelder, westhelft verstoord, aangelegd door s1211 heen; halfsteens, bodem en wanden rode geglaz plavuizen; bodem 1,70 m-peil; vulling los puingruis	3	1215		(baksteen geel 17x7x4 cm, plavuizen rood geglazuurd 18,5x18,5x2)	17/ 19
B- 7R	baksteenvloer/straatje in verstoringen, bk op 1,15 m-peil; doorsneden door s1215	3	1216			
B- 8C	bovengrond (onder 0,5 meter geel straatzand) van zwart zand en puin (1933), over alle funderingen	3	1205			1933
x	hout op s1001	1	1003	4	1 x dendromonster langshout (gedeselecteerd)	x
x	ophogingslaag (bodem sleuf)	3	1217	202	1w s2-kan Siegburg wit zoutglaz; 1w r-	16
x	vervallen	3	1218			
x	liggend paaltje/tak	4	1326			
x	lichtgrijze kleilaag 10 cm dik, op 1 cm laagje turfgruis (kleivloer??), top op 0,65 m-NAP	5	1404			
x	bruin zand (ingraving), onder riool s1408	5	1406			

Bijlage 3: Ecologisch onderzoek van de waterput 4B (12GNI109)

Sjaak Waterlander

Onder de Nieuwesloot werd nabij de Lombardsteeg een waterput uit de tweede helft 12de eeuw gevonden (spoor **4B**). Een pakket scherven onderop de bodem was mogelijk als filter aangebracht. Tussen de scherven werd evenwel ook wat biologisch materiaal aangetroffen (12GNI109).

De inhoud van de waterput is gespoeld op een zeef met een maaswijdte van 2mm. Het zeefresidu bevat naast kleine aardewerkscherven ook zaden en overige kleine visresten. De vis en botresten zijn na het spoelen met de hand verzameld. Deze zijn op macroniveau onderzocht en gedetermineerd met gebruikmaking van de vergelijkingscollecties van de Universiteit van Amsterdam en van de gemeente Alkmaar.

Het zeefresidu bevatte betrekkelijk weinig ecologisch materiaal in vergelijking met bijvoorbeeld een beerput. Dit ligt voor de hand. Een waterput diende immers om water uit te putten. Men wilde deze schoonhouden en de verontreiniging beperken.

12GNI109 zoogdierresten

Rund (*Bos taurus*)

- 3 stukken schedel (cranium)
- 1 distaal deel middenvoet (metatarsus)
- 1 proximale deel onderkaak (mandibula)
- 1 proximale deel opperarm (humerus)
- 1 deel bekken (pelvis)
- 1 snijtand (incisa)
- 2 bot indetermineerbaar

Varken (*Sus domesticus*)

- 1 deel bekken (pelvis)

Schaap/geit (*Ovis aries* / *Capra hircus*)

- 3 stukjes schedel (cranium)
- 3 x onderkaak (mandibula). Een van een juveniel exemplaar.
- 3 x schouderblad (scapula). Een vertoont een groot gat in het blad. Een schouderblad is van een lam.
- 1 los proximale gewricht onderkaak
- 1 deel bekken (pelvis)
- 3 x spaakbeen (radius) De botten hebben hak en snijsporen. Een bot is van een juveniel beest. Een tweede heeft bijsporen van een hond. Een derde bot heeft brandsporen.
- 2 snijtanden (incisa)
- 3 stukjes rib (costae)

In totaal werden 30 zoogdierresten gevonden van o.a. rund, schaap/geit en varken. Het is voor een deel consumptie en slachtafval dat mogelijk na het buiten gebruik stellen van de waterput erin is gegooid. Van het rund leveren twee botten (de opperarm en het bekken) kwalitatief goed vlees op. Onderkaak en schedeldelen wordt tot mindere kwaliteit gerekend. Koeienhersen werden overigens ook gegeten. Het gevonden middenvoetsbeen is louter slachtafval.

Van schaap/geit (deze dieren zijn fysiologisch moeilijk van elkaar te onderscheiden en worden onder deze noemer samen gerubriceerd) zijn de delen van de schedel, spaakbeen en onderkaak tot een mindere kwaliteit vlees te rekenen. De schouderbladen leveren vlees op van een goede kwaliteit. Een schouderblad vertoonde een groot gat. Dit is waarschijnlijk veroorzaakt door de schouderpartij na het slachten van het dier aan een vleeshaak op te hangen. Een schouderblad bleek van een lam te zijn. Stukjes rib geeft vlees van mindere kwaliteit. Van het varken werd slechts een deel van het bekken gevonden. Dit levert weer goed consumptie vlees op. Er zijn slechts twee resten van een kip gedetermineerd.

Tabel vogelrestenKip (*Gallus gallus domesticus*)

1 deel borstbeen (sternum)
 1 teenkoot (phalangen pedis II)
 20 schilfers van een eieren.

Aan ge vogelte zijn er slechts twee kippenbotjes te melden en wat eieren.

Tabel visresten**Zeevis:**Kabeljauw (*Gadus morhua*)

11 vertebrae (precaudales)

Schelvis (*Melanogrammus aeglefinus*)

1 dentale
 1 maxillare (deel gewricht afgesneden)
 1 suboperculum
 1 urohyale
 1 otoliet

Wijting (*Merlangius merlangus*)

1 palatinum
 1 dentale
 1 premaxillare
 1 epihyale
 5 vertebrae (4 precaudales en cadaules)

Haring (*Clupea harengus*)

1 dentale
 1 metapterygoideum
 1 posttemporale
 1 suboperculum
 1 interoperculum
 7 vertebrae (vertebrae caudales)

Ansjovis (*Engraulis encrasicolus*)

1 frontale
 1 preoperculum
 1 vertebrae (caudales)

Platvis (*Platichthys*)

1 suboperculum
 2 preoperculum
 2 hyomandibulare
 1 supracleithrum
 11 vertebrae

Zoetwatervis:Paling (*Anguilla anguilla*)

1 articulare
 30 vertebrae

Baars (*Perca fluviatilis*)

2 operculum
 2 preoperculum
 76 schubben

Blankvoorn (*Rutilus rutilus*)

1 preoperculum
 1 quadatum

Karperachtige (*Cyprinidae*)

+/- 100 schubben

Pos (*Gymnocephalus cernuus*)

1 dentale

Spiering (*Osmerus eperlanus*)

1 operculum
 10 vertebrae

Vis indetermineerbaar :

+/- 185 stukjes visbot

Het spoelresidu bevatte een aantal zee- en zoetwater-visresten. De vissen werden wellicht bij de waterput schoongewassen. Er zijn veel kopresten aanwezig. Dit doorkruist de stelling dat men het water in de put zuiver wilde houden en niet wilde verontreinigen. Het deponeren van visresten draagt niet bij tot het schoonhouden van het drinkwater. Of werden waterputten slechts voor het schoonspoelen van vissen gebruikt. En dronk men mogelijk weinig water?

Er zijn de algemene zeevissoorten zoals kabeljauw, schelvis, wijting, haring, ansjovis en platvis. Dit is een van de vroegste haringvondsten van Alkmaar. In de 15^e-17^e eeuw neemt de vangst op haring een grote vlucht, maar in de 12^e werd er blijkbaar ook haring voor consumptie gevangen. Ansjovis, een haringachtige, werd meestal van de kop ontdaan en gezouten. Dit ontkoppen was kinderarbeid. Resten van zoetwatervis bleken ook in de put aanwezig te zijn. Zo is er paling, baars, pos, blankvoorn en spiering gevonden. Daarnaast heel wat baars en schubben van karperachtige (witvis).

De zeevis werd vers aangevoerd vanuit het vissersdorp Egmond aan zee. De aangevoerde zeevis werd op het strand afgeslagen en in de nabijgelegen stad Alkmaar verhandeld. Alkmaar was omringd door meren waarin de zoetwatervisserij werd bedreven.

12GNI109 schelpen		
Naam	Aantal	Latijnse naam
zout water:		
oester	1	<i>Ostrea edulis</i>
mosselschelpen	20	<i>Mytilus edulis</i>
kokkels	8	<i>Cerastoderma edule</i>
nonnetje	4	<i>Macoma balthica</i>
stevige strandschelp	8	<i>Spisula solida</i>
zoet water:		
posthoornslak	1	<i>Planorbis corneus</i>
poelslak	veel	<i>Lymnaea stagnalis</i>
moerasslak	veel	<i>Viviparis spec.</i>
barnsteenslak	1	<i>Succinea putris</i>

Het zeefresidu bevatte een aantal schelpen van o.a. mossels, kokkels, oester, nonnetje en stevige strandschelp. Stevige strandschelpen en nonnetjes zijn geen voor de hand liggende soorten die gegeten werden. Mossels en kokkels kunnen we tot consumptie afval rekenen. Daarnaast bestond het zeefresidu uit een groot aantal kleine (3 a 4 mm) waterslakjes. De zoetwaterslakjes zijn gedetermineerd als kleine poel, moerasslakjes, een posthoornslak en een barnsteenslakje.

12GNI109 plantaardige resten		
Naam	aantal	latijnse naam
stinkende melde	+++	<i>Chenopodium vulvaria</i>
egelboterbloem	+	<i>Ranunculus flammula</i>
veenwortel	+++	<i>Persicaria amphibia</i>

Verder waren er wat zaden aanwezig. Het spoelen van het geborgen vondstmateriaal op een zeef met een maaswijdte van 2 mm is niet optimaal om kleine zaden op te vangen. Veel zeer kleine zaden zullen verloren zijn gegaan. De aanwezige onkruidzaden van egelboterbloem, stinkende melde en veenwortel kunnen in de buurt hebben gegroeid. Egelboterbloem vinden we op veenachtige terreinen waar de grond beperkt wordt bemest. Veenwortel is een algemeen voorkomende soort, die vanaf de oevers in sloten groeit. De stinkende melde blijkt van oudsher een geneeskrachtige werking te hebben, maar of deze planten ter plekke hiertoe zijn aangeplant is niet te zeggen, omdat de plant ook verwilderd voorkomt. Over de plant zegt Petrus Nylandt in zijn Kruidt-boeck in 1682:

‘Stinkende Melde, in ’t Latijn *Atriplex foetida*, *Hircina*. Gedaente: Dit Kruidt heeft teere, en langhs de aerde kruypende steelkens, met kleyne witte bladekens, van gedaente de Melde gelijk, bewassen. De bloemkens en ’t zaet zijn zeer kleyne, dicht by een gedrongen te voorschijn komende. De wortel is dun, en met hayr-wijse veselingen behangen. Dit geheele Kruidt heeft een vuyle en bockachtige reuck. Plaetse: Het wort in sommige Hoven gevonden. Tijd: In de Somer draeght het bloemen en zaet. Oeffeningh: Wanneer het eens gezaeyt is, spruyt het alle Jaer van selfs wederom voort. Aert en Krachten: Stinckende Melde is verdroogende en af-vagende van aert en krachten. Medicinael gebruyck: Voor opstijginge van de Lijf-moeder: Neemt de gekneusde bladeren, en laet de Vrouwen daer aen riecken [volgens] *Dodonaeus*. Voor Schurfftheyt, vuyle Wonden en Zeeren: Bereydt een

afziedtsel van dit Kruydt, waer mede ghy de Schurft, de Wonden en Zeeren dickwils wasschen zult [volgens] Ravelingius.'

Discussie

We veronderstellen dat waterputten vooral gebruikt werden om drinkwater uit te putten. Het ligt voor de hand dat men het water in de put zuiver wilde houden en niet wilde verontreinigen. De vondst van zoogdier- en visresten en van schelpen van mossels en kokkels is hiermee in tegenstrijd. Het dumpen van consumptie afval draagt immers bij tot verontreiniging. Of had men in de 12^e eeuw heel andere ideeën over het drinken van water uit een waterput? Was de functie van een waterput niet louter drinkwatervoorziening, maar vooral om kleding en voedsel (schoongemaakte vis en zoogdier consumptieresten) te wassen?

Of is er per ongeluk wat keukenafval in beland?

Geraadpleegde literatuur

Esser, E. , & E. Gehasse, 1995: Onderzoek van huisafval, het organisch materiaal, in: P. Bitter, *Geworteld in de bodem. Archeologisch en historisch onderzoek van een pottenbakkerij bij de Wortelsteeg in Alkmaar*, Alkmaar/Zwolle, 76-87.

Esser, E., J. van Dijk en H. Luijten, 1997: Biologisch onderzoek van vier beerputten, in: P. Bitter, J. Dijkstra, R. Roedema en R.P. van Wilgen, *Wonen op Niveau; archeologisch, bouwhistorisch en historisch onderzoek van twee percelen aan de Langestraat*, (Rapporten over de Alkmaarse Monumentenzorg en Archeologie, delen 5 en 5A), Alkmaar, 199-210.

Esser, E., J. van Dijk en L. Kubiak-Martens, 2001: Dierlijke en plantaardige resten uit een beerput aan de Voordam 2 te Alkmaar; een beknopt onderzoek, in: S. Ostkamp, R. Roedema en R. van Wilgen, *Gebruikt en gebroken. Vijf eeuwen bewoning op drie lokaties in het oostelijk stadsdeel*, Alkmaar (Rapporten over de Alkmaarse Monumentenzorg en Archeologie nr. 10), blz. 87-94.

Haaster, H. van, 1997: Plantaardige en dierlijke resten uit de Middeleeuwen. De resultaten van het oecologisch onderzoek op het Sint-Janskerkhof, in: H.L. Janssen en H.W. Boekwijt (red.), *Kroniek van Bouwhistorisch en Archeologisch onderzoek 's-Hertogenbosch 2*, 's-Hertogenbosch, 140-162.

Haaster, H. van, J.T. Zeiler en D.C. Brinkhuizen, 2012: *De voedingseconomie van (post)middeleeuws Alkmaar. Resultaten van het archeobotanisch en archeozoologisch onderzoek*, Zaandam (BIAxiaal 453).

Martens, P., A. Poldervaart & L. Sicking, 2007: *Hollanders en het water, 2: Twintig eeuwen strijd en profijt*, Hilversum.

Neer, W. van, & A. Eryvynck, 1993: *Archeologie en Vis*, Zellik.

Nylandt, Petrus, 1682: *De Nederlandtse Herbarius of Kruydt-boeck, beschryvende de geslachten, gedaente, plaetse, tijt, oeffenigh, aert, krachten en medicinael gebruyck van alderhande boomen, heesteren, boom-gewassen, kruyden en planten die in die Nederlanden in 't wilde gevonden ende in die hoven onderhouden worden*, Amsterdam.

Prud'Homme van Reine, W.J., 1965: *Wat vind ik in sloot en plas?*, Zutphen.

Bijlage 4: Dendrochronologische rapportage

Marta Dominguez Delmás

Van drie tonduigen van een waterput (4B) zijn monsters genomen ten behoeve van dendrochronologisch onderzoek (vondstnummer 12GNI109, rapportnummer DR_R2014007). Uit het vooronderzoek bleek dat de houtsoort van alle drie duigen zilverspar (*Abies alba*) is. Helaas zijn twee monsters niet geschikt voor dendrochronologisch onderzoek omdat het hout over onvoldoende jaarringen beschikt (38 en 39 jaarringen). Het onderzoek op de geschikte duig levert het volgende resultaat op. De laatste ring aanwezig in het monster dateert in 1090 na Christus. Omdat het niet duidelijk is of de wankant aanwezig is in het monster, wordt de kapdatum van de boom als in/na 1090 na Christus doorgegeven. Dit hout is afkomstig uit midden-Europa (afb.2). Echter is het onmogelijk om de herkomst nauwkeuriger te bepalen.

Tabel 1. Statistische resultaten van het monster

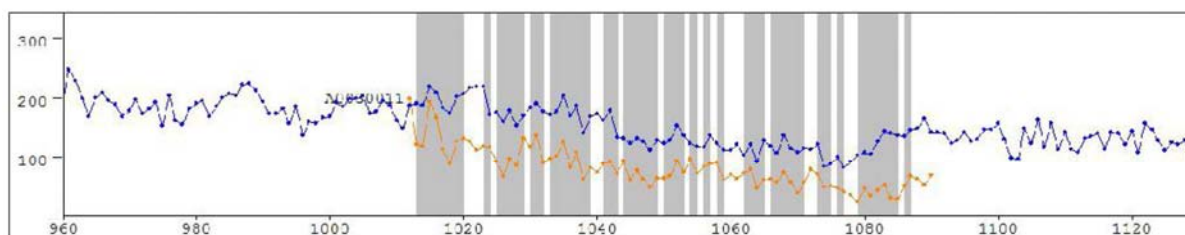
Vondstnr.	Spoor	Houtsoort	DR Dendrocode	n	Kern	Spint	Wankant	Begin jaar	Eind jaar	Kapdatum	tHO	%PV	p	Kalender
109a, duig van waterput	1116	Zilverspar	A0030011	79	+	n.v.t.	-	1012	1090	In/na 1090 n.Chr.	5,33	65,8	0,01	ABALSG01

N Totaal aantal jaarringen in het houtmonster.

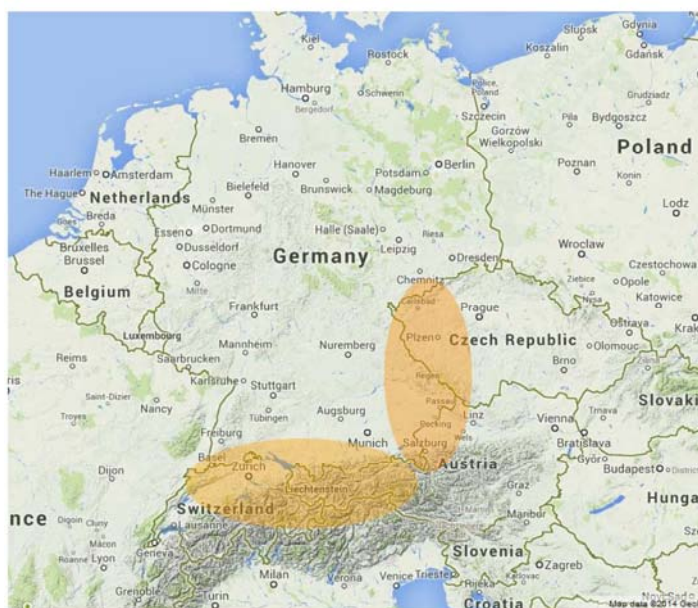
Kern (geschatte afstand tot) de eerstgevormde (oudste) jaarring in de stam.

Spint Aantal gemeten ringen spinthout.

Wankant Het geschatte aantal jaarringen tot de wankant, d.w.z. tot de laatstgevormde jaarring (direct onder de bast), nodig voor een absolute datering van de veldatum.

Afbeelding 1. Oranje: gedateerde meetreeks A0030011; blauw: referentiechronologie ABALSG01; y-as: jaarringbreedte in $\text{mm} \cdot 10^{-2}$; x-as: kalenderjaar. Het grijze gebied toont de *Gleichläufigkeit* (percentage van parallelle ringbreedte variaties (%PV) van beide patronen).

Afbeelding 2. Vermoedelijke herkomst van de zilverspar van de duig A0030011.

n	Totaal aantal jaarringen in het houtmonster
Kern	(Geschatte afstand tot) de eerstgevormde (oudste) jaarring in de stam.
Spint	Aantal gemeten ringen spinhout. Volgens Hollstein (1980) heeft eik een gemiddeld aantal spintringen van 16 ± 5 bij een boom tot 100 jaar oud, 20 ± 6 bij een boom van 100 tot 200 jaar oud, en 26 ± 8 bij een boom ouder dan 200 jaar. Een alternatieve spinhoutberekening op basis van spinhoutjaarringen in archeologisch en historisch constructiehout is ook beschikbaar voor Nederland en Duitsland (Jansma 2007). Bij eikenhout uit het Baltische gebied is het gemiddelde aantal spintringen iets lager dan in West Europa, $15 (+9/-6)$ (Wazny, 1990).
Wankant	Het geschatte aantal jaarringen tot de wankant, d.w.z. tot de laatstgevormde jaarring (direct onder de bast), nodig voor een absolute datering van de veldatum.
Kapdatum	De datum waarop de boom gekapt is. Als er wankant aanwezig is, is er een absolute datering van de kapdatum mogelijk. Als er spintringen aanwezig zijn, of zelfs alleen spintgrens, wordt de veldatum geschat door het aantal ontbrekende spintringen te berekenen. Als er geen spintringen op het monster aanwezig zijn, is het onbekend hoeveel <i>kernhoutringen</i> er nog tot de spintgrens ontbreken. De veldatum ligt dan een onbekend aantal jaren ná de datering van de laatste (jongste) ring + de schatting van het ontbrekende minimaal aantal spinthoutringen.
tHO	De waarde die resulteert uit een Students t-test op de kruiscorrelatie die behoort bij de beste "match" tussen het onderzochte jaarringpatroon en de referentiechronologie.
%PV	"Percentage of Parallel Variation" (Engelse term); het percentage van de ringen in het onderzochte jaarringpatroon die aan de referentiechronologie identieke toe- en afnames van de breedte vertonen op de door de datering van het patroon aangegeven positie t.a.v. de referentiechronologie.
p	Significantie van %PV, wat een functie is van de overlap tussen het onderzochte jaarringpatroon en de referentie chronologie.

Gebruikte referentiechronologieën

ABALSG01 Chronologie van zilverspar (*Abies alba*) uit Zuid Duitsland (B. Becker, via W. Tegel).

Literatuur

Hollstein, E., 1980. Mitteleuropäische Eichenchronologie. Verlag Phillipp von Zabern, Mainz am Rhein.

Jansma, E., 2007. Datering, herkomst en bouwvolgorde van De Meern 4. In: T. de Groot & J.-M.A.W. Morel (red.), 2007: Het schip uit de Romeinse tijd De Meern 4 nabij boerderij de Balijs, Leidsche Rijn, gemeente Utrecht. Waardestellend onderzoek naar de kwaliteit van het schip en het conserverend vermogen van het bodemmilieu. RACM.

Wazny, T., 1990. Aufbau und Anwendung der Dendrochronologie fuer Eichenholz in Polen. Dissertatie Universiteit van Hamburg.

Catalogus van vondsten van keramiek

Peter Bitter

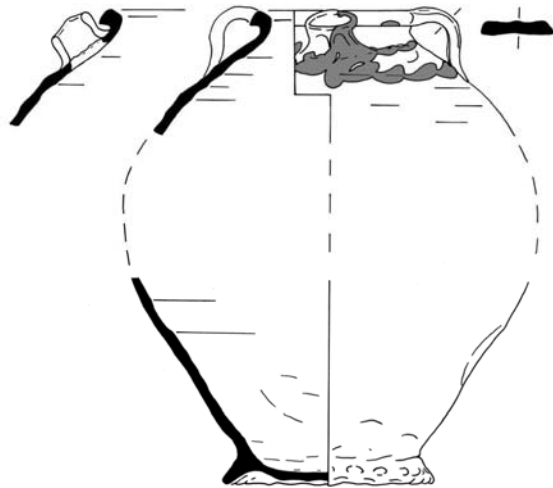
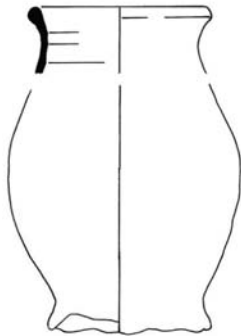
Toelichting op de catalogus

De vondsten worden beschreven volgens het Classificatiesysteem voor Laat- en Postmiddeleeuws Keramiek en Glas (voorheen bekend als 'Deventer systeem'). Zie ook de toelichting op de vondstenlijst in bijlage 2.

Catalogusblokjes

- 1a inventarisnummer
- 1b vondstomstandigheden
- 2 typecode
- 3 datering van het voorwerp
- 4a maten: breedte/hoogte
- 4b typebeschrijving
- 5a materiaalsoort
- 5b engobe/glazuur
- 5c decoratie
- 5d gebruikssporen
- 6a bodem details
- 6b oor/steel details
- 6c compleetheid
- 7 hoofdvorm/functie
- 8 productiecentrum
- 9 literatuur

Waterput 4B (1175/1200)

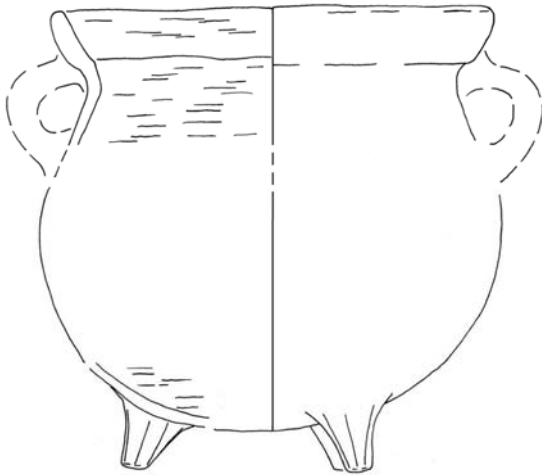
1

- 1a 12GNI109S
- 1b onderlaag waterput 4B (1175/1200)
- 2 pi-bek-4
- 3 960-1200
- 4a .../... cm
- 4b slanke beker met iets verdikte afgeronde rand, op standring
- 5a pingsdorf-type aardewerk (baksel D: klinkendhard okergeel baksel met bruinrijze buitenschil)
- 5b
- 5c
- 5d
- 6a standring (ontbreekt)
- 6b oorloos
- 6c randfragment
- 7 beker
- 8 Pingsdorf, Duitsland
- 9 Sanke 2002 typen 3.6, 3.7a en 3.7b (aangevuld n. Sanke 2002 T.81:2)

2

- 1a 12GNI109X
- 1b onderlaag waterput 4B (1175/1200)
- 2 pi-pot-17
- 3 1050-1200
- 4a (ca.22,5) / (ca.26) cm
- 4b pot/amfoor zonder hals met afgerond-vierkante rand, op standring
- 5a pingsdorf-type aardewerk (baksel D: klinkendhard donkergrijs baksel, geel gespikkeld bruin oppervlak)
- 5b donkerpaarse beschildering
- 5c twee rijen horizontale komma's boven elkaar op de schouder
- 5d tuit met afgeronde lip
- 6a geknepen standring
- 6b twee smalle gladde bandoren
- 6c grote bodem- en randfragmenten
- 7 pot, amfoor, tuitpot
- 8 Pingsdorf, Duitsland
- 9 Sanke 2002 typen 2.10, 2.15a, 2.15b

Beerlaag 6E (1575/1600-1675)

3

-
- 1a 12GNI200
 - 1b beerlaag 6E, secundair in
waterkelder 7Q (1575/1600-1675)
 - 2 jy-gra-3
 - 3 1580-1625
 - 4a ... / ... cm
 - 4b wijde bolle grape met ovale
kraagrand met dekselgeul
 - 5a jydepot aardewerk (gesmoord grijs
handgevormd)
 - 5b gesmoord, glanzend gepolijst met
smalle slijpvlakken, buitenzijde
ruwwandig (afgesleten?)
 - 5c
 - 5d
 - 6a drie lange poten van 3 cm lang,
gefacetteerd gepolijst (twee poten
ontbreken)
 - 6b twee oren (ontbreken)
 - 6c fragmenten rand, wand en bodem
 - 7 grape
 - 8 Jutland, Denemarken
 - 9 Van Reenen / Jensen 1995

Bijlage A: Dateringen van enkele keramiek- en glastypen

Peter Bitter

Op basis van elders gevonden goed gedateerde exemplaren zijn er dateringen gegeven aan de vondsten van keramiek en glas. Er worden uit de literatuur liefst vondstcomplexdateringen gebruikt maar als deze een zeer ruime datering heeft, wordt naar de opgegeven objectdatering verwezen. Voor steengoed zonder (s1) en met zoutglazuur (s2), kogelpot-, grijs, rood en wit aardewerk (kp, g, r, w) en glaswerk (gl) wordt hieronder per type aangegeven waarop de dateringen in deze publicatie berusten (**TABEL 11**). Soms kan een voorwerp scherper worden gedateerd op basis van bijvoorbeeld decoratie of een steelvorm. Daar wordt in de tekst en in de catalogus melding van gemaakt.

De dateringen van veel objecten zijn voorlopig van karakter. Wegens een gebrek aan (meerdere) referenties aan goed gedateerde contexten is het soms weinig meer dan een persoonlijke interpretatie door de auteur. In een volgende publicatie kunnen daarom hopelijk verbeteringen worden aangebracht.

type	datering		literatuur
s1-dri-1	1375	1500	Renaud 1976 afb.28; Jansen 1983 afb.8:6 (15d/16a); Clevis/Kottman 1989, 37 (beerput 14d-15a) en 39 (afvalkuil 15bc); Jacobs/Van Veen 1996 (afvalkuil 15B-16a); Bitter et al 1997 cat.207 (beerput c.1400-15d)
s1-dri-2	1375	1525	Janssen 1983 afb.8:5 (14B); Baart 1972, afb.16 (Olofskapel, gracht 1350/1425)
s1-kan-23	1300	1375	Bartels 1999; Bitter/Roedema 2009 (03WAA, onder brandlaag 1328); Back & Holtken 2009, Abb.11:5, p.157 (Dom Keulen bouwfasen c.1325 en 1360)
s2-fle-4	1775	1925	Thijssen 1991 cat. 31-46 (91nijn: 19A); Bartels 1999 cat. 86-97 (99sted: bp 19B, akl 1840/60); Ostkamp et al 1998, 83-84 (98alk3: riool 1798-1863); Ostkamp 2006 cat.232 (05mid1, adc595: put 18d/19); Clevis 2007 cat. 43-46 (07zwo10: gracht 1840/1865); Schrickx 2009 cat.2 (06hoo2, WAR 5: 19B); Griffioen 2008 cat.1 (07moe1, adc999: 1790/1825); Van de Velde 2009 cat.415 (07ven2, adcmom 7: 19A)Schrickx 2010 cat.2-5 (10hoo6, WAR 9: 19B); Gawronski/ Jayasena 2011 cat.1171-1172 (11ams13: 1850-1920); Van Veen/ Ostkamp 2012 cat.186-187 (12dha4, HOP 14: 1860-1920)
s2-kan-2	1525	1575	[Keulen/ Frechen] Clevis/Thijssen 1989, 84 (89dev1: 16a); Bitter et al 1997 cat.213 (97alk2, RAMA 5; 16b); Gaimster 1997 cat.37 (16b); Unger 2007 cat.25-28, 159-160, 241-247 (1530-75); Bitter/ Roedema 2009 cat.12 (09alk9, RAMA 13; 16b)
s2-kan-5	1650	1725	Reineking-Von Bock , 537 (1692, 1694);Carmiggelt/V Veen 1995, 45 (bkelder 17d-18A) Gaimster 1997 cat.122 (1687); Francke 1999, 124-129, 135 (pottenbafv 1636-1689); Groothedde en Van Helbergen 2007 cat.1 (ZAP21; 06zut3: beerp c1650-1657); Bartels 1999 (bput 1720-1760); Ostkamp 2001 cat.131 (bput c.1640-1680)
s2-kan-35	1590	1650	Reineking von Bock 1986 nr.567 (Westerwald, 1648); Hurst e.a. 1986, nr.269 (Siegburg 1599); Barwasser/Smit 1997 (Siegburg 16B); Gaimster 1997 fig.3.70 (Siegburg, opschrift 1585 uit scheepswrak Witte Leeuw 1613), 3.72 (Raeren/Westerwald 1595) en cat.117 (Raeren/Westerwald, decoratie c.1620); Bartels 1999 cat.146 (beerput 1550-90)
s2-kan-39	1525	1575	[Keulen/ Frechen] Bartels 1999 cat.149-150 (bp 1530-75 en 1490-1520); Ostkamp et al 2001 cat.4, 60 (01alk4, RAMA 6; afvalkuil c.1560-1580; beerput c.1500-1550); Ostkamp/Kottman 2006 cat.165 (05mid1, adc595; 16c); Unger 2007 cat.29-33 (1530-75); Gawronski/ Jayasena 2011 cat.256 (11ams13; 16b)
s2-kan-49	1576	1600	[Raeren] Gaimster 1997, 225 (model ontworpen door Jan Emens, 1576); Hurst e.a. 1986, nr.315; Mennicken 2009 nrs.143-145, 158-159, 166-167
s2-kan-63	1530	1580	[Raeren] Bartels 1999 cat.192 (bp 1540-80); Jacobs 2002 cat.10 (Spitten, 02haa5: 16c); Weber 2006 cat.28 (01dael1; 16c); Ostkamp 2009 cat.76 (07ven2; 16c+11273); Mennicken 2009 cat.118, 133 (16B); De Jong-Lambregts e.a. 2009 p.92/96 cat.3 en 14 (09alk10, RAMA 14; 16bc, 1540-80); Gawronski/ Jayasena 2011 cat.251, 362 (11ams13; 16bc, 1530-60)
s2-kan-65	1550	1625	[Raeren] De Bodt 1991 cat.85, 93 (1609, 1614); Bartels 1999 cat.194 (bp 1540-80); Mennicken 2009 cat.88, 94-95, 123, 131 (16B)
s2-pot-3	1675	1750	Clevis/Kottman 1989 p.88 (89dev1; 17d/18A); Jacobs 1997 cat.16 (97haa3; Begijnhof, bp c.1700-1739); Bartels 1999 cat.282 (beerkelder 1675-1720)
s2-pot-4	1400	1600	Clevis/Thijssen 1989 cat.19 (89kes; 16); Gawronski/ Jayasena 2011 cat.107 (11ams13; 14d/15a)
s2-pot-7	1750	1900	Thijssen 1991 cat.60-61 (18B/19A); Bartels et al 1993; Bartels 1999 cat.283-285 (bp.1700-40; bp 18d; bp 1883-1903)
s2-pot-13	1450	1600	[Raeren] Bartels 1999 cat.289 (bp 16d)
s2-spi-2	1450	1625	De Jong-Lambregts 2007 (07alk7, RAMA12, 02ODG16: 16a) ; Ostkamp 2009, 903 (07ven2; 15B-16A); Bitter/Van Zanten 2012 (RAMA 17, 00CAN1218, beerput 16d/17a)

Tabel 11 Typedateringen met literatuurverwijzingen

type	datering		literatuur
kp-bak-2	1175	1350	Ostkamp 2003 (03dok1 ADC-rapport 204) cat.5 (1175/1350); Ostkamp 2006 (05mid1 ADC-rapport 275) cat.2 (1100-1200); Schrickx/ Van de Walle 2006 cat.10 (06hoo1: sloot 1250-1280); Ostkamp 2008 (08har2; ADC-rapport 994) cat.4 (kuil 13B/14A);
kp-bak-3	1200	1250	Ostkamp 2006 (06alb; ADC-rapport 519) cat.6 (13A)
kp-kog-1	1150	1350	Jacobs 2002 (02haa4) cat. 21-24 (13bc); Ostkamp 2004 (03dok1 ADC-rapport 204) cat.7-8 (1175/1350); Ostkamp 2005 (05vtn2 ADC-rapport 403) cat.11 (1250-1350); Ostkamp 2006 (06alb; ADC-rapport 519) cat.7-8 (13A); Schrickx/ Van de Walle 2006 cat.16-17 (06hoo1, WAR 3:1250/1325; in sloot 1275-1290); Bitter 2009, 97 (09alk9, RAMA 13: ophoging voor 1328)
kp-kog-2	1100	1300	Jacobs 2002 (02haa4) cat. 25-26 (13bc); Ostkamp 2003 (03dok1 ADC-rapport 204) cat.9-10 (1175/1350); Ostkamp 2003 (03lee1 ADC-rapport 218) cat.1 (1175/1350); Ostkamp 2005 (05vtn2 ADC-rapport 403) cat.12-13 (1250-1350); Ostkamp 2007 (07goes1 ADC-rapport 719) cat.1 (spoor 1150/1225); Griffioen 2007 (08har2; ADC-rapport 994) cat.1 (1kuil 3B/14A);
kp-kog-5	1200	1350	Jacobs 2002 (02haa4) cat. 30-32 (13bc); Ostkamp 2003 (03dok1 ADC-rapport 204) cat.11-13 (1175/1350); Ostkamp 2003 (03lee1 ADC-rapport 218) cat.2 (1175/1350); Ostkamp 2005 (05vtn2 ADC-rapport 403) cat.17-20 (1250-1350); Griffioen 2007 (08har2; ADC-rapport 994) cat.2 (kuil 13B/14A); Bitter 2009, 97 (09alk9, RAMA 13: ophoging voor 1328)
kp-kog-11	1250	1350	Ostkamp 2005 cat.23 (05vtn2, ADC-rapport 403: 13B/14A); Gawronski/ Jayasena 2011 cat.12 (11ams13: 12d); Bitter/ Van Zanten 2013 cat.1 (12alk17, RAMA 17: sloot 13d/14A)
kp-kog-15	1250	1325	Gawronski/ Jayasena e.a 2011 cat.64 (11ams13: oph.14a)
g-kan-1	1275	1400	Clevis/Smit 1990, 33 (beerkelder 14d-15A); Nokken 2008 (08utr1; pottafval 14d/15a Utrecht)
g-kan-5	1250	1400	Smit 1987 CMA 1987-04-012 (sloot voor 1281); Krauwer/Snieder 1994, 66 (94amf1: 14c); Bitter et al 1997 cat.61 (97alk2: 13d/14A); Jacobs/ Olthof/ Pavlovic 2002 cat.39-40 (02haa4: misbaksels 13bc); Ostkamp 2006 cat.91 (05mid1, adc55: bp 14d-15A); Gawronski/ Jayasena 2012 cat.23 (11ams13: 13bc); De Kievith 2014 cat.12-17 (13bre2, assart 5: pottenbakkersafval 13d/14a)
g-kom-6	1325	1425	Krauwer/Snieder 1994 p.68 (94amf1; 14c); Gawronski/ Jayasena 2011 cat.103, 160 (14B/15a);
g-kom-10	1300	1425	Bartels 1999 cat.349-350 (bp 14A); Van Regteren Altena 1972 afb.21 (Olofskapel, gracht 1350/1425); Ostkamp/Kottman 2006 cat.69 (05mid1, adc595; kuil 1340/60)
g-pis-1	1350	1450	Bitter et al 1997 cat.62 (97alk2; bp 15); Ostkamp et al 2001 cat.42 (01alk4; beerput c.1375-1425); Ostkamp/Kottman 2006 cat.26 (05mid1, adc595; 14d/15a); Gawronski/ Jayasena 2011 cat.98-99 (11ams13; 14B)
g-pot-11	1350	1400	Jaspers 2008 cat.2 (07zal1, ADC1042: 14B)
r-bak-1	1400	1525	Clevis/Kottman 1989, 39 (89dev1; afvalkuil 15bc); Bitter 1988 afb.2 (pottafval Leiden 15A); Bitter 1995 110 en cat.2 (95alk1; oph.15d/16a)
r-bak-2	1400	1600	Bruijn 1979, afb.37:6 en 80:5 (pottenbakkersafval 15a en 15bc); Clevis/Kottman 1989; Bitter 1995 110 (misbakselkuilen c.1550-1573); Ostkamp et al 2001 cat.64-65 (beerput 16A) en cat.132-133 (beerput 15); Janssen/Nijhoff 2010, afb.20-8 (misbaksel 15a-b)
r-bak-4	1550	1675	Groeneweg 1992 nrs.470-474 (pottenbakkersafval 1638-1651); Bitter 1995 (pottenbakkersafval c.1550-1620); Carmiggelt/Van Veen 1995, 43 (beerkelder 17B); Ostkamp et al 1998, 69; Van Helbergen & Ostkamp 2010, cat.24 (beerkelder 1603-c1650)
r-bak-5	1550	1625	Bitter 1992 afb.3E (pottafval Leiden 1605-1622); Bitter 1995, 110, 121-122 (misbaksel kln c.1550-1620); Ostkamp et al 2001 cat.6 (afvalkuil c.1560-1580)
r-bak-8	1550	1650	Bitter 1995 (95alk1; demping waterput 16c); Schrickx 2006, cat.29 (06hoo1; 16B/17A)
r-bak-10	1450	1575	Bitter 1995 cat.10 (akl 16c); (Alkmaar ongepubl. misbakselkuil 15B/16a 88VDA 15B/16a)
r-bak-15	1375	1550	Bitter 1986, 113 (beerput 15B); Bitter et al 1997 cat 137 (afvalkuil 16); Nokken 2008 (pottafval 14d/15a Utrecht); Ostkamp/ Van Helbergen 2014 cat.5 (09utr5, assart 5: 14d/15a)
r-bak-24	1425	1550	Vreenegoor/Kuipers 1996 (beerput 15bcd); Jacobs 2002 nr.4 (1550-1675); Bitter/Roedema 2009 nr.15 (1425-1550); Van Dierendock 2004 cat.2 (voor 1532)
r-bak-27	1425	1600	Groeneweg 1992 nrs.156-157 (pottenbakkersafval ca 1500) en 170 (pottenbakkersafval 16A); Bartels 1999 cat.375 (akl 15bc); Gawronski/ Jayasena 2011 cat.423 (11ams13; 16d)
r-bak-32	1250	1350	Bartels 1999; Jacobs/Olthoff/Pavlovic 2002 (HBO 34) cat.46-47 (13bc); Bitter 2009, 97 (09alk9, RAMA 13: ophoging voor 1328); De Kievith 2014 cat.31 (13bre2, assart 5: kuil pottenbakkersafval 13d/14a)
r-bak-33	1300	1400	Bruijn 1979 afb.37:4-5 (pottenbakkersafval 15a); Bartels 1999 cat.382 (bp 14A); Ostkamp 2003 cat.24 (03dok1; oph 12d/14A)
r-blo-6	1675	1800	Clevis/Smit 1990 46 (90kam1: beerkelder 18); Clevis 2006 cat.77 (ARZ34 06zwo8: 17d/18)
r-blo-8	1800	1925	Clevis/Smit 1990 cat.28 (90kam1: 19d/20a); Thijssen 1991 cat.78-79 (91nijn: 19A); Bastiaan 2003, 7 (03haa7; 19d/20a); Gawronski/ Jayasena 2011 cat.1179 (11ams13; 19B)

Tabel 11 Typedateringen met literatuurverwijzingen

type	datering		literatuur
r-bor-1	1450	1575	Clevis/Kottman 1989; Bitter 1990 type 31a; Bitter 1995 110 en cat.12-13 (kuil 16c en oph.15d/16a); Ostkamp et al 2001 13, 20 en 114-15 (RAMA10: akl c1560/1580 en bp 16A); Van de Venne 2014 afb.9 (13dbo2, assart 5: bp 16A) NB niet te verwarren met een oudere variant met uitgebogen en vervolgens afgeplatte vlag: Baart 1977 nr.479-481 (grachtvulling 1350-1425); Bruijn 1979, 98-100 en afb.51-95 (pottenbakkersafval 15a); Janssen/Nijhoff 2010, afb.20:5 (misbaksel 15a-b) en afb.26-5,6 (misbaksel 1437/1461)
r-bor-3	1650	1865	Clevis/Kottman 1989 (beerkelder 17d-18A); Clevis/Smit 1990, 35 (beerkelder 17d-18A); Jacobs 1997 cat.17-18 (Begijnhof, bp c.1700-1739); Bartels 1999 (beerput c.1690-1740); Ostkamp et al 2001 cat.166 (beerput c.1760-1780); Clevis 2007 (1840/1865); Groothedde en Van Helbergen 2007 cat.8 (ZAP21; 06zut3: beerp c1650-1657);
r-bor-4	1675	1800	Clevis/Kottman 1989, 94 (89dev; 17d/18A); Clevis/Smit 1990, 46 (beerkelder 18); Thijssen 1991 cat.84 (91nijn; 17d/18A); Bartels 1999 cat.414 (bp 1720/60); Clevis 2001, 140-141 cat 11-12 (01zwo2; 17A); Gawronski/ Jayasena 2011 cat.987 (11ams13; 18b)
r-bor-6	1525	1675	Clevis/Smit 1990; Bitter 1992 afb.5G (pottenbakkerij 1605-1622); Bitter 1995; Ostkamp et al 1998 cat.45; Ostkamp et al 2001 13, 20 en 114-15 (RAMA10: akl c1560/1580 en bp 16A); Van Helbergen & Ostkamp 2010, cat.25 (beerkelder 1603-c1650)
r-bor-9	1650	1725	Clevis/ Smit 1990 cat.37 (90kam1; 17c); Gawronski/ Jayasena 2011 cat.999 (11ams13; 17d/18a)
r-bor-10	1700	1865	Baart 1988, 161; Clevis/Smit 1990 46 (beerkelder 18); Mars 1991, 34; Ostkamp et al 1998 cat.108 (riool 1798-1863); Ostkamp et al 2001 cat.167 (beerput c.1760-1780); Clevis 2007 (1840/1865)
r-bor-11	1650	1700	Clevis/ Smit 1990 cat.40 (90kam; 17c); Carmiggelt/Van Veen 1995, 43 (beerkelder 17B); Jacobs/Van Veen 1996, 61 en 63 (beerputten 17bc en 17d/18a)
r-bor-23	1575	1700	Bitter et al 1997 cat.145 (97alk2; 17d/18A, te laat?); Ostkamp et al 1998 cat.46 (98alk3; bp 1578-1650) Vgl bordje op lobvoetjes bij Groeneweg 1992 nr.169 (ca.1500)
r-bor-30	1375	1525	Trimpe Burger 1974, 6 (pottenbakkersafval c.1400); Bruijn 1979 afb.52:12 (pottenbakkersafval 15a); Bitter 1988 afb.2 (pottbafval Leiden 15A); Bartels 1999 (beerput c.1490-1525); Dijkstra/ Spanjer 2002 (beerput 15d-16A)
r-bui-1	1650	1725	Bitter ea 1997 cat.148 (97alk2; 17B-18a)
r-dek-1	1375	1650	Bruijn 1979 afb.45:6 (pottenbakkersafval 15a); Clevis/Kottman 1989 (89dev1 beerput 14d-15a); Bitter 1992 afb.3F (pottbafval Leiden 1605-1622); Bartels 1999 cat.446 (beerput 16bc); Ostkamp et al 2001 cat.76 (01alk4; beerput 16A); Clevis 2001 86 cat.11 en 141 cat.13 (01zwo2; 17 en 17A); Jacobs/ Olthoff/ Pavlovic 2002 cat.65 (02haa4; 16/17a); Gawronski/ Jayasena 2012 cat.313, 663 (11ams13; 16c, 17B)
r-dek-20	1300	1475	Hoek 1975, 520 afb.19-20 (14d); Bartels 1999, 655 nr. 458 (beerput 15bc); Carmiggelt 1997, 182 afb.86:4 (laag 13d/14a)
r-dov-1	1300	1500	Bruijn 1979 afb.45:3 (pottenbakkersafval 15a); Bitter et al 1997 cat.153 (kuil 16); Ostkamp 2006 cat.80 en 95 (adc595 05mid1: kuil 14bc en bp. 14d-15A); Gawronski/ Jayasena 2011 cat.95 (11ams13: 14A; Clevis 2014 cat.29 (12zwo19, assart 5: misbakselkuil 1400-1415)
r-gra-3	1350	1450	Bruijn 1979 afb.25:1-2 (pottenbakkersafval 15a); Clevis/Kottman 1989 (beerput 14d-15a); Jacobs/Van Veen 1996 (afvalkuil 15B-16a); Ostkamp et al 2001 cat.46-48 (beerput c.1375-1425); Nokken 2008 (pottafval 14d/15a Utrecht); Ostkamp/ Van Helbergen 2014 cat.7-10 (09utr5, assart 5: 15A); Clevis 2014 cat.30-34 (12zwo19, assart 5: misbakselkuil 1400-1415)
r-gra-8	1425	1525	Carmiggelt/Van Veen 1995, 43 (afvalkuil 15); Bitter 1995 cat.19 en p.110; Bitter et al 1997; Ostkamp et al 1998 cat.76 (dunwandig, 17ac); Ostkamp et al 2001 cat.77-79 (beerput 16A); Van de Venne 2014 afb.9 (13dbo2, assart 5: bp 16A)
r-gra-11	1600	1725	Clevis/Kottman 1989; Hacquebord/Vlierman 1991; Groeneweg 1992, 52-53 en nrs.415-416, 430-442, 504-520 (pottenbakkersafval ca.1600, 1638-1651 en c.1700); Bitter et al 1997; Jacobs 1997 cat.22 (Begijnhof, bp c.1700-1739); Ostkamp et al 1998 cat.77; Dijkstra/ Ostkamp 2006 cat.2 (assart3, 99lisse: beerp 1600-40); Groothedde en Van Helbergen 2007 cat.20 (ZAP21; 06zut3: beerp c1650-1657);
r-gra-12	1650	1750	Clevis/Kottman 1989, 48 (89dev1; beerput 17d-18A); Carmiggelt/Van Veen 1995, 43 (beerkelder 17B); Bartels 1999 cat.478-479 (99sted; bp 1675-1740 en 1701-1778); Gawronski/ Jayasena 2011 cat.979 (11ams13; 18a)
r-gra-17	1650	1750	Clevis/Kottman 1989, 48 (beerput 17d-18A); Carmiggelt/Van Veen 1995, 43 (beerkelder 17B) en 45 (beerkelder 17d-18A); Jacobs/Van Veen 1996, 61, 62 en 63 (beerputten 17bc, 17B en 17d/18a); Jacobs 1997 cat.23 (Begijnhof, bp c.1700-1739);
r-gra-19	1530	1650	Bitter 1995, 108-112 (pottenbakkersafval vanaf c.1600 tot 1620); Ostkamp et al 1998 cat.78; Ostkamp et al 2001 cat.82 (beerput 16A); Bitter 2010, 36 (onder stadswal 1528/1537)
r-gra-20	1375	1450	Hoek 1975, 520 en afb.17 (14d/15a); Baart 1977 nr.465 (Olofskapel, gracht 1350/1425); Bruijn 1979 afb.25:4, 28 (pottenbakkersafval 15a); Clevis/Smit 1990, 37 (beerkuil 14d-15a); Bitter et al 1997; Ostkamp et al 2001 cat.42 (beerput c.1375-1425) en cat.136-137 (beerput 15ac); Clevis 2001, 33 (bp 1384/1450); Janssen/Nijhoff 2010, afb.26-1 (misbaksel 1437/1461); Nokken 2008 (pottafval 14d/15a Utrecht)

Tabel 11 Typedateringen met literatuurverwijzingen

type	datering		literatuur
r-gra-30	1650	1725	Bitter 1995 (beerput 1574-1674); Carmiggelt/Van Veen 1995 afb.45-46 (beerkelders 17d-18A); Jacobs/Van Veen 1996, 61 en 62 (beerput 17bc en 17B); Groothedde en Van Helbergen 2007 cat.13 (ZAP21; 06zut3: beerp c1650-1657); Van Helbergen & Ostkamp 2010, cat.34 (beerkelder 1603-c1650)
r-gra-33	1550	1650	Bitter 1995 cat.25 (95alk1: 16c); Jacobs 2002 cat.14 (02haa6, HBO 36: beerput 16d-17b); Schabbink/Ostkamp 2005 cat.35 (05vtn2, ADCrapp 403: 17B/18A); Ostkamp 2006 cat.188 (05mid1, ADCrapp 595: bp 17a); Jong-Lambregts ea 2009 p.27 (09alk10, RAMA 14: wp 16bc); Van Helbergen & Ostkamp 2010, cat.35 (09utr4, BAU 12: beerkelder 1603-c1650); Gawronski/ Jayasena 2011 cat. 384-386 (11ams13: 17a)
r-gra-34	1525	1650	Bitter 1992 afb.3A,C (pottbafval Leiden 1605-1622); Carmiggelt/Van Veen 1995, 43 (afvalkuil 15); Bitter 1995 cat.19 en p.110 (misbaksel kln 16c en 1573-1620); Bitter et al 1997 cat.164 (bp 15d-1561); Ostkamp et al 1998 cat.76 (dunwandig, 17ac); Ostkamp et al 2001 cat.77-79 (beerput 16A); Van de Venne 2014 afb.4 (13dbo2, assart 5: bp 16A)
r-gra-49	1700	1800	Baart e.a. 1986, afb.15 li-achter (bp. 1708-c.1800); Van Gangelen/Helfrich 1992, 315 (beerput 17B-18); Jacobs 1997 cat.25 (97haa3 bp c.1700-1739); Ostkamp et al 1998, 59 (bp. 18); Kley 2007, cat.22 (18A)
r-gra-50	1575	1650	Bitter et al 1997 (bp 1561-c.1640); Dijkstra/ Ostkamp 2006 cat.4 (assart3, 99lisse: beerp 1600-40);
r-gra-51	1725	1800	Groeneweg 1992 nr.533, 578 en 587-593 (pottenbakkersafval 18); Bitter et al 1997 cat.169 (18B); Gawronski/ Jayasena 2012 cat.973 (18bc); Berends 2012 (12beul: 1716/1776)
r-gra-52	1575	1650	Groeneweg 1992, nr.441 (pottbafval 17); Bitter et al 1997, cat.170 (bp 1584-1913); Jacobs 2002, cat.22 (HBO 36 02haa6; 16d-17A); De Jong-Lambregts 2007, cat.7 (05ODG; afvalkuil 17A); Gawronski/ Jayasena 2012 cat.651 (1625-1660); Van Genabeek 2014 cat.9 (13dbo2, assart 5: bp 1625-1700)
r-gra-53	1750	1875	Bitter et al 1997 (18B/19a); Clevis 2007 cat.182-192 (07zwo10: 1840/1865); Gawronski/ Jayasena 2012 cat.977-978 (18b en 18B)
r-gra-87	1650	1725	De Bodt 1991, nr. 129 (opschrift 1661); Ostkamp et al 2001 cat.142 (opschrift 1672) en 143 (beerput c.1640-1680); Ostkamp/ Spanjer 2005 cat.21 (adc341 03pur1: opschrift 1691); Kley 2007 cat.27 (05aks: opschrift 1709)
r-kan-5	1700	1800	Clevis/Kottman 1989, 48 (beerput 17d-18A); Clevis/Smit 1990, 35 (beerkelder 17d-18A) en 46 (beerkelder 18); McLaughlin-Neyland 1993 fig.24; Ostkamp et al 1998 cat.10
r-kan-20	1450	1550	Thijssen 1991 cat.121 (91nijn: 15B/16A)
r-kan-21	1450	1625	Thijssen 1991 cat.122 (91nijn: 15B); Bartels 1999 cat.534 (99sted; bp 15-16a); Gawronski/ Jayasena 2011 cat.397 (11ams13: 16d); Van Veen/ Ostkamp 2012 cat.39 (12dha4, sloot 1570-1640); Den Braven 2012 cat.30 (12nijn5: waterput 15B)
r-kmf-2	1700	1865	Bitter et al 1997 cat.174 (18A); Bartels 1999 cat.558 (beerput 18c); Vermeulen 2006 cat.13 (05dev1: beerput 1740-1815); Klomp 2008 cat.11 (06hat1: beerput 1720-1770); Clevis 2007 (1840/1865); Schrickx 2009 cat.12 (10hoo5, WAR 10: bp 17d/18A)
r-kom-13	1500	1625	Van Gangelen/ Kersloot/ Venhuis 1997, afb.14a-b, 31c, 40, 151, 155, 186b (NH slib-a.w. c 1585-1629); Ostkamp et al 2001 cat.89 (01alk4, RAMA 10: beerput 16A)
r-kop-1	1475	1550	Clevis/Kottman 1989, 103 (89dev1: 16); Ostkamp 1996 (scriptie kasteelgracht De Nieuwborg, gesloopt 1517); Bartels 1999 cat.597 (99sted: bp 16B-17a); Ostkamp et al 2001 cat.92 (01alk4: beerput 16b); Jacobs/ Poldermans/ Van der Zon 2002 cat.32 (02haa5: bp 15B-16A); Ostkamp 2008 cat.46 (04woe1, adc910: bp 16c); Meirsman 2009 cat.5 (09ber2, adc 1250: puinlg 16bc); Gawronski/ Jayasena e.a 2012, cat.297, 298, 300 (11ams13: 15d/16a)
r-kop-2	1525	1675	Bitter 1992 afb.4F-H (pottbafval Leiden 1605-1622); Bitter 1995, 111 (waterputvulling 16bc; pottenbakkersafval c.1550-1620); Carmiggelt/Van Veen 1995, 43 (beerkelder 17B); Bitter et al 1997, 133 (beerput 15d-1561); Ostkamp et al 2001 cat.144 (beerput c.1640-1680)
r-kop-4	1675	1865	Baart e.a. 1986, afb.15 midden (bp. 1708-c.1800); Clevis/Kottman 1989, 48 (beerput 17d-18A); Clevis/Smit 1990, 35 (beerkelder 17d-18A) en 46 (beerkelder 18); Van Gangelen/ Helfrich 1992, 327; Jacobs 1997 cat.26 (Begijnhof, bp c.1700-1739); Ostkamp et al 1998 cat.112-113 (riool 1798-1863); Clevis 2007 (1840/1865)
r-kop-26	1600	1700	Ostkamp et al 1998 (98alk3) cat.52 (bp 1578-1650)
r-lek-8	1550	1650	Groeneweg 1992 nr.503 (pottenbakkersafval 1638-1651); Bartels 1999 (beerput c.1550-1625); Jacobs 2002 cat.39 (02haa6, HBO36; beerput II 16-17A)
r-lek-13	1575	1675	Berends 2009 cat.7 (09zwo14, ARZ 51: bp 1575-1675)
r-oli-2	1525	1750	Clevis/Kottman 1989, 48 (beerput 17d-18A); Bitter 1992 afb.5E (pottbafval Leiden 1605-1622); Bitter 1995 (beerput 1574-1674); Groeneweg 1992 nrs.176-177 (pottenbakkersafval 16A), 573-574 (pottenbakkersafval 18de eeuw); Jacobs 1995 cat.60 (HBO29-1995; 96haa2; beerput 17b); Ostkamp et al 2001 cat.97 (beerput 16A); Dijkstra/ Ostkamp 2006 (assart3, 99lisse: beerp 1600-40); Gawronski/ Jayasena 2012 cat.433-434 (16d) en 667-668 (17b); Schrickx 2013 cat.13 (13med1, WAR52: akl 1725/80)
r-ond-1	1550	1650	Bitter 2010 cat.69 (RAMA15; 10alk11: beerp 1550-1780)

Tabel 11 Typedateringen met literatuurverwijzingen

type	datering		literatuur
r-pis-1	1375	1550	Bruijn 1979, 88 (pottenbakkersafval 15a); Snieder 1985 CMA/03/ nr.2-3, 7-8 (Utrecht voor 1529); Clevis/Kottman 1989 (afvalkuil 15bc); Clevis/Smit 1990, 33 (beerkelder 14d-15A) en 37 (beerkuil 14d-15a); Bitter 1988 afb.2 (pottbafval Leiden 15A); Bitter 1995 (demping waterput 16B sic!); Ostkamp et al 2001 cat.140 (beerput 15ac); Clevis 2001, 32 (bp 1384/1450); Nokken 2008 (pottafval 14d/15a Utrecht)
r-pis-5	1575	1700	Bitter 1992 afb.4B (pottbafval Leiden 1605-1622); Clevis/Smit 1990, 35 (beerkelder 17d-18A) en 46 (beerkelder 18); Hacquebord/Vlierman 1991, 55-56; Bitter 1995, 112 (pottenbakkersafval 1574-1620); Jacobs/Van Veen 1996, 61, 62 en (beerput 17bc en 17B, afvalkuil 17B); Ostkamp et al 1998
r-pis-48	1625	1750	Baart e.a. 1986, afb.15 re-achter (bp. 1708-c.1800); Hacquebord/Vlierman CMA 1991/06 inv. 019 (huis c.1630-1640); Groeneweg 1992 nrs. 501 en 515 (pottenbakkersafval 1638/1651 en ca.1700); Van Holk 1997, 153 (schip gezonken c.1745); De Jong-Lambregts 2007, 83 (RAMA12:(17B) bp 1600-1775); Bitter 2010, 168 (RAMA15: bp 1550-1780); Berends 2012 (12beul: 1716/1776)
r-pot-59	1800	1900	Van der Meulen/Smeele 2005 afb.23.16 (19); Clevis 2007 (1840/1865); Klomp 2009 (09zwo15; 1775/1850)
r-stk-2	1600	1700	Groeneweg 1992 nrs.491-492 en 528 (pottenbakkersafval 1638-1651 en c.1700); Carmiggelt/Van Veen 1995, 43 (beerkelder 17B) en 45 (beerkelder 17d-18a); Jacobs/Van Veen 1996, 61 (beerput 17bc); Dijkstra/ Ostkamp 2006 (assart3, 99lisse: beerp 1600-40);
r-stk-3	1700	1800	Baart e.a. 1986, 101 en afb.15 midden (bp. 1708-c.1800); Clevis/Kottman 1989, 48 (bp 17d-18A); Clevis/Smit 1990, 35 (bkelder 17d-18A) en 46 (bkelder 18); Groeneweg 1992, 101 (pbakkersafv 18); Carmiggelt/Van Veen 1995, 43 (bkelder 17B); Ostkamp et al 1998 (beerput voor 1807)
r-stk-6	1500	1600	Clevis en Kley 1990, cat.28 (beerput 16B-17A); Bitter et al 1997 cat. 191 (beerput 16A); Clevis 2005 cat.60 (ARZ 30; beerkelder 16bc)
r-stk-11	1700	1750	Bitter et al 1997 cat.193 (97alk2: 18A, beerput 1584-1913); Jaspers/ Kottman/ Ostkamp 2010 cat.59 (07vli1; beerput 18d)
r-tes-1	1575	1750	Clevis/Kottman 1989, 48 (beerput 17d-18A); Carmiggelt/Van Veen 1995, 43 (beerkelder 17B); Bitter et al 1997 (beerput 16d/17a); Ostkamp et al 1998, 59 cat 181 (1620/1680); Ostkamp et al 2001 cat.103 (beerput 16); Gawronski/ Jayasena 2012 cat.645-648 (17B), 972 (18b)
r-tes-2	1675	1750	Baart e.a. 1986, afb.15 rechts (bp. 1708-c.1800); Clevis/Kottman 1989, 48 (beerput 17d-18A); Clevis/Smit 1990, 35 (beerkelder 17d-18A) en 46 (beerkelder 18)
r-tes-3	1625	1750	Clevis/Smit 1990 cat. 105 (17); Bitter et al 1997 cat.196-197 (17b/18A); Jacobs/Van Veen 1996, 63 (beerput 17ac); Clevis 2001, 92 cat.36 (01zwo2: bp 17-18A); Dijkstra/ Ostkamp 2006 (assart3, 99lisse: beerp 1600-40); Ostkamp/Kottman 2006 cat.209 (05mid1, adc595; beerp 17B); Clevis 2006 cat.118-119 (ARZ34, 06zwo8:17-18); Gawronski/ Jayasena 2009 cat.3 (AAR36, 09ams1: bp 17b)
r-tes-5	1550	1650	Bitter 1995, 108 en 112 (nog aangeduid als r-vuu-1 en -2; pottenbakkersafval vanaf c.1600 tot 1620); Jacobs 1995 cat.62 (HBO29-1995; 96haa2; beerput 17c); Bitter et al 1997; Bartels 1999 cat.693 (bp 17a); Jacobs e.a. 2000, cat.107 (HBO34, 02haa4: 16d/17a);Gawronski/ Jayasena 2012 cat.420 (17a), 641 (17A)
r-tes-6	1575	1650	Bitter et al 1997 (beerput 1561/1630); Jacobs/Van Veen 1996 (demping waterput 17A); Bitter 1995, 108 en 112 (nog aangeduid als r-vuu-1 en -2; pottenbakkersafval vanaf c.1600 tot 1620); Bitter 2010 cat.36 (RAMA15, 10alk11: beerput 1418-1625)
r-tes-12	1600	1865	Bartels 1999 cat.694 (99sted; bp 19B); Jacobs e.a. 2002 cat.108 (02haa4; bp 1575-1630); Clevis 2007 (07zwo10; 1840/1865); Groothedde en Van Helbergen 2007 cat.36-37 (ZAP21; 06zut3: beerp c1650-1657);
r-tes-20	1425	1500	Bartels 1999 cat.703 (99sted; bp 1420-60);
r-ver-1	1800	1900	Clevis/Smit 1990 cat.107 (90kam1; puin in kelder 19d/20a); Ostkamp et al 1998 (riool 1798-1863)
r-ver-3	1600	1750	Bitter et al 1997 cat.201 (97alk2; 18A); Bartels 1999 cat.709 (99sted; bp 15c); Klomp 2008 cat.13 (06hat1; bp 1720-70); Jaspers/ Kottman/ Ostkamp 2010 cat.29 (07vli1; beerbak 1609-50); Gawronski/ Jayasena 2011 cat.653 (11ams13; 17b)
r-vet-1	1325	1525	Bruijn 1979 afb.29 (pottenbakkersafval 15a); Clevis/Kottman 1989 (beerput 16-17); Bartels 1999 (beerput 15c); Janssen/Nijhoff 2010, afb.29-1 (misbaksel 1437/1461); Bitter 2009 (RAMA13), 98 (voor 1328)
r-vst-3	1575	1650	Bitter 1995 (pottenbakkersafval 1574-1620); Van Gangelen/Kersloot/Venhuis 1997, afb.25, 55, 76, 78, 85, 86, 112, 114, 130 (opschrift 1604, 1611,1625, 1623, 1645, 1648, 1610, 1607, 1637) Ostkamp et al 2001 cat.18-19 (afvalkuil c.1560-1580); Van Helbergen & Ostkamp 2010, cat.53 (beerkelder 1603-c1650)
r-zal-3	1550	1750	Bitter 1992 afb.3H (pottbafval Leiden 1605-1622);Thijssen 1991 (16/17A); Groeneweg 1992, nrs.481-482 (pottenbakkersafval 1638-1651); Bitter 1995 (beerput 1574-1677); Ostkamp et al 1998 (beerputten 1578-c.1650 en c.1620-c.1680); Bartels 1999 (beerput c.1720-1760); Dijkstra/ Ostkamp 2006 (assart3, 99lisse: beerp 1600-40);

Tabel 11 Typedateringen met literatuurverwijzingen

type	datering		literatuur
w-bak-3	1525	1650	Bitter 1995 (pottenbakkersafval 1574-1620); Ostkamp et al 1998 cat.85 (beerput c.1620-1680); Ostkamp et al 2001 cat.112 (beerput 16A); Jacobs e.a. 2002 cat.116 (02haa4; bp 1575-1630); Jacobs e.a. 2002 cat.49 (02haa54; bp 1575-1625); Gawronski/ Jayasena 2011 cat.338 (11ams13; 16b)
w-bak-5	1575	1625	Bitter 1995 (pottenbakkersafval 1574-1620); Ostkamp et al 2001 cat.19 (afvalkuil c.1560-1580); Clevis 2001, 152 cat.55 (01zwo2: 17ac)
w-bak-9			NIEUW TYPE (ongepubliceerd 03alk5)
w-bor-6	1500	1625	Bitter 1995 (pottenbakkersafval 1574-1620); Bitter et al 1997 (beerput 15d-1561); Ostkamp et al 2001 cat.21-22 (afvalkuil c.1560-1580)
w-dek-5	1600	1750	Bitter et al 1997 cat.235 (97alk2; 18A); Jacobs ea 2000 afb117 (02haa4; bp 1575-1630)
w-dek-7	1700	1750	Bitter et al 1997 cat.237 (97alk2; 18A)
w-gra-10	1625	1675	Bitter 1995; Van Helbergen & Ostkamp 2010, cat.55 (beerkelder 1603-c1650); Ostkamp 2007 cat.207 (07ven2; beerp 17bc); Groothedde en Van Helbergen 2007 cat.39 (ZAP21; 06zut3: beerp c1650-1657); Gawronski/ Jayasena 2012 cat.462-463 (17a), 693-694 (17b)
w-gra-12	1550	1625	Bitter 1995 (pottenbakkersafval 1574-1620); Jacobs 2002 cat.47 (02haa6, HBO36; beerput II 16-17A); Gawronski/ Jayasena 2012 cat.331 (16b); vgl. r-gra-19
w-gra-13	1525	1650	Bitter 1995 (pottenbakkersafval 1574-1620); Dijkstra/ Ostkamp 2006 (assart3, 99lisse: beerp 1600-40); Gawronski/ Jayasena 2012 cat.689 (17B) vgl. r-gra-41
w-gra-17	1575	1650	Ostkamp et al 1998 (98alk3) cat.61 (bp 1578-1650); Van Helbergen & Ostkamp 2010 (09utr4), cat.56 (beerkelder 1603-c1650)
w-gra-19	1600	1800	Carmiggelt/Van Veen 1995, 48 (beerkelder 18bc); Jacobs/Van Veen 1996, 61 en 62 (beerputten 17bc en 17B en afvalkuil 17A); Dijkstra/ Ostkamp 2006 (assart3, 99lisse: beerp 1600-40);
w-gra-22	1675	1800	Clevis/Kottman 1989 (89dev1; als w-kan-5, 17d/18A); Bitter et al 1997 (97alk2; 18B); Ostkamp 1998 cat.18 (98alk3; 18A); Clevis 2001, 94 (01zwo2; 18A); Ostkamp/ Spanjer 2005 cat.26-28 (03pur1; bp 1690-1720); Kley 2007 cat.53 (05aks, 17b/18a); Gawronski/ Jayasena 2011 cat.688 en 1012 (11ams13; 17d/18a en 18A); Roedema/ Bitter 2013 cat.20 (13alk20, RAMA21; 17a-d)
w-gra-23	1650	1700	Bitter et al 1997; vergelijk r-gra-87
w-gra-24	1700	1775	Bartels 1999 cat.755 (99sted; bp 1701-78); Bitter et al 1997 cat.24 (97alk2; 18A); Ostkamp et al 2001 cat.172 (01alk4; beerput c.1760-1780); Jacobs ea 2000 afb.119 (02haa4; beerkelder 18B); Van Dalfsen 2009 cat.25 (09zwo12; 18A); Gawronski/ Jayasena 2011 cat.1014-1015 (11ams13; beide 18A)
w-gra-31	1575	1650	Bartels 1999 cat.757 (beerput 1595-1625); Van Helbergen & Ostkamp 2010, cat.57 (beerkelder 1603-c1650)
w-gra-38	1550	1625	Ostkamp et al 2001 cat.24-25 (01alk4; afvalkuil c.1560-1580); Ostkamp/ Roedema/ Van Wilgen 2007 cat.24-25 (07alk8, RAMA 10: 1560-80); Bitter e.a. 2010 cat.38 (10alk11, RAMA 15: 16B); Schrickx 2011, 40 (WAR 22: bkeld 1550/80); Bitter 2013 cat.32 (11alk15, RAMA 19: bp 16d/17a)
w-kan-2	1675	1775	Bartels 1999 cat.763 (99sted; bp 1730-1770); Gawronski/ Jayasena 2011 cat.1010 (11ams13; oph 17d/18a)
w-kan-5	1675	1865	Clevis/Kottman 1989, 48 (89dev1; beerput 17d-18A); Clevis 2007 (07zwo10; 1840/1865)
w-kan-10	1575	1650	Clevis 2001 p.53 (01zwo2; 17A); Jacobs ea 2002 cat.53 (02haa5; bp 16d-17A)
w-kap-1	1750	1835	Groeneweg 1992, 90, 231-239 (imp vanaf c 1750, prod. BOZ 1787-1835); Bitter et al 1997 cat.244 (97alk2; beerp 1640-1800)
w-kom-15	1625	1700	Bitter et al 1997 97alk3 cat.249 (bp c.1640-1800); Bartels 1999 (beerput c.1670-1710); Jacobs/ Poldermans/ Van der Zon 2002 (02haa5) cat.54 (bp 1625-1740); Meirsman/ Ostkamp 2010 (08rot1) cat.13 (bp 16d-17A); Gawronski/ Jayasena e.a. 2012 (11ams13) cat.718, 720-722 (17b,17c)
w-kom-33	1525	1625	Bitter 2013 cat.60 (RAMA 19, 08LAA; 16bd)
w-kop-7	1575	1675	Bitter 1995 (pottenbakkersafval 1574-1620); Jacobs 1995 cat.77 (HBO29-1995; 96haa2; beerput 16d); Jacobs/Van Veen 1996, 61 en 62 (beerputten 17bc en 17B); Van Gangelen/ Kersloot/ Venhuis 1997; Jacobs e.a. 2000, cat.123 (HBO34, 02haa4: beerput 17b-18a); Ostkamp et al 2001 cat.28 (afvalkuil c.1560-1580); Ostkamp/Kottman 2006 cat.152 (05mid1, adc595; kuil 16b); Gawronski/ Jayasena 2012 cat.472 (16d) en 712 (17b); vgl. r-kop-11
w-oli-4	1650	1750	Bitter et al 1997 cat.258 (97alk2; 18A)
w-pis-3	1575	1675	Bitter 1995 (95alk1; beerput 1574-1677)
w-pis-4	1700	1800	Jacobs 1996 cat.81 (HBO29, 96haa2: beerp 17B-18a); Bitter et al 1997 cat.259 (18B); {voorheen als w-pis-5: Jacobs 1997 cat.31 (Begijnhof, bp c.1700-1739)}; Jacobs e.a. 2000, cat.126 (HBO34, 02haa4: beerput 17b-18a); Kley 2007 cat.61-62 (18B); Schrickx 2006 cat.70 (beerput 17B)
w-pot-4	1575	1625	Bitter 1995 (pottenbakkersafval 1574-1620)

Tabel 11 Typedateringen met literatuurverwijzingen

type	datering		literatuur
w-stk-8	1650	1750	Bitter et al 1997 cat.263 (97alk2; 18A); Ostkamp et al 1998 cat 23 en 24 (98alk3; 17B-18B); Jaspers/ Kottman/ Ostkamp 2010 cat.142 (07vli1; beerbak 1609-75); Gawronski/ Jayasena 2011 cat.1020 (11ams13; 18A); Berends 2012 (12beul: 1716/1776)
w-tes-2	1675	1800	Bitter et al 1997 cat.265 (97alk2; 17d/18A); Bartels 1999 cat.820 (99sted; bp 1701/78); Ostkamp/ Van Benthem 2004 cat.11 (02goes, adc307; bp 1780-1900; 18d/19a)
w-ver-4	1650	1750	Carmiggelt/Van Veen 1995 cat.76 (95dha1; beerkelder 17B); Waldus/ Ostkamp 2008 (07zaa2; slootvulling 18bc)
w-ver-5	1550	1700	Bitter et al 1997 cat.266-267 (97alk2; beerput 15d- 1561 en 17d/18A); Kottman/ Krause 1997 cat.13 (97cruend; 1645-1700); Ostkamp 2004 cat.11 (04sas1; afvalkuil 17B); Hos 2008 cat.24 (07dor2:beerput 17b);
w-zal-1	1600	1865	Carmiggelt/Van Veen 1995, 43 (beerkelder 17B) en 48 (beerkelder 18bc); Jacobs/Van Veen 1996, 63 (beerputten 17ac en 17d/18a); Ostkamp 1998, 98 en cat.89, 148 (riool 1798-1863, beerput c.1620-1680, beerput c.1640-1680); Clevis 2007 (1840/1865)
m-dri-3	1575	1600	De Bodt 1991 afb.10 (gedateerd 1581); Gawronski/ Jayasena e.a 2011, cat.486 (beerput 16d)

gl-bek-6	1675	1800	Kottman 1999, 941-946 (17d-18c); Bitter e.a. 1997 (18); Henkes 1994, 246-249 (1700-1800)
gl-bek-8	1575	1675	Kottman 1999, 947 (16d); Bitter e.a. 1997 (beerput 1625/1640)
gl-bek-9	1575	1700	a:1575-1675: Kottman 1999, 948 (16d en 17c); Henkes 1994, 170-178; Bitter e.a. 1997, cat.282 (1625/1640); Kottman 1999, 948; Gawronski/ Hulst/ Jayasena/ Veerkamp 2010, cat. 1.4.3, 1.4.7, 1.4.11 (prod.afval 1657-1679) b: 1625-1700:
gl-bek-12	1550	1675	a: 1550-1650: Kottman 1999, 949 (16b); Bitter e.a. 1997 (beerput 1625/1640)
gl-bek-15	1600	1725	a: 17A: Henkes 1994, 137-139 (17A); Bitter 1995 cat.158; Kottman 1999, 949 (17A) b noppootjes 1625-1725: Henkes 1994, 137-139 (17A); Kottman 1999, 949 (17d/18a); Bitter e.a. 1997 (17bd)
gl-bek-19	1550	1675	a:1575-1625: Henkes 1994, 129-132 en 134-135 (16B-17A); Kottman 1999, 950 (16d); Bitter e.a. 1997 (beerput 1625/1640) b: 1625-1675: Henkes 1994, 129-132 en 135-136 (17a-c); Kottman 1999, 950 (17A); Bitter e.a. 1997 (beerput 1625/1640)
gl-bek-37	1600	1675	b noppootjes: Henkes 1994, 141-144 (17A); Bitter e.a. 1997 (beerput 1625/1640)
gl-kel-13	1600	1700	Kottman 1999, 1002 (1680/1740); Bitter e.a. 1997 (beerput 1625/1640) vgl gl-kel-37 (reliefkelk); Tyler/Wilmott 2005, 73 (glashuis 1663/1681-1700/1704)
gl-kel-38	1675	1750	Kottman 1999, 1008 (17d-18A); Henkes 1994, 262-268 (17d-18A)

Tabel 11 Typedateringen met literatuurverwijzingen

Literatuur van bijlage A

Baart, J.M., 1972: De potten en pannen van de wacht, in: H.H. van Regteren Altena (red.), *Vondsten onder de Sint Olofskapel*, publikatie bij de tentoonstelling in het Amsterdams Historisch Museum, 13-21.

Baart, J.M. et al. 1977: *Opgravingen in Amsterdam; 20 jaar Stadskernonderzoek*, Amsterdam.

Baart, J.M., W. Krook en A.C. Lagerweij, 1986: Opgravingen aan de Oostenburgermiddenstraat, in: J.B. Kist (red.), *Van V.O.C. tot Werkspoor*, Utrecht, 83-151.

Baart, J.M., 1988, Niederrheinische Keramik des 18. Jahrhunderts in den Niederlanden, in: J. Naumann (red.) *Keramik vom Niederrhein. Die Irdenware der Düppen- und Pottbäcker zwischen Köln und Kleve*. Köln, 159-165.

Back, U., & Th. Höltnen, 2008: *Die Baugeschichte des Kölner Domes nach archäologischen Quellen. Befunde und Funde aus der gotischen Bauzeit*, Keulen (Studien zur Kölner Dom 10).

Bartels, M., H. Clevis en F.D. Zeiler (red.), 1993 (93has1): *Van huisvuil en huizen in Hasselt*, Kampen/Hasselt.

Bartels, M., 1999: *Steden in scherven; Vondsten uit beerputten in Deventer, Dordrecht, Nijmegen en Tiel (1250-1900)*, Zwolle/Amersfoort (2 dln).

Barwasser, M., en M. Smit (red.), 1997: *Acht eeuwen tussen twee stegen; Archeologisch, historisch en bouwhistorisch onderzoek in Kampen*, Kampen.

- Bastiaan, V., 2004: Onderzoek in de Vissersbocht, *Haarlems bodemonderzoek* 37, 3-20.
- Berends, A., 2009 (09zwo14): Een beerput van de 'Smeden', Zwolle, *Archeologische Rapporten Zwolle* 51.
- Berends, A., 2012 (12beul): *Verdronken Dorp. Op zoek naar archeologische vondsten uit het verdronken turfsteekersdorp Beulake*, Zwolle.
- Berg, G. van den, S. Ostkamp en M. van Veen, 2003 (03gor1): Catalogus van de misbaksels uit de Spaarpotsteeg, in: H. van den Berge e.a., *In Gorcum gebakken. Aardewerk, kleipijpen, wandtegels*, Rotterdam 2003, 126-144.
- Bitter, P., 1986: Archeologisch onderzoek op het bouwterrein van C & A Nederland aan de Haarlemmerstraat en Spijkerboorsteeg te Leiden, *Bodemonderzoek in Leiden. Jaarverslag 1985*, 85-152.
- Bitter, P., 1988: 15de-eeuws pottenbakkersafval uit het Ir. Driessenplein te Leiden, *Bodemonderzoek in Leiden. Jaarverslag 1987*, 141-148.
- Bitter, P., 1990: Aardewerkvondsten uit het terrein Stenevelt bij Leiden, *Bodemonderzoek in Leiden. Jaarverslag 1988/1989*, 117-129.
- Bitter, P., 1992: Vroeg-17de-eeuws pottenbakkersafval uit de Pottenbakkersgang te Leiden, *Bodemonderzoek in Leiden. Jaarverslag 1990/1991*, 19-32.
- Bitter, P., 1995 (95alk1): *Geworteld in de bodem*, Alkmaar (Publikaties over de Alkmaarse Monumentenzorg en Archeologie, 1).
- Bitter, P., J. Dijkstra, R. Roedema en R.P. van Wilgen, 1997 (07alk2): Wonen op Niveau; archeologisch, bouwhistorisch en historisch onderzoek van twee percelen aan de Langestraat, *Rapporten over de Alkmaarse Monumentenzorg en Archeologie* 5 en 5A.
- Bitter, P., R. Roedema e.a., 2009 (09alk9): Huizen, havens en handel. Opgravingen bij de Waag en onder het Waagplein (1997-2003), *Rapporten over de Alkmaarse Monumentenzorg en Archeologie* 13.
- Bitter, P., en R. Roedema, 2010 (10alk11): Aan het begin van de Langestraat (07LAN), in: P. Bitter, N. de Jong-Lambregts en R. Roedema, 2010: De Burg en rijke burgerij. Twee opgravingen bij de Spanjaardstraat en Langestraat in 2007, *Rapporten over de Alkmaarse Monumenten en Archeologie* 15, 23-177.
- Bitter, P., R. Roedema, K. Beemster en F. van den Oever, 2010 (10alk14): Die muere van onse voorouders. Opgravingen van vestingwerken aan de noordkant van Alkmaar (2006-2009), *Rapporten over de Alkmaarse Monumenten en Archeologie* 16, 9-55.
- Bitter, P., m.m.v. R. Roedema, A. Pavlovic e.a., 2013: *Vroeger aan de Laat. Opgravingen in 1998, 2008 en 2009*, Alkmaar (Rapporten over de Alkmaarse Monumenten en Archeologie 19).
- Bitter, P., en S. van Zanten (red.), 2013 (12alk17): *Voor De Vest. Opgravingen van vestingwerken, een klooster, een gasthuis en andere resten bij het Canadaplein (1998-2000)*, Alkmaar (Rapporten over de Alkmaarse Monumenten en Archeologie nr. 17).
- Bodt, S. de, 1991: *Gedateerde keramiek*, Rotterdam (expositie museum Boymans-van Beuningen).
- Braven, A. den, 2012 (12nijm5): Een hofstede op De Boel in Nijmegen-Noord, *Archeologische Berichten Nijmegen*.
- Bruijn, A., 1979: Pottersvuren langs de Vecht, *Rotterdam Papers III*, Rotterdam.
- Carmiggelt, A., en M.M.A. van Veen, 1995 (95dha1): Laat- en postmiddeleeuws afval afkomstig uit zes vondstcomplexen te Den Haag, *Haagse Oudheidkundige Publicaties* 2.

- Carmiggelt, A., 1997: Laat- en postmiddeleeuwse bewoningssporen aan de Hoogstraat te Rotterdam, in: A. Carmiggelt, A.J. Guiran en M.C. van Trierum (red.), *Boorbalans 3. Archeologisch onderzoek in het tracé van de Willemsspoortunnel te Rotterdam*, Rotterdam, 139-278.
- Clevis, H., en J.Kottman, 1989 (89dev1): *Weggegooid en teruggevonden; Aardewerk en glas uit Deventer vondstcomplexen 1375-1750*, Kampen.
- Clevis, H., en J. Thijssen, 1989 (89kes): Kessel, huisvuil uit een kasteel, *Mededelingenblad Nederlandse Vereniging van Vrienden van de ceramiek* 136, 3-48.
- Clevis, H., en P. Kley, 1990 (90zwo1): Het Zwols Celehuisje, de bewoners en hun afval, 1550-1650, *Zwols Historisch Tijdschrift* 7, 76-93.
- Clevis, H., en M. Smit, 1990 (90kam1): *Verscholen in vuil. Archeologische vondstcomplexen 1375-1925*, Urk.
- Clevis, H., (red.), 2001 (01zwo2): *Zwolle ondergronds. Zeven blikvangers van archeologische vondsten in Zwolle*, Zwolle.
- Clevis, H., en M. Klomp, 2004 (04zwo5): Grote Markt 3-5, *Archeologische Rapporten Zwolle* 14.
- Clevis, H., 2005 (05zwo7): 'Achter de Broeren 2004'. Pottenbakker of potverkoper; 16de-eeuwse misbaksels van keramiek uit Zwolle, *Archeologische Rapporten Zwolle* 30.
- Clevis, H., 2006 (06zwo8): De gracht van de havezathe Werkeren in Zwolle als stort voor afval, *Archeologische Rapporten Zwolle* 34.
- Clevis, H., 2007 (07zwo10): *Opgeruimd staat Netjes. Keukengoed en tafelgerei van een bouwhuis van de Kranenburg (1840-1865)*, Zwolle.
- Clevis, H., 2014 (12zwo19): De productie van Godeken Pottman uit Zwolle (1415), vergeleken met Andries Potter uit Utrecht (1398) en Robbrecht de Potter uit 's-Hertogenbosch (vóór 1437 en 1437-1461), in: H. Clevis (red.), *Assembled Articles 5. Symposium on medieval and post-medieval ceramics Zwolle 11 and 12 oktober 2012*, Zwolle, 267-311.
- Dalfsen, J. van, 2009 (09zwo12): Ossenmarkt 1995, *Archeologische Rapporten Zwolle* 45.
- Dierendonk, R.M. van, en H. Hendrikse, 2004 (04phi): Verdrongen dorpen in Zeeland (2). Op zoek naar Sinte Phillipslandt. Archeologisch onderzoek in het kader van het project Verdrongen Dorpen, Zeeland, *Tijdschrift van het Koninklijk Zeeuws Genootschap der Wetenschappen* 13-2, 45-59.
- Dijkstra, J., en M. Spanjer, 2002: IJsselstein, Hofstraat – AAO, *ADC Rapport* 129, Bunschoten.
- Dijkstra, M., en S. Ostkamp, 2006 (99lisse): Vondsten uit een beerput van huis Rosendaal te Lisse (ca. 1590-1630). Een kijkje in de keruken van een VOC beampte, in: H. Clevis en S. Ostkamp (red.), *Assembled Articles 3. Symposium on medieval and post-medieval ceramics. Zwolle 9 en 10 okt 2003*, Zwolle, 139-184.
- Francke, U., 1999: *Kannebäcker in Altenrath. Frühneuzeitliche Steinzeugproduktion in Troisdorf-Altenrath*, Siegburg.
- Gaimster, D., 1997: *German stoneware 1200-1900. Archaeology and cultural history*, Londen.
- Gangelen, H. van, en K.Helfrich, 1992: De keramiekvondsten vanaf circa 1550, in: P.H.Broekhuizen et al. (red.), *Van boerenerf tot bibliotheek; Historisch, bouwhistorisch en archeologisch onderzoek van het voormalig Wolters-Noordhoff-Complex te Groningen*, Groningen, 293-346.
- Gangelen, H. van, P. Kersloot en S. Venhuis, 1997: *Hoorn des overvloeds. De bloeiperiode van het Noord-Hollands slibaardewerk (ca. 1580 - ca. 1650)*, Hoorn.
- Gawronski, J., en R. Jayasena, 2009 (09ams1): Een 17de-eeuwse beerput in de grachtengordel. Archeologische opgraving Keizersgracht 355 (2005), *Amsterdamse Archeologische Rapporten* 36.

Gawronski, J., en J. Veerkamp, 2010 (11ams7): Rozenstraat 194. Archeologische opgraving, Amsterdam (2009), *Amsterdamse Archeologische Rapporten* 55.

Gawronski, J., en R. Jayasena (red.) 2012 (11ams13): *Amsterdam ceramics. A city's history and an archaeological ceramics catalogue 1175-2011*, Amsterdam.

Genabeek, R. van, 2014 (13dbo3): De beerput van het Keizershof in 's-Hertogenbosch, in: H. Clevis (red.), *Assembled Articles 5. Symposium on medieval and post-medieval ceramics Zwolle 11 and 12 oktober 2012*, Zwolle, 229-265.

Griffioen, A., en S. Ostkamp, 2006 (04woe1): Een 16de-eeuwse beerput uit de binnenstad van Woerden, in: H. Clevis en S. Ostkamp (red.), *Assembled Articles 3. Symposium on medieval and post-medieval ceramics. Zwolle 9 en 10 okt 2003*, Zwolle, 101-122.

Griffioen, A., 2007 (08har2): Vondsten: aardewerk, in: W.B. Waldus, *Bewoningssporen op twee kwelderwallen in het tracé van de N31 Zurich-Harlingen. Een Archeologische Opgraving, ADC-Rapport* 994, 35-40.

Griffioen, A., 2008 (07moe1): Het aardewerk, in W. Waldus en A.F.L. van Holk, De lichting en het onderzoek van de restanten van een 19e eeuwse tjalkachtig vrachtschip in het Hollandsch Diep, gemeente Moerdijk, *ADC-rapport* 999, 22-25.

Groeneweg, G., 1992: *Bergen op Zooms aardewerk*, Waalre (Bijdragen tot de Studie van het Brabantse Heem, deel 35).

Groothedde, M., en A. van Helbergen, 2007 (06zut3): Uit de keuken van Herman Otto (1650-1657). Archeologisch onderzoek naar en analyse van de keramische inhoud van een beerput, behorende tot het huishouden van Herman Otto van Bronckhorst, graaf Van Limburg Stirum, *Zutphense Archeologische Publicaties* 21.

Hacquebord, L., en K. Vlierman, 1991: Ceramiek van de 17de eeuwse walvisvangstnederzetting Smeerenburg op Spitsbergen, Laarne. *Corpus Middeleeuws Aardewerk* 6.

Helbergen, H. van, & S. Ostkamp, 2010 (09utr4): Het aardewerk, in: G.R. van Veen, e.a., De broederschap 'Maria in de Wijngaard' en 'onser liever vrouwe in die Sonne'. Archeologisch onderzoek naar twee kloostergemeenschappen aan de Nieuwe Kamp in Utrecht, *Basisrapportage archeologie Utrecht* 12, 63-78.

Henkes, H.E., 1994: *Glas zonder glans*, Rotterdam (Rotterdam Papers 9).

Hoek, C., 1975: Schiedam, een historisch-archeologisch stadsonderzoek, *Holland* 7, 89-195 en 513-560.

Holk, A.F.L. van, 1996: *Archeologie van de binnenvaart. Wonen en werken aan boord van binnenvaartschepen (1600-1900)*, Ketelhaven (Scheepsarcheologie IV ; Flevovericht 410).

Hos, T.H.L., 2008 (07dor2): Wouw! Ververijen! Onderzoeksgebied Elfhuizen. Een bureauonderzoek en een definitieve opgraving in de binnenstad van Dordrecht, *Dordrecht ondergronds* 3, Dordrecht.

Hurst, J.G., D.S. Neal en H.J.E. van Beuningen, 1986: Pottery produced and traded in North-West Europe 1350-1650, in: *Rotterdam Papers VI*, Rotterdam.

Jacobs, E., 1996 (96haa2): De Rode Gravin. Archeologisch onderzoek op het terrein tussen Gravinnesteeg en de Gedempte Oude Gracht te Haarlem, *Haarlems Bodemonderzoek* 29, p. 3-72.

Jacobs, E., en M.M.A. van Veen, 1996 (96dha2): Van kerk tot rekenwerk; Laat- en postmiddeleeuwse vondstcomplexen aan het Lange Voorhout, *Haagse Oudheidkundige Publicaties* 3, Den Haag.

Jacobs, E., 1997 (97haa3): Begijnhof 6/6a: Prehistorische en laatmiddeleeuwse bewoningssporen, *Haarlems Bodemonderzoek* 31, p. 39-77.

Jacobs, E., D. Olthof en A. Pavlovic, 2002 (01haa4): Antoniestraat 6 en 8: potten en putten, *Haarlems Bodemonderzoek* 34 (2000), 3-109.

Jacobs, E., M. Poldermans en T. van der Zon (red.), 2002 (02haa5): *Spitten aan het Spaarne. Archeologisch onderzoek onder de Gravinnehof in Haarlem*, Haarlem.

Jacobs, E., 2003 (02haa6): Spitten aan het Spaarne: een uitputtend verslag, *Haarlems Bodemonderzoek* 36 (2002), 35-103.

Janssen, H.L., 1983: Het middeleeuwse aardewerk ca 1200 – ca 1550, in: H.L. Janssen (red.), *Van bos tot stad; opgravingen in 's-Hertogenbosch*, 's-Hertogenbosch.

Janssen, H.L., 1988: The dating and typology of the earliest Siegburg stoneware in the Netherlands, in: D.A.M. Gaimster, M. Redknap and H.-H. Wegner (eds.), *Zur Keramik des Mittelalters und der beginnenden Neuzeit im Rheinland. Medieval and later pottery from the Rhineland and its markets*, Oxford (British Archaeological Report International Series 440), 311-333.

Janssen, H.L., en E. Nijhoff, 2010: Fifteenth-century pottery production in 's-Hertogenbosch. The excavation of two pottery workshops, in: K. de Groote, D. Tys en M. Pieters, *Exchanging material culture. Studies on archaeology and history presented to Frans Verhaeghe*, Brussel (Relicta Monografieën 4), 93-136.

Jaspers, N., 2007 (07ber1): Het aardewerk, in: G. Labiau, N210 tussen Nederlek en Bergambacht: Laat-middeleeuwse selnerings- of huisplaatsen? Een archeologische opgraving, *ADC-Rapport* 935, Amersfoort.

Jaspers, N., 2008 (07zal1): Het aardewerk, in: W. Roessingh, Een middeleeuwse huisterp aan de Dorpsstraat in Aalst, gemeente Zaltbommel. Een archeologische begeleiding, *ADC-rapport* 1042, 18-23.

Jong-Lambregts, N. de, P. Bitter, L. Verspaaij-Frank e.a., 2007 (07alk7): *Tussen Zwaard en Fortuin. Enkele opgravingen in Alkmaar 2002-2005, Rapporten over de Alkmaarse Monumentenzorg en Archeologie* 12.

Jong-Lambregts, N. de, e.a., 2009 (09alk10): Sporen onder het maaiveld, opgravingen in Alkmaar en Koedijk tussen 2001 en 2007, *Rapporten over de Alkmaarse Monumentenzorg en Archeologie* 14.

Jongepier, J., 2006 (07goes3): Archeologische waarnemingen Goes-Nieuwstraat 2-8. Gemeente Goes, Middelburg, *SCEZ-Rapport* 2006-1.

Kievith, H. de, 2014 (13bre2): Verstopt in het veen. Laat 13de tot vroeg 14de-eeuws pottenbakkersafval uit Breda, in: H. Clevis (red.), *Assembled Articles 5. Symposium on medieval and post-medieval ceramics Zwolle 11 and 12 oktober 2012*, Zwolle, 117-159.

Kleij, P., 2007 (05aks1): *Archeologie van het platteland. Zeventiende- en achttiende-eeuwse vondsten van de Buurtweg te Akersloot*, Zwolle.

Klomp, M., 2008 (06hat1): *Van Allerhof ondergronds. Op de thee bij een lijfwacht van stadhouder Willem V. Archeologisch en historisch onderzoek van Adelaarshoek 13 te Hattem*, Hattem.

Klomp, M., 2009 (09zwo15): 'De Rodetoren' en 'De Jan Baghstoren', *Archeologische rapporten Zwolle* 55.

Klomp, M., 2012 (12zwo21): Harry en de Twaalf Apostelen, *Archeologische Rapporten Zwolle* 70, in voorbereiding

Kottman, J., 1997 (97cruend): De vondsten, in: H. Blaauw, J. Kottman, W. Krause en J. Witte, *Cruydenborgh en Endelhoeft; Geschiedenis en opgraving van twee verdwenen buitenplaatsen aan de Vecht te Maarssen*, Maarssen, p.34-47.

Kottman, J.P.F., 1999: Glaswerk, in: M. Bartels, *Steden in scherven. Vondsten uit beerputten in Deventer, Dordrecht, Nijmegen en Tiel (1250-1900)*. Zwolle/Amersfoort, 261-274.

Krauwier, M., en F. Snieder (red.), 1994 (94amf1): *Nering en vermaak*, Amersfoort.

Mars, A., 1991: *Genneps aardewerk; een 18de-eeuwse pottenbakkerij archeologisch onderzocht*, Gennep.

- McLaughlin-Neyland, K., en B. Neyland, 1993: *Two prams wrecked on the Zuider Zee in the late eighteenth century*. (NISA excavation reports 15-16) Lelystad.
- Meirsman, E., 2009 (09ber2): Aardewerk, en: Catalogus in: J. Vandeveld (red.), *Het slot te 's Heeraartsberg: van burcht tot boerderij*, *ADC Rapport* 1250 (Bergambacht), 50-61, 116-121.
- Meirsman, E., & S. Ostkamp, 2010 (08rot1): Aardewerk uit de opgraving Wijnhaeve, in: P.C. de Boer en A.J. Guiran, *Rotterdam Wijnhaeve. Archeologie en historie aan de Wijnhaven, vindplaats 13-58*, *BOOR-rapport* 349, Rotterdam.
- Meirsman, E., en S. Ostkamp, 2009 (08roe2): Aardewerk, in: G.L. Williams (red.), *In de achtertuin van de Jesuïten. Een archeologische opgraving in de Jesuïtenstraat te Roermond*, *ADC-Rapport* 1422.
- Mennicken, R., 2009: *Schätze aus Raerener Erde. Katalog des Raerener Steinzeug aus dem Hetjens-Museum Deutsches Keramikmuseum Dusseldorf*, Raeren.
- Meulen, A. van der, & P. Smeele, 2005: *De pottenbakkers van Friesland 1750-1950. Het ambacht, de mensen, het aardewerk*, (Fries aardewerk VII) Leiden.
- Nokkert, M., 2008 (08utr1): Pottenbakkers aan de Anthoniedijk. Inventariserend onderzoek m.b.v. proefsleuven en definitief archeologisch onderzoek voorafgaand aan het nieuwbouwproject 'Hoogstraat aan de Vecht' te Utrecht, *Basisrapportage archeologie Utrecht* 34.
- Ostkamp, S., e.a., 1998 (98alk3): Afval van gorters, brouwers en een hospitaal. Archeologisch onderzoek aan het Wortelsteegplein, *Rapporten over de Alkmaarse Monumentenzorg en Archeologie* 6.
- Ostkamp, S., 1998 (98vtn1): Vleuten, de vondsten, in: M.M. Bijlsma, *Archeologisch onderzoek Vleuten de Meern, plangebied Veldhuizen, Rapportage Archeologische Monumentenzorg* 60, Amersfoort (ROB), p. 23-37.
- Ostkamp, S., R. Roedema en R. van Wilgen, 2001 (01alk4): Gebruikt en gebroken; vijf eeuwen bewoning op drie lokaties in het oostelijk stadsdeel, *Rapporten over de Alkmaarse Monumentenzorg en Archeologie* 10.
- Ostkamp, S., 2002 (02ijss1): Het aardewerk en glas, in: J. Dijkstra en M. Spanjer, *IJsselstein, Hofstraat – AAO*, *ADC-Rapport* 129, Bunschoten 2002, 21-23.
- Ostkamp, S., 2004 (03lee1): Het aardewerk, in: E. Schrijer en J. Dijkstra (red.), *Leeuwarden, Stadhuis*, *ADC-rapport* 218, 18-22.
- Ostkamp, S., 2004 (04sas1): Het aardewerk, in: B. Meijlink en M. Spanjer (red.), *Sassenheim Centrum. Proefsleuven rondom de Nederlands Hervormde kerk*, *ADC-Rapport* 296, 22-23 en 29-34.
- Ostkamp, S., en A. van Benthem, 2005 (02goes): Goes 'Prins van Oranje'. Een archeologische begeleiding, *ADC Rapport* 307.
- Ostkamp, S., 2004 (03dok1): Aardewerk, in: J. Dijkstra (red.), *Dokkum, Archeologisch onderzoek aan de Koningstraat*, *ADC-rapport* 204, 24-37.
- Ostkamp, S., 2005 (03pur1): Het vondstmateriaal, in: S. Ostkamp & M. Spanjer, *De opgraving Purmerend Padjedijk*, *ADC-Rapport* 341, 13-26.
- S. Ostkamp en Schabbink, M., 2005 (05vtn2): Het aardewerk van Huis te Vleuten, in: J. Dijkstra & P.C. de Boer, *Huis te Vleuten opgegraven. Archeologisch onderzoek in het kader van het project Spoorverbreding Vleugel / Randstadspoor*, Amersfoort (ADC Rapporten 403), 57-77.
- Ostkamp, S., 2006 (06alb1): Catalogus, in: P.C. de Boer (red.), *In de voetsporen van heren (en) boeren. De ontdekking van een Stenen Kamer aan de Lange Steeg te Alblasterdam*, *ADC-rapport* 519, Amersfoort, 107-116.

- Ostkamp, S., J.P.F. Kottman, m.m.v. A. Kaneda, 2006 (05mid1): Het aardewerk uit de opgraving; de glasvondsten, in: J. Dijkstra, S. Ostkamp en G. Williams, 2006: Archeologisch onderzoek op het terrein van de voormalige Berghuiskazerne te Middelburg, Amersfoort, *ADC-rapport* 595, 51-100, 271-378.
- Ostkamp, S., 2007 (07goes2): Aardewerk en pijpaaarde, in: B.H.F.M. Meijlink & J. Dijkstra, Gemeente Goes, Goes Verpleeghuis Ter Valcke, de resten van een verdwenen motteberg. Een archeologisch Onderzoek in verschillende stappen, Amersfoort, *ADC Rapport* 719, 27-29.
- Ostkamp, S., 2007 (07zaa2): Aardewerk, in W. Waldus en S. Ostkamp, Zaandam Rustenburg De Vaart. Een archeologische opgraving, *ADC-rapport* 1004.
- Ostkamp, S., 2008 (04woe1): Beer- en waterputten, in: Woerden-Hoochwoert. De opgravingen 2002-2004 in het Romeinse Castellum Laurium, devicus en van het schip 'Woerden 7', *ADC-Rapport* 910, 92-106 (catalogus als bijlage op CD).
- Ostkamp, S., 2009 (07ven2): Aardewerk, in: Van der Velde, H., e.a., 2009: *Venlo aan de Maas, van vicus tot stad. Sporen van een Romeinse nederzetting en stadsontwikkeling uit de Middeleeuwen en Nieuwe Tijd in het plangebied Maasboulevard*, Amersfoort (ADC Monografie 7).
- Ostkamp S., m.m.v. J.F.P. Kottman, 2010 (07vli1): Aardewerk en glas uit de opgraving Vlissingen-Spuistraat, in: P.C. de Boer, J. Vanden Borre & D.A. Gerrets (red.), *Zevenhonderd jaar wonen, werken en begraven langs de Achterhaven. Een archeologische opgraving aan de Spuistraat in Vlissingen*, *ADC-rapport* 1278, 283-320.
- S. Ostkamp, S. en A. van Helbergen, 2014 (09utr5): De inventaris van een heyligenbacker uit een beerput aan de Utrechtse Putsteeg (1450-1500), in: H. Clevis (red.), *Assembled Articles 5. Symposium on medieval and post-medieval ceramics Zwolle 11 and 12 oktober 2012*, Zwolle, 49-67.
- Regteren Altena, H.H. van, 1975: *Amsterdam in de put*, Amsterdam (expositie Amsterdams Historisch Museum).
- Reineking-von Bock, G., 1986: *Steinzeug*, Köln (Kataloge des Kunstgewerbemuseums Bd.IV), 3de verbeterde druk (1ste druk 1971).
- Roedema, R., en P. Bitter, 2013 (13alk20): *Het verre verleden van een Moor. Archeologisch onderzoek bij Boterstraat 4 en 6-8 in 2011 (11BTS)*, Alkmaar (Rapporten over de Alkmaarse Monumenten en Archeologie 21).
- Ruempol, A.P.E., en A.G.A. van Dongen, 1991: *Pre-industriële gebruiksvoorwerpen/Pre-industrial Utensils*, Rotterdam.
- Sarfati, H., 1979: Münzschatzgefäße in den Niederlanden, I: die Periode 1190-1566, *Berichten R.O.B.* 29, 491-526.
- Schabbink M., & S. Ostkamp, 2005 (05vtn2): Het aardewerk van Huis te Vleuten, in: J. Dijkstra en P.C. de Boer (red.), *Huis te Vleuten opgegraven. Archeologisch onderzoek in het kader van het project Spoorverbreding VleuGel / Randstadspoor*, *ADC-Rapport* 403, 57-77.
- Schricks, C.P., T.Y. van de Walle-van der Woude e.a., 2006 (06hoo1): Het onderzoek op het terrein van de voormalige Winstonbioscoop te Hoorn (campagne 2004). De opgraving op de percelen Grote Noord 4 en 6, *Verslagen van de Archeologische Dienst Hoorn* 3, Hoorn.
- Schricks, C.P., 2009 (06hoo2): Bewoningssporen vanaf de 12e eeuw aan de Dorpsstraat van Zwaag (gemeente Hoorn). De opgraving op het perceel Dorpsstraat 66, *Westfriese Archeologische Rapporten* 5.
- Schricks, C.P., 2009 (09hoo4): Blokker, Bethlehem, gemeente Hoorn. Het klooster Bethlehem aan de Bangert in Blokker. Archeologisch onderzoek naar het laatmiddeleeuwse klooster Bethlehem (1475-1574) in het buitengebied van Hoorn, *Westfriese Archeologische Rapporten* 6.
- Schricks, C.P., 2009 (10hoo5): Bewoning in de Achterstraat. Archeologisch onderzoek op het perceel Achterstraat 19-21 te Hoorn, *Westfriese Archeologische Rapporten* 10.

- Schricks, C.P., 2010 (10hoo6): Een erf tussen de Gouw en de Ramen. Archeologisch onderzoek naar een erf achter Gouw 13-17 te Hoorn, *Westfriese Archeologische Rapporten* 9.
- Schricks, C.P., 2011: Tussen de Kleine Havensteeg en de Halvemaansteeg. Archeologisch onderzoek op het perceel kleine Havensteeg 7-9 in Hoorn, *Westfriese Archeologische Rapporten* 22.
- Schricks, C.P., 2013 (13med1): Een nieuwe wijk achter de Nieuwstraat. Archeologisch onderzoek op het perceel Achterom 14 in Medemblik, *Westfriese Archeologische Rapporten* 52.
- Snieder, F.M.E., 1985: Aardewerk uit een 15e-eeuwse beerput van het Johanniterklooster op het Vredenburg te Utrecht, *Corpus Middeleeuws Aardewerk* afl.3, Amersfoort/Laarne, m.m.v. J.-E.Dilz.
- Thijssen, J.R.A.M., 1991 (91nijm1): *Tot de bodem uitgezocht; Glas en ceramiek uit een beerput van de 'Hof van Batenburg' te Nijmegen 1375-1850*, Nijmegen.
- Trimpe Burger, J.A., 1974: Aardenburgse pottenbakkerswaar, *Mededelingenblad Vrienden van de Nederlandse ceramiek*, 73-74, 2-12,
- Tyler, K., en H. Willmott, 2005: *John Baker's 17th-century glasshouse at Vauxhall*, London (MoLAS Monograph 28).
- Unger, I., 2007: *Kölner und Frechener Steinzeug der Renaissance. Die Bestände des Kölnischen Stadtmuseums*, Köln.
- Veen, M.M.A. van, en S. Ostkamp, 2012 (12dha4): Catalogus van het aardewerk uit het onderzoek aan de Bierstraat, Den Haag, in: M.M.A. van Veen (red.), *Opgravingen in de Bierstraat Gemeente Den Haag. Wonen aan de rand van die Haghe vanaf het midden van de 16de eeuw*, *Haagse Oudheidkundige Publicaties* 14, 371-431.
- Van der Velde, H., e.a., 2009 (07ven2): *Venlo aan de Maas, van vicus tot stad. Sporen van een Romeinse nederzetting en stadsontwikkeling uit de Middeleeuwen en Nieuwe Tijd in het plangebied Maasboulevard*, Amersfoort (ADC Monografie 7).
- Venne, A. van der, 2014 (13dbo2): 's-Hertogenbosch Museumkwartier, het aardewerkspectrum in de 16de eeuw, in: H. Clevis (red.), *Assembled Articles 5. Symposium on medieval and post-medieval ceramics Zwolle 11 and 12 oktober 2012*, Zwolle, 5-28.
- Vermeulen, B., H. Nalis en G. Havers, 2006 (05dev2): Razende mannen, onrustige vrouwen. Archeologisch en historisch onderzoek naar de vroegmiddeleeuwse nederzetting, een adellijke hofstede en het St. Elisabethsgasthuis te Deventer, *Rapportages Archeologie Deventer* 17, Zwolle.
- Vlierman, K., 2010: An overview of the dated stoneware (groups?) from ships in the Netherlands (Zuiderzee region) and Novaya Zemlya (1200-1600), in: K. de Groote, D. Tys en M. Pieters, *Exchanging material culture. Studies on archaeology and history presented to Frans Verhaeghe*, Brussel (Relicta Monografieën 4), 189-202.
- Vreenegoor, E., en J. Kuipers (red.), 1996 (96vee): *Vondsten in Veere; Middeleeuwse voorwerpen uit een beerput van huis 'In den Struys'*, Abcoude/Amersfoort.
- W. Waldus, W. en S. Ostkamp, 2007 (07zaa2): Zaandam Rustenburg De Vaart. Een archeologische opgraving, *ADC-rapport* 1004.
- Weber, E., en M. Hulst, 2006 (01dael): Wonen en werken op het kasteel. Onderzoek naar de bewoningsgeschiedenis van kasteel Daalenbroeck op basis van het huishoudelijk afval, in: H. Clevis en S. Ostkamp (red.), *Assembled Articles 3. Symposium on medieval and post-medieval ceramics. Zwolle 9 en 10 okt 2003*, Zwolle, 41-100.
- Weber, E., 2006b (01dael): Gebroken keramiek uit een middeleeuwse waterput van kasteel Daalenbroeck, in: H. Clevis en S. Ostkamp (red.), *Assembled Articles 3*, Zwolle, 79-92.

Weber, E., en M. Hulst, 2006 (02bev): Middeleeuwse vondsten uit de beerput van de Beverwijkse woontoren, in: H. Clevis en S. Ostkamp (red.), *Assembled Articles 3. Symposium on medieval and post-medieval ceramics. Zwolle 9 en 10 okt 2003*, Zwolle, 123-138.

English summaries

Parts of the centre.

Excavations at Payglop, Langestraat and Gedempte Nieuwesloot in 2012

Ch.1 More than six centuries of habitation on a plot at Payglop (12PAY)

Ch.2 Twenty years later: a second excavation behind Langestraat 113 (12LAN)

Ch.3 Archaeological finds in the Nieuwesloot, a survey in 2012 (12GNI)

Parts of the centre.

Excavations at Payglop, Langestraat and Gedempte Nieuwesloot in 2012

Peter Bitter

In this volume of the series *Rapporten over de Alkmaarse Monumenten en Archeologie* three excavations are published in detail: Payglop 25 (site code 12PAY), Langestraat 113 (site code 12LAN) and Gedempte Nieuwesloot (site code 12GNI). The excavations were carried out by the team of municipal archaeologists of Alkmaar, the documentation and finds are kept at the municipal *Archeologisch Centrum*.

In each chapter, the excavated features are ascribed to periods and discussed chronologically. They are given a feature code consisting of the period number followed by an alphabetical code. Each chapter contains an analysis of the excavated features, an evaluation of some find complexes, a summary and an appendix with a.o. lists of features and finds, and ends with a catalogue of the most important objects of ceramics and glass.

Pottery and glass finds are described with the aid of the Classification System for Late and Post Medieval Ceramics and Glass (formerly known as 'Deventer system'). The objects are categorized using a code consisting of: letter (s) for material group – three letters for main shape – a number for details in shape, sometimes with a letter added for specific details.

In this publication the following material groups are described:

s1	Stoneware without iron wash or glaze	f	Fayence from the Netherlands
s2	Stoneware with iron wash and/or glaze	i	Italian majolica/fayence
s3	Industrial stoneware	p	Porcelain (oriental)
kp	'Kugeltopf'-ware (<i>kogelpotaardewerk</i>)	ep	European porcelain
g	Grey earthenware	iw	Industrial white earthenware
r	Red earthenware	ir	Industrial redware
w	White earthenware	iz	Industrial blackware (<i>zwart</i>)
wm	White Meuse earthenware	ik	Industrial coloured wares (e.g. bluestone)
m	Majolica from the Netherlands	gl	Glass

The main shapes are:

bak	skillet (<i>bakpan</i>)	lek	sieve (<i>lekschaal</i>)
bek	beaker/mug	lep	spoon (<i>lepel</i>)
ber	berkemeier glass	min	miniature
bla	candlestick (with handle: <i>blaker</i>)	mos	mustard cup (<i>mosterdpot</i>)
blo	flower pot (<i>bloempot</i>)	oli	oil lamp (<i>olielamp</i>)
bor	plate/saucer (<i>bord</i>)	ond	bed chamber pot (<i>ondersteek</i>)
bot	butter cup (<i>botervloot</i>)	pis	chamber pot (<i>pispot</i>)
dek	lid (<i>deksel</i>)	plo	lobed dish (<i>plooischotel</i>)
dov	extinguisher (<i>dover</i>)	pot	jar/pot
dri	drinking bowl	roe	roemer
fle	bottle (<i>fles</i>)	sch	dish/plate (<i>schaal</i>)
flu	flute glass	sne	snelle
gra	pipkin (<i>grape</i>)	spa	money box (<i>spaarpot</i>)
ink	inkwell	spi	spindle-whorl
kan	jug/pitcher (<i>kan</i>)	stk	deep skillet (<i>steelkom</i>)
kap	furnace pan (<i>kachelpa</i>)	tes	brazier (<i>test</i>)
kdl	candlestick (standing/hanging; <i>kandelaar</i>)	the	teapot (<i>theepot</i>)
kel	stemmed glass/goblet (<i>kelkglas</i>)	vaa	vase (<i>vaas</i>)
kmf	chafing dish (<i>komfoor</i>)	ver	sieve (<i>vergiet</i>)
kni	marble (<i>knikker</i>)	vet	dripping pan (<i>vetvanger</i>)
kog	globular pot	vog	bird's feeding cup (<i>vogelbakje</i>)
kol	breast milk pump (<i>kolfglas</i>)	vst	fire cover (<i>vuurstolp</i>)
kom	bowl (<i>kom</i>)	zal	unguent/albarello (<i>zalfpot</i>)
kop	cup/porridge (<i>kop</i>)	zou	salt (<i>zoutvat</i>)
kwi	cuspidor (<i>kwispedoor</i>)		

The photographs and drawings of objects are at a scale of 1:4 unless stated otherwise. Find complexes of ceramics and glass are presented in tables of finds ('tellijsten') that give the number of individuals of each object type found, with a miniature drawing and the date of the objects. The periods of production of the ceramic types of stoneware and of 'Kugeltopf', grey, red and white earthenware are determined on the basis of published objects of the same type – the references are given in Appendix A to this report 'Datering van enkele keramiektypen'. Some objects, however, are dated more accurately on the basis of their decoration.

The catalogues of ceramics and glass contain the following entries:

- 1a inventorynumber
- 1b find circumstances (including date of find complex)
- 2 typecode
- 3 date of the object
- 4a measures: width/height
- 4b type description
- 5a material
- 5b iron wash/glaze
- 5c decoration
- 5d traces of usage
- 6a details of foot
- 6b details of handle
- 6c completeness
- 7 main shape/function
- 8 production centre
- 9 literature

Ch.1 More than six centuries of habitation on a plot at Payglop (12PAY)

The Payglop is a narrow backstreet behind the main street Boterstraat. In 2012 at Payglop 25 a 20th century building was removed for the construction of a new shop. On maps from the late 16th and 17th century the plot is shown as being occupied by a small house without a storey (figs. 8-12). In the excavation following the 2012 demolition remains of several renewals of a house on the site were documented. For centuries the unstable subsoil had caused construction problems due to the subsidence of soft raised layers of humous clay and manure. In the excavation, the earliest layers could be dated in the first half of the 14th or late 13th century (feature **2A**). They were related to the first development of the Boterstraat, at some time in this period.

Under these layers were natural deposits of clay and lumps of peat that must have been left by severe floods (feature **1A**). The date of the few pottery fragments in these layers corresponds with the written records on 12th century catastrophic floods that destroyed the village of Alkmaar (compare ch.3). Alkmaar recovered but slowly from these disasters. A probably short-lived re-colonization of the muddy clay grounds was attested by a narrow ditch (**1B**), possibly still in the late 12th century. As in the whole town centre to the east of the Schoutenstraat-Hoogstraat-Doelenstraat, however, traces of 13th century occupation are completely absent.

After the deposition of layer **2A**, the plot was first used to accomodate large pits filled with manure. (features **2B-2I**). The manure may have come from a farm in the immediate vicinity, most likely on the higher raised grounds of the Boterstraat.

After perhaps a few decades the plots of the Payglop were laid out and the backstreet was developed. This must have been related to the first development of the Boterstraat, as several of the plot boundaries continue from the Boterstraat through the block down to the Payglop (cf. fig.74, with the present-day plots in green laid over the Registry Map of 1832).

In the second or third quarter of the 14th century (a date based on ceramics) the first house was built on the site. The building site had been prepared by the deposition of a 0,5 m thick layer of clay (**3A**). Since then, the plot of Payglop 25 has kept the same modest dimensions up to the present day. From the first house only few traces remained, namely a clay floor with a brick fireplace, and a few wooden posts (features **4B-4G**). The scarce archaeological data only allow for a rather hypothetical reconstruction (fig.22).

In the first half of the 15th century this was replaced by House 2, still with clay floors but with brick foundations (features **5B-5H**). The western half of House 1 had prolapsed and the site first had to be levelled with a partial layer of 0 to 20 cms of dark clay (**5A**, fig.24a - compare Appendix 9 section 4). Judging from the shallow foundations of soft low quality brick, House 2 probably was timber framed with wooden or wattle-and-daub walls. One of the interior walls (**5C**) rested only on a wooden beam, while the fire place (**5F**) in the middle room was located at a short distance from any wall. The house had three rooms with a corridor along the north side. Perhaps the front room was a shop, while the backroom had the remains of a smithy: a half-round brick furnace (**5H**) and cinders and slags spread across the clayfloor (**5i**) and deposited in a pit (**5J**). The house was quite narrow, only 4 meters wide, with a narrow alley along the south side. This alley was maintained for centuries, even when the house was rebuilt.

In the second half of the 15th century the site had to be levelled once again (layer **6A**) and House 3 was erected. The house (**6B-6E**) was divided in two rooms by a fire wall (**6D**) with hearths against both sides. They were accompanied by dug-in earthenware ash pots and peculiar dug-in 'ash-buckets' made from the lower parts of wooden buckets or small barrels provided with an internal protection layer of grey clay (**6H-6J** – figs.30a-b). Both rooms were originally provided with tile floors (**6E**). Within decades repairs were necessary and the fire wall was renewed (**6K**), while the tile floors were removed and replaced by clay floors. The hearths had new ash pots dug in. In the front room the remains were found of a brick structure (**6C-6o-6P**) and a pit (**6N**) filled with iron slags besides it. Apparently also this house was a smithy and the brick structure may have belonged to a furnace, this time in the front room. The building was rebuilt or radically renovated in the first half of the 16th century (**7C-7H**): House 4 had a large front room and a small back room. Both rooms were provided with tile floors, while the front room had a fire place (**7E**) with an adjacent tiled wall closet (**7F**) against the northern wall. In the early 17th century a narrow kitchen annex (**8A**) was added behind the house. This was a so-called 'summer kitchen' of a type that became standard in late 16th to 18th century houses at Alkmaar. They were mainly used in the summer season, keeping the house interior free from the kitchen fire's heat and fumes.

Prior to this building phase the site had been levelled with dark clay (**7A**) and the back garden got a layer of dark brown earth (**7i**). In the back yard some ash-pits were found, mostly rendering only a little other waste and finds besides the ashes from a fire place: **7J 7K 7L** date from the second half of the 16th century, **8B-8D** from the late 16th or early 17th century and **7/8E** and **7/8F** at some time in these periods. The finds (see par. 1.4) reflect the relative poverty of the inhabitants, consisting mainly of plain household utensils from red earthenware and some of also locally produced green-glazed white earthenware. A nice find is a red earthenware bowl of North Holland slipware (fig.62, cat.nr.7), that can be attributed to the Alkmaar potter 'A' or 'B1' in circa 1590-1610. The few jugs from German stoneware are undecorated, with a few exceptions (figs. 66-67, cat.nrs. 1-2). A rare find, however, is a large beaker of majolica with a polychrome floral decoration, modelled after a German 'Schnelle'

(fig.68, cat.nr.8). The horizontal bands, fashionable in the German Schnelles of the second and third quarter of the 16th century, might suggest a date before 1600, when the nearest majolica production center would have been Haarlem. The imitation of German stoneware shapes is a typically 16th century fashion (compare figs. 68-73).

In the early 19th century House 5 was built at almost the same dimensions, but this time wider in order to incorporate the alley into the building as a corridor along the south side (**9B-9C**).

The excavated foundations match the house contour in the Registry Plan of 1832 (fig.39).

In the late 19th or early 20th century the house was renovated, a storey added and the interior completely changed. An annex kitchen with a deep cellar (**10C**) was added to the back, with an adjacent water cellar (**10D**) and a septic tank (**10F**).

Extraordinary was the absence of a cesspit or, more accurately, the fact that no cesspit was found in the excavation. We suspect that it may have been removed in the building of the deep cellar (**10C**), behind the house at the most likely location for a cesspit.

Ch.2 Twenty years later: a second excavation behind Langestraat 113 (12LAN)

Prior to a large extension of the shop at Langestraat 113, a concrete annex to the house (1973) was removed. The site of the annex and the garden, that were to be completely built over, were excavated in 2012. The present-day main house dates from 1993 and was built after a fire had destroyed the previous building. This part of the site was already excavated in 1992-1993.¹⁴² Twenty years later we came back to finish the job.

The previous building that went lost in 1992, was very old (compare fig.5: building phases).

The then oldest still standing remains were on the street side: the western half of a double-house built in circa 1510 as the inn *Het Schaeck* ('the chess-piece'). It was changed into a luxurious dwelling house between 1584 and 1597 and enlarged with a spacious two-storey extension and a narrow 'summer kitchen' annex. In the 19th century the late medieval front part was raised with a storey and provided with a new front gable.

In large parts of the garden we found a layer (**4E**) of yellow sand mixed with pottery sherds and other waste, underneath a thick layer of black garden soil (**5/6D**). The sand layer rendered many fragments of red and white earthenware cooking pottery, datable in the second half of the 16th century (table 1, figs.32-35, cat.nrs. 1-4). It may have been the remnants of a waste heap from the inn, that was spread all over the garden when the garden was split between the later numbers 113 and 111. Unfortunately, no cesspit from the period of the inn was discovered.

The summer kitchen was investigated in 2012, at the site of the removed concrete annex.

Twenty years earlier, we had excavated a large cesspit (**4D**) that was connected to a privy at the back of the summer kitchen. The cesspit contained a spectacular amount of 18th century finds, including many luxurious objects reflecting the wealthy households. As the house was rented until 1780 and hardly any written records are left of the tenants, very little is known of the inhabitants, other than their obvious wealth. When the new owner of 1780 decided to join Langestraat 113 with his house in Langestraat 111, he had the privy removed and the cesspit was closed.

The summer kitchen had three main building phases (fig.68): the first in the late 16th century (**3A-3D**, with water cellar **3E**), the second already around 1600 (**4C**) and it was rebuilt in or shortly after 1780 (**6B**, on a sand bed **6A**, with water cellar **6C**, the old water cellar **3E** re-used as cesspit **6D**).

Prior to the construction of the second phase, the garden was provided with heavy brick garden walls (**4A-4B**), parts of which (**4A**) were incorporated in the new summer kitchen (**4C**). These walls are drawn on the map of Cornelis Drebbel in 1597 (fig.24), with triangular

¹⁴² The results were published in Bitter/ Dijkstra/ Roedema/ Van Wilgen 1997.

buttresses accompanying a gate to the backyard of a small neighbouring house to the south. This was a single room dwelling, in written sources mentioned as a *kamer* or ‘room’, built along an alley named Augustijnsteeg, after the early 16th century founder Augustijn van Teylingen. This garden wall **4B** marks the original south end of the garden of Langestraat 113. Initially, a narrow private alley led eastward from the garden end (**4B**) of Langestraat 113 to the Schoutenstraat, where a gate opened to this side street (figs.14-15).

The cesspit **4D** was documented for the second time. In 1992 the backyard still was used as a garden and the investigation was limited to just the cesspit. The cesspit contained just a few sherds of pottery and glass from the period between the late 16th and the early 18th century, as most of the contents had been removed by cesspit cleaners around 1725. In 2012 we found a large pit **5A** besides the cesspit that was filled with cess and waste, left behind by the cesspit cleaners. The 2012 finds are highly fragmented. They complement the finds collected in 1992. In the analysis (table 2a-c, figs. 35-44) the contents of pit 5A are compared with finds from the cesspit that antedate ca. 1725.¹⁴³ They were almost the same quantities of objects from red and white earthenware (mostly kitchen utensils) as tablewares from majolica and Dutch fayence. Amongst the 2012 finds are some fragments of very high quality delftware dishes (fig.35) of a series of dishes decorated with painted landscapes, of which complete specimen had been found in 1992 (fig.36). They were produced in the factory De Roos at Delft in ca. 1690-1725. Remarkably, imported wares are hardly represented in the 17th century find complex. Even the quantity of chinese porcelain is very low, with fragments of only 3 objects from the 17th century. By contrast, the fragments of glassware include some very high quality beakers and stemmed glasses *a la facon de Venise* (table 2d, fig.44).

The last summer kitchen (**6B**) had a privy at the back, that re-used the former water cellar **3E** for a cesspit (**6D**). The majority of the finds (1780 - ca. 1915/1925) are tablewares from european porcelain and industrial whiteware (table 3a-b, figs.45-67, cat.nrs.7-30). The latter are Staffordshire as well as Dutch products.

Ch.3 Archaeological finds in the Nieuwesloot, a survey in 2012 (12GNI)

From January to May 2012 a long trench was dug in the present-day street Gedempte Nieuwesloot for the construction of a drain system and cable tubes. The streetname refers to a filled (*gedempte*) new ditch (*nieuwe sloot*), as the northern half of the street was a canal until 1863. The drains were laid against an existing modern sewer and the archaeologists focused on the profiles of the southern wall of the trench. A cable tube was laid in the side street Van den Boschstraat, as well, in a very narrow trench of 1 meter deep.

The research focused on the documentation of the habitation layers of the 10th to 12th century, about 2 meters below the actual street level. The oldest traces found were the remains of a possible house platform from peat sods (feature **1A**), about half way between the Van den Boschstraat and Doelenstraat. This was in the vicinity of an excavation site at Gedempte Nieuwesloot 46, where a similar platform had been discovered in february 2012.¹⁴⁴ In the 12th century the settlement was hit by severe floods that left two distinct layers of clay spotted with peat lumps and wood fragments. The deposits must have resulted from floods mentioned in the written records in 1135 and 1163 (for the first layer, feature **2A**) and in 1170 (for the second layer, feature **4A**). Several traces (from period 3) were found between these two sediments, showing that the inhabitants of Alkmaar had made an attempt to recover the land lost in the first flood. They are some wooden posts and fragments of wattle fences (features **3C-3H**), but also a wooden structure of a broad plank resting on wooden posts

¹⁴³ Note: in table 2a-c the ceramics with an unclear date that also may be dated later in the 18th century, are marked by grey instead of black dating bars.

¹⁴⁴ Cf. Griffioen/ Hakvoort 2015.

(feature **3A**) that may have been part of a footpath. It was found at 10 meters to the east of Lombardsteeg and is the easternmost find of 12th century habitation, so far.

Most of the efforts to reclaim the land ended, however, after the second flood of 1170.

Nonetheless, in the trench a wooden barrel well (**4B**) was found, dug in from the top of the clay deposited in 1170. On the bottom of the well a layer of 30 cm of pottery sherds had been placed as a water filter. The find complex consists almost completely of pingsdorf and andenne type pottery, that must have been selected especially for the purpose (cf. figs. 46-47). In the whole western half of the destroyed 12th century settlement of Alkmaar, finds from the 13th century are completely absent.

In the 14th century the canal Nieuwesloot was dug to drain the newly developed streets and houses of the Langestraat and Houttil. In the section the silty bottom layer of the canal (feature **4/5E**) was covered by infills (14th century **5A**, in the second quarter of the 17th century **6A**) when the canal was narrowed and provided with wooden revetments, later with brick quays. In the first half of the 19th century they were replaced by a brick quay (**7S**) on wooden foundations.

There were a number of bridges across the canal, but most of their remains had been removed in the 20th century during the construction of sewerages, pipes and cables underneath the side streets. The remains of only two bridges had been spared as they belonged to private houses in between the side streets: a brick bridge head from about 1350/1500 near the residence 'Hof van Sonoy' (feature **5B**) and a sturdy 17th-18th century bridge head near Gedempte Nieuwesloot 46 (**6B**). Their foundations had spaces to accommodate the counterbalances of the bridges.

Unexpectedly, the remains of numerous wooden and brick sewers were found, in a variety of constructions dating from the second half of the 14th to the first half of the 19th centuries. No less than 17 sewers were documented, all located along the plot boundaries of the houses on the northern side of the street. Until 2012, we had found no more than 11 sewers in over 200 excavation sites in the town centre! This discrepancy of data is difficult to explain. Maybe sewers had only been made in the main streets. And their locations on the plot boundaries, often in narrow alleys between the houses, had facilitated their disappearance when these alleys were built over and the traces of sewers were disturbed by the construction of new house foundations.

A narrow trench of 40 cm wide and 1 meter deep was dug in the Van den Boschstraat from the Gedempte Nieuwesloot to the Langestraat. The Van den Boschstraat was created in 1933 by the removal of two houses – originally there had been an alley called de Nauwe Krebbesteeg (*nauw* = narrow). These houses are drawn on old maps and on a set of gable drawings from about 1670 (cf. fig. 42).

At the Nieuwesloot foundations (**5G**) were found of a brick house of a length of 10 m, the brick type datable at sometime between 1350 and 1500. Against the back wall a 17th or 18th century brick water cellar (**7P**) was found. The house had a walled backyard of 15 meters deep. In the narrow alley to the west of the house the sewer **7F** abducted dirty water to the canal.

